

DE
OFFICIIS
MARCI TULLII
CICERONIS
LIBRI III.

Item,

De Amicitia : de Senectute :
Paradoxa : & de Somnio
Scipionis.

Cum indice in fine libri adjuncto.

*Editio ceteris correctior atque
emendatior.*

LONDINI,

Excudebat A. Maxwel, pro Societate
Stationariorum. 1669.

THE ELEGIES

MARVELL DEDICATED

TO THE COUNTESS OF SALISBURY

BY JAMES MARVELL

PRINTED FOR JAMES MURRAY

AT THE SIGN OF THE ROSE

IN LONDON

1647

THE ELEGIES

MARVELL DEDICATED

TO THE COUNTESS OF SALISBURY

BY JAMES MARVELL

PRINTED FOR JAMES MURRAY

AT THE SIGN OF THE ROSE

IN LONDON

1647

THE ELEGIES

MARVELL DEDICATED

TO THE COUNTESS OF SALISBURY

BY JAMES MARVELL

PRINTED FOR JAMES MURRAY

AT THE SIGN OF THE ROSE

IN LONDON

1647

M. T. CICERONIS
DE OFFICIIS,
LIBER. I.

AD
MARCUM FILIUM.

Argumentum per D. Erasmus Roterod.

Ciceronem filium suo hortatur exemplo, ne simplici ci-
piam studio sese addicat; sed Graeca cum Latinis, &
Orationis virtutes cum Philosophiae scientia conjungat.
Deinde, quod eum reddit attentiorem, hanc, qua de
Officiis est, Philosophiae partem, duabus potissimum
nominibus commendat, vel quod usus ad omnem vitæ
rationem latissime pateat, vel quod hæc una sit Philos-
ophia, omnibus inter se communis. Postremo, testatur
se in hac disputatione Stoicos potissimum sequi, quod he-
vel optime boni finem, ad quem officia omnia referuntur,
constituerint: cum Epicurus voluptate metiens
summum bonum, atque Aristo, Pyrrho, & Herillus,
tollentes rerum delectum, officii quoque naturam
subverterint.

Quanquam te, Marce fili, annum jam Triple^m ar-
audientem Cratippum, idque Atheneum &
nis, abundare oportet præceptis insii à nobilissi-
tutisq[ue] Philosophiæ, propter summam te doctoris
& doctoris autoritatem, & urbis & quo- item loci,
rum alter te scientiā augere potest, altera exemplis: Tempore
tamen us ipse ad meam utilitatem semper cum Gra- diuenrni
cis Latina con junxi, neque id in Philosophia solum, t. i.e.
ib neq[ue].

2
M. T. Ciceronis

sed etiam in dicendi exercitatione feci, idem tibi censeo faciendum, ut par sis in utriusque orationis facultate. Quam quidem ad rem nos (ut videmur) magnum attulimus adjumentum hominius hostris, ut non modò Græcarum literarum rudes, sed etiam docti aliquantum se arbitrentur adeptos, & ad dicendum, & ad judicandum. Quamobrem, disces tu quidem à principe hujus ætatis philosophorum, & disces quamdiu voles: tamdiu autem velle debebis, quoad te quantum proficias non pœnitentebit. Sed tamen nostra legens, non multum à Peripateticis dissidentia (quoniam utrique, & Socrati, & Platonici esse volumus, de rebus ipsis utere tuo judicio; nihil enim impedio: orationem autem Latinam profectò legendis nostris efficies plenioris; orem Nec verò arroganter hoc dictum existimari velim. Nam philosophandi scientiam concedens ferre de multis; quod est oratoris proprium, aptè, distinctibus, Philo- Etè, ornateque dicere (quoniam in eo studio ætatem consumpsi) si id mihi assumo, video id meo jure quodammodo vindicare. Quamobrem magnopè te hortor, mi Cicero, ut non solum orationes meas, sed hos etiam de Philosophia libros, qui jam se illis ferè æquarunt, studiose legas. Vis enim dicendi major est in illis: sed hoc quoque collendum est æquabile & temperatum orationis gendus. Et id quidem nemini video Græcorum adhuc contigisse, ut idem utroque in genere laboraret, sequereturque, & illud forense dicendi, & hoc quietum disputandi genus: nisi forte Demetrius Phalereus in hoc numero haberi potest, disputator subtilis, orator parum vehemens, dulcis tamen, ut Theophrasti discipulum possis agnoscere. Nos autem quantum in utroque profecerimus, aliorum sit iudicium: utrumque certè secuti sumus. Evidem & Platonem existimo, si genus id forense

*Inter Philosophos
Gracos
nemo dicendi studi-
um secu-
tus est.*

dicendi

dicendi tractare voluisse, gravissimè & copiosissi. Platonis dimicem potuisse dicere; & Demosthenem, si illa quæ à cendi exercitato Platone didicerat tenuisset, & pronuntiare voluisse. Eodemque modo de Aristotele & Isocrate judico; quorum Philosophi uterque suo studio delectatus, contempnit alterum. Sed phandi de cùm statuisse aliquid hoc tempore ad te scribere, fuit.

& multa post hac ab eo exordiri volui maximè quod & ætati tuæ esset aptissimum, & autoritati meæ gravissimum. Nam cum multa sint in philosophia & gravia & utilia accurate copiosèque à philosophis disputata, latissimè patere videntur ea quæ de officiis tradita ab illis & præcepta sunt. Nulla enim vita pars neque publicis, neque privatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas, vacare officio potest: in eoque colendo sita vitæ est honestas omnis, & in negligendo turpitudo. Atque hæc quidem questio communis est omnium philosophorum. Quis est enim qui nullis officiis præceptis tradendis philosophum se audeat dicere? Sed sunt nonnullæ disciplinæ, quæ propositis bonorum & malorum finibus officium omne pervertunt. Nam qui summum bonum sic instituit, ut nihil habeat cum virtute coniunctum; idque suis commodis, non honestate metitur: hic si sibi ipse consentiat, & non interdum naturæ bonitate vincatur, fit ut neque amicitiam colere possit, nec justitiam, nec liberalitatem. Fortis verò dolorem summum malum judicans; aut temperans, voluptatem summum bonum statuens, esse certè nullo modo potest. Quæ quamquam ita sunt in promptu, ut res disputatione non egeat; sunt tamen à nobis alio loco disputata. Hæ disciplinæ igitur si sibi consentaneæ esse velint, de officio nihil queant dicere. Neque ulla officii præcepta firma, stabilia, conjuncta naturæ tradi possunt, nisi aut ab iis

qui solam, aut ab iis qui maximè honestatem propter se dicant expetendam. Itaq; propria est ea præceptio Stoicorum, & Academicorum, & Peripateticorum: quoniam Aristonis, Pyrrhonis, & Herilli jampridem explosa sententia est. Qui tamen haberent jus suum disputandi de officio, si rerum aliquem delectum reliquissent, ut ad officii inventionem aditus esset. Sequemur igitur hoc quidem tempore, & in hac quæstione potissimum Stoicos, non ut interpretes, sed, ut solemus, è fontibus eorum, judicio arbitriõq; nostro, quantum, quóq; modo videbitur, hauriemus.

*Idem in
oratione
Lysias no-
ravit Socrati-
cates in
Phaedro
Platonis.*

Placet igitur, quoniam omnis disputatio de officio futura est, antè definire, quid sit officium: quod à Panatio prætermissum esse miror. Omnis enim quæ à ratione suscipitur de aliqua re institutio, debet à definitione profici sci, ut intelligatur quid sit id, de quo disputetur.

Quoniam non est simplex Officii vocabulum, neque poterat in genere definiri com mode, divisione explicat; duplice quidem verbis, sed re èadem. Facit autem ex Stoicorum sententia duo genera officiorum: Alterum, quod perfectum vocant, estque cum Fine boni conjunctum, neque in quenquam, præterquam in sapientem, competit: Alterum medium, sive inchoatum, quod per se neque bonum est neque malum, sed ad usum aliquem vita sumitur: ut recte depositum reddere, perfecti sit officii; Depositum reddere, imperfecti: cum recte nisi sapiens nemo reddat, reddant autem simul & alii. Ditus autem Ambrosius prioris generis esse putat, quæ secundum consilia sunt: posterioris, quæ secundum præcepta: ut bene administrare rem, ad inchoatum officium pertineat; erogare in pauperes, ad perfectum.

Omnis

OMnis de officio duplex est quæstio. Unum genus *Divisio* est, quod pertinet ad finem bonorum: alterum, *officii*. quod positum est in præceptis, quibus in omnes partes usus vitæ conformari possit. Superioris generis hujusmodi exempla sunt: Omniae officia perfecta sint: Nunquid officium aliud alio majus sit: & quæ sunt generis ejusdem. Quorum autem officiorum præcepta traduntur, ea quanquam pertinent ad finem bonorum, tamen id minus apparet, quia magis ad institutionem vitæ communis spectare videntur: de quibus est nobis his libris explicandum. Atque etiam alia divisio est officii: nam & medium quoddam officium dicitur, & perfectum. Perfectum autem officium, Rectum (opinor) vocemus, quod **Græci κατόρθωμα**: hoc autem, Commune, quod ii **καθῆκον** vocant. Atque ea sic definiunt, ut rectum quod sit, id perfectum officium esse definit: medium autem officium id esse dicant, quod cur factum sit, ratio probabilis reddi possit.

Quæ in deligendis rebus deliberandi ratio.

TRIPLEX igitur est, ut Panatio videtur, consilii capiendi deliberatio. Nam, honestumane factum est, an turpe, dubitant, id quod in deliberationem cadit; in quo considerando tæpe animi in contrarias sententias distrahitur. Tum autem inquirunt, aut consultant, ad vitæ commoditatem iucunditatemque, ad facultates rerum atque eopias ad opes, ad potentiam, quibus & se possint juvare, & suos; conducat id necne, de quo deliberant: **Quæ** deliberatio omnis in rationem utilitatis cadit. Tertium dubitandi genus est, cum pugnare videtur cum honesto id quod videtur esse utile. **Cum** enim utilitas ad se rapere, honestas contra revocare ad se videtur; sit ut distrahitur in deliberando animus, assē: atq; anticipet cura cogitandi. Hac in divisione (cum præterise aliquid

quid, maximum vitium in dividendo sit) duo prætermissa sunt. Nec enim solum, Utrum honestum an turpe sit, deliberari solet: sed etiam, duobus propositis honestis, utrum honestius; itemque, duobus propositis utilibus, utrum utilius. Ita quam ille triclinem putavit esse rationem, in quinque partes distribui debere reperitur. Primum igitur est de honesto, sed dupliciter; tum pari ratione de utili; post decomparatione differendum.

Ex veteris Academia & Stoicorum sententia, qui summum bonum a natura proficiunt putant, & hoc ipsum esse beatè vivere, secundum naturam vivere commemorant; docet quæ semina nobis natura inseverit, quæque ad minicula addiderit: quibus accedente industria ac usus, ad felicitatem, quod referuntur omnia, proficiamus. Nam primo loco, Omni animanti studium tuendi sui iudicavit, id quod iure naturæ est hominum sum pecudibus commune; vocaturq; καὶ φύσιν πρῶτον, id est, secundum naturam primum: consequens est appetitus eorum quæ incolumenti sunt amica, fuga eorum quæ noxia: Verum homini, quoniam non solum è corpore constat, sed etiam ex animo ut rotus esse possit incolunis, ratiocinandi vim addidit: unde disciplina omnes, & virtutes illæ morales proficiuntur.

Principiò, Generi animantium omni est à natura tributum, ut se vitam corpúsq; tueatur declinétq; ea quæ nocitura videantur, omniāq; quæcunq; ad vivendum sint necessaria, inquirat, & paret; ut pastum, ut latibula, & alia ejusdem generis. Commune item animantiū omnium est conjunctionis appetitus procreandi causā, & cura quædam eorum quæ procreata sunt. Sed inter hominem & belluam hoc maximè interest, quod hæc tantum, quantum sensu movetur, ad id solum quod adest, quodq; præsens est, se accommodat,

modat, paululum admodum sentiens præteritum, aut futurum : homo autem, qui rationis est particeps, per quam consequentia cernit, principia & causas rerum videt, earumq; progressus & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, & rebus præsentibus adjungit atque annexit futuras ; facile totius vitæ cursum videt, ad eamque degendam præparat res necessarias. Eadémque natura vi rationis hominem conciliat homini, & ad orationis & ad vitæ societatem : ingeneratq; in primis præcipuum quendam amorem in eos qui procreati sunt ; impellitque ut hominum cœtus & celebrari inter se, & sibi obediere velit ; ob easque causas studeat parare ea, quæ suppeditent & ad cultum & ad victum ; nec sibi soli, sed conjugi, liberis, cæterisque quos charos habeat tuerique debeat. Quæ cura exuscitat etiam animos, & maiores ad rem gerendam facit. Imprimisq; hominis est propria, veri inquisitio atque investigatio. Itaq; cum sumus necessariis negotiis curisque vacui, tum aemus aliquid videre, audire, ac dicere ; cognitionemque rerum aut occultarum, aut admirabilium, ad benè beatéque vivendum necessariam ducimus. Ex quo intelligitur, quod verum, simplex sincerumq; sit, id esse naturæ hominis aptissimum. Huic veri videndi cupiditati adjuncta est appetitio quædam principatus, ut nemini parere animus bene à natura informatus velit, nisi præcipienti, aut docenti, aut utilitatis causa justè & legitimè imperanti ; ex quo animi magnitudo existit, humanarumq; rerum contemptio. Nec verò illa parva vis naturæ est rationisque, quod unum hoc animal sentit quid sit ordo, quid sit quod deceat in factis dictisque, qui modus. Itaque eorum ipsorum quæ aspectu sentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem venustatem, convenientiam partium sentit. Quam similitudinem natura ratioque ab oculis ad animum transferens,

multo

multò etiam magis pulchritudinem, constantiam, ordinem in consiliis factisque conservandum putat; cavetq; nè quid indecorè effeminatè ve faciat; tum in omnibus & opinionibus & factis, nè quid libidinosè aut faciat, aut cogitet. Quibus ex rebus confatur & efficitur id, quodd quærimus, honestum : quodd etiam si nobilitatù non sit, tamen honestū sit, quodq; verè dicimus, etiam si à nullo laudetur, laudabile esse Proverbium. naturā. Formam quidem ipsam, Marce fili, & tan-
Socrates in Phæd. Plat.
'Ex tē ὄπειρ γῆς.
Tal.
mirabiles amores (ut ait Plato) excitaret sapientia.

De quatuor Virtutibus, unde omnia vitæ communis officia manant, Prudentia, Justitia, Fortitudine, & Temperantia; ac de materia singularum.

Omnis virtutes **S**ed omne quod honestum est, id quatuor partium una virtus ab soluta, juxta solertiaq; versatur; aut in hominum societate tuenda, Platon. prætribuendaque suum cuique, & rerum contractarum dentia in veri fide; aut in animi excelsi atque invicti magnitudine perspicientia & reliquarum. **Fortitudo in contemptu difficultatum.** **Temperantia in aquabili modo virtutis** hoc munus est proprium. Ut enim quisque rerum omnium. **Decorum, velut umbra corpus, honestatem conseqitur.** **S**oritur ex aliqua. Aut enim in perspicientia veri, aut in hominum societate tuenda, Platon. prætribuendaque suum cuique, & rerum contractarum dentia in veri fide; aut in animi excelsi atque invicti magnitudine perspicientia & reliquarum. **Prudentia** ac robore; aut in omnium quæ sunt, quæque dicuntur, ordine & modo, in quo inest modestia & temperantia. Quæ quatuor quanquam inter se colligata, & implicata sunt, tamen ex singulis certa officiorum genera nascuntur: velut ex ea parte, quæ primò descripta est, in qua sapientiam & prudentiam ponimus, inest indagatio, atque inventio veri; ejusque maxime perspicit quid in re quale verissimum sit, qui que acutissime & celerrime potest & videre & explicare rationem; is prudentissimus & sapientissimus ritè haberi solet. Quocirca hunc, quasi materia quam tractet & in qua versetur, ubjecta est veritas. Reliquis autem tribus virtutibus necessitates propositæ sunt, ad eas res parandas tuendasque, quibus

bus actio vita continetur ; ut & societas hominum conjunctioq; servetur, & animi excellentia magnitudoq; cum in augendis opibus, utilitatibusque & si- bi & suis comparandis tum multo magis in his ipsis despiciendis eluceat. Ordo autem, & constantia, & moderatio, & ea quae sunt his similia, versantur in eo genere, ad quod adhibenda est actio quaedam, non solum mentis agitatio. His enim rebus, quae tractantur in vita, modum quendam adhibentes, & ordinem, & honestatem, & decus conservabimus.

*De Prudentia, virtutum omnium principe, & quid
in ea fugiendum quidve sequendum.*

EX quatuor autem locis, in quos honesti naturam vimque divisimus : primus ille, qui in veri cognitione consistit, maxime naturam attingit humana. Omnes enim trahimur, & ducimur ad cognitionis & scientiae cupiditatem, in qua excellere $\Sigma\mu\lambda\delta\gamma\kappa\mu\lambda\delta$ pulchrum putamus : labore autem, errare, nescire, de- $\beta\epsilon\gamma\delta\acute{\epsilon}\omega\kappa, \delta\chi\tau\iota\pi$ - cipi, & malum, & turpe ducimus. In hoc genere & $\tau\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\iota\tau$ naturali, & honesto, duo vitia vitanda sunt : Unum $\chi\acute{\epsilon}\alpha\sigma\tau\acute{\epsilon}$ ne incognita pro cognitis habeamus, hisque temere $\delta\acute{\epsilon}\alpha\tau\alpha$. assentiamur : quod vitium effugere qui volet, omnes $\Sigma\mu\beta\epsilon\lambda\delta\acute{\epsilon}\sigma$ autem velle debent) adhibebit ad considerandas $\delta\chi\tau\iota\pi\epsilon\delta\chi\tau\iota\pi$ res, & tempus, & diligentiam : Alterum est vitium, $\beta\epsilon\lambda\tau\iota\omega\gamma\acute{\epsilon}\delta\acute{\epsilon}$ quodd quidam nimis magnum studium, multamque $\nu\kappa$. operam, in res obscuras atque difficiles conferunt, Nazianz. easdemq; non necessarias. Quibus vitiis declinatis, Sulpit. Gallus quod in rebus honestis, & cognitione dignis opera exercitum Ro- curaque ponetur, id jure laudabitur : ut in astrolo- manum falsa- gia C. Sulpitium andivimus, in geometria Sex. Pom- formidine libe- peum ipsi cognovimus, multos in dialecticis plures ravit, lunaria injure civili : quae omnes artes in veri investigatio- eclipsis ratio- ne versantur ; cuius studio a rebus agendis abduci, nem edifferens, contra officium est. Virtutis enim laus omnis in Liv. lib. 44. actione consistit : a qua tamen saepe fit intermissio, multiq;

multique dantur ad studia reditus. Tum agitatio
mentis, quæ nunquam acquiescit, potest nos in stu-
diis cogitationis, etiam sine opera nostra, continere.
Omnis autem cogitatio motusque animi, aut in con-
siliis capiendis de rebus honestis, & pertinentibus ad
bene beatèque vivendum, aut in studiis scientiæ cog-
nitioniisque versatur. Ac de primo quidem officiis
fonte diximus.

De Justitia.

DE tribus autem reliquis latissimè patet ea ratio,
quæ societas hominum inter ipsos, & vitæ quasi
communitas continetur. Cujus partes duæ sunt;
Justitia, in qua virtutis splendor est maximus, ex
qua boni viri nominantur; & huic conjuncta Bene-
ficiencia, quam eandem vel benignitatem, vel libe-
ralitatem appellare licet. Sed justitiæ primum mu-
nus est, ut nè cui quis noceat, nisi laceratus injuriâ;
Deinde, ut communibus patitur pro communibus,
privatis autem ut suis. Sunt autem privata nullæ na-
turæ; sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in
vacua venerût; aut victoriâ, ut qui bello potiti sunt;
aut lege, pactione, conditione, sorte. Ex quo sit, ut
ager Arpinas Arpinatum dicatur; Tusculanus, Tu-
sculanorum. Similisq; est privatarum possessionum
descriptio. Ex quo, quia suum cujusque fit eorum,
quæ naturâ fuerant communia, quod cuique obtigit,
id quisque teneat. Eo si quis sibi plus appetet, vio-
labit ius humanæ societatis. Sed quoniam (ut præ-
clarè scriptum est à Platone) non nobis solum natu-
sumus, ortusq; nostri partem patria vendicat, partem
parentes, partem amici; atque placet Stoicis, quæ
in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari,
homines autem hominum causâ esse generatos, ut
ipsi inter se aliis alii prodeesse possent: in hoc Natu-
ram debemus ducem sequi, & communes utilitates

in

in medium afferre, mutatione officiorum, dando,
accipiendo; tum artibus, tum opera, tum facultati-
bus devincire hominum inter homines societatem.

Fides justitiae fundamentum, ab etymologia.

Fundamentum est autem iustitiae fides, id est, di-
ectorum conventorumque constantia & veritas: ex
quo, quanquam hoc videbitur fortasse cuiquam du-
rius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui studiose
exquirunt unde verba sint dicta, credamus que, quia
sit quod dictum est, appellatam fidem.

*Duo iustitiae genera, ut iustitia: & unde
orientur.*

Sed iustitiae duo genera sunt: unum eorum qui
inferunt; alterum eorum, qui ab iis quibus infer-
tur, si possint, non propulsant injuriam. Nam qui
iuste impetum in quempiam facit, aut ira, aut ali-
qua perturbatione incitatus, is quasi manus violen-
ter videtur afferre socio. Qui autem non defendit
nec obſtit, si potest, injuriæ; tam est in vitio, quam
si parentes, aut amicos, aut patriam, aut socios dese-
rat. Atq; illæ quidem in juriæ quæ nocendi cauſa de
industria inferuntur, ſæpe à metu proficiscuntur; ut
cūm is qui alteri nocere cogitat, timet nē, niſi id fe-
cerit, ipſe aliquo afficiatur incommodo. Maximam
autem partem ad injuriam faciendam aggrediuntur
nonnulli, ut adipiscantur ea quæ concupierunt: in
quo vitio latissime patet avaritia. Expetuntur autem
divitiæ, cūm ad uſus vitæ necessarios, tum ad per-
fruendas voluptates. In quibus autem major est ani-
mus, in iis pecunia cupiditas ſpectat ad opes, & ad
gratificandi facultatem: ut nuper M. Crassus ne-
gabat ullam, ſatis magnam pecuniam eſſe ei qui in
republica princeps vellet eſſe, * cujus fructibus ex-
ercitum alere non poſſet. Delectant enim magni-
fici

qui suis.

*Nulla fides
regni sociis.
Lucan.*

fici apparatus, vitæq; cultus cum elegantia & copia; ut quibus rebus effectum est, ut infinita pecuniae cupiditas eslet. Nec verò rei familiaris amplificatio, nemini nocens vituperanda; sed fugienda semper injuria est. Maxime autem adducuntur plerique, ut eos justitiae capiat oblivio, cum in imperiorum, honorum, gloriæve cupiditatem inciderint. Quod enim est apud Ennium, *Nulla sancta societas, nulla fides regni est*; id latius patet. Nam quicquid ejusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo sit plerunque tanta contentio, ut difficillimum sit sanctam servare societatem. Declaravit id modò te. meritas C. Cæsaris, qui omnia jura divina atque humana pervertit propter eum, quem sibi ipse opinio- nis errore finxerat, principatum. Est autem in hoc genere molestum, quod in maximis animis, splendi- dissimisq; ingenii plerunque existunt honoris, impe- rii, potentiae, gloriæ cupiditates. Quod magis caven- dum est, ne quid in eo generè peccetur.

Injuria alia aliâ levior.

Sed in omni injustitia permultum interest, utrum perturbatione aliquâ animi, quæ plerunque brevis est, & ad tempus; an consultâ & cogitatâ fiat injuria. Leviora enim sunt ea, quæ repentina aliquo motu accidunt, quam ea quæ meditata & præparata infe- runt. Ac de inferenda quidem injuriâ satis dictum est.

*Causas recenset, unde secundum
injustitiae genus oriatur.*

PRætermittendæ autem defensionis, deserendique officii plures solent esse causæ. Nam aut inimi- citias, aut laborem, aut sumptus suscipere nohant: aut etiam negligentia, pigritia, inertia, aut suis stu- diis, quibusdumve occupationibus sic impediuntur,

ut eos, quos tutari debeant, desertos esse patientur. Itaque videndum est, nè non satis sit id, quod apud Platonem est in Philosophos dictum ; quod in veri investigatione versentur, quodque ea, quæ pleriq; vehementer expertunt, de quibus inter se digladiari solent, contemnunt, & pro nihilo ducant, propterea justos esse. Nam dum alterum justitiae genus asse-
 quuntur, inferendū nè cui noceant in iuriā, in alterum incident. Discendi enim studio impediti, quos tueri debent, deserunt. Itaque eos nè ad Rēpublīcam accessūros quidem putat, nisi coactos : æquitas autem erat id Voluntate fieri. Nam hoc ipsum ita justum est, quod recte fit, si est voluntarium. Sunt etiam, qui aut studio rei familiaris tuendæ, aut odio quodam hominū, suum se negotium agere dicant, nè facere cuiquam videantur in iuriā : qui dum altero injustitiae generē vacant, in alterum incurvūt. Deserunt enim vitæ societatem, quia nihil conte-
 runt in eam studii, nihil operæ, nihil facultatum. Quoniam igitur duobus generibus injustitiae propo-
 sitis, adjunximus causas utriusque generis, easque res antè constitui mus, quibus justitia continetur ; facilè quod cuiusque temporis officium sit, poterimus, nisi nos metipso valde amabimus, judicare. Est enim difficilis cura rerum alienarum : quanquam Terentianus ille Chremes Humanī nihil à se alienum putat. Sed tamen huius magis ea percipimus atque sentimus, quæ nobis ipsis aut prospera, aut adversa eveniunt, quam illa quæ cæteris, quæ quasi longo intervallo interjecto videmus, aliter de illis ac de nobis judicamus. Quocirca bene præcipiunt, qui vetant quicquam agere, quod dubites æquum sit an iniquum : æquitas enim luceat ipsa per se ; dubitatio autem cogitationem significat iuriā.

In Heanton.

Tō dīzēsōy

αἰχνη, αλ-

λοτρίων δ'

εμελε-

Pindar.

Proverbium.

εὐτρόπιος,

εὐτρόπιος,

nè feceris.

Docet

Docet officia pro circumstantiis variari, & quod officiosum erat, id contra officium fieri, duobus maxime modis; si aut ab utilitate recedatur, aut minus utile preferatur utiliori: quin interdum præter officium esse, minimum inhærere juris apicibus.

Sed incidunt sæpe tempora, cùm ea quæ maximè videntur digna esse justo homine, eoque quem virum bonum dicimus, commutantur, siuntque contraria: ut, non reddere depositum, etiam nè turioso facere promissum, quæque pertinent ad veritatem, & ad fidem, ea negare interdum, & non servare, si justum. Referri enim decet ad ea, quæ proposui in principio, fundamenta justitiae; primum, ut nè cui noceatur; deinde, ut communii utilitati serviatur. Eacum tempore commutantur, commutatur officium & non semper est idem. Potest enim accidere promissum aliquod, & conventum, ut id effici sit inutile,

Tragicum ex- vel ei cui promissum sit, vel ei qui promiserit: Nam emplum. Theseo. Si (ut in fabulis est) Neptunus quod Theseo promis- tria optave- ferat, non fecisset; Theseus filio Hyppolyto non esserat ab avo Nep- orbatus. Ex tribus enim optatis (ut scribitur) hoc tuno: ut Mi- erat tertium, quod de Hyppolyti interitu iratus op- notaurum con- tavit: quo impetrato, in maximos luctus incidit. Nec ficeret: ut sibi promissa igitur servandasunt ea, quæ sunt iis quibus ad inferos da- promiseris inutilia: nec, si plus tibi noceant quæ- retur aditus; ipsi prosint cui promiseris. Contra officium est, ma- ut Hyppolytum jus damnum anteponi minori: ut si constitueris te uincisceretur. cuiquam advocationem in rem præsentem esse venturum, atque interim graviter ægrotare filius cœperit, non sit contra officium, non facere quod dixeris: magisq; ille cui promissum sit, ab officio discedat, si se desti- tutum queratur. Jam illis promissis non standum esset quis non videt, quæ coactus quis metu, aut deceptu dolo promiserit? Quæ quidem pleraque jure prætorio liberantur, nonnulla legibus.

*In jurisdictionibus officiis æquitas spectanda,
non verbis inherendum.*

Existunt etiam saepe injuriaz calumniaz quædam, & nimis callida & malitiosa juris interpretatione. Ex quo illud, *Summum jus, summa injuria*, factum est jam tritum sermone proverbium. Quo in genere etiam in Repub. multa peccantur: ut ille, qui, cum triginta dierum essent cum hoste pœctæ induciae, noctu populabatur agros, quod dierum essent pœctæ, non noctium induciz. Nec noscet quidem probandus si verum est Q. Fabium Labeonem, seu quem alium (nihil enim præter auditum habeo) arbitrum Nolanis & Neapolitanis de finibus agri à Senatu datum, cum ad locum venisset, cum utrisque separatim locutum, ut nè cupidè quid agerent, nè appeterent, atque ut regredi, quam progreedi mallent: id cum utrique fecissent, aliquantum agri in medio relictum est. Itaque illorum fines, sicut ipsi dixerant, terminavit. In medio relictum quod erat, populo Romano adjudicavit. Decipere hoc quidem est, non judicare. Quocirca in omni re fugienda est talis toleritia. Sunt autem quædam officia etiam adversus eos servanda, à quibus injuriam acceperis. Est enim ulciscendi & puniendi modus. Atque hand scio, an satis sit, eum qui lacesciverit, injuriaz suaz pœnitere: ut & ipse nè quid tale posthac committat, & cæteri sint ad injuriam tardiores. *Hastenus de civili justitia, nunc de bellicis officiis.*

Ex Heauton-timorumenos.

Vid. Platar-chum.

Quod in puni-enda injuriaz officium.

Facit autem duo belli genera, quorum utriusque communia sunt hæc: Ut non nisi iustis de causis suscipiantur & ne infranturn nisi rebus repetitis; nisi solenniter denunciata: ut rite gerantur, ne serviamus supra modum in viatos: humanius etiam, qui se dedunt, recipiantur: fides hosti etiam privatim praestetur, non modo in conveniis folen-

nibus. Propria vero sunt illa, ut cum hoc hostium genere, qui de imperio certant, humanius agamus: cum his, qui vitam nostram petunt, severius.

ATque in Rep. maximè conservanda sunt jura belli. Nam cùm sint duo genera decertandi; unum per disceptationem, alterum per vim; cùmque illud proprium sit hominis, hoc belluarum: configiendum est ad posterius, si

Carthago in Africa, Numania in Celtiberia à Scipione militi-ano funditus ut non licet superiore. Quare suscipienda qui- tia in pace vivatur. Parta autem victoriā conser-vandi sunt ii, qui non crudeles in bello nec im-manes fuerunt: ut maiores nostri Tusculanos, eversa. Aequos, Volscos, Sabinos, Hernicos in civitatem

Corinthus item in Achaia à L. Mummio sub-venimus oppor-tuna. etiam acceperunt: at Carthaginem & Numani-um funditus sustulerunt. Nolle Corinthum: sed credo illos secutos opportunitatem loci ma-lata, quod in ximè, nè posset aliquando ad bellum faciendum Isthmo esset, & locus ipse adhortari. Meā quidem sententiā, paci-ad bellum mo-quæ nihil habitura sit insidiarum, semper est vendum oppor-tuna. consulendum. In quo si mihi obtemperatum es-set, et si non optimam, at aliquam Remp. quæ nunc nulla est, haberemus. Et cùm iis, quos vi

Quod in bellis suscipiendis officium. deviceris, consulendum est; tum ii, qui armis positis ad imperatorum fidem configiunt, quam-vis murum aries percusserit, recipiendi sunt. In quo tantopere apud nostros justitia culta est, ut ii, qui civitates, aut nationes devictas bello in fidem receperissent, earum patroni essent, more majorum. Ac belli quidem æquitas sanctissimè

secciali populi Romani jure præscripta est. Ex quo intelligi potest, nullum bellum esse justum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denunciatum antè sit & indictum. Pompilius Imperator tenebat provinciam, in cuius ex-erictu Catonis filius tyro militabat: cùm autem Pompilio videretur unam dimittere legionem, Catonis quoq; filium, qui in eadem legione mi-litabat,

litabat, dimisit. Sed cùm amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato ad Pompilium scripsit, ut si eum pateretur in exercitu remanere, secundo eum obligaret militiæ sacramento; quia priore amisso, jure cùm hostibus pugnare non poterat: adeò summa erat obserratio in bello movendo. M. quidem Catonis senis epistola est ad M. filium, in qua scripsit se audisse eum missū factum esse à Consule, cùm in Macedonia bello ^{Ne pronepotem} ^{bujus, Uticen-} Perfico miles esset. Monet igitur ut caveat, nè ^{sem intellige-} prælium ineat. Negat enim jus esse, qui miles ^{res, nisi mavis} non sit, pugnare cum hoste. Evidem illud etiam ^{ad absolutam} animadverto, quod qui proprio nomine per-^{statem refretro.} duellis esset is hostis vocaretur, lenitate verbi tristitiam rei mitigante: hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Indicant enim duodecim tabulæ:

AUT STATUS DIES CUM HOSTE. Itemq;

ADVERSUS HOSTEM ÆTERNA AUTORITAS. Quid ad hanc mansuetudinem addi potest, eum, quiccum bella geras, tam molli nomine appellari? Quanquam id nomen durius jam effecit vetustas: à peregrino enim jam recessit, & propriè in eo qui fert arma contrà, remansit. Cum verò de imperio decertatur, bellòq; quæritur glòria, causas omnino subesse tamen oportet easdem, quas dixi paulò antè justas causas esse bellorum. Sed ea bella quibus imperii gloria proposita est, minus acerbè gerendasunt. Ut enim cum civiliter contendimus, aliter si est inimicus, aliter si competitor; cum altero certamen honoris & dignitatis est, cum altero capititis & famæ: sic cum **Celtiberis**, cum **Cimbris** bellum, ut cum inimicis gerebatur, uter esset, non uter imperaret: cum **Latinis**, **Sabinis**, **Samnitibus** **Pœnis**, **Pyrrho**, de imperio dinicabatur. **Pœni** fœdisfragi, crudelis Annibal, reliqui justiores, Pyrri quidem de captivis reddendis illa præclara sententia est;

Ennini ver-
sus.

Nec m̄ qurum posco, nec m̄ pretium dederitis :
Nec cauponantes bellum, sed belligerantes
Ferro non auro vitam cernamus uirique ;
Vosne velit, an me regnare hera, quidve ferat fors,
Virtute experiamur : Et hoc simul accipe dictum,
Quorum virtuti bellī fortuna pepercis,
Eorundem me libertati parcere certum est.
Dono ducite : doque volentibus cum magis diis.
Regalis sanè & digna Æacidarum genere sen-

Tyrthus rex ad tentia. Atque etiam, si quid singuli, temporibus
Pyrrhum Achil- adducti, hosti promiserint, est in eo ipso fides
lis filium genus servanda: ut primo Punico bello Regulus captus
suum referebat à Poenisi, cum de captivis commutandis Romam
cui Aeacus missus esset, jurassetque se redditum ; primū,
proavus.

Tantaq; aliquos affecerunt ignominia, ut statim mortem sibi consci- rent; autore Liv. decad. 2. lib. 3.

quisque eorum vixit qui pejerant: in ærariis reliquerunt: nec minus illum, qui jurisjurandi fraude culpam invenerat. Cum enim Annibalis permisso exisset è castris, redit paulo post, quod sibi oblitum nescio quid diceret. Deinde egressus è castris, jurejurando se solutum putabat: & erat verbis re non erat. Semper autem in fide, quid senseris, non quid dixeris, cogitandum. Maximum autem exemplum est justitiæ in hostem à majoribus nostris constitutum. Cum à Pyrrho perfuga Senatui est pollicitus, se venenum regi daturum, & eum necaturum, Senatus & C. Fabri- cius perfugam Pyrrho dedidit: Ita nè hostis quidem, & potentis, & bellum ultrò inferentis, cum scelere interitum approbavit. Ac de bellicis quidem officijs satis dictum est. Meminerimus autem etiam

etiam adversus infirmos justitiam esse servandā. *Officium domi-*
Est autem infima conditio & fortuna servorum; ni in servos.
 quibus, non male præcipiunt qui ita jubent uti,
 ut mercenariis ad operam exigendam, & iusta
 præbenda. Cum autem duobus modis, id est, *Triplex nocen-*
 aut vi, aut fraude, fiat i[n]juria; *f[ra]us quasi vul-* *digen[s]: vi*
 peculæ, vis leonis videtur; utrumque, alienissi- *aperta, fraude*
 mum ab homine est, sed *fraus odio digna majo-* *occulta, & sub*
 re. Totius autem i[n]justitiae nulla capitalior est, *adumbrata ho-*
 quā eorum, qui tum cum maximè fallunt, id a- *nestri persona,*
 gunt, ut viri boni esse videantur. De i[n]justitia satis *quod est omni-*
um scelestissi-

D: liberalitate, secunda i[n]justicie parte, quam tamen mun.

Aristoteles modestia videtur annexata, in qua tria
 possimum spectanda docet (cicero). Primum, ut
 quid demus. quod accipienti sit nocitum; neve,
 quod aliis largiamur, ab aliis per i[n]juriam aufer-
 ramus. Secundum, ut proficiuntur modo libe-
 ralitatem exercamus. Tertium, ne demus quibus
 non oportet. Dandum autem aut virtute commen-
 datis, aut iis qui nos honesta benevolentia profe-
 quuntur, aut quibuscum nobis aliquod societatis
 vinculum intercedit, aut denique qui bene de no-
 bis meriti; quibuscum cum favore beneficium re-
 metiendum. Postremo, societatis humanae gradus, a
 summo fonte repetens, inter se componit, ut
 quantum cuique debetur tantum præstetur. Sed
 hoc de parte Seneca pluribus libris diligenter
 scripsit.

*D*inceps (ut erat propositum) de benefi-
 centia ac liberalitate dicatur: quā quidem
 nihil est naturæ hominis accommodatus, sed
 habet multas cautiones. Videndum est enim pri-
 mum, nē oblit benignitas, & iis ipsis, quibus
 benigne videbitur fieri, & ceteris. Deinde, nē
 major benignitas sit quā facultates. Tum, nē
 pro dignitate cuique tribuatur, id enim
 est i[n]justitiae fundamentum, ad quam h[ec] reser-

Quonodo dan-
dum, quas i[n]juriis
& quibus.

renda sunt omnia. Nam & qui gratificantur cipi-
am, quod oblit illi, cui prodesse velle videan-
tur, non benefici, neque liberales, sed perniciosi
assentatores judicandi sunt: & qui aliis nocent,
ut in alios liberales sint, in eadem sunt in justitia

Ut si, pro ac si: ut si ipsi in suam rem aliena convertant. Sunt
Terentius. *Ut si* autem multi & quidem cupidi splendoris & glo-
riæ, qui eripiunt aliis, quod aliis largiantur:
et esset frater.

Hique arbitrantur se beneficos in suos amicos
visum iri, si locupletent eos quacunque ratione.
Id autem tantum abest ab officio, ut nihil magis
officio possit esse contrarium. Videndum est igi-
tur, ut eâ liberalitate utamur, quæ proficit amicis,

Tyrannica libe- cuniarum translatio à justis dominis ad alienos,
ralitas Cæsaris non debet liberalis videri. Nihil est enim libe-
& Sylla. rale, quod non idem sit justum. Alter erat locus
cautionis, nè benignitas major esset, quam facul-
tates; quodd, qui benigniores volunt esse quam
res patitur, primùm in eo peccant, quodd injuri-
osi sunt in proximos: quas enim copias his &
suppeditari æquius est, & relinqu, eas transfe-
runt ad alienos. Inest autem in tali liberalitate
cupiditas plerunque rapiendi, & auferendi per
injuriam, ut ad largiendum suppetant copiæ.
Videre etiam licet plerosque non tam naturâ
liberales, quam quadam gloriâ ductos, ut bene-
fici videantur, facere multa, quæ videntur ab
ostentatione magis quam à voluntate proficiisci.
Talis autem simulatio vanitati est conjunctior,
quam aut liberalitati, aut honestati. Tertium est
propositum, ut in beneficentia delectus esset

Dandum pro- dignitatis: in quo & mores ejus erunt spectan-
bis viris, claris, di, in quem beneficium conferetur, & ani-
aliquo vinculo mus erga nos, & communitas ac societas vitæ, &
nobis conjun- ad nostras utilitates officia antè collata: quæ ut
cis, bene meri- concurrent omnia, optabile est: sin minus, plures
sunt. causæ majorésque ponderis plus habebunt.

Mores

*Mores non ad exactam iltam sapientis Stoici ratio-
nem spectandos, sed ad civilem virtutis imaginem.*

Quoniam autem vivitur non cum perfectis hominibus, plenèque sapientibus, sed cum iis, in quibus præclarè agitur, si sint simulacula virtutis: etiam hoc intelligendum puto, neminem omnino esse negligendum, in quo aliqua significatio virtutis appareat. Colendum autem esse ita quemq; maximè ut quisque maximè his virtutibus lenioribus erit ornatus; modestiâ, temperantiâ, ac ipsâ, de quâ jam multa dicta sunt, justitiâ. Nam fortis animus & magnus in homine non perfecto nec sapiente ferventior plerunque est: illæ verò virtutes virum bonum videntur potius attingere. Atque hæc in moribus considerentur.

*Quomodo consideranda sit benevolentia
aliorum erga nos.*

DE benevolentia autem, quam quisque habet erga nos, primum illud est in officio, ut ei plurimum tribuamus, à quo plurimum diligimur: Sed benevolentiam non adolescentulorum more, ardore quodam amoris, sed stabilitate potius & constantiâ judicemus.

*Bene meritis de nobis quomodo refe-
renda gratia.*

SIn erunt merita, ut non ineunda, sed referenda sit gratia, major quædam cura adhibenda est. Nullum enim officium referendâ gratiâ magis necessarium est. Quod si ea, quæ acceperis *Beneficia cum utenda*, majore mensurâ, si modò possis, fænore remetijubet reddere Hesiodus: quidnam beneficio enda. Nixq; provocati facere debemus? Annon imitari *τε ερδοντας* agros fertiles, qui multò plus afferunt quam accepérunt? Etenim si in eos, quos speramus nobis *σι καθίκεις*.

cui-
ean-
ciosi
ent,
titia
sunt
glo-
ur:
icos
one.
agis
gi-
cis,
pe-
os,
be-
cus
ul-
èm
ri-
&
se.
te
er
æ.
rā
e.
ab
ci.
r,
st
et
-
k
t
s

profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos esse debemus, qui jam profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficij, alterum reddendi: demus necne, in nostra potestate est; non reddere, viro bono non licet, si modò id facere possit sine iniuria. Acceptorum autem beneficiorum sunt delectus habendi. Nec dubium quin maximo

Beneficia potius ei iisque plurimum debeat. In quo tamen insimum animo primis, quo quisque animo, studio, benevolentia f. cert. ponderandum est. Multi enim faciunt multa, temeritate quædam, sine judicio, vel modis; in omne svel repentinò quodam quasi vento impetu animi incitati: quæ beneficia & quæ magna non sunt habenda atque ea, quæ judicio,

Nan dandum consideratè, constanterque delata sunt. Sed in ut recipias, sed collocando beneficio, & in referenda gratia (si ut pro sis amico, cætera paria sint) hoc maximè officii est, ut quis. *Juxta illud que maximè opis indigeat, ita ei potissimum o-* Kai δόμεν ὁ πιτulari; quod contra sit à plerisque. *A quo κεν δῷ, καὶ μὴ enim plurima sperant, etiam si ille his non δέμεν ὁ κεν eget, tamen ei potissimum inserviunt:* μὴ δῷ.

In conjunctione vita quis ordo; ac primum de societate universali omnium mortalium.

*O*ptime autem societas hominum conjunctio-
nē que servabitur, si, ut quisque erit conju-
nctissimus, ita in eum benignitatis plurimum con-
feretur. Sed, quæ naturæ principia sint commu-
nitatis & societatis humanæ, repetendum altius
videtur. Est enim primum, quod cernitur in uni-
versi generis humani societate. E jus autem vin-
culū est ratio, & oratio: quæ docendo, discendo,
communicando, disceptando, judicando; conciliat inter se homines, conjugitq; naturali qua-
dam societate: Neq; illâ re longius absumus à
natura ferarum; in quibus inesse fortitudinem
sepe dicimus, ut in equis, in leonibus; justitiam,
æquitatem, bonitatem non dicimus. Sunt enim

*Primi societatis
humanæ fon-
tos, ratio, &
oratio.*

enim rationis & orationis expertes. Ac latissime quidem patens hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes societas haec est: in qua omnium rerum, quas ad communem usum hominum natura genuit, est servanda communitas, ut, quae descripta sunt legibus, & jure civili, haec ita tenentur, ut sit constitutum: e quibus ipsis cetera sic obseruentur ut in Graecorum proverbio est; **AMICORUM ESSE OMNIA COMMUNIA.** Τὰ τῶν φίλων οντα. Omnia autem communia hominum videntur ea que sunt generis ejusdem, quod ab Ennio positum in una re, transferri in permultas potest.

Homo qui erranti comiter monstrat viam,

Bellissimi En-
nii versus.

Quasi lumen de suo lumine accendat, facit;

Nihilominus ut ipsi luceat, cum illi accenderit.

Una enim ex re fatis præcipit, ut quicquid sine detimento possit commedari, id tribuatur cuique, vel ignoto. Ex quo sunt illa communia, Non prohibere aquam profluentem: Pati ab igne Quæ omnibus ignem capere, si quis velit: consilium fidele deliberanti dare: quæ sunt iis utilia qui accipiunt, mine communitati non molesta. Quare & his utendum nescianda. est, & semper aliquid ad communem utilitatem afferendum. Sed quoniā copiæ parvæ singulorum sunt; etrum autem, qui his egeant, infinita est multitudo: vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennii finem, **NIHILOMINUS UT IPSI LUCEAT;** ut facultas sit, quâ in nos simus liberales.

Gradus autem plures sunt societatis hominum ab illa prima. Ut enim ab illa discedatur infinitate, pro communitate prior est ejusdem gentis, nationis, linguæ, quâ al contrariaiores maxime homines conjunguntur. interior etiam societates defest, ejusdem esse civitatis. Multa enim sunt cedit, civibus inter se communia, forum, fana, porticos, viæ, leges, jura, judicia, suffragia, via civibus consuetudines; præterea & familiaritates, inter se multæque cum multis res, rationesque con-

tractæ.

*Cognatio.**Affinitates ex conjugiis.*

Amicitia virute conciliata.
Ὀμοιος ὁμοεοις φίλοι.

Σωματα μεν θύο, λυχη δια αμicitia, ut unus fiat ex pluribus.

Hinc Ovid. *beneficiis ultro citroque datis, acceptisque: Qui duo corporibus mutua & grata dum sunt, inter quos ea sunt, firmā devinciuntur societate. Sed cū unus erant.*

tractæ. Arctior verò colligatio est, societas propinquorum. Ab illâ enim, immensa societas humani generis in exiguum angustumque concluditur. Nam cū sit hoc naturâ commune omnium animantium, ut habeant libidinem procreandi: prima societas in ipso est conjugio; proxima in liberis; deinde, una domus, communia omnia. Id autem est principium urbis, & quasi seminarium reipublicæ. Sequuntur fratribus conjunctiones, post consobrinorum, sobrinorumque: qui cū unâ domo jam capi non possint, in alias domos, tanquam in colonias exeunt. Sequuntur connubia & affinitates, ex quibus etiam plures propinquai. Quæ propagatio & siboles, origo est Rerum publicarum. Sanguinis autem conjunctio & benevolentia devincit charitate homines. Magnum est enim, eadem habere monumenta majorum, iisdem uti sacris, sepultra habere communia. Sed omnium societatum nulla præstantior est nulla firmior, quam cū viri bonimoribus similes sunt familiaritate conjuncti illud enim honestum, quod sæpe diximus, etiam si in alio cernamus, tamen nos movet, atque illi, in quo id inesse videtur, amicos facit. Et quamquam omnis virtus nos ad se allicit, facitque ut eos diligamus, in quibus ipsa inesse videatur, tamen justitia & liberalitas id maximè efficit. Nihil autem est amabilius, nec copulantius, quam morum similitudo bonorum. In quibus enim eadem studia sunt eadēque voluntates, in his sit, ut æquè quisque altero delectetur, ac seipso. Efficiturque id, quod Pythagoras vult *θύο, λυχη* δια αμicitia, ut unus fiat ex pluribus. Magna etiam illa communitas est, quæ conficitur ex beneficiis ultro citroque datis, acceptisque: quæ mutua & grata dum sunt, inter quos ea sunt, firmā devinciuntur societate. Sed cū unus erant. omnia ratione animoque lustraveris, omnium societatum

societatum nulla est gratiō, nulla charior quām ea quācūm rep. est unicuique nostrūm. Chari Patriæ debemus sunt parentes, chari liberi, propinqui, familia- plurimum. res : sed omnes omnium charities patria una Oppetere mor-complexa est ; pro qua quis bonus dubitet mor- tem, id est, tem oppetere, si ei sit profuturus ? Quo est de- ultro mori. testabiliōr istorum immanitas, qui lacerārunt omni scelere patriam, & in eā funditus delendā occupati & sunt & fuerunt. Sed si contentio quādam, & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum sit officii : principes sunt, patria, & parentes, quorum beneficiis maximē obligati sumus; proximi liberi, totāq; domus, quā spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfugium; deinceps benē convenientes propinqui, quibus communis etiam plerunq; fortuna Convenientes , est. Cuamobrem necessaria vitā præsidia de pro concordi-bentur iis maximē, quos antē dixi. Vita autem bus. Quid san-victusque communis, consilia, sermones, cohor-guine conjun-tationes, consolationes, interdum etiam objur itis, quid ami-gationes in amicis vigent maximē. Estque ea cis potissimum, jucundissima amicitia, quam similitudo morum debeamus. conjugavit.

Liberalitatis officia non solum ab his gradibus socie-tatis, sed etiam ab aliis circumstantiis spectari oportere.

Sed in his omnibus officiis tribuendis viden-dum erit, quid cuiq; maximē necesse sit, & quid quisque nobiscum vel sine nobis aut possit consequi, aut non possit. Ita non iidem erunt necessitudinum gradus qui & temporum : sūntq; officia, quācūm aliis magis quām aliis debeantur : ut Vicinis quid vicinum citius adjuveris in frugibus percipien-dis, quām aut fratrem, aut familiarem. At si lis in judicio sit, propinquum potius & amicum, quām vicinum defendaris. Hæc igitur & talia circum-spicienda sunt in omni officio : & consuetudo, exercitatioque capienda, ut boni ratiocinatores officiorum

Quæ reliqui, officiorum esse possimus, & addendo deducen-
&c. id est. dōgue videre, quæ reliqui summa fiat: ex quo
quantum re- quantum cuique debeat intelligas. Sed, ut nec
linquatur, de- medici, nec imperatores, nec oratores, quamvis
datus & addi- artis præcepta perceperint, quicquam magna
tis quæ oppor- laude dignum sine usu & exercitatione consequi
tuit.

possunt: sic officii conse vandi præcepta tra-
duntur illa quidem ut faciamus ipsis; sed rei
magnitudo usum quoq; exercitationēmque desi-
derat. Atque ab iis rebus, quæ sunt in jure socie-
tatis humanæ, quemadmodum ducatur honestus,
ex quo ortuta est officium; satis serè diximus.

Magnanimitas tertius officiorum fons, quæ ex rerum
humanarum contemptu, & animi amplitudine
quadam nascitur: declaratur autem potissimum
in periculis adeundis, & arduis rebus obeundis.
Haec ad dextram est audacia, pertinacia, immani-
tas, arrogancia, crudelitas, confidentia, morositas,
irritatio, saevitia, ambitione, ad laevam, timiditas, ignoravia,
& torpor. & id genus vitia Exercetur autem magna-
nimitas, partim in rebus bellicis, magis autem in
negotiis urbanis, denique & privata in vita: de
quibus omnibus variè differit Cicero.

Commentatio fortitudinis.

Exprobratio pugillanimitatis. **Ex Ennio,** verba Imperatoris exemplo. **Clanicis militum** Contraq;

Intelligendum est autem, cum proposita sint
genera quatuor, è quibus honestas officiumque
manaret, splendidissimum videri, quod animo
magno, elatōque, humanisque rēs despiciētate,
factum sit. Itaque in probris maximē in promptu
est, si quid tale dici potest,

Vos etenim juvenes, animos geritis muliebres,
Illa virago viri. Et si quid est ejusmodi:
Salmaci da spolia sine sanguine & sudore.

Ita excellenterq; gesta sunt, eane scio quo modo
crepantis.

In hoc carmine mollitiei est exprobratio, quoniam Salmacis fons
potus, virus effeminare dicitur.

quasi

quasi pleniore ore laudamus. Hinc Rhetorum campus de Marathone, Salamine, Plateis, Thermopyl's, Leuctris, Stratocle. Hinc noster & ocles hinc Decii, hinc Cneius & Publius Scipiones: hinc Marcus Marcellus, innumerabilisq; alii; maximèq; ipse populus Romanus animi magnitudine excellit. Declaratur autem studium bellicæ gloriae, quod statuas quoque videmus ornatum serè militari.

*Fortitudinem, si ab honesto recedat,
nomen suum amittere*

Sed ea animi elatio, quæ cernitur in periculis & laboribus, si justitiâ vacat, pugnatque non pro salute communis, sed pro suis commodis, in vitio est. Non enim modò id virtutis non est, sed potius immanitatis, omnem humanitatem repellentis. Itaque probè definitur à Stoicis fortitudo, cum eam virtutem esse dicunt propugnantem pro æquitate. Quocirca nemo, qui fortitudinis gloriam consecutus est, infidiis, & malitia, laudem est adeptus. Nihil enim honestū esse potest, quod justitiâ vacat. Praetarum igitur Platonis illud: Non solum, inquit, scientia quæ est remota à justitia, calliditas potius, quam sapientia est appellanda; verum etiam animus paratus ad periculum, si suā cupiditate, non utilitate communis impellitur, audacie potius nomen habeat, quam fortitudinis. Itaque viros fortes & magnanimos, eosdem bones & simplices veritatis amicos, minimèque fallaces esse volumus, quæ sunt ex media laude justitiae. Sed illud admodum est, quod in hac elatione & magni à justitia pertudine animi, facilimè pertinacia & nimis cupiditas principatus innascitur. Ut enī apud Platonem est, omnem morem Lacedæmoniorum ipsam matum esse cupiditate vincendi: sic, ut quisque animi magnitudine maximè excellit, ita maxime vult princeps omnium esse.

vel

Pertinacia elati vel potius solus esse. Difficile autem est, cùm
ti animi comes. præstare omnibus concupieris, servare æquita-
 tem, quæ est justitiæ maximè propria. Ex quo
 sit, ut neque disceptatione vinci se, nec ullo
 publico ac legitimo jure patientur. Existuntque
 in repub. plerunq; largitores, & factiosi, ut opes

χαλεπὰ τὰ
 καλά.

Proverbium Socratis,
Difficilia que magnanimi sunt habendi, non qui faciunt, sed
 pulchra. qui propulsant injuriam. Vera autem & sapiens
Qui gloria spe animi magnitudo honestum illud, quod maxi-
 pericula susci- mè Natura sequitur, in factis positum non in
 pit, ambitiosus, gloria, judicat, principemque se esse mavult
 non fortis.

Lubricus i.e.
 anceps, & peri-
 rufosus.

quàm maximas consequantur, & sint vi potius
 superiores, quàm justitiâ pares. Sed quò difficili-
 us, hoc præclarus. Nullum enim est tempus,
 quod justitiâ vacare debeat. Fortes igitur &
 qui propulsant injuriam. Vera autem & sapiens
 pericula susci- mè Natura sequitur, in factis positum non in
 pit, ambitiosus, gloria, judicat, principemque se esse mavult
 non fortis. quàm videri. Etenim qui ex errore imperi-
 tæ multitudinis pèndet, hic in magnis viris non
 est habendus. Facillimè autem ad res injustas im-
 pellitur, ut quisque est altissimo animo & gloriæ
 cupido. Qui locus est sanè lubricus, quod vix in-
 venitur, qui laboribus susceptis, periculisq; aditis
 non, quasi mercedem rerum gestarum, desideret
 gloriam.

Vera magnanimitas duabus in rebus potissimum sita:
in contemnendis tum prosperis, tum adversis, & in
arduis rebus gerendis.

*O*MNIMUS fortis animus & magnus duabus re-
 bus maximè cernitur: quarum una in re-
 rum externarum despiciendi ponitur, cùm
 persuasum sit nihil hominem, nisi quod hone-
 stum decorumque sit, aut admirari, aut optare,
 aut expetere oportere: nulliq; neque homini,
 neque perturbationi animi, nec fortunæ suc-
 cumbere. Altera est res, ut cùm ita sis affectus a-
 nimō, ut supradixi, res geras magnas illas quidem
 & maximè utiles, sed vehementer arduas, ple-
 násq; laborū & periculorum cùm vitæ, tū multa-
 rum rerum quæ ad vitam pertinent. Harum re-
 rum

rum duarum splendor omnis & amplitudo est,
 addo etiam utilitatem, in posteriore: causa autem
 & ratio efficiens magnos viros, est in priore. In
 eo enim est illud, quod excellentes animos &
 humana contemnentes facit. Id autem ipsum
 cernitur in duobus, si & solum id quod honestū
 sit, bonum judices, & ab omni animi perturbati-
 one liber sis. Nam & ea, quæ eximia plerisq; &
 præclara videntur, parva ducere, éaq; ratione
 stabili firmāq; contemnere, fortis animi, magni q;
 ducendum est. Et ea quæ videntur acerba, quæ
 multa & varia in hominum vita fortunāq; ver-
 santur, ita ferre, ut nihil à statu naturæ discedas, *Turpis à vo-*
nihil à dignitate sapientis, robusti animi est, luptate vinci,
 magnæque constantiæ. Non est autem consenta- *quam a dolore.*
 neum, qui metu non frangatur, eum frangi cupi- *Humilis animi,*
 ditate; nec, qui invictum se à labore præstiterit, *mirari divitias.*
 vinci à voluptate. Quamobrem & hæc vitanda *Aequabilitas*
 sunt, & pecuniæ fugienda cupiditas. Nihil enim *animi propria*
 est tam angusti animi tamque parvi, quam amare *fortitudinis.*
 divitias: Nihil honestius magnificientiūsq; quam
 pecuniam contemnere, si non habeas; si habeas,
 ad beneficentiam liberalitatēmq; conferre. Ca-
 venda est etiam gloriæ cupiditas, ut suprà dixi:
 Eripit enim libertatem, pro qua magnanimis vi-
 ris omnis debet esse contentio. Nec verò imperia
 expetenda, ac potiùs non accipienda interdum,
 aut deponenda nonnunquam. Vacandum autem
 est omni animi perturbatione, tum cupiditate, &
 metu, tum etiam, ægritudine, & voluptate animi,
 & iracundiâ; ut tranquillitas adsit & securitas, quæ
 afferat cum constantiam, tum etiam dignitatem.
 Multi autem & sunt, & fuerunt, qui eam, quam
 dico, tranquillitatem expetentes, à negotiis
 publicis se removerunt, ad otiumque perfu-
 gerunt. In his & nobilissimi Philosophi, lon-
 géque principes, & quidam homines severi, *Fuga negotiis.*
 & graves, nec populi, nec principum mores rum.
 ferre

ferre potuerunt: vixeruntque nonnulli in agris delectati re sua familiari. His Idem propositum fuit quod regibus, ut ne qua re egerent, ne cui parerent, libertate uterentur; cuius proprium est, sic vivere ut velis. Quare cum hoc commune sit potentiae cupidorum cum iis, quos dixi, otiosis: alteri se adipisci id possa arbitrantur, si opes magnas habeant; alteri, si contenti sint, & suo, & parvo. In quo quidem neutrorum omnino contemnenda est sententia. Sed & facilior & tutior & minus aliis gravis aut molesta vita est otiosorum: fructuosior autem hominum generi, & ad claritatem amplitudinemque aptior, eorum, qui se ad rem pub. & ad res magnas gerendas accommodaverunt. Quapropter & iis forsitan concedendum sit rem publicam non capessentibus, qui excellenti ingenio doctrinæ sese dediderunt. & iis qui aut valetudinis imbecillitate, aut aliqua graviore causa impediti, à repub. recesserunt, cum ejus administranda potestatem aliis, laudemque concederent. Quibus autem talis nulla sit causa, si despicere se dicunt ea, quæ plerique admirantur, imperia, & magistratus; iis non modo non laudi, verum etiam vitio dandum puto. Quorum judicium in eo, quod gloriam contemnant, & pro nihilo putent, difficile factum est non probare: sed videntur labores, & molestias, tum offensionum, tum repulsarum, quasi quandam ignominiam timere, & infamiam. Sunt enim qui in rebus contrariis parum sibi contenti; voluntatem severissime contemnant, in dolore sint moliores; gloriam negligant, frangantur infamia: atque ea quidem non fatis constanter. Sed iis, qui habent à natura adjumenta rerum gereundarum, abjecta omni cunctatione, adipiscendi magistratus sunt: & gerenda res publica est. Nec enim aliter aut regi civitas, aut declarari animi magnitudo potest. Capescuntibus

Ut ne, pro ne,

ut Plato.

ut Scipio.

Non satis con-
stanter, id est,
alibi consem-
nunt, alibi mi-
simile.

bus autem rempub. nihilo minus quam philosophis, haud scio an magis etiam, & magnificentia, & despiciencia adhibenda sit rerum humanarum, quam saepe dico, & tranquillitas animi atque securitas, si quidem nec anxii futuri sunt, & cum gravitate constantiaque victuri. Quae ed facilita sunt philosophis, quod minus patent multa in eorum vita, quae fortuna seriat; & quod minus multis rebus egent; & quia siquid adversi eveniat, tam graviter cadere non possunt. Quocirca non sine causa **majores** motus animorum concitantur, majoraque efficienda rempub. gerentibus, quam quietis; quod magis his & magnitudo animi est adhibenda, & vacuitas ab angoribus. Ad rem gerendam autem qui accedit, caveat, ne id modo consideret, quam illa res honesta sit: sed etiam, ut habeat efficiendi facultatem. In quo ipso considerandum est, ne aut temerè desperet propter ignaviam, aut nimis confidat propter cupiditatem: in omnibus autem negotiis priusquam aggreдиare, adhibenda est præparatio diligens.

Longe fortius esse civilibus in rebus quam bellicis antecellere, multis argumentis docet: non nihil que de se.

SED cùm plerique arbitrentur res bellicas maiores esse, quam urbanas, minuenda est hæc opinio. Multi enī bellas a se quæsiverunt propter gloriae cupiditatem: atque id in magnis afi- Themistocles mis ingeniosque plerunq; contingit: eoque magis Atheniensium si sunt ad rem militarem apti, & cupidi bellorum imperator apud gerendorum. Verè autem si volumus judicare, Salaminam multæ res extiterunt urbanæ majores clarioræ insulam Xerque quam bellicæ. Quamvis enim Themistocles xem prælio vijure laudetur, et sit ejus nomine quam Solonis cit. Solon Salamis illustris, citeturque Salamis clatiſſimæ testis vi. laminius dedit etoriz, quæ anteponatur confilio Solonis ei, quo leges maxime primum constituit Areopagitas: non minus salutares. præclarum hoc, quam illud judicandum est. II

C lud

Lycurg. legum- lud enim semel profuit, hoc semper prōderit ci-
 lator Pausaniae vitati. Hoc consilio leges Atheniensium, hoc
 ac Lysandro, majorum instituta servantur. Et Themistocles
 ducibus, multis quidem nihil dixerit, in quo ipse Areopagum
 victoriis nobis adjuverit: ab illo verum est adjutum esse The-
 libus, antefer- mistoclem. Est enim bellum gestum consilio Se-
 tur. M. Scan- natus ejus, qui à Solone erat constitutus. Licet
 rus eloquentia eadem de Pausaniā Lysandrōque dicere: quo-
 & jurisscientia rum rebus gestis quanquam imperium Lacedæ-
 commendatus, moniis dilatum putatur; tamen nē minima
 & Q. Catulus quidem ex parte Lycurgi legibus & disciplinæ
 in rebus civili- conferendi sunt: Quinetiam ob has ipsas causas
 bus floruerunt; & paratores habuerunt exercitus, & fortiores.
Marii &
 Pompeius belli gloria. **Scipio**
Emilianus
Numantianum sustulit. **Scipio** Nasica, Tiber. Gracchum per-
 niciosas leges ferentem pri-
 varus occidit. **Hic** est invidi-
 osus ille versi-
 culus, quo Ci-
 cero gloriatus est, se in toga
 Catilinariam coniurationem
 oppressisse. Ter-
 triumphavit Pompeius de A. fris, & iterum de Hispanis, tertio de Mi-
 cibridge.

lud enim semel profuit, hoc semper prōderit ci-
 lator Pausaniae vitati. Hoc consilio leges Atheniensium, hoc
 ac Lysandro, majorum instituta servantur. Et Themistocles
 ducibus, multis quidem nihil dixerit, in quo ipse Areopagum
 victoriis nobis adjuverit: ab illo verum est adjutum esse The-
 libus, antefer- mistoclem. Est enim bellum gestum consilio Se-
 tur. M. Scan- natus ejus, qui à Solone erat constitutus. Licet
 rus eloquentia eadem de Pausaniā Lysandrōque dicere: quo-
 & jurisscientia rum rebus gestis quanquam imperium Lacedæ-
 commendatus, moniis dilatum putatur; tamen nē minima
 & Q. Catulus quidem ex parte Lycurgi legibus & disciplinæ
 in rebus civili- conferendi sunt: Quinetiam ob has ipsas causas
 bus floruerunt; & paratores habuerunt exercitus, & fortiores.
 Mihi quidem neque, pueris nobis, M. Scaurus
 C. Mario, neque cum versaremur in republicā
 Q. Catulus, Cn. Pompeio cedere videbatur: Par-
 vi enim sunt foris arma, nisi est consilium domi.
 Nec plus Africanus, singularis & vir, & impera-
 tor, in excindenda Numantia reip. profuit, quam
 eodem tempore P. Nasica privatus, cum Tiberi-
 um Gracchum interemit. Quanquam hæc qui-
 dem res non solum ex domestica est ratione; at-
 tingit enim & bellicam, quoniam vi, manuque
 consecuta est: sed tamen id ipsum gestum est con-
 filio urbano, sine exercitu. Illud autem optimum
 est, in quo me solere ab improbis & invidis invadi
 audio: Cedant arma togæ, concedat laurea lingua.
 Ut enim alios omittam, nobis rem publicam
 gubernantibus, nonne togæ arma cessere? Neq;
 enim in repub. periculum fuit gravius unquam,
 nec maius odium. Ita consiliis, diligentiaque
 nostrâ celeriter de manibus audacissimorum ci-
 viū delapsa arma ipsa ceciderunt. Quæ res igitur
 gesta est unquam in bello tanta? quis triumphus
 conferendus? Licet enim mihi, Marce fili,
 apud te gloriari, ad quem & hæreditas hujus
 gloriæ; & factorum imitatio pertinet. Mihi
 quidem certè vir abundans bellicis laudibus
 Cn. Pompeius, multis audientibus, hoc tribuit, ut
 diceret

diceret, frustra se tertium triumphum deportaturum fuisset, nisi meo in Rempub. beneficio ubi triumpharet, esset habiturus. Sunt ergo domesticæ fortitudines non inferiores militaribus: in quibus plus etiam quam in his operæ studiisque ponendum est. Omnino enim illud honestum, quod ex animo excelsō magnificōq; quærimus, animi efficitur non corporis viribus. Exercendum tamen corpus, & ita afficiendum est, ut obediere consilio rationique possit in exsequendis negotiis, & in labore tolerando. Honestum autem id quod exquirimus, totum est positum in animi curā & cogitatione: in quo non minorem utilitatem afferunt, qui togati reipub. præsunt, *M. Cato f. u.,*
quam triduo secum è Cartagine tulerat, in senatu ostensā
quam qui bella gerunt. Itaque eorum consilio sāpe aut non suscepta, aut confecta bella sunt;
*nonnunquam etiam illata, ut M. Catonis consilio bellum tertium Punicum, in quo etiam mortui valuit autoritas. Quare expetenda quidem magis est decernendi ratio, quam decertandi fortitudo. Sed cavendum, ne id bellandi magis fugā, quam utilitatis ratione faciamus. Bellum autem ita suscipiatur, ut nihil aliud, nisi pax peretur, quo e-*Panicum fuscum in sequenti anno mortuus**

tiam eversa est Carthago: qui
*anxius erit, præcipere cogitatione futura, & aliquantò ante constitueret, quid accidere possit in utramque partem; & quid agendum sit, cum quid evenerit; nec committere, ut aliquando dicendum sit. Non putaram: Hæc sunt opera magni animi, & ex-*scipionis opopbthegma.**

celsi, & prudentiā consilioq; fidentis. Temere autem in acie versari, & manu cum hoste confilgere, immane quiddam, & belluarum simile est: sed cum tempus est, necessitásque postulat, decertandum manu est, & mors servituti turpitudiniq; anteponenda.

Alienam esse ab officio magnanimi crudelitatem, & item temeritatem.

*Non seviens
dum in victos.
Multitudini
parendum.*

*Magnanimus
non nisi idonea
de causa peri-
cula suscipit.
Bellissimæ me-
taphoræ.
Quæ res potius
periclitanda.
Callicratides
Lacedæmonio-
rum dux, ab
officio magna-
nimi receffit,
qui clavis,
quam private
gloriae jactu-
luerit: historia
est apud Xeno-
phontem, primo
Paralip.*

DE evertendis autem, diripiendisq; urbibus valdè illud considerandum est, nè quid temerè, ne quid crudeliter fiat; idq; est v̄ri magnanimi, rebus agitatis punire sontes, multitudinem conservare, in omni fortunâ recta atq; honesta retinere.

Pericula quatenus viro fortii suscipienda. -
UT enim sunt (quemadmodum suprà dixi) qui urbanis rebus bellicas anteponunt: sic reperias multos, quibus pericula sa & callida consilia, quietis cogitationibus & splendidiora & majora videantur. Nunquam omnino periculi fugâ committendum est, ut imbellies timidiq; videamur. Sed fugiendum etiam illud, ne offeramus nos periculis sine causa: quo nihil potest esse stultius. Quapropter, in adeundis periculis, consuetudo imitanda medicorum est, qui leviter ægrotantes leviter curant, gravioribus autem morbis periculosa curationes, & ancipites adhibere coguntur. Quarè, in tranquillo tempestatem adversam optare, dementis est; subvenire autem tempestatei quâvis ratione, sapientis: eōq; magis, si plus adipiscare re explicat à boni, quam addubitatâ mali. Periculosæ autem rerum actiones partim iis sunt, qui eas suscipiunt, partim reipub. Itemq; salii de vita, alii de gloriâ & benevolentia civium in discrimen vocantur. Promptiores igitur debemus esse ad nostra pericula, quâm ad communia, dimicaréq; paratiū de honore & gloriâ, quâm de cæteris commodis. In ventia autem multi sunt, qui non modò pecuniam, sed vitam etiam profundere pro patriâ parati essent: iidem gloriæ jacturam ne minimam quidem facere vellent, nè repub. q̄uidem postulante: ut Callicratides, qui, cùm Lacedæmonieru m dux

dux fuisset Peloponnesiaco bello, multaq; fecisset
egregiè vertit ad extremum omnia, cum consilio
non paruit eorum, qui classem ab Arginusis remo-
vendam, nec cum Atheniensibus dimicandum,
putabant. Quibus ille respondit, Lacedæmonios, Cleombrotus
classe illâ amissâ, aliam parare posse: se fugere sine Lacedæmonius
suo dedecore non posse. Atq; hæc quidem Læ- ab Epaminon-
dæmoniis plaga mediocris & iuit illa pestifera, qui, da Thebanorum
cum Cleombrotus invidiam timens, temerè cùm duce vultus,
Epaminondâ conflixisset, Lacedæmoniorum opes magna suorum
corruerant. Quanto Qu. Fabius Maximus melius! clade. Fabius
de quo Ennius,

Unus homo nobis cunctando restituit rem:

Non ponebat enim rumores ante salutem.

Ergo postque magisque viri nunc gloria claret.

Quod genus peccandi vitandum est etiam in rebus urbanis. Sunt enim qui, quod sentiunt, etiamsi optimum sit, tamen invidiæ metu non audent dicere.

OMNINO qui reipub. præfuturi sunt, duo Plato-
nis præcepta teneant: Unum, ut utilitatem Magnanimi
civium sic tueantur, ut, quicquid agunt, ad eam re est publica
ferant, obliti commodorum suorum: Alterum, ut commoda suis
totum corpus reipub. curent, ne, dum partem ali. anteponere,
quam tuentur, reliquas deserant. Ut enim tutela, sic Magistratus
ratio reipub. ad utilitatem eorum, qui commissi æquus omni.
sunt, non ad eorum, quibus commissa est, gerenda bus, & partium
est. Qui autem parti civium consulunt, partem studio vacuus.
negligunt, rem pernicioſissimam in civitatem Optimum opti-
inducunt, seditionem atque discordiam. Ex matem dicit.
quo evenit, ut alii populares, alii studiosi optimi Fortis ut ne
cujusque videantur, pauci universorum. Hinc recusai invadili-
apud Athenienses magnæ discordiæ ortæ: in am in loco, na
nostrâ repub. non solum seditiones, sed pesti- nec temere se-
fera etiam bella civilia; quæ gravis & fortis ci- cessit.
vis, & in repub. dignus principatu fugiet at-
que oderit, tradetque se totum reipublicæ neque
opes aut potentiam consecabitur, totamque eam

Sic tuebitur, ut omnibus consulat. Nec verò criminibus falsis in odium aut invidiam quenquam vocabit: omninoque ita justitiae honestatique adhærescat, ut, dum eam conservet, quemvis graviter offendat, mortemque oppètat potius quam deserat illa quæ dixi.

*De Honoribus vehementer contendere,
contra officium esse magnanimi.*

Miserima est omnino ambitio, honorumque contentio; de quâ præclarè apud eundem est Platonem: Similiter facere eos, qui inter se contenderent, uter potius remp. admiraret, ut si nautæ certarent, quis eorum potissimum gubernaret. Idemque præcipit, ut eos adversarios existimemus, qui arma contrâ lerant; non eos, qui suo judicio tueri rempub. velint: qualis fuit inter P. Africanum & Q. Metellum sine acerbitate dissensio.

Iram moderari, proprium fortitudinis.

NE C verò audierdi sunt, qui graviter irascendum inimicis putant, idque magnanimi & fortis viri esse censem. Nihil enim laudabilius, nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate atque clementiâ. In liberis verò populis, & in juris æquabilitate, exercenda etiam est facilitas, & lentitudo animi quæ dicitur: nè, si irascamur, aut intempestivè accendentibus, aut impudenter rogantibus, in morositatem inutilem & odiosam incidamus. Et tamen ita probanda est mansuetudo atque causa severitas, clementia, ut adhuc beatetur reipublicæ sine quâ ad ministrari civitas non potest.

In animadverendo maximè ab ira temperandum.

Omnis autem & animadversio, & castigatio contumeliâ vacare debet, neque ad ejus qui punit

punit aliquem aut verbis castigat, sed ad reipub- Horatius,
licet utilitatem referri. Cavendum est etiam *Virtus est me-*
nè major pœna quam culpa sit; & nè iisdem de dium vitiorum
causis alii plectantur, alii nè appellantur qui utrinque
dem. Prohibenda autem maximè est ira in pu- *reductum.*
niendo. Nunquam enim iratus qui accedet ad Stoici affectibus
pœnam, mediocritatem illam tenebit, quæ est vacare, Peripa-
inter nimium & parum, quæ placet Peripateticis; terci moderari
& rectè placet, modò nè laudarent iracundiam, sapientem
& dicerent, utiliter à naturâ datam. Illa verò volunt.
omnibus in rebus repudianda est; optandumq;
ut ii qui præsunt reipublicæ, legum similes sint,
quæ ad puniendum non iracundiâ, sed æquitate
ducuntur.

Magnanimi est, neque secundis insolescere,
neque dejici adversis.

ATQUE etiam in rebus prosperis, & ad volun-
tatem nostram fluentibus, superbiam, fasti-
dium, arrogantiamque magnopere fugiamus.
Nam ut adversas res, sic secundas immoderatè
ferre, levitatis est. Preclaraque est æquabilitas in
omni vitâ, & idem semper vultus, eademque
frons; ut de Socrate, itemque de C. Lælio acce-
pimus. Philippum quidem Macedonum regem,
rebus gestis, & gloriâ superatum à filio; facilitate
verò, & humanitate video superiorem fuisse.
Itaque alter semper magnus, alter sèpe turpissi-
mus fuit; ut rectè præcipere videantur, qui
monent, ut quanto superiores simus, tanto nos
submissius geramus. Panætius quidem Africani
num auditorem & familiarem suum solitum ait *apophthegma.*
dicere: Sicut equos propter crebras contentio-
nes præliorum ferocitate exsultantes, domito-
ribus tradere solent, ut his facilioribus possint
uti: sic homines secundis rebus effrenatos,
sibique præsidentes, tanquam in gyrum *Præfidere*, i.e.
rationis & doctrinæ duci oportere, ut perspi- *nimum fidere.*

*Magnanimus
assentationes
non recipit.*

cerent rerum humanarum imbecillitatem, varietatemque fortunæ. Atque ejam in secundis rebus maximè est utendum consilio amicorum, hisque major etiam quam antè tribuenda est autoritas : iisque temporibus cavendum est, nè assentatoribus patelaciamus aures, nec adulari nos sinamus : in quo falli facile est. Tales enim nos esse putamus, ut jure laudemur. Ex quo nascuntur innumerabilia peccata, cum homines inflati opinionibus turpiter irridentur, & in maximis versantur erroribus. Sed hæc quidem haec tenus.

Officia magnanimi in otio honesto.

Vit. Pomponi-
pi.
 Illud autem sic est judicandum, maximas gerires, & maximi animi, ab iis qui rem publicam regant; quod eorum administratio latissimè pateat, ad plurimosque pertineat. Esse autem magni animi, & fuisse multos, etiam in vita otiosa, qui aut investigarent, aut conarentur magna quædam, seseque suarum rerum finibus continerent : aut interjecti inter philosophos, & eos qui rem publicam administrarent, delectarentur re suâ familiari, non eamquidem omni ratione exagerantes, neque excludentes ab ejus usu suos ; potiusque & amicis impertientes, & re publicæ, si quando usus esset. Quæ primum bene parta sit, nullo neque turpi querelu, neque odioso ; tum, quam plurimis, modò dignis, se utilè præbeat ; deinde, augeatur ratione, diligentia, parsimonia ; nec libidini potius, luxuriaque, quam liberalitati & beneficentiæ pateat. Hæc præscripta servantem, licet magnificè & graviter animosèque vivere, atque etiam simpliciter, fideliter, vitaque hominum amicè.

TEM.

TEMPERANTIA.

Quartus Officiorum fons Temperantia, quam Aristoteles moderationem esse putat cupiditatum, earum duntaxat, qua circa gulæ & inguinis voluptates versantur. Temperans, inquit, ea cupit quæ oportet, & ut oportet, & quando oportet. Hujus est caput, ut cupiditas rationi pareat, sicut puer paedagogo. Indidem oritur illud decorum, quod quemadmodum à natura, ac ceteris circumstantiis ducatur, omnèq; vitæ officium cohonestet, divinitus tradit icero.

Sequitur ut de unâ reliquâ parte honestatis descendum sit: in quâ verecundia, & quasi quidam ornatus vitæ, temperantia, modestia, omnisque sedatio perturbationum animi, & rerum modulus cernitur. Hoc loco continetur id quod dici Latinè *decorum* potest: Græcè enim τὸ πεῖτον Decorum honesti comes. dicitur. Hujus vis ea est, ut ab honesto non queat separari. Nam & quod decet, honestum: & quod honestum est, decet. Qualis autem differentia sit Honesti & Decoris, facilius intelligi, quam explanari potest. Quicquid enim est quod deceat, id tum apparet, cum antegressa est honestas.

Duplex decorum: generale, quod iu omni officio suum est; & speciale, quod temperantiam propriè consequitur. Divus Ambrosius generale decorum accipit, quod ex harmonia & consensu omnium inter se virtutum existit, quale relucet in concordia universitatis: speciale quod in una quapiam parte reluceat, potissimum tamen in temperantia.

Taque non solum in hâc parte honestatis, de quâ hoc loco differendum est, sed *Decorum in etiam in tribus superioribus quid deceat, apud prudentia.* paret. Nam & ratione uti, atque oratione prudenter; & agere, quod agas, consideratè, omnis; in re quid sit veri, videre & tueri decet;

*Decorum ius.
titia.*

cet: contráque falli, errare, labi, decipi, tam
decedet, quām delirare & mente captum esse.
Et justa omnia decora sunt: iustitia contrā, ut
turpia, sic indecora. Similis est ratio fortitudi-
nis. Quod enim viriliter, animōque magno fit,
id dignum viro, & decorum videtur: quod con-
trā, id ut turpes, sic indecorum. Quare pertinet
quidē ad omnem honestatem hōe, quod dico,
decorum: & ita pertinet, ut non recondit in quā-
dam ratione cernatur, sed sit in promptu. Est
enim quiddam (idque intelligitur in omni vir-
tute) quod deceat, quod cogitatione magis à vir-
tute potest, quām re separari: sicut venustas &
pulchritudo corporis secerni non potest à vale-
tudine; sic hoc de quo loquimur, decorum, totū
illud quidem est cum virtute confusum, sed men-
te & cogitatione distinguitur. Est autem ejus de-
scriptio duplex. Nam & generale quoddam de-
corum intelligimus, quod in omni honestate
veratur: & aliud huic subjectum, quod perti-
net ad singulas partes honestatis. Atque illud
superius sic sérè definiri solet: Decorum id esse,
quod consentaneum sit hominis excellentiae in
eo, in quo natura ejus à reliquis animantibus
differat. Quæ autem pars subjecta generi est, eam
sic definiunt, ut id decorum esse vellint, quod ita
naturæ consentaneum sit, ut in eo moderatio &
temperantia appareat, cum specie quadam libe-
rali. Hæc ita intelligi à philosophis, possimus
existimare ex eo decoro, quod poetæ sequuntur:
de quo alio loco plura dici solent. Sed tum ser-
vare illud poetas dicimus, quod deceat, cum id,

*Decorum quo-
duplex fit.*

*Decorum gene-
rale quid sit.*

*Decorum spe-
ciale quid sit.*

*Liberali, i. e.
bonitati.*

*Horatius,
Reddere perso-
na sit conve-
nientia cuique.*

Oderint, dum metuant, aut,
Natus sepulchrum ipse est parens;
indecorum videretur, quod eos fuisse justos ac-
cepimus. At Atreo dicente, plausus excitantur: est
enim

enī digna personā oratio. Sed poetæ, quid quemque deceat, ex personā judicabunt: nobis autem perlonam imposuit ipsa natura, magnā cum excellentiā, præstantiāque animantium reliquorū.

Quocirca poetæ in magnā varietate personarum *Decorum* poetam vitiosis quid conveniat, & quid deceat, tarum honestis videbunt: nobis autem cūm à naturā, constanter ac turpibus tia, moderationis, temperantiae, verecundiæ *commune*.

partes datæ sint; cūmque eadem natura doceat non negligere, quem ad modum nos adversus homines geramus: efficitur, ut ilud, quod ad omnem honestatem pertinet, decorum, quām latè fusum sit, appareat; & hoc, quod spectatur in unoquoq; genere virtutis. Ut enim pulchritudo corporis apud compositione membrorum movet oculos, & delectat hoc ipso, quod inter se omnes *Decorum* in partes cum quodam lepore consentiunt: sic hoc ordine, condecorum, quod elucet in vita, movet approbationem, & moderationem eorum quibusc im vivitur, ordine, & conditum. stantia, & moderatione dictorum omnium atq; factorum.. Adhibend; est igitur quædam reverentia adversus hominem, & optimi cuiusque, & reliquorum. Nam negligere, quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti. Est autem quod differat, in omni *Violamus* in ratione habenda, inter justitiam & verecundiam. *Juria*, offendit. Justitiae partes sunt, non violare homines: Verecundia, non offendere: in quo maximè perspicitur visdecori. His igitur expositis, quale sit id, quod decere dicimus, intellectum puto.

Decorum secundum naturam esse, & cum in omnibus partibus, tum in temperantia plurimum valere.

Officium autem, quod ab eo ducitur, hanc primum habet vim, quæ ducit ad convenientiam conservationemque Naturæ: quam si sequemur ducem, nunquam aberrabimus: sequiturque & id quod acutum & perspicax naturā est, & id quod ad hominum

num consociationem accommodatum, & id quod vehemens atq; forte. Sed maxima vis decori in hâc inest parte, de quâ disputamus. Neq; enim solum corporis, qui ad naturam apti sunt, sed multò etiam magis animi motus probandi, qui item ad naturam accommodati sunt.

Fontem omnis esse modestiæ, ut appetitus pareat rationi: At hunc ipsum putat Ambrosius, omnium officiorum primarium esse fontem.

Duplex est enim vis animalium atq; naturæ:

'Oppidum quam in libris de finibus appetitionem vocat, unde ortur, id est, perturbationes. Sic in libris de finibus Cato, Officium, quod in factum est, ne ejus facti probabilis ratio reddi possit.

Indecorum in corpore à perturbationibus.

Una pars in appetitu posita est, quæ est opus Græcè, quæ hominem huc & illuc rapit: altera in ratione, quæ docet & explanat, quid faciendum fugiendum. Ita sit, ut ratio præsit; appetitus vero obtemperet. Omnis autem actio vacare debet temeritate & negligentia; nec verò agere quicquam, cujus non possit causam probabilem reddere: hæc est enim ferè descriptio officii. Efficientum autem est, ut appetitus rationi obediant, eamq; neq; propter temeritatem præcurrant nec propter pigritiam aut ignaviam deferant, sintq; tranquilli, atq; omni perturbatione animi careant: ex quo elucebit omnis constantia, omnisq; moderatio. Nam qui appetitus longius evagantur, & tanquam exultantes sive cupiendo, sive fugiendo, non satis à ratione retinentur, hi sine dubio finem & modum transiunt. Relinquent enim, & abjiciunt obedientiam, nec rationi parent, cui sunt subjecti lege naturæ; à quibus non modò animi perturbantur, sed etiam corpora. Licet ora ipsa cernere iratorum, aut eorum qui aut libidine aliqua, aut metu commoti sunt, aut voluptate nimia gestiunt: quorum omnium vultus, voces, motus, statusq; mutantur. Ex quibus illud intelligitur (ut ad officii formam revertamur) Appetitus omnes contrahendos, sed andisque, excitandamq; esse animadver-

versionem & diligentiam, ut nè quid temetè ac fortitudi, inconsideratè negligentèq; agamus. Neque enim ità generati à naturâ sumus, ut ad ludum & jocum facti esse videamur ; sed ad severitatem potius, & ad quædam studia graviora atq; majora. Ludo autem & joco, uti illis quidem licet, sed sicut somno & quietibus cæteris, tum cum gravibus seriisque rebus satisficerimus. Ipsumque genus jocandi non profusum, nec immodestum, sed ingenuum & facetum esse debet. Ut enim pueris non omnem licentiam ludendi damus, sed eam quæ ab honestatis actionibus non sit aliena : sic in ipso joco aliquod probi ingenii lumen luceat.

*Gravitas
& urba-
nas quate-
nus adhibe-
nda, licen-
tia non om-
nis aliena
ab hone-
state.*

De scurrilitate, & facetia.

Duplex omnino est jocandi genus : unum illibrale, petulans, flagitosum, obscenum ; alterum elegans, urbanum, ingeniosum, facetum : Quo genere non modò Plautus noster, & Atticorum antiqua comœdia, sed etiam Philosophorum Socraticorum libri referti sunt : multaque multorum facete dicta ; ut ea quæ à sene Catone sunt collecta, quæ vocantur *ἀποθέγματα*. Facilis igitur est distinctione, ingenui & liberalis joci. Alter est, si tempore sit ac remisso animo, homine libero dignus ; alter, nè libero quidem, si rerum turpitudini adhibetur verborum obscenitas.

Et honesti lusus modum esse quendam.

Ludendi etiam est quidam modus retinendus, ut nè nimis omnia profundamus, elatiq; voluptate, in aliquam turpitudinem delabamur. Suppedant autem, & campus noster, & studia venandi, honesta exempla ludendi.

*Suppedi-
tant, i. e.
submini-
strant.*

Animi delectatio ab honestis studiis petenda : corporis voluptas, quia pecorina sit, aut plane rejicienda, aut quam percißim adhibenda.

Sed

SE D pertinet ad omnem officii questionem, semper in promptu habere, quantum natura hominis pecudibus reliquisque bestiis antecedat. Illæ enim nihil sentiunt nisi voluptatem, ad eamq; feruntur omni impetu. Hominis autem mens discendo alitur, & cogitando semper aliquid aut inquirit, aut agit; videndiq; & audiendi delectatione ducitur. Quinetiam, si quis est paulo ad voluptates propensior, modò nè sit ex pecudum genere (sunt enim quidam homines non re, sed nomine) ed si quis est paulo erectior quamvis voluptate capiatur, occultat & dissimulat appetitum voluptatis propter verecundiam.

Voluptas homi. Ex quo intelligitur, corporis voluptatem non satis esse dignam hominis præstantiam, eamque contemni & rejici oportere; sin sit quispiam, qui aliquid tribuat voluptati, diligenter ei tenendū esse ejus fruendæ modum. Itaq; vietus cultusque coporis ad valetudinem referantur, & ad vires, non ad voluptatem. Atque etiam si considerare volumus, quæ sit naturæ excellentia & dignitas, intelligemus, quā sit turpe diffluere luxuriā, delicate ac moliter vivere; quamque honestum, parcè, continenter, severè, sobriè.

Animadverte, lector, ordinem: primum ostendit quid decorum secundum naturam cum pecoribus communem: deinde quid secundum hominis præstantiam: deinde quid deceat unius cuiusque personam, vel à natura tributam, vel casu impositam, vel iudicio assumtam.

Intelligendum etiam est, duabus quasi nos à natura induitos esse personis: quarum una est communis, ex eo quod omnes participes sumus rationis, præstantiæque ejus quā antecellimus bestiis; à quā omne honestum decorumque trahitur, & ex quā ratio inventiendi officii exquiritur: altera autem, quæ propriè singulis est attributa: Ut enim in corporibus magnæ

magnæ dissimilitudines sunt; alios enim videmus
velocitate ad cursum, alios viribus ad luctandum
valere; itemq; in formis, aliis dignitatem igit̄e,
aliis venustatem: sic & in animis existunt eti-
am majores varietates. Erat in L. Crasso & in
L. Philippo multus iopas, major etiam,
magisque de industria in C. Cæsare Lucii filio.
Varietas inge-
niorum à na-
tura.

At iisdem temporibus in M. Scauro & in Marco
Druso adolescentे singularis severitas, in C. Læ-
lio multa hilaritas, in ejus familiari Scipione ami-
bitio major; vita tristior. De Græcis autem, dul-
cem & facetum, festivisq; sermonis, atq; in omni
oratione simulatorem, quem ἐρώντα Græci nomi-
naverunt, Socratem accepimus: contrà Pythago-
ram & Periclem summam autoritatem consecu-
tos sine ulla hilaritate. Callidum Annibalem ex
gente Pœnorum; ex nostris ducibus Q. Maximū,
accepimus facile celare, tacere, dissimulare, insi-
diari, præripere hostium consilia. In quo genere
Græci Themistoclem Athenensem, & Phareum
Jasōnem cæteris anteponunt: In primisq; versu-
tum & callidum factum Solonis, qui, quod & tuti-
or vita ejus esset, & plus aliquando reip. prodef-
set, furere se simulavit. Sunt his alii multum di-
spares, simplices & aperti, qui nihil ex occulto,
nihil ex insidiis agendum putant, veritatis cul-
tores, fraudis inimici. Itemq; alii, qui quidvis per-
petiantur, cuivis deserviant, dum quod velint,
consequantur: ut Syllam & M. Crassum videba-
mus. Quo in genere versutissimum & patientissi-
mum Lacedæmonium Lysandrum accepimus;
contrāq; Callicratidem, qui prefectus classis pro-
ximus post Lysandrum fuit. Itēmq; in sermoni-
bus alium quidem videmus, quamvis præpotens
sit, effigere, ut unus de multis esse videatur. Quod
in Catulo, & in patre, & in filio, itēmq; & in Q.
Mutio Numantino vidithus. Audivi & ex majo-
ribus natu hoc idem fuisse in P. Scipione Nasica:
contrāque

cōtrāq; patrem ejus. illum qui Tiberii Gracchi conatus perditos vindicavit, nullam comitatem habuisse ermonis: nec non Xenocratem quidem severissimum philosophorum, ob eāmq; rem ipsam magnum clarumq; fuisse. Innumerabiles aliae dissimilitudines sunt naturæ, morumq; minime tamen vituperandorum. Admodum artem tenuenda sunt sua cuiq; non vitiosa, sed tamen propria, quod facilis decorum illud, quod querimus, retineatur. Sic enim est faciendum, ut contra naturam universam nihil contendamus: eā tamen conservat, propriam naturam sequamur. Ut etiam sint alia gravida atq; meliora, tamen nos studia nostra naturæ regulâ metiamur. Neq; enim attinet repugnare naturæ; nec quicquam sequi, quod assequi nequeas. Ex quo magis emergit, quale sit decorum illud: Idēd, quia nihil decet invitâ (ut aiunt) Minervâ, id est, adversante & repugnante naturâ: Omnino si quicquam est decorum, nihil est prosector magis, quam æquabilitas universæ vitæ, tum singularum actionum: quam conservare non possis, si aliorum naturam imiteris, omittas tuam. Ut enim sermone eo debemus uti, qui notus est nobis, nē (ut quidam) Græca verba inculeantes, jure optimo irrideamur: sic in actiones, omnemq; vitam, nullam discrepantiam conferre debemus. Atq; hæc differentia naturalium tantam habet vim, ut nonnunquam mortem sibi ipsi aliis conciscere debeat, aliis in eadem causâ non debeat. Non enim aliâ in causâ M. Cato fuit, aliâ cæteri qui se in Africa Cæsari tradiderunt: Atqui, cæteris forsitan vitiō datum esset, si

Non frustra cum natura pugnandum.
Horat. Tu nil invita dices facies Mi nerva: Ut apud Lucilium à Mutio rideatur albitius: Xā ipsi Tite.
Cato Utic. sibi se interemissa; propterea quod eorum vita leñor, & mores fuerunt faciliores: Catoni autem cum incredibilem trahisset natura gravitatem, eāmq; ipse perpetuā constantiā roborasset, semperq; in proposito suscepitoque consilio permaneret, moriendum potius, quam Tyranni vultus aspici-

a spiciendum fuit. Quām multa passus est Ulysses in illo errore diuturno, cū & Circe solis filia, mulieribus (si Circe & Calypso mulieres appellandae sunt) inserviōt, & in omni sermone omnibus affabilem & jucundum se esse vellet! Do mi verò etiam contumelias servorum ancilla- rūmque pertulit, ut ad id aliquando, quod cupi- fūs est, ut ebat, perveniret. At Ajax (quo animo traditur) procos uxoris millies oppetere mortem, quām illa perpeti ma- perderet.

luisset: Quæ contemplantes expendere oportebit, quid quisque habeat sui, idque moderari;

nec velle experiri, quām se aliena deceant. Id enim maximè quemque decet, quod est cujusq;

suum maximè. Suum igitur quīque noscat in- genium, acrēmque se & vitiorum, & bonorum

suorum judicem præbeat: nè scenici plus quām nos videantur habere prudentiæ. Illi enim non optimas, sed sibi accommodatissimas fabulas eli-

gunt. Qui enim voce freti sunt, Epigonos, Mede- ámque; qui gestu, Menalippam, Clytemnestram, semper Kupilius (quem ego memini) Antiopam;

non s̄epe Āsopus Ajacem. Ergo histrio hoc vi- Scenici, i.e. histriones à scena,

debit in scénâ, non videbit sapiens in vita? Ad

quas igitur res aptissimi erimus, in iis potissimum elaborabimus. Sin aliquando necessitas nos ad ea

detruserit, quæ nostri ingenii non erunt, omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut ea,

si non decorè, at quām minimum indecorè facere possimus. Nec tam est enitendum, ut bona

quæ nobis data non sunt, sequamur, quām ut virtia fugiamus. Decorum ab iis, quæ nobis for- tuna attribuit, quæve nobis judicio ipsi adscrivimus.

A C duabus iis personis, quas suprà dixi,

tertia adjungitur, quam casus aliquis, vel tempus imponit: quarta etiam, quam nobis-

met ipsis judicio nostro accommodabimus. Nam regna, imperia, nobilitates, honores, divitiæ, opes, cāque quæ sunt his contraria, in

casu sita, temporibus gubernantur. Ipsi au-

*Alii alia
studia sequun-
tur.*

*Fili ut pluri-
mum parentum
suorum studia
sequuntur.*

*Timotheus eti-
am orator, Iso-
cratis discipu-
lus. Conon,
inlytus dux
Atheniensium.*

*Prodici sophiste
de Hercule fa-
bula per quam
festiva refertur
apud Xeno-
phontem libro
secundo
Memorab.*

tem quam personam gerere velimus, à nostrâ voluntate proficiscitur. Itaq; se alii ad philosophiam, alii ad juscivile, alii ad eloquentiam applicant ; ipsarūmq; virtutum in aliâ alias māvult excellere. Quorum verò patres aut majores in aliquâ gloriâ præstiterunt, eorum plerique in hoc genere laudis student excellere: ut Q. Mutilus, P. filius, in jure civili; Pauli filius, Africanus, in re militari. Quidam autem ad eas laudes, quas à patribus acceperunt, addunt aliquam suam : ut hic idem Africanus eloquentiâ cumulavit bellicam gloriam. Quod idem fecit Timotheus, cononis filius; qui, cùm belli laude non inferior fuisset quām pater, ad eam laudem doctrinæ & ingenii gloriam adjectit. Fit autem interdum, ut nonnulli, omisla imitatione majorum, suum quoddam institutum consequantur: maximèque in eo plerunque elaborantii, qui magna sibi proponunt, obscuris orti parentibus. Hæc igitur omnia, cùm quærimus quid deceat, complecti animo & cogitatione debemus.

Constituendum genus vita, & institutum.

In primis autem constituendum est, quos nos & quales esse velimus, & in quo genere vitæ: qua deliberatio est omniū difficillima. Ineunte enim adolescentiâ, cui inest maxima imbecillitas consilii, tunc id sibi quisque genus ætatis degendæ constituit, quod maximè adamavit : Itaque antea implicatur aliquo certo genere, cursuq; viven- di, quām potuit, quod optimum esset, judicare. Nam, quod Herculem Prodicus dicit, (ut est apud Xenophontem) cùm primū pubescere (quod tempus à naturâ ad diligendum, quam quisque viam vivendi sit ingressurus, datum est) exisse in solitudinem, atque ibi sedentem di- secum multūmque dubitasse, cùm duas cerneret vias, unam voluptatis, alteram virtutis, utram ingredi melius esset : hoc Hercul, Jovis sat edito

edito, potuit fortasse contingere; nobis non item qui imitamur quos cuique visum est, atque ad eorum studia institutaque impellimur. Plerunque autem parentum præceptis imbuti, ad eoru consuetudinem morémque deducimur. Alii multitudinis judicio feruntur; quæque majori parti pulcherrima videatur, ea maximè exoptant. Nonnulli autem, sive felicitate quâdam, sive bonitate naturæ, sive parentum disciplinâ, rectam vitæ secuti sunt viam. Illud autem maximè rarum genus est eorum, qui aut excellenti ingenii magnitudine, aut præclarâ eruditione atque doctrinâ, aut utrâque re ornati, spatium deliberandi habuerunt, quem potissimum vitæ cursum sequi vellent. In quâ deliberatione, ad suam cujusq; naturam consilium est omne revocandum. Nam cum in omnibus quæ aguntur, ex eo modo, quo quisque natus est (ut suprà dictum est) quid deceat exquirimus: tum in totâ vitâ constituantur multò est ejus rei cura major adhibenda, ut constare in vitæ perpetuitate possimus nobismet ipsis, nec in ullo officio claudicare. Ad hanc autem rationem, quoniam maximam vim natura habet, fortuna proximam; utriusq; omniq; ratio habenda est in diligendo genere vitæ, sed naturæ magis: multò enim & firmior est, & constantior; ut fortuna nonnunquam, tanquam ipsa mortalis, cum immortali naturâ pugnare videatur. Qui igitur ad naturæ suæ non vitiösæ genus, consilium vivendi omne contulerit, is constantiam teneat: id enim maximè decet, nisi forte se errasse intelleixerit in diligendo genere vitæ. Quod si acciderit (potest autem accidere) facienda morum-institutorumq; mutatio est. Eam igitur mutationem, si tempora adjuvabunt, facilius commodiūsq; faciemus; si minus, Quo modo sensim erit pedetentimq; facienda: ut amicitias, commutandum quæ minus delectant & minus probentur, magis vita genus.

decere censem sapientes, sensim dissuere, quām
repentē præcidere. Commutato autem genere
vitæ, omni ratione curandum est, ut id bono
consilio fecisse videamur. Sed quoniam paulo
antè dictum est, imitandos esse majores: pri-
mū illud exceptum sit, nè vitia sint imitanda;
deinde, si natura non ferat ut quædam imitari
possint: Ut superioris Africani filius, qui hunc
Paulo natum adoptaverat, propter infirmitatem
valetudinis, non tam potuit patri similis esse,
quām illè fuerat sui. Si igitur non poterit sive
causas defensitare, sive populum concionibus
tenere, sive bella gerere: illa tamen præstare
debet, quæ erunt in ipsius potestate, justitiam,
fidem, liberalitatem, modestiam, temperantiam;
quod minùs ab eo id, quod decet, requiratur. Optima
autem hæreditas à patribus traditur libe-
ris, omnique patrimonio præstantior, gloria
virtutis, rerūmque gestarum: cui dedecori esse,
nefas & vitium judicandum est. Et quoniam
officia non eadem disparibus æstatibus tribuun-
Alia ætas alia tur, aliáque sunt juvenum, alia seniorum; ali-
officia postulat. quid etiam de hâc distinctione dicendum est.

*Adolescentis
officium.*

Adolescentiam qua propriè deceant.
EST igitur adolescentis, majores natu vereri,
Ex hisque deligere optimos, & probatissimos,
quorum consilio atque autoritate nitatur. Ine-
untis enim ætatis inscitia, senum constituenda
& regenda prudentiâ est. Maximè autem hæc
ætas à libidinibus arcenda est, exerceendaque in
labore, patientiâque & animi & corporis; ut
eorum & in bellicis, & civilibus officiis vigeat
industria. Atque etiam cum relaxare animos, &
dare se jucunditati volent, caveant intempe-
rantiam, meminerint verecundiæ: quod erit
facilius, si ejusmodi quoque rebus majores natu
interesse velint.

Senectutem

Senectutem quæ deceant maxime.

Senis officium.

SEnibus autem labores corporis sunt minuendi; *Turpis res desi-*
Sexercitationes animi etia augendæ videntur. *diosa senectus :*
 Danda vero opera, ut & amicos, & juventutem,
 & maximè remp. consilio & prudentiâ quam plu-
 rimum adjuvent. Nihil autem magis cavendum
 est senectui, quam nè languori se, desidiæq; de-
 dat. Luxuria vero cum omni ætati turpis, tum
 senectuti fœdissima est. Sin autem libidinum eti-
 am intemperantia accesserit, duplex malum est:
 quod & ipsa senectus concipit dedecus, & facit
 adolescentiū impudentiorem intemperantiam. *Luxuriosa*
turpior; Libidi
nosa turpisfi-
ma.

Magistratus personam quæ deceant.

AC nè illud quidem alienum est, de magistra-
 tum, de privatorum, de civium, de peregri- *Magistratus*
 norum officiis dicere. Est igitur propriū munus *officium.*
 Magistratus intelligere, se gerere personam ci-
 vitatis, debereq; ejus dignitatem & decus susti-
 nere, servare leges, jura describere, & ea fidei lue
 commissa meminisse. Privatum autem oportet
 æquo & pari cum civibus jure vivere; neq; sub-
 missum & abjectum, neq; le efferentem; tum in
 republicâ ea velle, quæ tranquilla & honesta
 sint. Talem enim & sentire, & bonum civem di-
 cere solemus: Peregrini autem & incolæ officiū
 est, nihil præter suum negotium agere, nihil de
 alio inquirere, minimeq; in alienâ esse repub-
 curiosum. Ita ferè officia reperientur, cum quæ-
 retur quid deceat, & quid aptum sit personis,
 temporibus, æstatibus. Nihil est autem, quod tam
 deceat, quam in omni re gerendâ, consiliōq; ca-
 piendo, servare constantiam.

*Pravati offici-
um.*

*Peregrini of-
ficium.*

Decorum à statu motuque corporis.

Sed quoniam decorum illud in omnibus factis &
 dictis, in corporis deniq; motu & statu cernitur;

idq; positum est in tribus rebus, formositate, ordine, ornatu ad actionem apto ; difficilius ad eloquendum, sed satis erit intelligi. In his autem tribus continetur cura etiam illa, ut probemur ab iis, cum quibus & apud quos vivamus. His quoq; de rebus pauca dicantur.

Quasdam corporis partes indecorè ostendi : res item quasdam in honeste vel fieri palam, vel aperte nominari.

PRincipiò, corporis nostri magnam naturam ipsa videtur habuisse rationem, quæ formam nostram, reliquamq; figuram, in quâ esset species honesta, eam posuit in promptu : Quæ autem partes corporis ad naturæ necessitatem datæ, aspectum essent deformem habituræ atq; turpem eas contextit atq; abdidit. Hanc naturæ tam diligentem frabricam imitata est hominum verecundia. Quæ enim natura occultavit, eadem omnes, qui sanâ mente sunt, removent ab oculis: ipsiq; necessitati dant operam ut quâm occultissimè pareant; quarumq; partium corporis usus sunt necessarii, eas neq; partes, neq; earum usus suis nominibus appellant: quodq; facere turpe non est, modò occultè, id dicere obscœnum est. Itaq; nec aperta actio rerum illarum petulantiam

Cynici & veteres vacat, nec oratio obscœnitate. Nec verò audires Stoici nihil endi sunt Cynici, aut si qui fuerunt Stoici penè dictu putabant Cynici, qui reprehendunt & irrident, quid ea obscœnum, quod factu turilla autem, quæ turpia sunt, nominibus appellepe non esset. Latrocinari, fraudare, adulterari, re turpe est, sed dicitur non obscœnè; liberis dare operam, re honestum est, nomine obscœnum; Pluraq; in eam sententiam ab eisdem contra verecundiam disputantur. Nos autem naturam sequamur, & ab omni, quod abhorret ab ipsa ocularum auriumq; approbatione, fugiamus. Status, incessus, fessio, accubatio, vultus, cculi, manuum motus,

motus, teneat illud decorum. Quibus in rebus Gestus neque duo sunt maximè fugienda: nè quid effemina-mollis neque tum, aut molle; & nè quid durum, aut rusticum rusticus. sit. Nec vero histrionibus oratorib[us]que conce-dendum est, ut iis hæc apta sint, nobis dissoluta: Exemplum ve-Scenicorum quidem mos tantam habet à vetere recundia à sce-disciplinâ verecundiam, ut in scena sine subli-na petitum. gaculo prodeat nemo. Verentur enim, nè, si quo casu evenerit, ut corporis partes quædam apéri-Exemplum antur, aspiciantur non décorē. Nostro quidem Romanæ vere-more cum parentibus puberes filii, cum sacerdis cundia. generi non lavantur. Retinenda est igitur hujus generis verecundia, præsertim naturâ ipsa magistra & duce.

Qua forma virum, qua fæminam deceat; & quatenus miraque colenda: quis item gestus, quis motus decorus.

CUM autem pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas sit, in altero dig-Dignitas, viro-nitas: venustatem muliebrem dicere debemus, rum; Venustas dignitatem virilem. Ergo & à forma removeatur mulierum. omnis virgo non dignus ornatius: & huic simile vitium in gestu motuq; caveatur. Nam & Palæ-strici motus s[ecundu]m s[ecundu]m sunt odiosiores, & Histrionum nulli gestus ineptiis non vacant, & in utroq; ge-nere quæ sunt recta & simplicia laudantur. For-Forma & Ve-mæ autem dignitas coloris bonitate tuenda est, stitus. Mundi, color exercitationibus corporis. Adhibenda est tia media inter-præterea munditia, non odiosa, neque exquisita elegantiam vi-nimis; tantum quæ fugiat agrestem & inhuma-tiosam, & a-nam negligentiam. Eadem ratio est habenda ve-grestem negligi-stus: in quo, sicut in plerisque rebus medio-gentiam. Inces-critas optima est. Cavendum est autem, nè aut suis moderatus, tarditatibus utamur in gressu mollioribus, Pomparum, in ut pomparum ferculis similes esse videamus; quibus sacra & aut in festinationibus suscipiamus nimias simulacra len-celeritates; quæ cùm fiunt, anhelitus mo-tissimo incessio-ventur, vultus mutantur, ora torquentur; ex circumferun-quibus magna significatio fit, non adesse con-tur.

*Animi motus
duplices;
Cogitatio;
Appetitus.*

stantiam. Sed multò etiā magis elaborandum est, nè animi motus à naturā reçedant: quod assequemur, si cavebimus, ne in perturbationes atque exanimationes incidamus; & si attentos animos ad decòri conservationem tenebimus. Motus autem animorum duplices sunt; alteri cogitationis, alteri appetitūs. Cogitatio in vero exquirendo maximè versatur: Appetitus impellit ad agendum. Curandum est igitur, ut cogitatione ad res quām optimas utamur; appetitum rationi obedientem præbeamus.

*Duplex orationis genus; rhetoricum
& quotidianum.*

ET quoniam magna vis orationis est, eāq; duplex; altera contentionis, altera sermonis: Contentio disceptationibus tribuatur judiciorum, concionum, senatus; Sermo in circulis, disputationibus, congressionibus familiarium verletur; persequatur etiam convivia. Contentionis præcepta rhetorum sunt multa, nulla sermonis: quanquam haud scio, an possint hæc quoque esse. Sed discentium studiis inveniuntur magistri: huic autem qui studeant sunt nulli: rhetorum turbā referta omnia. Quanquam quæ verborum sententiarūmque præcepta sunt, eadem ad sermonem pertinebunt. Sed cū orationis indicem vocem habeamus; in voce autem duo sequamur, ut clara sit, ut suavis: utrumque omnino à naturā petendum est: verum, alterum exercitatio augebit; alterum imitatio pressē loquentium & leniter. Quid fuit in Catulis, ut eos exquisito judicio putares uti literarum? quanquam erant literati: sed & alii. Hi autem optimè uti lingua Latinā putabantur. Sonus erat dulcis: literæ neque expressæ, neq; oppressæ: nè aut obscurū esset, aut nimis putidū. Sine contentione, vox nec languens, nec canora. Uberior oratio L. Crassi, nec minus faceta: sed bene loquendi de

*Catulus pater
& filius, de
quibus in
Putidum, i.e.
odiosum & af-
feditum.*

de Catulis opinio non minor. Sale verò conditius & facetius Cæsar, Catuli patris frater, vicit omnes, ut in ipso illoforensi genere dicendi contentiones aliorum sermone vincerent. In omnibus igitur his elaborandum est; si, in omni re quid deceat, exquirimus.

Sermo familiaris quemadmodum moderandus.

SI T igitur hic sermo (in quo Socratici maximè excellunt) lenis, minimèq; pertinax: insit *Sermo famili-*
in eo lepos. Nec verò, tanquam in possessionem aris sit nec
suam venerit, excludat alios: sed cùm reliquis acerbus, nec
in rebus, tum in sermone communi, vicissitudi- pertinax, nec
ne nonnunquam utendum putet. Ac videat im- insulsus, nec
primis, quibus de rebus loquatur: si seriis, se- immodicus, nec
veritatem adhibeat; si jocosis, leporem. Impri- obtrectatorius.

Instituatur de
rebus honestis:
Nec vagus sit,
nec inæqualis.

oséq; dicitur. Habentur autem plerunq; sermones, aut de domesticis negotiis, aut de rep. aut de arti- um studiis, & doctrinâ. Danda igitur opera est, ut etiam si aberrare ad alia cœperit, ad hæc revoce- tur oratio. Sed uteunq; aderunt res (neq; enim omnes iisdem de rebus, nec in omni tempore, nec similiter delectamur) animadvertisendum est etiam quatenus sermo delectationem habeat, & ut incipiendi ratio fuerit, ita sit desinendi modus. sed quoniam in omni vita rectissimè præci- pitur, ut perturbationes fugiamus, id est, motus animi nimios rationi non obtemperantes: sic e- jusmodi motibus sermo debet vacare, nè aut ira existat, aut cupiditas aliqua aut pigritia, aut ig- navia, aut quid tale appareat. Maximèque cu- randum est, ut eos, quibuscum sermonem conse- remus, & veteri & diligere videamus. Objurgati- ones etiam nonnunquam incident necessariæ; in quibus utendum est fortasse & vocis contentione

Nec concitati- or, nec contu- meliosus in a- micos.

Objurgatio
quatenus ad- bibenda.

majore

maiore, & verborum gravitate acriore. Id agendum etiam est, ut ne ea facere videamur irati: sed, ut ad urendum & secundum medici, sic nos ad hoc genus castigandi raro invitiq; veniamus: nec unquam nisi necessariis, si nulla reperiatur alia medicina. Sed tamen ira procul absit, cum quā nihil recte fieri, nihil consideratē potest. Magnā autem ex parte clementi castigatione licet uti, gravitate tamen adjunctā, ut ieritatis adhibeat, & contumelia repellatur. Atq; etiam illud ipsum quod acerbatis habet objurgatio, significandum est, ipsius causā, qui objurgetur, suscepsum esse. Rectum est autem, etiam in illis contentionibus, quæ cum inimicissimis fiunt, etiamsi nobis indigna audiamus, tamen gravitatē retinere, iracundia repellere. Quæ enim cum aliquā perturbatione fiunt, ea constanter fieri non possunt, nec ab iis, qui adsunt, approbari. Deforme etiam est de seipso prædicare, falsa præsertim, & cum irrisione audientium imitari militem gloriosum.

In ædificiis extruendis qui modus.

ET quoniam omnia persequimur, (volumus quidem certe) dicendum est etiam, quam hominis honorati & principis domum placeat esse, cuius finis est usus: ad quem accommodata est ædificandi descriptio, & tamen adhibenda dignitatis commoditatisque diligentia. **Cn. Octavio**, qui primus ex illâ familiâ Consul factus est, honori fuisse accepimus, quod præclaram ædificasset in Palatio, & plenam dignitatis domum: quæ cum vulgo viseretur, suffragata domino, novo homini, ad consulatum putabatur. Hanc Scaurus demolitus, accessionem adjunxit ædibus. Itaque ille in suam domum consulatum primus intulit: hic summi & clarissimi viri filius, in domum multiplicatam non repulsam solum restulit, sed ignominiam etiam & calamitatem. Ornanda est enim dignitas

*Ignominiam
a consulatu re-
pulsus; cala-
mitatem quod
reputundarum
reus.*

dignitas domo, non ex domo dignitas tota quærenda. Nec domo dominus, sed domino domus honestanda est. Et, ut in cæteris habenda ratio non sui solum, sed etiam aliorum : sic in domo clari hominis, in quam & hospites multi recipiendi sunt, & admittenda hominum cujusq; generis multitudo, adhibenda est cura laxitatis. Alter ampla domus dedecori domino sæpe fit, si est in ea solitudo; & maximè, si aliquando alio domino solita est frequentari : odiolum est enim, cùm Domus Optima prætereuntibus dicatur : --- O domus Antiqua, matum, neque (beu !) quam domino dominaris dispari ! Quod qui- angustæ, neque dem, his temporibus, in multis licet dicere. Ca- vastæ. E poeta vendum est etiam (præfertim si ipse ædifi- quopiam sumptu- ces) nè extra modum sumptu & magnificen- tia prodeas : quo in genere multum mali etiam videtur. in exemplo est: Studiosè enim pleriq; (præser- Antiquam tim in hæc parte) facta principum imitantur: ut autem nobilem L. Luculli, summi viri, virtutem quis ? at quam dixit, & aug- multi villarum magnificentiæ imitati sunt! Qua- stam. rum quidem certè est adhibendus modus, ad mediocritatemq; revocandus ; eadémq; medio- critas * ad omnem usum cultumque vitæ refe- renda est. Sed hæc hactenus.

* Ad com-
munem usum.

Tria omni in vita servandum.

IN omni autem actione suscipiendâ, tria sunt tenenda. Primum, ut appetitus rationi pareat, Tria in omni quo nihil est ad officia conservanda accommo- actione suscipi- datius. Deinde, ut animadvertisatur, quanta illa enda tenenda res sit, quam efficere velimus ; néve major, néve sunt. minor cura & opera suscipiatur, quam cœla pos- stulet. Tertium est, ut caveamus, né ea quæ per- tinent ad liberalem speciem & dignitatem, im- moderata sint. Modus autem est optimus, decus ipsum tenere, de quo ante diximus, nec progredi longius. Horum autem trium præstantissimum est, appetitum obtemperare rationi. De-

Decorum à loco & tempore.

Deinceps de ordine rerum & temporum opportunitate, dicendum est: hæc autem scientia continetur ea quæ Græci ἐυταξία nominant, non hæc, quam interpretamur modestiam, quo in verbo modus inest: sed illa est ἐυταξία, in quæ intelligitur ordinis conservatio. Itaque, ut eadem nos modestiam appellemus, sic definitur modestia, quid sit. Stoicis, ut modestia sit scientia earum rerum quæ agentur, aut dicentur, loco suo collocandarum. Itaq; videtur eadem vis ordinis & collocationis fore. Nam & ordinem sic definiunt, compositionem rerum aptis & accommodatis locis. Locum autem, actionis; opportunitatem, temporis esse dicunt. Tempus autem actionis opportunum, Gracè ἐυκαιρία, Latinè appellatur occasio. Sic fit, ut modestia hæc, quam interpretamur, ita ut dixi, scientia sit opportunitatis idoneorum ad agendum temporum. Sed potest esse eadem prudentia & definitio, de quâ principio diximus. Hoc autem loco de moderatione & temperantia, & harum similibus virtutibus quaerimus. Itaq; quæ erant prudentiæ propria, loco suo dicta sunt: quæ autem harum virtutum, de quibus jamdiu loquimur, quæ pertinent ad verecundiam, & ad eorum approbationem quibuscum vivimus, nunc dicenda sunt.

Quid, quo loco ac tempore deceat, dedebeatque.

Talis est igitur ordo actionum adhibendus, ut quemadmodum in oratione, constanti, sic in vita sint omnia apta, & inter se convenientia. Turpe est enim valde que vitiosum, in re severâ convivio dignum, aut delicatû aliquem inferre sermonem. Bene Pericles: Cum haberet collegam in præturâ Sophoclem poetam, hique de communi officio convenissent, & casu formosus puer præteriret, dixissetque Sophocles, O puerum pulchrum! Pericles ait, At enim

Indecorum, aut in re seria nungari, aut in re jocosa serium esse.

*ἐυταξία,
qua eadem mo-
destia, quid sit.*

Ordo quid sit,

*ἐυκαιρία,
qua latine op-
portunitas,
quid sit.
καιρός,
occasio.
ἐυκαιρεῖς,
opportunus.
ἀκαίρεῖς,
impor tunus.*

enim prætorem, Sophocle, decet non solum manus, sed etiam oculos abstinentes habere. Atque Athleta, qui hoc idem Sophoclis, si in athletarum approbatione dixisset, justa reprehensione caruisset. Tantum cenda gratia vis est loci & temporis, ut si quis, cum causam certant, sit asturus, in itinere, aut in ambulatione secum ipse meditetur, aut siquid aliud attentiū cogitet non reprehendatur: at hoc idem si in convivio faciat, inhumanus videatur inscitiā temporis. Sed ea, quæ multum ab humanitate discrepant, ut si quis in foro cantet, aut siqua est alia magna perversitas, facile apparent, nec magnopere admonitionem & præcepta desiderant; quæ autem parva videntur esse delicta, neque à multis intelligi possunt, ab iis est diligenter declinandū. Ut in fidibus, aut in tibiis, quamvis paulum dilatent, tamen id à sciente animadverti solet: *in fidibus, ita Sic videndum est in vita, nè forte quiddiscrepit: & in vita, Ne vel multò etiam magis, quo major & melior acti minimis rebus onù quām sonorū concentus est. Itaq; ut in fidibus musicorū aures vel minima sentiunt: sic nos; ac tempore si acres ac diligentēs judices esse volumus, animadversorēsq; vitiorum, magna intelligemus sāpe ex parvis. Ex oculorū obtutu, ex superciliorum aut remissione, aut contractione, ex mœstitia; ex hilaritate; ex risu, ex locutione, ex reticentiā; ex contentione vocis, ex submissione; ex cæteris similibus facile judicabimus, quid eorū aptè fiat, quid ab officio naturāq; discrepet. Quo in genere non est incommodū, quale quoddq; eorū sit, ex aliis judicare: ut si quid dedebeat in aliis, vitemus & ipsi. Fit enī, nescio quomodo, ut magis in aliis cernamus, quām in nobis meti ipsis, si quid delinquitur. Itaq; facillimè corriguntur illi in discendo quorū vitia imitantur, emendandi causā, magistri. Nec verò alienū est, ad ea eligenda, quæ dubitationē afferunt, adhibere doctos homines, vel etiam usu peritos, & quid his de unoquoque officiis*

*Id de Apelle
refert Plinius:
de Marone
idem Literis
proditum.*

* mutanda.
*Socrates reus
factus quod
Atheniensium
inititata. con-
temneret.*
Horatius,
*Om-
nis Aristipum
decuit color.
Cynicorum in-
stitutum, quo-*

*niam abhorret
ab humana ve-
recundia, rej-
ciendum.*

*Quid erga
quamque per-
sonam deceat.*

ficii genere placeat, exquirere. Major enim pars ed ferè deferri solet, quid à naturā ipsa deducitur. In quibus videndum est, non modò, quid quisque loquatur, sed etiam quid quisq; sentiat; atque etiam quā de causā quisq; sentiat. Ut enim pictores, & ii qui signa fabricantur, & verò etiā poetæ, suum quisque opus à vulgo considerari vult, ut, si quid reprehensum sit à pluribus, id corrigatur; hīque & secum, & cum aliis, quid in eo peccatum sit, exquirunt: sic aliorum judicio permulta nobis & facienda & non facienda, &

* imitanda & corrigenda sunt. Quæ verò more aguntur, & institutis civilibus, de iis nihil est præcipiendum: Illa enim ipsa præcepta sunt. Nec quenquam hoc errore duci oportet, ut, si quid Socrates, aut Aristippus contra morem consuetudinēmque civilem fecerint, locutive sunt, idem sibi arbitretur licere. Magnis enim illi, & divinis bonis hanc licentiam assequebantur. Cynicorum verò ratio tota est ejicienda. Est enim inimica verecundia, sine quā nihil rectū esse potest, nihil honestum. Eos autem, quorum vita perfecta in rebus honestis atque magnis est, bene de republicā sentientes, ac bene meritos aut merentes, aliquo honore aut imperio affectos, observare & colere debemus; tribuere etiam multum senectuti; cedere iis, qui magistratum habebunt, habere delectum civis & peregrini; in ipso quoque peregrino, privatim ne an publicè venerit. Ad summam, nè agam de singulis, communem totius generis hominum conciliationem & consociationem colere, tueri servare debemus.

*Quæ artes, & qui quæstus fôrdidi: qui
contrâ liberales.*

*J*am de artificiis & quæstibus, qui liberales habendi, qui fôrdidi sint, hæc ferè accepimus. Primum improbantur ii quæstus, qui in odia homi-

hominum incurruunt: ut portitorum^m ut scenera.
 * Et.
 torum. Illiberales autem & sordidi quæstus mer. *Auctoramen.*
 ceniorum, omniūmque, quoru m operæ, non *tum*, id est,
 quorum artes emuntur. Est enim in illis ipsa præmium, aut
 merces auctoramentum servitutis. Sordidi etiam *obligatio.*
 putandi, qui mercantur à mercatoribus quod *Circulatores.*
 statim vendant. Nihil enim proficiunt, nisi ad-
 modum mentiantur: Nec verò quicquam est
 turpius vanitate. Opificésque omnes in sordidâ
 arte versantur: Nec verò quicquam ingenuum
 potest habere officina; minimeq; artes hæ prob-
 bandæ, quæ ministra sunt voluptatum; cetarii,
 lanii, coqui, fartores, pescatores, ut ait Terentius:
 adde his, si placet, unguentarios, saltatores, to-
 tumque ludum talarium. Qui bus autem artibus
 aut prudentia major inest, aut non mediocris
 utilitas quæritur, ut medicina, ut architectura,
 ut doctrina rerum honestarum, hæ sunt iis, quo-
 rum ordini convenient, honestæ. Mercatura au-
 tem, si tenuis est, sordida putanda est: Sin magna
 & copiosa, multa undique apportans, multisque
 sine vanitate impertiens, non est admodum vi-
 tuperanda. Atque etiam, si satiata quæstu vel
 contenta potius, ut sæpe ex alto in portum, sic
 ex ipso portu se in agros possessionesq; contule-
 rit, videtur jure optimo posse laudari. Omnia
 autem rerum, ex quibus aliquid acquiritur, ni-
 hil est agriculturæ melius, nihil uberior, nihil
 dulcior, nihil hominæ libero dignius. De qua
 quoniam in Catone majore satis multa diximus,
 illinc assumes quæ ad hunc locum pertinebunt.

De duabus honestis utrum honestius.

SE D ab iis patribus, quæ sunt honestatis,
 quemadmodum officia ducerentur, satis
 expositum videtur. Eorum autem ipso-
 rum, quæ honesta sunt, potest incidere
 sæpe contentio & comparatio, de duabus ho-
 nestis utrum honestius: Qui locus à Panætio est
 præ-

Opificinas:
Ex Eunuclo.

Artes honestæ,
Medicina,
Architectura,
Doctrina re-
rurum honesta-
rum.

Mercatura
copiosa, citra
vanitatem. Ex
alto, id est,
mari.

Laus agricul-
turæ.

prætermisſus. Nam cùm omnis honestas manet à partibus quatuor, quarū una sit cognitionis, altera communitatis, tertia magnanimitatis, quartā moderationis: hæc in deligendo officio ſæpe inter ſe comparentur necesse eſt. Placet ergo aptiora eſſe naturæ ea officia, quæ ex communitate, quām ea quæ ex cognitione ducantur: Idq; hoc argumento confirmari potest: Quid si con-tigerit ea vita sapienti, ut omnium rerum afflu-entibus copiis ditetur, quamvis omnia, quæ cog-nitione digna ſunt, ſummo otio ſegum ipſe con-ſideret & contempletur, tamen ſi ſolitudo tanta ſit, ut hominem videre non poſſit, excedat è vitâ: Princēpsq; omniū virtutū eſt illa ſapientia, quā οὐρανίας Græci vocant: prudentiam enim, quam Gr. φρόνεια dicunt, aliam quandam intelligimus quæ eſt rerū expetendarum fugiendarūmq; ſci-entia. Illa autem ſapientia, quam principem di-xi, rerum eſt divinarū atq; humanarum ſcientia: in quā continentur deorū & hominum commu-nitas, & ſocietas ipsorum inter ipsos. Ea ſi maxi-ma eſt, (ut eſt certè) necesse eſt, quod à commu-nitate ducatur officium, id eſſe maximū. Etenim cognitione, contemplatiōque naturæ manca quo-dammodo, atque inchoata ſit, ſi nulla actio rerū conſequatur: ea verò actio in hominū commo-dis tuendis maximè cernitur: pertinet igitur ad ſocietatem generis humani. Ergo hæc cognitioni anteponenda eſt: atq; id optimus quiske re ipsa ostendit & indicat. Quis eſt enim tam cupidus in perspicienda cognoscendâq; rerum naturâ, ut, ſi ei tractanti contemplantiq; res cognitione dignissimas ſubitò ſit allatum periculum diſcri-ménque patriæ, cui ſubvenire opitularique poſ-fit, non illa omnia relinquat atque abjiciat, eti-amſi dinumerare ſe ſellas, aut metiri mundi magnitudinem poſſe arbitretur: Atq; hoc idem in parentis, in amici re, aut in periculo fece-rit.

*Sapiencia, re-
rum intelli-gi-
bilium; Pru-
dentia, rerum
agendarum.*

rit. Quibus rebus intelligitur, studiis officiisque scientias præponenda esse officia justitiae, quæ pertinent ad hominum utilitatem, qua nihil homini debet esse antiquius. Atq; illi, quorū studia vitāq; omnis in rerū cognitione versata est, tam ab augendis hominū utilitatibus, & com- *Antiquius*, id modis non recesserunt. Nam & erudierunt mul- est, *charius*.
 tos, quād meliores cives, utiliorēsq; in rebus & su- *Epaminondas*
 is, & publicis essent; ut Thebanum Epaminondā dux *Thebanus*
 Lysias Pythagoreus, Syracusium Dionem Plato, à *Iysha Taren-*
 multiq; multos: Nōsq; ipsi, qui quid ad rem pub. *tino, philosofo-*
 attulimus, (si modò aliquid attulimus) à docto- *Pythagoreo, phi-*
 ribus atque doctrinā instructi ad eam, & ornati *losophiæ pra-*
 accessimus. Neque solum vivi atque præsentes, *ceptis institu-*
 studiosos discendi erudiunt atque docent: sed *ins;* *Dion Si-*
 hoc idem etiam post mortem monumentis lite- *racusanus, à*
 rarū assequuntur. Nec enim locus ullus præter- *Platone.*
 missus est ab iis, qui ad leges, qui ad mores, qui ad *Eloquentia ad*
 disciplinam reipub. pertineret; ut otium suum ad *communitatis*
 nostrū negotiū contulisse videantur. Ità illi ipsi *commoda utili-*
 doctrinæ studiis, & sapientiæ dediti, ad hominū or, quam con-
 utilitatem, sua sapientiam, prudentiam, intelli- *templatio.*
 gentiāmq; potissimum conferunt. Ob eam etiam *Communita-*
 causā eloqui copiose, modò prudenter, melius *tem m:gis se-*
 est, quam vel acutissimè sine eloquentia cogitare: *cund im natu-*
 quād cogitatio in se ipsa vertitur, eloquentia ve- *ram hominis*
 rò complectitur eos, qui buscū *communitate jun-* *esse, quam cog-*
eti sumus. Atque, ut apum examina non fingen- *noscendi cupi-*
dorum favorum causa congregantur; sed cùm ditatem: ideò e-
congregablia naturā, sint, fingunt favos: sic n̄m discimus,
homines, ac multò etiam magis, naturā congreg- ut societatem
gati adhibent agendi cogitandique solertiam. adjuvemus;
Itaq; n̄s ea virtus, quæ constat ex hominibus tu- *non ideo con-*
endis, id est, ex societate generis humani, attingat jungimur, ut
rerū cognitionē, solivaga cognitio, & jejuna vi- *cognoscamus &*
deatur. Itē mq; magnitudo animi, remota commu- *idque acutissi-*
niate, conjunctionēq; humānā, ferit asperit quæda & m̄ metafora
immanitas. Ita sit, ut vincant cognitionis st̄ diū docet.

consociatio hominum, atque communitas. Nec verum est, quod dicitur à quibusdam; Propter necessitatem vitæ, (quod ea, quæ natura desideraret, consequi sine aliis, atque efficere non possemus) idcirco ista cum hominibus communitatem, & societatem: quod si omnia nobis, quæ ad victimum cultumq; pertinent, quasi virgulæ divinae, là divinæ, ut aiunt, suppeditarentur; tum optimo id est, circa nostram operam: proverbiale.

quisq; ingenio, negotiis omnibus omissis, totum se in cognitione & scientiâ collocaret. Non est ita. Nam & solitudinem fugeret, & socium studii quæreret: tum docere, tum discere vellet; tum audire, tum dicere. Ergo omne officium, quod ad conjunctionem hominum & ad societatem tuerendam valet, anteponendum est illi officio, quod cognitione & scientiâ continetur.

Justitiæ, an temperantia potior.

¶ Llud forsitan quærendum sit, num hæc communitas, quæ maximè est apta naturæ, sit etiam moderationi modestiæq; semper anteponenda. Non placet. Sunt enim quædam partim ita fœda, partim ita flagitiosa, ut ea nè conservandæ quidem patriæ causâ sapiens facturus sit. Ea Posidonius collegit permulta, sed ita tetra quædam ita obſcœna, ut diētu quoq; videantur turpia. Hæc igitur non fuscipiet quisquam reipub. causa; nec respub. quidem pro se fuscipi volet. Sed hoc commodius se res habet, quod non potest accidere tempus, ut intersit reipub. quicquam illorum facere sapientem. Quare, hoc quidem essestum sit; in officiis diligendis, id genus officiorum excellere, quod teneatur hominum societate. Etenim cognitionem prudentiamque sequetur considerata actio: ita fit, ut consideratè agere pluris sit quam cogitare prudenter. Atq; hæc quidem hactenus. Patefactus est enim locus ipse, ut non sit difficile in exquirendo officio, quid cuique sit præponendum, videre. In ipsâ

*Ne justum
quidem quod
non idem deco-
rum.*

*Ex ipsis ja-
stiae officiis
aliud alio ho-
nestius.*

ipsā autem communitate sunt gradus officiorum *Gradus officiorum*
ex quibus quid cuique præstet intelligi possit: ut *rūms*
prima diis immortalibus, secunda patriæ, tertia *Dii primūm.*
parentibus, deinceps gradatim reliqua reliquis *2. Patria.*
debeantur. Quibus ex rebus breviter disputatis *3. Parentes.*
intelligi potest, non solum id homines solere *4. Pupilli*
dubitare, Honestūm an turpe sit, sed etiam, *nobis crediti.*
Duobus propositis, utrum honestius. Hic locus à *5. Cliente.*
Panætio est (ut sugrā dixi) prætermisssus. Sed *6. Hospites.*
jam ad reliqua pergamus. *7. Cognatiſſi.*
8. Affines.

M. T. CICERONIS
DE OFFICIIS Lib. II.

*De his apud
Gellium, lib. 5.
cap. 13.*

Argumentum per D. Erasumum Roterod.

Superiore libro duas propositæ initio divisionis partes
absolvit, Quid honestum, quid contra; & in
honestis, utrum honestius. In hoc de alteris dua-
bus promittit, quid utile, quid inutile; tum inter
utilia utrum utilius, aut quid utilissimum: de-
inde inconstantiae reprehensionem deprecatur,
quod à civili vita, quam sāpe prætulerat, nunc
ad otium studiorum se convertit: tum cur, ad Phi-
losophiam potius, quam aliud studiorum genus;
postremo, cur Academicus de officiis præcipiat,
rationem reddit.

Quemadmodum officia ducerentur ab hone-
state, Marce fili, atque ab omni genere vir-
tutis, satis explicatum arbitror libro superiore.
Sequitur, ut hæc officiorum genera persequar,
quæ pertinent ad vitæ cultum, & ad earum re-
rum, quibus utuntur homines, facultatem; ad
opes, ad copias: in quo tum quæri dixi, quid uti-
le quid inutile; tum ex utilibus quid utilius, *Propositio ar-*
gumenii totius
aut quid maximè utile. De quibns dicere aggredi-
dar, si pauca prius de instituto ae de judicio
bujus libri.

meo dixero. Quanquam enim libri nostri complures non modo ad legendi, sed etiam ad scribendi studium excitaverunt: tamen interdum vereor, nè quibusdam bonis viris philosophiæ nomen sit invisum, mirenturque in eâ tantum me operæ & temporis ponere. Egō autem quamdiu respub. per eos * regebatur, quibus se ipsa commiserat, omnes meas curas cogitationesq; in eam conslerebam. Cum autem dominatu unius omnia tenerentur, neque esset usquam consilio aut autoritati locus; socios denique tuendæ reipub summos viros amissem: nec me angoribus dedidi, quibus essem consecutus nisi iis restissem; nec rursum indignis homine docto voluptatibus. Atq; utinam respub. stetisset quo cœperat statu, nec in homines non tam communitandarum rerum, quām evertendarum cu pidos incidisset, primum enim, ut stante repub. facere solebamus, in agendo plus quām in scribendo, operæ poneremus: deinde ipsis scriptis non ea, quæ nunc, sed **Actiones** nostras mandaremus, ut sēpē fecimus. Cum autem respub. in quā omnis mea cura, cogitatio, opera poni solebat, nulla esset omnino, illæ scilicet literæ conticuerunt forenses, & senatoriæ. Nihil autem agere cum animus non posset; in iis studiis ab initio versatus ætatis, existimavi honestissimè molestias deponi posse, si me ad philosophiam retulisse. Cui cum multum, adolescens, discendi causâ, temporis tribuisse; posteaquā honoribus inservire cœpi, mēque totum reipub. tradidi, tantum erat philosophiæ loci, quantum supersuerat *ab amicorum & reipub. temporibus: id autem omne consumebatur in legendo; scribendi otium non erat. Maximis igitur in malis hoc tantum boni affectu videmur, ut ea literis mandaremus, quæ nec satis erant nota nostris, & erant cognitione dignissima. Quid est enim per deos, cpterabilius,

* Gerebatur.
Cæsaris tyran-
niorem notat.
Socios,
Catonem,
Milonem.

In agendo, id
est, in dicendo.

Forenſes in ju-
diciis, senato-
riæ in consul-
tationibus.

* amicorum
& reipub.
temporis.

scribendi otium non erat. Sapientia

UMI

sapientia? quid præstantius? quid homini melius? quid homine dignius? Hanc igitur qui expeditus philosophia. tunt, philosophi nominantur: nec quicquam aliud est philosophia, si interpretari velis, quam studi- um sapientiae. Sapientia autem est (ut à veteribus philosophis definitum est) rerum divinarum & humanarum, causarumque: quibus haec res conti- nentur, scientia: cujus studium qui vituperat; haud sanè intelligo quidnam sit, quod laudandum putet. Nam sive oblectatio queritur animi, re- quiēscit curari; quae conserfi cum eorum studiis potest, qui semper aliquid acquirunt, quod spectet & valeat ad bene beatum vivendum; sive ratio constantiae virtutis; queritur; aut haec ars est, aut nulla omnino, per quam eas assequamur: nullam verē dicere maximarū rerum artē esse, cum minimarū sine arte nulla sit, hominum est parum considerat loquentium, atque in maxmis rebus errantiū. Si autem est aliqua disciplina vir- tutis; ubi ea queretur, cum ab hoc discendi ge- nere discesseris? Sed haec cum ad philosophiam cohortamur, accuratius solent disputari: quod * In Hortensio: alio quidē libro fecimus. Hoc autem tempore etan- tum nobis declarandum fuit, cur orbati reipub. muneribus ad hoc nos studium potissimum con- tulissemus. Occurritur autem nobis, & quidem à doctis & eruditis, querentibus; Satisne constan- ter facere videamur, qui, cum præcipi nihil posse dicamus, tamen & alijs de rebus differere sole- amus, & hoc ipso tempore præcepta officii perse- quamur. Quibus vellem satis cognita esset nostra sententia. Non enim sumus ii, quorum vagetur id quod erat animus errore, nec habeat unquam, quid sequatur. Quæ enim esset ista mens? vel omnis de re am- quæ vita potius, non solum disputandi, sed bigentium. etiam vivendi ratione sublatā? Nos autem, ut cæteri, qui alia certa, alia incerta esse dicunt; sic, ab his dissentientes, alia probabilia, contraria alia improbabilia esse dicimus. Quid est ergo quod

Definitio
Philosophie.

quod me impedit ea, quæ mihi probabilia videantur, sequi, quæ contraria, improbare; atque affirmandi arrogantiam vitantem fugere temeritatem, quæ à sapientia dissidet plurimum? Contra autem omnia disputatur à nostris, quod hoc ipsum probabile elucere non posset, nisi ex utrâque parte causarum esset facta contentio: Sed hæc explanata sunt in Academicis nostris satis, ut arbitror, diligenter. Tibi autem, mi Ciceron, quanquam in antiquissimâ nobilissimâque philosophiâ, Cratippo autore, versaris, iis similissimo qui ista præclarâ p̄p̄ererunt; tamen hæc nostra, finitima vestris, ignota esse nolui. Sed jam ad instituta pergamus.

Utilitatem non eam hic accipi, quam vulgus pecuniario lucro meritur, & commoditate undecunque parta: sed eam, quæ cum honesto sit conjuncta, & ad vitæ societatem pertinet.

Quinque igitur rationibus propositis officiis persequendi, quartum duæ ad decus honestatēmque pertinent; duæ ad commoda vitæ, copias, opes, facultates; quinta ad eligendi judicium, si quando ea, quæ dixi, pugnare inter se viderentur: Honestatis pars perfecta est; quam quidem tibi cupio esse notissimam. Hoc autem, de quo nunc agimus, id ipsum est quod Utile appellatur. In quo verbo lapsa consuetudo deflexit de via sensimque ed deducta est, ut honestatem ab utilitate secerneret, & constitueret Honestum esse aliquid, quod utile non esset; & Utile, quod non honestum: qua nulla pernicies major hominum vitæ potuit afferri. Summā quidem

*Confusa, i.e. inseparabilia re, Cogitatione, i.e. ratione distinguunt. * idem * perspiciunt.*

autoritate philosophi, severè sane, atque honestè, hæc tria genera confusa, cogitatione distinguunt. Quicquid enim justum sit, id utile etiam esse censent; itemque quod honestum, * id esse justum. Ex quo efficitur, ut quicquid honestum sit, idem sit utile. Quod qui parum * prospici-

spiciunt; hi s^æpē versutōs hominēs & callidōs admirantes, eorum malitiam, sapientiam judicant. Quorum error eripiendus est, omnisque opinio ad eam * spēm traducenda, ut honestis consiliis, * speciem. justisq; factis, non fraude & malitiā, se intelligent ea, quæ velint, consequi posse.

Ostendit: quæ quaque ex re commoda aut incommoda capiantur; quæ Græci εὐχρηστά & δυσχρηστά nominant: colligitque, quicquid est fere in vita commodi aut incommodi, id homini ab homine nasci:

Quæ ergo ad vitam hominum tuendam pertinent, partim sunt inanimata; ut aurum, argentum, ut ea quæ gignuntur ē terrâ; & aliud eisdem generis: partim * animata, quæ habent suos impetus, & rerum appetitus. Eorum autem, alia rationis expertia sunt, alia ratione utentia. Expertes rationis sunt equi, boves, reliquæ pecudes, apes, quarum * operā efficitur aliquid ad * opere: hominum usum atq; vitam. Ratione autem utensium duo genera ponuntur: unum deorum, alterum hominum. Deos placatos pietas efficiet, & nefici piis. sanctitas. Proxime autem & secundum deos, homines hominibus maximè utiles esse possunt. Eārumq; item rerum, quæ noceant & obsint, eadem *Homini ab hominibus* divisio est. Sed quia deos nocere non putant; *mine pluri-* his exceptis, homines hominibus plurimum ob*mum vel com-*esse, vel prodesse arbitrantur. Ea enim ipsa modi vel in*quæ inanimata diximus, pleraque sunt homi-* commodi. *num operis effecta, quæ nec haberemus, nisi Artes ad usum manus & ars accessissent, nec his sine hominum vita excogita-* administratione uteremur. Neque enim vale*tæ.* tudiinis curatio, neque navigatio, neque agricultura, neque frugum fructuumque reliquo*rum perceptio & conservatio, sine operā homi-* num, ulla esse potuisse. Jam vero & earum rerum, quibus abundaremus, exportatio, & earum,

quibus egeremus inventio, certè nulla esset, nisi his muneribus homines sungerentur. Eadémq; ratione nec lapides è terrā exciderentur ad usum nostrum necessarii; nec ferrum, aurum, æs, argentum, effoderentur penitus abdita, sine hominū labore & manu. Tecta verò quibus & frigorū vis vellerebunt, & calorū molestiæ sedarentur, unde aut initio generi humano dari potuissent, aut postea iis subveniri (si aut vi tempestatis, aut terræ motu, aut vetustate cecidissent) nisi communis vita ab hominibus harum rerum auxilia petere didicisset? Adde ductus aquarum, derivationes fluminum, agrorum irrigationes, mole oppositas fluctibus, porti s manu factos; quæ undesigne hominum opere habere possemus? Ex quibus omnibus, multisq; aliis perspicuum est, qui fructus, quæq; utilitates ex rebus iis, quæ sunt inanimatae, percipiuntur, eas nos nullo modo sine hominum manu atq; opere capere potuisse. Qui deniq; ex bestiis fructus, aut quæ commoditas, nisi homines adjuvarent, percipi posset? Nam, & qui principes inveniendi fuerunt quem ex quâq; belluâ usum habere possemus, homines certè fierunt; nec hoc tempore sine hominum operâ, aut pascerre * eas, aut domare, aut tueri, aut tempestativos fructus ex his capere possemus. Ab eis deniq; & ea quæ nocent, interficiuntur; & quæ usui possunt esse, capiuntur. Quid enumerem artiū multitudinē, sine quibus vita omnino nulla esse potuisset?

* ministraret. Quis enim ægris subveniret? quæ esset oblectatio. *Dicitur*, id est, valentiū, qui victus aut cultos, nisi tam multæ nondicere capit; bis artes * ministrarentur? quibus rebus exculta hominum vita, tantum distitit à victu & cultu bestiarum. Urbes verò sine hominum cœtu non potuissent nec ædificari, nec frequentari. Ex quo leges morésq; constituti, tum juris æqua descriptio, certâq; vivendi disciplina; per quas bene beatéque vivitur, Quas res & mansuetudo animo-

* equos.

animorum consecuta, & verecundia est : esse-
tumq; est, ut esset vita munitior, atq; ut dando,
& accipiendo, permutandisq; facultatibus &
commodis, nullâ re egeremus. Longiores hoc loco
sumus quâm necesse est. Quis enī est, cui non per-
spicua sint illa, quæ pluribus verbis à Panætio
cōmemorantur, Nemine neq; ducē in bello, nec
principē domi, magnas res & salutares sine homi-
nū studiis gerere potuisse ? Cōmemoratur ab eo
Themistocles, Pericles, Cyrus; Agesilaus, Alex-
ander ; quos negat sine adjumentis hominū tan-
tas res efficere potuisse. Utitur in re non dubiā
testibūs non necessariis. Atq; ut magnas utilita-
tes adipiscimur conspiratione hominum, atque
consensu : sic nulla tam detestabilis pestis est, quæ
non homini ab homine nascatur. Est Dicæarchi
liber, De interitu hominum, Peripatetici magni,
& copiosi : qui collectis cæteris causis, eluvionis,
pestilentia, vastitatis, belluarum etiam repenti-
næ multitudinis, quarum impetu docet quædam
hominum genera esse consumpta : decinde com-
parat, quæ nō plures deleti sint homines homi-
num impetu, id est, bellis aut seditionibus, quâm
omni reliquâ calamitate. Cum igitur hic locus
nihil habeat dubitationis quin homines pluri-
mum hominibus & prosint & obsint ; propri-
um hoc statuo esse virtutis, conciliare sibi ani-
mos hominum, & ad usus suos ad jungere. Itaq;
quæ in rebus inanimis, quæq; in usu & tractati-
one belluarum sunt utiliter ad hominum vitam,
artibus ea tribuuntur operosis : Hominum au-
tem studia ad amplificationem nostrarum rerum
prompta ac parata, virorum præstantium sapien-
tiâ & virtute excitantur. Etenim virtus lere omnis
in tribus rebus vertitur : quarum una est in per-
spiciendo, quid in quâq; re verum sincerumq;
sit, quid consentaneū cuiq; quid consequens, ex
quo quæq; gignantur, quæ cujusque rei sit causa.

Alterum

Themistocles,
Pericles, duces
Atheniensis:
Cyrus, Persa-
rum tyrannus:
Agesilaus, La-
cedamonio-
rum dux :
Alexander,
Macedonum
rex.

Πλάθη
tum morbos,
tum perturba-
tiones, tum af-
fectiones, non-
nulli passiones
verterunt.

Trium Pom-
pei in Thes.
Petri in Hisp.
filiorum Pomp.

Expulsus Ca-
nulllus.
Phocion dam-
natus.
Cessit invidie
Scipio:
*** ob eas.**

Alterum, cohibere motus animi turbatos, quos
 Græci πάθη nominant; appetitionésque, quas illi
 ὄρματε, obedientes efficere rationi. Tertium, iis
 quibuscū congregamur, ut moderatè & scienter;
 quorum studiis ea, quæ natura desiderat, expleta
 cumulatāq; habemus: per eos deniq;, si quid im-
 portet nobis incommodi, propulsemus; ulcis-
 camúrq; eos, qui nocere nobis conatisunt; tantāq;
 pœna afficiamus, quantam aquitas humanitásque
 patitur. Quibus autem rationibus hanc faculta-
 tem assequi possimus, ut hominum studia com-
 plectamur, eāq; teneamus, dicemus; neq; ita
 multō pōst: Sed pauca antē dicenda sunt. Mag-
 nam vim esse in fortuna in utramq; patrem, vel
 ad res secundās, vel adversas, quis ignorat? Nam
 &cūm prospero flatu ejus utimur, ad optatos ex-
 ius pervehimur; & cūm reflavit, affligimur. Hæc
 igitur ipsa fortuna cæteros casus rariores habet:
 primum ab inanimis procellas, tempestates, nau-
 tragia, ruinas, incendia; deinde à bestiis ictus,
 morsus, impetus. Hæc igitur (ut dixi) rariora. At
 verò interitus exercituum, ut proximè trium,
 sæpe multorum; clades imperatorum, ut nuper
 summi ac singularis viri; invidiae præterea mul-
 titudinis, atq; ab eis bene meritorum sæpe civi-
 um expulsiones, calamitates, fugæ; rursusq; se-
 cundæ res, honores imperia, victoriæ, quamquam
 fortuita sunt, tamen sine hominum opribus &
 studijs neutram in partem effici possunt. Hoc igitur
 cognito, dicendum est, quoniam modo ho-
 minum studia ad utilitates nostras allicere atque
 excitare possimus. Quæ si longior fuerit oratio,
 cum magnitudine utilitatis comparetur; ita
 fortassis etiam brevior videbitur.

Quibus rebus commoveantur homines, ut quempiam
magistratu dignum putent, eique parere velint.

Quæcunq; igitur homines homini tribuunt ad
quem augendum, atq; honestandum; aut bene-
voler-

quos, volentiæ gratiâ faciunt, cùm aliquâ de causâ
as illi quempiam diligunt: aut honoris, si cuius virtu-
n, iis tem suspiciunt, & si quem dignum fortunâ quâm
ters, amplissimâ putant: aut cui fidem habent, & bene-
plete rebus suis consulere arbitrantur: aut cujus opes
metuunt: aut contrâ, à quibus aliquid expe-
ctant; ut cùm reges, popularésve homines lar-
gitiones a liquas proponunt; aut postremò, pre-
tio, aut mercede ducuntur; quæ fôrdidissima
quidem est ratio, & inquinatissima, & iis qui eâ
tenentur, & illis qui ad eam confugere conantur.
Malè enim se res habet, cùm quod virtute effici
debet, id tentatur pecuniâ. Sed quoniam non
nunquam hoc subsidium necessarium est, quem-
admodum sit utendum eo, dicemus, si prius iis de
rebus quæ virtuti propiores sunt dixerimus. At
que etiam subjiciunt se homines imperio alte-
rius, & potestati, pluribus de causis. Ducuntur e-
nim aut benevolentia; aut beneficiorum magni-
tudine; aut dignitatis præstantia; aut spe, sibi id
utile futurum; aut metu, nè vi parere cogantur;
aut spe largitionis promissionisq; capti; aut po-
stremò (ut saepè in nostrâ republicâ videmus)
mercede conducti.

*Vilissimum iis, qui cum imperio sunt, ab omnibus
amari: metui, tum turpe, tum minimè tutum.*

Rerum autem omnium nec aptius est quic-
quam ad opeſtuendas ac tenendas, quâm di-
ligi; nec alienius, quâm timeri. Præclarè enim
Ennius, *Quem metuunt, oderunt: Quem quisque um pessis.
odit, persisse epaetit.* Multorum autem odiis nul-
lasopes posse obſistere, si antea fuit ignotum, nu-
per est cognitum. Nec verò hujus tyranni fo-
lum, quem armis oppresa pertulit civitas, inte-
ritus declarat, quantum odium hominum va'eat ni interitus.
ad pestem: sed reliquorum similes exitus tyran-
norum; quorum haud ferè quisquâ interitum si-
milē effugit. *Malus enim custos diurnitatis me-
tus:*

*Mercenarius
bonos turpiſſi-
mus.*

tus: contrâq; benevolentia fidelis est, vel ad petuitatem. Sed iis, qui vi oppressos imperio coerent, sit sâne adhibenda sævitia, ut heris in famulos, si aliter teneri non possunt: qui verò in liberâ civitate itâ se instruunt, ut metuantur, hinc nihil esse potest dementius. Quamvis enim demerse sint leges alicujus opibus, quamvis tremefacta libertas; emergunt tamen hæc aliquando aut judiciis tacitis, aut occultis de honore suffragiis. Acriores autem morsus sunt, intermissa libertatis, quâm retentæ. Quod igitur latissim patet, neque ad incolumentem solum sed etiam ad opes, & potentiam vallet plurimum, id amplectamur; ut metus absit, charitas retineatur: Ita facillimè, quæ volumus, & privatis in rebus, & in repub. consequemur. Etenim qui se metui vo-

Dionysius, Sy- lent, à quibus metuuntur eosdem metuant ipsi *racusarum ty-* necesse est. Quid enim censemus superiorē illâ *rannus. Alex-* Dionysium? quo cruciatu timoris angi solitum, *ander Pheræus.* qui, cultros me uens tonsorios, candenti carbone *Apud Thracæ,* sibi adurebat capillum? Quid *Alexandrum Phe-* frons *stigmati-* ræum? quo animo vixisse arbitramur? qui (*ut bus compuncta,* scriptum legimus) cum uxorem Theben ad mobilitatis erat daim diligenter, tamen ad eam ex epulis in cubi- insigne: *apud culum veniens,* barbarum & eumquidem, ut scri- atios, servi fu- ptum est, compunctum notis Threiciis, districto gacis indicium, gladio jubebat anteire; præmittebatq; de stipa- toribus suis, qui perscrutarentur arculas muliebres, &, nè quod in vestimentis occultaretur té- lum, exquirerent. O miserum, qui fideliorē & barbarum, & * stigmati putaret, quâm conjugē!

* *stigmatiam.* lum, exsellebit opinio; ab ei est enim ipse propter pellicatus suspicionem intersectus. Nec verò ulla vis imperii tanta est, quæ, premente metu, possit esse diurna. Testis est Phalaris, cuius est deo, ut etiam in præter ceteros nobilitata crudelitas; qui non proverbiū a ex insidiis interiit, ut is, quæ modò dixi, Alexander. Phala- der; non à paucis, ut hic noster: sed in quem un- ridis imperi- versa Agrigentinorum multitudo impetum fecit. um. Cæsar.

Quid

Quid Macédones? Nonne Demétrium reliquias Defectio Ma-
cedonum à universique se ad Pyrrhum contulerunt? Quid? Lacedæmonios injustè imperantes, nonne Demetrio rege
repente omnes ferè socii deseruerunt, spectato-superbo ad
resq; se otiosos præbuerunt Leuætricæ calamita Pyrrhum bu-
tis? Externa libertius in tali re, quām domestica manum.

recordor. Veruntamen quamdiu imperium po- Lacedæmonii
puli, Romani beneficiis tenebatur, non injuriis, ob superbiam à
bella aut pro sociis, aut de imperio gerebantur; sociis deserti
exitus erant bellorum aut mites, aut necessarii: contra Thebanos
Regum, populorum, nationum portus erat & re-pugnaturi.
sugium, Senatus. Nostri autem magistratus impe- P. R. imperium
ratorésque ex unū hāc re maximam laudem ca- charitate au-
pere studebant; si provincias, si socios æquitate sum, sævitia
& fide defendissent: Itaq; illud, patrocinium or- amissum.
bis terræ verius, quām imperium paterat nomi- Sylla victoris
nari. sensim hanc consuetudinem & disciplinam crudelitas in
jam antea minuebamus; post verò Syllæ victo- Marianos.
riam, penitus amisimus. Desitum est enim videri Desitum est,
quicquam in socios iniquum, cum extitisset etiā pro desit, ele-
cives tanta crudelitas. Ergo in illo secuta est ganter, ut
honesta causam non honesta victoria. Est enim cœptum est.
ausus dicere, hasti positâ, cum bona in foro ven- Caesar Sylla
deret, & bonorum virorum, & locupletum, & crudelior,
certè civium, prædam sua se vendere. Secutus est
qui in causâ impiâ, victoriâ etiam fœdiore, non
solum singulorum civium bona publicaret, sed
universas provincias regionesq; uno calamitatis
genere comprehendenderet. Itaq; vexatis, & perdi-
tis exteris nationibus, ad exemplum amissi Im- Massilia,
perii portari in triumpho Massiliam vidimus; & Gallia Narbo-
ex ea urbe triumphari, sine quâ nunquam no- stri Imperatores ex Transalpiniis bellis trium- nensis urbis.
pharunt. Multa præterea commemorarem nefaria in signius. Jure igitur plestimur. Nisi enim triumpho
multorum impunita scelera tulissemus, nun circumdata.
quam ad unum tanta pervenisset licentia: à quo So vidisset,
quidem rei familiaris ad paucos, cupiditatum proverbialiter.

ad

ad multos improbos venit hæreditas. Nec vero unquam bellorum civilium semen & causa deerit, dum homines perditæ hastam illam cruentam & meminerint, & sperabunt, quam P. Sylla cum vibrasset, dictatore propinquo suo, idem sexto & tricesimo anno post à sceleratiore hastâ eadem non recessit. Alter autem qui in illâ dictaturâ scriba fuerat, in hac fuit quæstor urbanus. Ex quo debet intelligi, talibus præmiis propositis, nunquam defutura bella civilia. Itaque parientes Urbis modò stant & manent, iisque ipsi jam

*Exemplum, à
majore.*

extrema scelera metuentes, Rem vero publicam penitus amissimus. Atque in has clades incidimus (redeundum est enim ad propositum) dum metui quæm chari esse & diligi maluimus. Quæ si populo Rom. injustè imperanti accidere potuerunt, quid debent putare singuli? Quod cum perspicuum sit, benevolentia vim esse magnam, metus imbecillum, sequitur, ut differamus, quibus rebus possimus facillimè eam, quam volumus, adipisci cum honore & fide charitatem. Sed ea non pariter omnes egemus. Nam ad cuiusque vitam instituendam accommodandum est, à multisne opus sit, an satis sit à paucis diligi. Certum igitur hoc sit, idque & primum, & maximè necessarium, familiaritates habere fidias amantium nos amicorum, & nostra mirantium. Hæc enim est una res prorsus, ut non differat multum inter summos & mediocres viros; eaque utrisque promodum comparanda. Honore, & gloriâ, & benevolentia civium fortasse non æquè omnes eagent: sed tamen, si cui hæc suppetunt, adjuvant aliquantum tum ad cætera, tum ad amicitias comparandas. Sed de amicitia alio libro dictum est, qui inscribitur Lælius. Nunc dicamus de gloriâ; quanquam eâ quoque de re duo sunt nostri libri: sed attingamus, quandoquidem ea in rebus majoribus administrandis adjuvat plurimum.

Vide *Lælium*
*Cic. de amici-
tia, & duos li-
bros Cic. de
gloria.*

Tribus

Tribus maximè rebus adduci multitudinem, ut honore dignum aliquem ducat; Benevolentia, Fide, & Admiratione.

Summa igitur & perfecta gloria constat ex tribus his: si diligit multitudo, si fidem habet, si cum admiratione quādam honore nos dignos putat. Hæc autem (si est simpliciter breviterq; dicendum) quibus rebus pariuntur à singulis, eisdem ferè à multitudine. Sed est alius quoque quidam aditus ad multitudinem, ut in universorum animos tanquam influere possimus.

Quæ res homini multitudinis benevolentiam concilient.

AC primū de illis tribus, quæ antè dixi, Benevolentia præcepta videamus; quæ quidem beneficiis capitur maximè. Secundo autem loco beneficā voluntate benevolentia movetur; etiā si res fortè non suppetit. Vehementer autem amor multitudinis commovetur ipsā famā & opinione liberalitatis, beneficentiae, justitiae, fidei; omniumque earum virtutum, quæ pertinent ad mansuetudinē morū ac facilitatem. Et tenī illud Humanitas & ipsum, quod decorum honestumq; diximus, quia benignitas grā per se nobis placet, animosq; omnium naturā & tā populo. specie suā commovet, maximèque quasi pellicit ex iis quas commemoravi, virtutibus: idcirco illos, in quibus eas virtutes esse remur, à naturā ipsā diligere cogimur. Atq; hæc quidem sunt causæ diligendi gravissimæ: possunt enim præterea nonnullæ esse leviores.

Quibus rebus efficiatur, ut nobis habeatur fides.

Fides autem ut habeatur, duabus rebus effici potest: si existimabimur adepti conjunctam cum justitiā prudentiam: nam & iis fidem habemus, quos plus intelligere, quam nos arbitramur; quosque & futura prospicere credimus, & maximè prudenter (cum res agatur, in discriminēq; ventum sit) ex dentibus & pedire rem, & consiliū ex tempore capere posse: justis.

Hanc

Liberalitas optimā concilia-trix amorum.

Hanc enī omnes existimant utile verāmq; prudētiam. Justis autem, & fidis hominibus, id est, viris bonis, itā fides habetur, ut nulla sit in his fraudis injuriæque suspicio. Itaque his salutem nostram, his fortunas, his liberos rectissimè committi arbitramur. Harum igitur duarum ad fidē faciendam justitia plus pollet, quippe cūm ea sine prudentiā satis habeat autoritatis prudētia sine justitiā nihil valeat ad faciendam fidem. Quid enim quis versutior & callidior est, h̄dē invisiōr & suspectior, detractā opinione probitatis. Quamobrem intelligentiæ justitia conjuncta quantū volet habebit, ad faciendā fidem, virium: justitia sine prudentiā multum poterit, sine justitiā nihil valebit prudentia. Sed nē quis sit admiratus, cur, cūm inter omnes philosophos constet, à mēq; ipso sāpē disputatum sit, Qui unam haberet, omnes habere virtutes, nūna ita se jungam, quasi possit quisquā, qui non idem prudens sit, iustus esse. Alia est illa, cūm veritas ipsa limatur in disputatione, subtilitas; alia, cūm ad opinionē communē omnis accommodatur oratio. Quamobré, ut vulgus, itā nos hoc loco loquimur, ut alios fortes, alios bonos viros, alios prudentes dicamus. Popularibus enim verbis est agendum & usitatis, cūm loquamur de opinione populari: idque eodem modo fecit Panætius. Sed ad propositum revertamur.

Aliter in exercitiis disputationibus, aliter in præcipiendo aut cobortando quoquimur.

Qua res multititudinis admirationem moveant; quæ contrā, contemptum.

Frat igitur extribus, quæ ad gloriam pertinebent, hoc tertium; ut, cūm admiratione hominum, honore ab his digni judicaremur. Admirantur igitur communiter illi quidem omnia, quæ magna & præter opinionem suam animadverterunt: separatim autem in singulis, si perspicuerint nec opinata quædam bona. Itaq; eos viros suspiciunt, maximiſq; efferunt laudibus, in quibus existimant se excellentes quasdam & singulaires

Jares virtutes perspicere : despiciunt autem eos,
& contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil
animi, nihil nervorum putant. Non enim omnes
eos contemnunt, de quibus male existimant. Na-
quos improbos, maledicos, fraudulentos putant,
& ad faciendam injuriam instructos, eos haud
contemnunt quidem, sed de iis male existimant.
Quamobrem (at ante dixi) contemnuntur ii qui Nec sibi nec
nec sibi nec alteri prosunt, ut dicitur ; in quibus a iis autis,
nullus labor, nulla industria, nulla cura est. Ad proverbiū m.,
miratione autem quadam afficiuntur ii, qui ante
teire ceteros virtute putantur, & cum omni ca-
rere dedecore, tum vero iis vitiis, quibus alii
non facile possunt obsistere. Nam & voluptates,
blandissimæ dominæ, saepe majores partes animi
à virtute detorquent ; & dolerū cum admoven- dijīn. e. Admiration
tur faces, præter modum plerique exterrentur.
Vita, mors, divitiae, paupertas, omnes homines
vehementissime permovent. Quæ qui in utram- à magnanimitate.
que partem excelsa animo magnōq; despiciunt;
cumque aliqua his ampla & honesta res objecta
est, totos ad se convertit & rapit ; tum quis non
admiretur splendorē pulchritudinēmq; ; virtutis? Ergo & hæc animi despiciētia admirabilitatem magnam facit : & maximè Justitia, ex quā
unā virtute viri boni appellantur, mirifica quæ-
dam res multitudini videtur; nec in injuria. Nemo
enim justus esse potest, qui mortem, qui dolorē,
qui exilium, qui egestatem timet; aut qui ea, quæ
his sunt contraria, æquitati anteponit. Maximē-
q; admirantur eum, qui pecuniā non movetur : Admiratio à
quod in quo viro perspectum sit hunc * dignum justitia.
spectatu arbitrantur. Itaque illa tria, quæ pro- A pecuniarum
posita sunt ad gloriam, omnia Justitia conficit ; contemptu.
& Benevolentiam, quodd prodesse vult plurimis; * igni specta-
& ob eandem causam, Fidem, & Admirationem, tum.
quod eas res spernit & negligit, ad quas plerique
inflammati aviditate rapiuntur. Ac meā quidem
sententiā, omnis ratio & institutio vitæ adju-

menta hominum desiderat: imprimisq; ut habeas quibusci possis familiares conferre sermones: quod est difficile, nisi speciem præ te boni viri

In litiae opinio teras. Ergo etiam solitario homini, atq; in agro ad omnes vita vitam agenti, opinio justitiæ necessaria est: eðq; partes necessariae etiam magis, quodd; si eam non habebunt injurias. habebuntur, & nullis præsidii septi, multis affi-

A minore exemplum. cientur in iuriis. Atque iis etiam qui vendunt, emunt, conducunt, locant, contrahendisque negotiis implicantur, Justitia ad rem gerendam necessaria est. Cujus tanta vis est, ut nec illi quidem, qui maleficio & scelere pascuntur, possint sine ulla particula justitiæ vivere. Nam qui eorum cuiquam qui unà latrocinantur, clam suratur aliquid aut eripit, is sibi nè in latrocinio quidem relinquit locum. Ille autem qui Archipirata dicitur, nisi æquabiliter præda dispergit, aut occidetur à sociis, aut reliquetur. Quintilia leges latronum esse dicuntur, quibus pareant, quas observent. Itaque propter æquabilem prædæ partitionem, & Bargulus Illyricus latro (de quo est apud Theopompum) magnas opes habuit; multò majores Viriatus Lusitanus, cui quidem etiam exercitus nostri, imperatorésque cesserunt: quem C. Lælius, is qui sapiens * usurpatur, prætor fregit & comminuit, ferocitatēm que ejus ita repressit, ut facile bellum reliquis traderet. Cum igitur tanta vis justitiæ sit, ut ea etiam latronum opes firmet atque augeat; quam tam ejus vim inter leges, & judicia, & instituta reipub. fore putamus? Mihi quidem non apud Medos solum (ut ait Herodotus) sed etiam apud majores nostros servandæ justitiæ causâ videntur olim bene morati reges constituti: nam cum premeretur initio multitudo ab iis, qui majores opes habebant, ad unum aliquem confugiebant virtute præstantem: qui, cum prohiberet iuriā tenuiores, æquitate constituendā sumimos cum insimis pari jure retinebat: Eademq; constitu-

*Leges latronum
inter ipsos.*

*Bargulus &
Viriatus latro-
nes, ob aequita-
tis opinionem
dissimi.*

Cesserunt.

*Verecundus, cum
victos significet.
* Usurpatur,
id est, vulgo
nominatur.*

*Herodotus in
Thalia & Clio.
Justitiæ opinio
primum reges
fecit.*

enda: um

semi
jus.
tur.
ret,
per
hoc
deli
nio
etia
hor
biti
tinc
alit
tio
ret
qui
ne
re
cla
&
ag
si
no
gl
ra
ga
de
di
te
to
ta
m
t
f
j

endarum legum fuit causa, quæ regum. Jus enim semper quæsumum est æquabile, neque aliter esset jus. Id si ab uno justo & bono viro consequebantur, eo erant contenti: cum id minus contingere, leges sunt inventæ, quæ cum omnibus semper una atque eadem voce loquerentur. Ergo hoc quidem perspicuum est, eos ad imperandum deligi solitos, quorū de justitia magna esset opinio multititudinis. Adjuncto vero hoc, ut iidem etiam prudentes haberentur, nihil erat, quod homines his autoribus non posse consequi se arbitrarentur. Omni igitur ratione colenda & retinenda Justitia est, tum ipsa propter sese (nam aliter justitia non esset) tum propter amplificationem honoris & gloriæ. Sed ut pecunia quærendæ non solum ratio est, sed etiæ collocandæ, quæ perpetuos sumptus suppeditet, nec solum necessarios sed etiam liberales: sic gloria & quærendæ & collocanda ratione est. Quanquam præclarè Socrates hanc via ad gloriam proxiniam, & quasi compendiariam dicebat esse si quis id ageret ut qualis haberi veller talis esset. Quid si qui simulatione, & inani ostentatione, & ficto non modò sermone, sed etiam vultu, stabilem se gloriam consequi posse rentur, vehementer errant. Vera gloria radices agit atq; etiam propagatur, facta omnia celeriter, tanquam flosculi, decidunt, nec simulatum potest quicquam esse diuturnum. Testes sunt permulti in utramq; partem; sed brevitatis causa, familia erimus contenti unā. Tiberius enim Gracchus, Publili filius, tamdiu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit. At ejus filii nec vivi probabantur à bonis, & mortui obtineant nomen jure cæforum. Qui igitur adipisci veram gloriam volet, justitiae fungatur officiis. Ea quæ essent, dictū est libro superiore. Sed ut facillimè quales simus, tales esse videamus; et si in eo ipso vis maxima est ut simus ii qui haberi velimus; tamen quæda præcepta dan-

Nihil fucatum
diuturnum.

*Nobilibus cu-
randum, ne
quid majorum
imaginibus in-
dignum com-
mittant.*

danda sunt. Nam si quis ab ineunte ætate habet
causam celebritatis & nominis aut à patre ac-
quisitam (quod tibi, mihi Cicero, arbitror contigisse)
aut aliquo casu atq; fortunâ in hunc oculi om-
nium conjiciuntur, atq; in eo, quid agat, quem
admodum vivat, inquiritur; & tanquam in cla-
rissima luce versetur, ita nullum obscurum po-
test nec dictum ejus esse, nec factum. Quorum
autem prima ætas propter humilitatem, & ob-
scuritatem, in hominum ignoratione versatur,
hi simulac juvenes esse cœperunt magna spe
etare, & ad ea rectis studiis debent contendere.
Quod ed firmiore animo facient, quia non mo-
dō non invidetur illi ætati, verum etiam favetur.

*Adolescentes quibus rebus populo primum
commendentur.*

PRIMA igitur est adolescentis commendatio ad
gloriam, si qua ex bellicis rebus comparari
potest; in qua multi apud majores nostros exti-
terunt: semper enim sere bella gerebantur. Tua
autem ætas incidit in id bellū, cuius altera pars
sceleris nimium habuit, altera felicitatis parum.
Quo rāmen in bello, cùm te Pompeius aliae alteri
præficeret, magnam laudem & à summo viro, &
ab exercitu consequeretur, equitando, jaceulando
omniisque militari labore tolerando. Atque ea
quidē tua laus pariter cùm repub. cecidit. Mihi
autem hæc oratio suscepta non de te est, sed de
genere toto. Quamobrem ad ea, quæ restant,
pergamus. Ut igitur in reliquis rebus multo
majora sunt opera animi, quam corporis: sic ha-
res, quas ingenio ac ratione persequimur, grati-
ores sunt, quam illæ, quas viribus. Prima igitur

*Cæsariana &
Pompeiana.*

*Ciceronis filius
alæ præfector.*

*Commendatur
in adolescenti-
modestia, pietas
in parentes,
benevolentia
in suos.*

commendatio proficietur à modestia, tum pie-
tate in parentes, tum in suos benevolentia. Fa-
cillimè autem & in optimam partem cognos-
cuntur adolescentes, qui se ad claros & sapientes
viro bene consulentes reipublicæ contulerunt,
quibuscum si fréquentes sunt, opinionem affe-
runt

runt populo, eorum fore se similes, quos ipsi sibi *familiaritas* delegerunt ad initandum. Publili Rutilij cum bonis lau- adolescentiam ad opinionem & innocentia, & datur.

juris scientia, P. Mutii commendavit domus. Nam Lucius quidem Crassus, cum esset admodum adolescentis, non aliunde mutuatus est, sed sibi ipse peperit maximam laudem ex illa accusati-
one nobili & glorioſa. Et, quā aetate qui exer- *Crassus adole-*
tur, laudibus affici solent; ut de Demosthene scens accusati-
aceperimus; eā aetate L. Crassus ostendit, id se in ḥone C. Carbonis
soro optimè jam præmeditatum facere, quod nobilissimi ci-
etiam tum poterat domi cum laude meditari. vis nobilitatus.

Sed cum duplex sit ratio orationis, quārum in altera sit Sermo; in altera Contentio; non est id quidem dubium, quin contentio orationis majo- rem vim habeat ad gloriam: ea est enim quam Eloquentiam dicimus. Sed tamen difficile dictu- est, quantopere conciliet animos hominum co- mitas, affabilitasq; sermonis. Extant epistolæ & *Affabilitas.*

Philippi ad Alexandrum, & Antipatri ad Cassandrum, & Antigoni ad Philippum, trium prudentissimorum; (sic enim accepimus); quibus præcipiunt, ut oratione benignā multitudinis animos ad benevolentiam allicit, militisque, blandè apellando, sermone deliniant. Quæ au- tem in multitudine cum contentione habetur oratio, ea ſaepè universam excitat gloriam. Mag- na est enim admiratio copiōſe sapienterque dicentis: quem qui audiunt, intelligere etiam, & sapere plus quam cæteros arbitrantur. Si vero inest in oratione mīta modestiæ gravitas, nil admirabilius fieri potest; eoque magis si ea sunt in adolescentē. Sed cum sint plurima causarum genera, quæ eloquentiam desiderant; multique in nostra repub. adolescentes & apud judices, & apud senatum dicendo laudē assecuti sint; ma- xima admiratio est in iudiciis: quorum ratio du- plex est. Nam ex accusatione & defensione con-

Maxima admi- stat: quarum et si laudabilior est defensio, tamen
ratio eloquen- etiam accusatio probata persæpe est. Dixi paulo
tia excitatur antè de Crasso: idem fecit adolescens M. Antonius.
in judicis. Etiam P. Sulpitii eloquentiam accusatio illu-
Raro accusan- stravit, cum seditionis & inutilem civem C. Nor-
dum & quaten- dum banum in judicium vocavit. Sed hoc quidem
nus. non est sæpe faciendum, nec unquam, nisi aut
 reipub. causâ, ut duo Luculli; aut patrocinii, ut
 * *Contra Al-* nos pro Siculis, pro Sardis,* pro Albutio Julius
butium. Cæsar. In accusando etiam Manlio, L. Fusii cog-
 nita industria est. Semel legitur, aut non sæpe
 certè. Sin erit cui faciendum sit sæpius, reipub.
 tribuat hoc muneris cuius inimicos ulcisci sæ-
 pius, non est reprehendendum: modus tamen
 adsit. Duri enim hominis, vel potius vix homi-
 nis videtur, periculum capitis inferre multis. Id
 enim cùm pericolosum ipsi est, tum etiam fodi-
 dum ad famam, committere, ut Accusator nomi-
Brutus accusa- netur. Quod contigit M. Bruto, summo genere
tor vehemens. nato, illius filio, qui juris civilis in primis peri-
 tuis fuit. Atque etiam hoc præceptum officii di-
 ligenter tenendum est, nè quem unquam inno-
Sceleratum, ac- centem judicio capitis arcessas. Id enim sine sce-
cusare inno- lere fieri nullo pacto potest. Nam quid est tam
centem: huma- inhumanum, quām, Eloquentiam à natura ad
num, defendere salutem hominum & ad conservationem datam,
aliquando no- ad bonorum pesterne perniciēmque convertere?
fentem. Nec tamen, ut hoc fugiendum est, ita habendum
 est religioni contrarium, Nocentem aliquando,
 & nefarium impiūmq; defendere. Vult hoc mul-
 titudo, patitur consuetudo, fert etiam humani-
 tas. Judicis est, semper in causis verum se qui;
 Patroni, nonnunquam verissimile, etiam si
 minus sit verum, defendere. Quod scribere
 (præsertim cùm de philosophia scribebam) non
 auderem, nisi idem placeret gravissimo Stoico-
 rum Panætio. Maximè autem & gloria paritur,
 & gratia, Defensionibus; eōque major si quando
 accidit, ut ei subveniatur, qui potentis ali-
 cu[m]

Brutus accusa-

tor vehemens.

Sceleratum, ac-

cusare inno-

centem: huma-

num, defendere

aliquando no-

fentem.

cujus opibus circumveniri, urgerique videatur ; ut nos, & sepe alias, & adolescentes, contra L. Syllæ dominantis opes pro Sext. Roscio Amerino fecimus : quæ (ut scis) extat oratio.

Duplex liberalitatis genus & quatenus ad conciliandam multititudinem adhibendum.

Sed expositis adolescentiū officiis, quæ valeant ad gloriam adipiscendam, deinceps de beneficentia ac liberalitate dicendum est. Cujus est ratio duplex. Nam, aut operā benignè fit indigenibus, aut pecuniā. Facilior est hæc posterior, locupleti præsertim : sed illa lautior, ac splendidior, & viro forti clarōq; dignior. Quanquam enim in utroq; inest gratificandi liberalis voluntas ; tamen, altera ex arcī, altera ex virtute de promittitur : largitiōq; quæ fit ex re familiari, fonte ipsum benignitatis exhaustit ; ita benignitate benignitas tollitur, quæ quid in plures usus sis, ed minus in multos uti possis. At qui operā, id est, virtute & industria, benefici & liberales erunt, primū quid pluribus proluerint, ed plures ad benignè faciendū adjutores habebunt : deinde consuetudine neficentia paratores erunt, & tanquam exercitatores ad bene de multis promerendum. Praclarè in epistola quadam Alexandrum filium Philippus accusat, quid largitione benevolentiam Macedonum consecetur. Quæ te (malum !) inquit ratio in istam spem induxit, ut eos tibi fideles putares fore, quos pecuniā corrupisses ? An tu id agis, ut Macedones nonte regem suum sed ministru & præbitorem putent ? Bene ministru & præbitorem quia sordidum regi melius etiam, quid largitionem corruptelam dixit esse. Fit enim deterior qui accipit, atq; ad idem semper expectandum paratior. Hoc ille, filio : sed præceptum putemus omnibus. Quamobrem id quidem non est dubium, quin illa benignitas quæ constat ex opera & industria, & honestior sit, & latius

*Largitiones
immoderate ex
re familiari
multiis de causis
vitanda.*

pateat, & possit prodesse pluribus. Nonnunquam tamen est largiendum; nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum est; & s̄epe idoneis hominibus indigentibus de re familiarī imperitiendum, sed diligenter, atq; moderatē. Multi enī patrimonia effuderūt inconsultē largiendo. Quid autem est si uictus, quām quod libenter facias, curare, ut id diutius facere non possis? Atq; etiam sequuntur largitionē rapinæ. Cum enim dando egere cōperint, alienis bonis manus afferre coguntur. Itā, cum benevolentī & comparandæ causā, benefici esse velint, non tanta studia assequuntur eorum, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt. Quamobrem nec itā claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit; nec itā referanda, ut pateat omnibus. Modus adhibeatur, isq; referatur ad facultates. Omnino meminisse debemus id, quod à nostris hominib⁹ s̄apissimè usurpatum jāmq; in proverbii consuetudinem venit, *Largitionem fundum non habere.* Etenim quis potest esse modus, cum & iidem qui consueverunt, & illud idem alii desiderent? Omnino duo sunt genera largorum: quorum alteri prodigi dicuntur, alteri liberales. Prodigī, qui epulis & viscerationibus & gladiatorum muneribus, ludorum, venationūmq; apparatu, pecunias profundunt in eas res quarum memoriam aut brevem, aut nullam sint reliqturi omnino. Liberales autem, qui suis facultatibus, aut captos à prædonibus redimunt; aut æs alienum suscipiunt, amicorum causā; aut in filiarum collocatiōne adjuvant; aut opitulantur vel in re quærendā velaugendā. Itaq; miror quid in mentem venerit Theophrasto in eo libro, quem *Dē divitiis* scripsit, in quo multa præclarè illud absurde. Est enim multus in laudanda magnificētia & apparatione populari munerum; taliumq; sumptuum facultatē, fructum divitium putat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius

*Adagium à do.
lio pertuso
translatum :
quod at infusi
aqua unquam
impletur; ita
nec populus
largitionibus.
Prodigi qui.*

Liberales qui.

cu
tur
rius
num
deli
si ex
princ
cū
in l
nil
ne
ip
pu
an
mo
li
ve
m
p
in
ri
p
d
n
k
t

cuius exempla pauca posui, multò & major vide-
 tur & certior. Quanto Aristoteles gravius & ve-
 riùs nos reprehendit, qui has effusiones pecunia-
 rum * non admireremur quæ sunt ad multititudinē
 deliniendam ; at ii, qui ab hostibus obsidentur, * Non admir-
 si emere aquæ sextarium minâ eogerentur, hoc mur cum con-
 primò incredibile nobis videri, ònesq; mirari; sed temptu, aut
 eum * attenderimus, veniam necessitati dare : lege admire-
 in his immanibus jaeturis, infinitisq; sumptibus mur.
 nihil nos magnopere mirari; cum præsertim nec * attenderint.
 necessitati subveniatur, nec dignitas augeatur,
 ipsaq; illa definitio multitudinis ad breve tem-
 pus exiguūmq; duratura sit, éaq; à levissimo quoq;
 animo ; in quo tamen ipso, unâ cum satietate me-
 moria quoq; moriatur voluptatis ! Bene etiâ col-
 ligitur, hæc pueris, & mulierculis, & servis, & ser-
 vorū simillimis liberis esse grata; gravi verò ho-
 mini, & ea quæ sunt, judicio certo ponderanti,
 probari posse nullo modo. Quanquam intelligo,
 in nostra civitate inveterasse jam bonis temporo-
 bus, ut splendor ædilitatum ab optimis viris
 postuletur. Itaq; & P. Crassus, cùm cognomine
 dives tum copiis, functus est ædilitio, maximo
 munere; & paulò post, L. Crassus, cùm omnium
 hominum moderatissimo Q. Muttio, magnificen-
 tiissimâ ædilitate functus est ; dejnde C. Claudius *Honestis de*
Appii filius; multi pdst, Lucullus, Hortensius, *causis facienda*
Silanus: Omnes autem P. Lentulus, me consule, nonnunquam
 vicit superiores. Hunc est Scaurus imitatus. Mag- lagitiones, sed
 nifificentissima verò nostri Pompeii munera, se- modicæ.
 cundo consulatu : in quibus omnibus quid mihi *Mos antiquitus*
 placeat, vides. Vitâda tamè est suspicio avaritiæ: decimam par-
 Nam Mamerco, homini ditissimo, prætermisso tem *Herculi*
 ædilitatis consulatus repulsam attulit: Quare&, si consecrare, us
 postulatur à populo, bonis virissi nō desiderati- ditescerent; un-
 bus attamen pprobantib. faciendū est, modò pro de decimam
 facultatibus; nosipsi ut fecimus: & si quando aliqua *Herculanam*
 res major aut utilior populari largiij de acquiritur; partem Plu-
 ut *tus nominat*:

ut Oresti nuper prandia in semitis, decimæ nomine, magno honori fuerunt. Nè Marco quidem Seio vitio datum est, quod in caritate annonæ esse modium populo dedit. Magnâ enim se, & inveteratâ invidiâ, nec turpi jacturâ, quando erat ædilis, nec maximâ, liberavit. Sed honori summo nuper nostro Miloni fuit, quod, gladiatoribus emptis reipublicæ causâ, quæ salute nostrâ continebatur; omnes Publpii Clodii co-natus furorésque compressit. Causa igitur largitionis est, si aut necesse est, aut utile. In his autem

*Qui citra ullas
largitiones ho-
norem sint
consecuti.*

Philippus Q. Fabii filius, magno vir ingenio, imprimisque clarus, gloriari solebat, Se sine ullo munere adeptum esse omnia quæ haberentur amplissima. Dicebat idem Cotta, Curio. Nobis quoq; sicet in hoc quodam modo gloriari. Nam pro amplitudine honorum quos cunctis suffragiis adepti sumus, nostro quidem anno, quod contigit eorum nemini, quos modò nominavi, sanè exiguus sumptus ædilitatis fuit. Atque etia illæ impensæ meliores sunt; muri, navalia, portus aquarum ductus, osnizq; quæ ad usum reip. pertinent. Quanquam enim quod præsens tanquam in manu datur jucundius est, tamen hæc in posterum gratiora sunt. Theatra, porticus, nova templa verecundiù. reprehendo, propter Pompeium: sed doctissimi improbant, ut & hic ipse Panætius, quem mutum in his libris secutus sum, non interpretatus: & Phalereus Demetrius, qui Periclem principem Græciæ virtu- perabat, quod tantam pecuniam in præclara illa

*Propylæ Mi-
nerva, id est,
Vestibula sum-
ptuosus cæpta
onum genere
invidiam attu-
rere Pericli.
* tum.*

Propylæa conjecit. Sed de hoc genere toto in est disputatum. Tota igitur ratio talium largiti- * tamen ipsa & ad facultates accommodanda, & mediocritate moderanda est,

Prædicta liberalitas in quos, & quatenus exercenda.

In illo autem altero genere largiendi, quod à liberalitate proficitur, non uno modo in disparibus causis esse eti debemus. Alia causa est ejus, qui calamitate premitur; & ejus, qui res meliores querit; nullis suis rebus adversis. Pro pensione benignitas esse debet in calamitosos, nisi forte erunt digni calamitate. In iis tamen, qui se adjuvari volent, non ut ne affligantur, sed ut ad altiorem gradum ascendant, restricti omnino esse nullo modo debemus; sed in delendis idoneis, judicium & diligentiam adhibere.

Nam præclarè Ennius.

Benefacta male locata, malefacta arbitror.

Ad succurrendum promptius, res esse oportet, quam ad ordinandum.

Quod autem tributum est bono viro & grato, in contrario cùm ex ipso fructus est, cum etiam ex cæteris. rum reciproca. Temeritate enim remotâ, gratissima est liberali- tioni decentias; eoque eam studiosius plerique laudant, quidam sumum.

summi cujusque bonitas commune perfugium est omni. Danda igitur opera est, ut hos beneficiis quām plurimis afficiamus, quorum liberis posterisq; prodatur memoria, ut his ingratis esse non liceat. Omnes enim immemorem beneficij oderunt: eamque in juriam in deterrenda liberalitate sibi etiam fieri; cūque qui faciat, communem hostem tenuiorum putant. Atque hæc benignitas etiam reipub. utilis est, redimi è servitute captos, locupletari tenuiores, quod quidem vulgè solitum fieri ab ordine nostro in oratione Crassi scriptum copiosè videmus. Hanc ergò consuetudinem benignitatis largitioni munera longè antepono. Hæc est gravius hominum, atque magnorum: illa quasi assentatorum populi, multitudinis levitatem voluptate quasi titillantium. Convenit autem tum in dando munificum esse, tum in exigendo non acerbum: in omnique re contrahendâ, vendendo, emendo, conducendo, locando in vicinitatibus & confiniis æquum & facilem, multa multis de jure suo

Carmen ad nominationibus

decentias; eoque eam studiosius laudant, quidam sumum.

con-

concedentem; à litibus verd, quantum liceat, &
nescio an paulò plus etiam quam liceat, abhor-
rentem. Est enim non modò liberalē, paulum
nonnunquam de suo jure decedere, sed interdum

*Paululum alius
de suo jure con-
cedere, liberali-
tatis species.*

etiam fructuolum. Habenda autem est ratio rei
familiaris; quam quidem dilabi finere, flagiti-
sum est: sed ita, ut illiberalitatis avaritiaeque absit
suspicio. Posse enim liberalitate uti, non spoli-
antem se patrimonio, nimurum is est pecuniæ

*Hospitalitas
publicè priva.*

fructus maximus. Recte etiam à Theophrasto est
laudata hospitalitas: est enim, ut mihi quidem vi-
timque utilis detur, valde decorum, patrē domos hominum
ad multā.

illustrium illustribus hospitibus. Idq; etiam reip.
est ornamento, homines externos hoc liberalita-
tis genere in urbe nostra non egere. Est etiam
vehementerutile his, qui honeste posse multa vol-
lunt, per hospites apud externos populos valere

*Cimonis hospi-
talitas in con-
tribules suos.*

opibus & gratia. Theophrastus quidem scribit,
Cimonem Athenis etiam in suos curiales Lacia-
das hospitalem fuisse: ita enim instituisse, & vil-
licis imperasse, ut omnia præberentur, quicunq;
Laciades in villam suam divertisset.

*In altero Beneficiæ genere, quod operis constant,
multum valere juris prudentiam, longè plurimum
Eloquentiam.*

*Antiquitus in
præstio habita
juris prudentia.*

Q Uæ autem, operâ non largitione, beneficia
dantur, hæc tum in universam rem. tum in
singulos cives conferuntur. Nam, in jure cavere,
consilio juvare, atq; hoc scientiæ genere prodesse
quæ plurimi, veheenter & ad opes augendas per-
tinet, & ad gratia. Itaq; cum multa p. æclara ma-
jorum, tum quam optimè constituti juris civilis
summo semper in honore fuit cogitatio atq; intè-
pretatio; quam quidem ante hanc confusionem tem-
porum in possessione suâ principes retinuerunt:
nunc, ut honores, ut ònes dignitatis gradus; sic ho-
jis scientiæ splendor deletus est: idq; eo indignius
quo d

quod eo tempore hoc contigit cumvis esset, qui *Laudat Sulpitium*
omnes superiores, quibus honore par esset, scientiam.
 entia facilè viciisset. Hæc igitur opera grata
 multis, & ad beneficiis adstringendos homines
 accommodata. Atque huic arti finitima est dicendi
 gravior facultas, & gratior, & ornatior. Quid enim *Eloquentia*
laudabilius & præstabilius, vel admiratione audientium, vel
admiratione audientium, vel ipse indigentium, bonus
vel eorum, qui defensi sunt, gratia? Huic quoque
 ergo à majoribus nostris est in toga dignitatis
 principatus datus. Diserti igitur hominis, & faciliè laborantis, quodque in patriis est moribus, *naria eloquentia.*
 multorum causas & non gravatae & gratuitæ de-
 fendentis, beneficia & patrocinia latè patent.
 Admonebat me res, ut hoc quoque loco intermissionem eloquentiae, nè dicam interitum, deplorarem; nisi reverer, nè de me ipso aliquid vi-
 derer queri. Sed tamen videmus, quibus extin-
 etis oratoribus, quam in paucis spes, * quam * quam.
 in paucioribus facultas, quam in multis sit audacia. *Ex levioribus*
 Cum autem omnes non possint, nè multi quoque operis
 quidem, aut juris periti esse, aut diserti; licet *gratiam consilii.*
 tamen operâ prodesse multis, beneficia peten-
 tem, commendantem judicibus, aut magistrati-
 bus, vigilantem pro re alterius; eos ipsos, qui
 * aut consulunt, aut defendunt, rogantem.
 Quod qui faciunt, plurimum gratiae consequuntur; latissimèque eorum manat industria. Jam illud non sunt admonendi (est enim in promptu)
 ut animadvertant, cum alios juvare velint, nè
 quos offendant. Sæpe enim, aut laedunt, quos *aut vitanda*
 non debent; aut eos, quos non expedit: si im- *aut mitiganda*
 prudentes, negligentiæ est; si scientes, temerita- *offensio.*
 tis. Utendum etiam est excusatione adversus eos
 quos invitus offendas quacunque possis, quare
 id, quod feceris, necesse fuerit, nec aliter facere
 potueris: ceterisque operis & officiis erit, quod * certiusque.
 violatum est, compensandum.

Operam

Operam apud tenues & bonos rectius, quam apud locupletes collocari: nulli tamen, nisi justa in re, præstandum esse.

*In juvandis
hominibus mo-
res spretandi,
non fortuna.*

*Gratiam qui
retulit, habet;
& in eo quod
habet, retulit.*

*Pauper gratus
esse potest ani-
mo, si non re.*

*Beneficium
apud bonos
potius quam
fortunatos col-
locandum.*

Sed cum in hominibus juvandis, aut mores spectari, aut fortuna soleat; dictu quidem est proclive, itaq; vulgo loquuntur, Se in beneficiis collocandis mores hominum, non fortunam sequi. Honesta oratio est: sed quis est tandem, qui in opis & optimi viri causæ non anteponat in operâ dandâ gratiam fortunati & potentis? A quo enim expeditior & celerior remuneratio forevidetur, in eū fere est voluntas nostra propensior. Sed animadvertisendum est diligenter, quæ natura rerum sit. Nimis enim inops ille si bonus est vir, etiam si referre gratiam non potest, habere certè potest. Commodè autem, quicunq; dixit. Pecunia qui habet, non reddidisse; & qui reddiderit, non jam habere: gratiam autem & qui reulerit habere, & qui habeat, retulisse. At, qui se locupletes honoratos & beatos putant, hinc obligari quidem beneficio volunt; quinetiam beneficium se dedisse arbitrantur, cum ipsi, quavis aliquid magnum acceperint, æquè etiam aut à se postulari, aut expectari aliquid, suspicantur: patrocinio vero se usos, aut clientes appellari, mortis instar putant. At vero ille tenuis, cum quicquid factum sit, se spectatū, non fortunam, putat, non modò illi qui est meritus, sed etiam illis à quibus expectat (eget enim multis) gratum se videri studet. Neque vero verbis auget suum munus, si quo forte fungitur, sed etiam extenuat. Videndmq; illud est, quod si opulentum fortunatumque defenderis, in illo uno, aut forte in liberis ejus manet gratia: si autem inopem, probum tamen & modestum; omnes non improbi humiles (quæ magna in populo multitudo est) præsidit sibi paratum vident. Quamobrè melius apud bonos quam apud fortunatos, beneficium collocari puto. Danda tamen omnino ope-

ra est ut omni generi satisfacere possimus. Sed, si *Contentionem* res in contentionem veniet, nimirū Themisto- iq; est consul- cles est autor adhibendus; qui cum consuleretur *tationem* & utrum bono viro pauperi, an minus probato di- *collationem*. viti filiam collocaret. Ego, inquit, malo virum, qui pecunia egeat, quam pecunia quæ viro. Sed corrupti mores, depravatique sunt admiratione divitiarum, quarum magnitudo quid ad unum- quæq; nostrum pertinet? Illum for asse adjuvat, qui habet: nè id quidem semper. Sed fac juva- re: potentior sanè sit, honestior verò quo modo? Quod si etiam bonus erit vir, nè impedianc di- vitiae, quo minus juvetur, modò nè adjuvent: sítque omne judicium, non quam locuples, sed qualis quisque sit. *Extremum* autem praeceptum in beneficiis, operaq; dandis, est, Nè quid contra æquitatem contendas, nè quid per injuriam. Fundamentum enim perpetuæ commendationis & famæ, est Justitia: sine qua nihil potest esse laudabile.

Liberalitas in universam multitudinem modice ex- ercenda; exactiones non nisi justa in necessitate.

Sed quoniam de eo genere beneficiorū dictū est, quæ ad singulos spectant: deinceps iis, quæ ad universos, quæq; ad rempublicam pertinent, disputandum est. Eorum autem ipsorum partim ejusmodi sunt, ut ad universos cives pertineant; partim, singulos ut attingant, quæ sunt etiam graviora. Danda est opera omnino, si possit utris- que; nec minus, ut etiam singulis consulatur: sed ita, ut ea res aut prosit, aut certè nè obsit reipub. C. Helii, & P. Gracchi frumentaria magna lar- git o fuit; exhaustiebat igitur ærarium: modica M Oſtavii, & reip. tolerabilis, & plebi necessaria; ergo & civibus, & reip. salutaris. Imprimis au- tem videndum erit ei, qui rempublicam ad- ministrabit, ut suum quisque teneat, neque de bonis privatorum publicè diminutio fiat.

Perni-

*Antiquari, id
est, tolli &
abrogari.*

*Capitalis, id
est, ad extre-
mam perniciem
spectans.*

* tuerentur.

*Exadio tribu-
torum vitanda.*

* tamen.

Pernicione enim Philippus in tribunatu, cum legem Agrariam ferret; quam tamen antiquari facile passus est, & in eo vehementer se moderatum præbuit: sed cum in agendo multa populariter, tum illud male. Non esse in civitate duo millia hominum, qui rem haberent. Capitalis omnino oratio & ad æquationem bonorum pertinens: quæ peste quæ potest esse major?

Hanc enim ob causam maximè, ut sua eviq; tenerentur, respub. civitatisque constitutæ sunt. Nā eti, duce naturā, congregabantur homines; tamen spe custodiæ rerum suarum, urbium præsidia quærebant. Danda etiam opera est, nē quod apud majores nostros sæpe siebat, propter ærarii tenuitatem, assiduitatemque bellorum, tributum sit conferendum: idq; nē eveniat, multo antè erit providendum. Si qua necessitas hujus muneric alicui reip. obvenerit, (malo enim alteri, quām nō stræ ominari; neque tantum de nostra, sed de omni repub. dispuo) danda erit opera, ut omnes intelligent, si salvi esse velint, necessitati esse parendum. Atque etiam omnes qui rem publ. gubernabunt, consilere debebunt, ut earum rerum copia sit, quæ sunt necessaria. Quarū qualis comparatio fieri soleat & debeat, non est necesse disputare; est enim in promptu: * tantum locus attingendus fuit.

*Ad gratiam multitudinis comparandam, maxime
valere Abstinenciam: contrarie ex invasione ali-
eni, summam existere perniciem.*

C Apud autem est in omni procuratione negotii, & muneric publici, ut avaritiæ pellantur etiam minima suspicio. Utinam, inquit C. Pontius Samnis, ad i la tempora fortuna me servasset, & tunc essem natus, quando Romani dona accipere cœpissent! non essem passus diutius eos imperare. Næ, illi quidem non multa saecula expectanda hierunt; modò enim hoc

hoc malum in hanē rempub. invasit. Itaque sa-
cile patior tunc potius Pontium fuisse, siquidem
in illo tantum fuit toboris. Nondum centum & *Ab hoc Tribuno*
decem anni sunt, cum de pecuniis repetundis à pleb. primū
Lucio Pisone lata est lex, nulla antea cùm fuis-*lata lex de-*
set. At verò postea, tot leges, & proximæ quæq; repetundis,
duriores, tot rei, tot damnati, tantum Italicum *Censorino &*
bellum propter judiciorum metum excitatum; *Manlio Coss.*
tanta, sublati legibus & judiciis, expilatio di- *Africana ab-*
reptiōq; sociorum, ut imbecillitate aliorum, non stinentia.
nostrā virtute valeamus. Laudat Africanū *Pa-Val. Max. de-*
natius, quod fuerit abstinentis. Quidni laudetur *abstinentia.*
Sed in illo alia majora. Laus enim abstinentiæ, Pauli Amili
non hominis est solum sed etiam temporum illo. *in victoria*
rum. Omni Macedonum gaza, quæ fuit maxima, *Persei absti-*
potitus est Paulus: tantum in ærarium pecunia *nentia.*
in vexit, ut unius imperatoris pœna finem at- *Lege Plutarch.*
tulerit tributorum. At hic nihil in domum suam Scipio Amili
intulit, præter memoriā nominis sempiter-anus, qui Afri-
nam. Imitatus patrem Africanus, nihilo locuple-canus minor.
tior Carthagine eversa. Quid? qui ejus collega laudet.
In censura fuit Lucius Mummius, nunquid copi- *Mummius.*
osior, cùm copiosissimam urbem funditus susti- *Achaicus ever-*
lisset? Italiam ornare quam domum suam ma- *ſa Corintho ab-*
luit. Quanquam, Italiam ornata, domus ipsa mihi *omni preda*
videtur ornatori. Nullū igitur vitium est tetrius *abstinuit.*
(ut ed, unde egressa est, referat se oratio) quam *Oraculum*
avaritia præsertim in principibus, & remp. gu- *Sparta reddi-*
bernantibus. Habere enim quæstui rempub. non *tum, Αἰλο-*
modi turpe est, sed sceleratum etiam, & nefari- *χρηματίᾳ.*
um. Itaque quod Apollo Pythius oraculo edidit, *Σπάρταν ἔλος*
Spartam nullā re aliī, nisi avaritiā esse peritu- *ἀλλδ δὲ δέν.*
ram; id videtur non solum Lacedæmoniis, sed & *Spartam cupi-*
omnibus opulentis populis prædictisse. Nullā *ditas expugna-*
autem re conciliare facilis benevolentiam *bit, aliud nihil*
multitudinis possunt ii qui reipublicæ præfunt,
quam abstinentiā & continentiā. Qui verò
populares esse volunt, ob eāmq; causam aut
agratiam rem tentant, ut possessores suis sedi-

bus pellantur, aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant, ii labefactant fundamenta Condonantur reip. Concordiam primum tollunt, quæ esse non remittuntur.

potest, cùm aliis adimuntur, aliis condonantur pecuniæ: deinde æquitatem, quæ tollitur omnis, si habere suum cuique non licet. Id enim est proprium (ut suprà dixi) civitatis atq; urbis ut sit libera & non solicita suæ rei cujusque custodia. Atque in hac pernicie reip. nè illam quidē consequuntur, quam putant, gratiam. Nam cui res erepta est, est inimicus; cui data, etiam dissimulat se accipere voluisse, & maximè in pecuniis creditis occultat suum gaudiū, nè videatur non fuisse solvendo. At verò ille qui accipit injuriam, & meminit, & præ se fert dolorem suum, Nec si plures sunt ii, quibus improbè datum est, quām illi quibus injustè ademptum est, idcirco plus etiam valent: non enim numero hæc judicantur, sed pondere. Quam autem habet æquitatem, ut agrum multis annis aut etiam seculis antè possessum, qui nullum habuit, habeat; qui autem habuit, amittat? At propter hoc injuriæ genus Lacedæmonii Lysandrum ephorum expulerunt: Agin regem, quod nunquam antea apud eos acciderat, necaverunt. Ex eoque tempore tantæ discordiæ secutæ sunt, ut tyranni extinguierent, & optimates exterminarentur, & præclarissimè constituta resp. dilaberetur. Nec verò solum ipsa cecidit, sed etiam reliquam Græciam evertit contagionibus malorum, quæ à Lacedæmoniis profecta manarunt latius. Quid? nostros Gracchos Tiberii Gracchi summi viri filios, Afri- cani nepotes, nonne agrariæ contentiones perdidérunt? At verò Aratus Sicyonius jure laudatur, qui cùm ejus civitas quinquaginta annos à tyrannis teneretur, proiectus Argis Sicyonem, clandestino introitu urbe est potitus: cùmq; tyranum * Nicoclem improvisò oppressisset, sex apud Polybium. centos exules, qui fuerant ejus civitatis locuple- tissimi,

*Quæ calamita-
tes ex injustis
largitionibus.*

*Aratus salutare
exemplum.*

* alias, Me-
theedium.

*Historia extat
apud Polybium.*

tissimi, restituit, remque pub. adventu suo liberavit. Sed, cum magna animadverteret in bonis & possessionibus difficultatem, quod & eos, quos ipse restituerat, quorum bona alii possederant, egere iniquissimum arbitrabatur; & quinquaginta annorum possessiones movere, non nimis æquum putabat, propterea quod tam longo spatio multa hereditatibus, multa emptionibus, multa dotibus detinebantur sine injuria; iudicavit, neque illis adimi, neque his non satisfieri, quorum illa fuerant, oportere. Cum igitur statuisset, opus esse ad eam rem constituendam pecuniā, Alexandriam se proficiendi velle dixit, remque integrum ad redditum suum jussit esse: isque celeriter ad Ptolemaeum suum hospitem venit, qui tum regnabat, alter post Alexandriam conditam; cui cum exposuisset, patriam se liberare velle, causamque docuisse, à Rege opulento vir summus facile impetravit, ut grandi pecuniā adjuvaretur. Quam cum Sicyonem attulisset, adhibuit sibi in consilium quindecim principes, cum quibus causas cognovit & eorum, qui aliena detinebant, & eorum, qui sua amiserant: * perfectique ^{*præfecitque} æstimandis possessionibus, * ut persuaderet aliis, ut pecuniam accipere mallent, & possessionibus cederent; aliis ut commodius putarent, numerari sibi quod tanti esset, quam suum recuperare. Ita perfectum est, ut omnes, constitutā concordiā, sine querela discederent. O virum magnum, dignumque qui in nostra Rep. natus esset! Sic par est agere cum civibus: non (ut bis jam vidimus) hastam in foro ponere, & bona civium voci subjicere præconis. At ille Græcus (id quod fuit sapientis, & præstantis viri) omnibus consulendum putavit: Eaque est summa ratio, & sapientia boni civis commoda civium defendere, non divellere, atque omnes æquitate eadem continere. Habitent gratis

Stomachatur in alieno. Quid ita? ut cum ego emerim? ædificer non nihil carium, tuear, impendam, tu, me invito, fruare etiam privato meo? Quid est aliud alii sua eripere, aliis dare dolore.

Divisio agrorum indigna. Exaggerat condonationem eris alieni. menti, nisi ut emas mea pecunia fundum, & cum tu habeas, ego non habeam pecuniam? Quam obrem, ne sit æs alienum, quod rei p. noceat, pro videndum est: quod multis rationibus caveri potest, si hoc non fuerit, ut locupletes suum perdant, debitores lucentur alienum. Nec enim ulla res vehementius rem pub. continet, quam fides, quæ esse nulla potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarum. Nunquam enim vehementius actum est, quam me consule, ne solveretur. Armis & castris tentata res est ab omni genere hominum, & ordine; quibus ita restiti, ut hoc tantum malum de repub. tolleretur. Nunquam nec majus æs alienum fuit; nec melius, nec faciliter dissolutum est: fraudandi enim spe sublatâ, solvendi necessitas consecuta est. At verò hic * noster victor, tunc quidem victus, quæ cogitârat, ea perfecit, cum ejus jam nihil intercesset. Tanta in eo peccandi libido fuit, ut hoc ipsum cum delectaret, Peccare etiam si causa non esset. Ab hoc igitur genere largitionis, ut aliis detur aliis auferatur, aberunt ii qui rem, tuebuntur; in primisq; operam dabunt, ut juris & judiciorum æquitate suum quisq; teneat; & neq; tenuiores propter imbecillitatem circumveniantur; neque locupletibus ad sua vel * tenenda vel recuperanda obsit invidia. Præterea quibuscunq; rebus vel belli, vel domi poterunt, remp. augeant, imperio, agris, vectigalibus. Hæc magnorum hominum sunt; hæc apud majores nostros factitata; hæc genera officiorū qui per se quoniam, cum summa utilitate reip. magna sibi adipiscuntur & gratiam & gloriam. In his autem utilitatum præceptis Antipater Tyrius, Stoicus, qui Athenis nuper est mortuus, duo præ cepta

* nunc.
Cæsar scriter
taxatus.

* ruenda.

cepta censem esse à Panætio prætermissa; Vale-
Panætius à Ci-
tudinis curationem, & Peeuniæ: Quas res à sum- cerone defensus
mo philosopho præteritas arbitror, quod essent contra Antipa-
faciles: sunt certè utiles.

Quibus rationibus valetudo, & res familiaris tum
paranda, tum tuenda.

Ed valetudo sustentatur notitiâ sui corporis,
& observatione, quæ res aut prodest soleant,
aut obesse: & continentia in victu òni atq; cultu,
corporis tuendi causâ; & prætermittendis vo-
luptatibus; postremò arte eorum quorum ad
scientiam hac pertinent. Res autem familiaris
quæri debet iis rebus, à quibus abest turpitudo:
conservari autem diligentia & parsimonia; iis-
dem etiam rebus augeri. Has res commedissime
Xenophon Socratus persecutus est in eo libro,
qui *Oeconomicus* inscribitur: quem nos illâ sere-
xate cùm essemus, quâ es tu nunc, è Græco in
Latinum convertimus.

Oeconomicus
id est, de fa-
milia admini-
stranda.

Quartum genus deliberationis, Inter utilia utrum
utilius, aut quid utilissimum.

Ed utilitatum comparatio (quoniam hic locus
serat quartus à Panætio prætermisso) sape est
necessaria. Nam & corporis commoda cum ex-
ternis, & externa cum corporis & ipsa inter se
corporis, & externa cum externis comparari so-
lent. Cum externis, corporis, hoc modo compa-
rantur. Valere ut malis, quam dives esse. Cum cor-
poris, externa, oc modo: Dives esse potius quam
maximis corporis viribus. Ipsa inter se corporis
comparantur sic: Bona valetudo voluptrati ante-
ponatur, vires celeritati. Externorum autem ut
gloria divitiis, vestigalia urbana rusticis. Ex quo
genere comparisonis illud est Catonis senis: à
quo cùm quereretur, quid maximè in re fami-
liari expediret, respondit. Bene pascere; Quid
Quid in re
familiari uti-
liissimum sit
Catonis judici-
um.

* vitire.

secundum, Satis bene pascere: Quid tertium? Bēne vestire: Quid quartum? Arare. Et cum ille, qui quæsierat, dixisset, Quid fœnerari? tum Catō, Quid hominem, inquit, occidere? Ex quo, & multis aliis, intelligi debet, utilitatum comparationes solere fieri; recteque hoc adjunctum esse quartum exquirendorum officiorum genus. Sed toto hoc de genere, de quærenda, de collocanda pecunia, etiam de utenda; commodius à quibusdam optimis viris ad medium Janum sedentibus, quam ab ulla philosophis ulla in schola, disputatur. Sunt tamen ea cognoscenda: pertinent enim ad utilitatem, de qua hoc libro disputatum est. Reliqua deinceps persequemur.

M. T. C I C E R O N I S DE OFFICIIS Lib. III.

Hic Annibale
pulso, Africam
fecit tributari-
am.

Equalis ad
aratem refer-
tur:

Cessare, pro
otarii, aut ni-
bil agere.

Acuere, pro
acriorem face-
re.

Publium Scipionem, Marce fili, eum, qui primus Africanus appellatus est, dicere solitum scripsit Catō, qui fuit ferē ejus æqualis, Nunquam se minus otiosum esse, quam cūm otiosus: nec minus solum, quam cūm solus esset. Magnifica verē vox, & magno viro, ac sapiente digna; quæ declarat illū & in otio de negotiis cogitare, & in solitudine secum loqui solitum, ut neq; cessaret unquam, & interdū colloquio alterius non egeret. Itaq; duæ res, quæ languorē afferunt cæteris, illū acuebant, otium & solitudo. Vellem & nobis hoc idem verē dicere liceret: sed, si minus imitatione tantā ingeniī præstantia consequi possimus, voluntate certè proximè

proximè accedimus. Nam & à repub. forensi, busq; negotiis, armis impiis vique prohibiti, otium persequimur; & ob eam causam, urbe relicta rura peragrantes, sæpe soli sumus. Sed nec otium hoc cum Africani otio, nec hæc solitudo cum illâ comparanda est. Ille enim, requiescens à reipub pulcherrimis muneribus, otium sibi su. *Verecunde col-*
lationem ins-
reditur.

mebat aliquando & à cœtu hominum frequen-
tiâq; interdum, tanquam in portum, se in solitu-
dinem recipiebat. Nostrum autem otium nego-
tii inopiâ, non requiescendi studio, constitutum
est. Extincto enim senatu, deletisque judiciis,
quid est, quod dignum nobis aut in curia, aut in
foro agere possumus? Itaque qui in maxima
celebritate, atque in oculis civium quondam
viximus, nunc fugientes consi ectum scelerato-
rum, quibus omnia redundant, abdimus nos
quantum licet, & sæpe soli sumus. Sed quia sic
ab hominibus doctis accepimus, Non solum ex
malis eligere minima oportere, sed etiam excer-
pere ex his ipsis, si quid inesset boni; propterea
& otio fruor, non illo quidem, quo debeat is,
qui quondam peperisset otium civitati; nec
eam solitudinera languere patior, quam mihi
affert necessitas, non voluntas. Quanquam Afri- *Latenter, suum*
canus majorem laudē vel meo iudicio assequi- otium com-
batur: nulla tamen ejus ingenii monumenta mendat.
mandata literis, nullum opus otii, nullum soli-
tudinis munus extat. Ex quo intelligi debet,
illum mentis agitatione, investigationeque ea- *Sapiens neque*
rum rerum, quas cogitando conseqüebatur, nec otiosus nn-
otiosum, nec solum unquam fuisse. Nos autem, quam, neque
qui non tantum roboris habemus, ut cogitati- folus.
one tacitâ à solitudine abstrahamur, ad hanc
scribendi operam omne studium curámque con-
vertimus. Itaq; plura brevi tempore eversa, qua
multis annis stante rep. scripsimus. Sed cum tota
philosophia, mi Cicero, frugifera & fructuosa,
nec ulla pars ejus inculta ac deserta sit; ta-

men nullus feracior in ea locus est nec uberior quam de officiis, à quibus constanter honesteq; vivendi præcepta ducuntur. Quare, quanquam à Cratippo nostro, principe hujus memorie Memoria, id philosophorum, hæc te assidue audire atque accipere confido: tamen condicere arbitror, talibus aures tuas vocibus undiq; circumsonare, nec eas (si fieri possit) quicquam aliud audire. Quod cum omnibus est faciendum, qui vitam honesta ingredi cogitant; tum haud scio, an nemini potius, quam tibi. Sustines enim non parvam expectationem imitandæ industriæ nostræ, magnam honorum, nonnullam fortasse nominis. Suscepisti onus præterea grave & Athenarum, & Cratippi; ad quos cum tanquam ad mercaturam bonarum artium sis profectus, inanem redire turpissimum est, dedecorantem & urbis autoritatem, & magistri. Quare, quantum conniti animo pores, quantum labore contendere (si descendendi labor est potius, quam voluptas) tantum fac ut efficias: neve committas ut cum omnia suppeditata sint à nobis, tûte tibi defuisse videare: Sed hæc hactenus. Multa enim sëpe ad te cohortandi gratiâ scripsimus, nunc ad reliquam partem propositæ divisionis revertamur.

Reprehensus Panætius, quod tria genera pollicitus, tertium non exsolverit. Ab alis item notatus, quod eam partem homo Stoicus induxerit, in qua diceretur cum honestate pugnare utilitas: atque à Cicerone defensus.

Panætius igitur, qui sine controversia de officiis accuratissime disputavit, quemque nos correctione quâdam adhibitâ potissimum sequuti sumus, tribus generibus propositis in quibus deliberare homines, & consultare de officio solerent: uno cum dubitarent, honestumne id esset, de quo ageretur, an turpe; altero, utiléne, an inutile; tertio, si id quod speciem haberet honesti, pugnaret cum eo, quod utilé

*Locum cohorte
tandi primum
capit à redeinde
ab expellatio
ne, quam à
suâ Cratipolq;
persona; tum
etiam à loco
colligit.*

*Novè dixit
discendi, pro
discere.*

utile
de du
cavit
sit di
Quod
ejus l
tium
miro
quib
bat n
nece
gant
consi
quia
nare
adhi
one
alter
cept
trip
reft
tio
rū.
etia
sum
mo
ten
rit
tan
ter
per
Qu
ref
qu
on
ui
me
ex

utile videretur, quo modo ea discerni oportet : de duobus generibus primis, tribus libris explicavit ; de tertio autem genere deinceps se scripsit dictum, nec id exsolvit quod promiserat. Quod ed magis miror, quia scriptum à discipulo ejus Posidonio est, triginta * annos vixisse Panætium, postquam eos libros edidisset. Quem locum miror à Posidonio breviter esse tractatum in quibusdam commentariis ; præfertim cum scribat nullum esse locum in tota philosophia tam necessarium. Minimè verò assentior iis, quia negant eum locum à Panætio prætermisum sed consulto reliqu, nec omnino scribendum fuisse, quia nunquam posset utilitas cū honestate pugnare. De quo alterum potest habere dubitationem, adhibendūmne fuerit hoc genus, quod in divisione Panætii tertium est an planè omittendum : alterum dubitari non potest, quin à Panætio susceptum sit, sed derelictum. Nam qui è divisione tripartita duas partes absolverit, huic necesse est restare tertiam. Præterea, in extremo libro tertio de hac parte pollicetur se deinceps esse dictum. Accedit eodem testis locuples Posidonius, qui etiam scribit in quadā epistola P. Rutilium Rufum dicere solere, qui Panætium audiverat; ut nemo pictor esset inventus, qui * Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquisset, absolve rit (oris enim pulchritudo reliqui corporis imitandi spem auferebat) sic ea quæ Panætius prætermisisset, & non perfecisset, propter eorum, quæ * perfecisset, præstantia, neminem esse persecutum. Quamobrem de judicio Panætii dubitari non potest; Recte autem hanc tertiam partem ad ex. lumen, quirendum officium adjunxit an secus, de eo * fecisset, ortasse dubitari potest. Nam sive honestum solum bonum est, ut Stoicis placet ; sive, quod honestum est, id ita summum bonum est (quemadmodum Peripateticis vestris videtur) ut omnia ex altera parte collocata vix minimi momenti instar

* Coæ.

Nobilis illa
Venus Apellis,
capite tantum
absoluta, reli-

quo corpore

delineata so-

lum.

* fecisset,

instar

UMI

instar habeant : dubitandum non est, quin nunquam possit utilitas cum honestate contendere: Itaq; accepimus, Socratem solitum execrari eos, qui primum hæc naturā cohærentia, opinione distractiſſent. Cui quidem ita ſunt Stoici affensi, ut etiam, quicquid honestum eſſet, id utile eſſe censerent; nec utile quicquam, quod non honestum. Quod ſi is eſſet, Panætius, qui virtutem propterea colendam diceret, quod ea efficiens utilitatis eſſet; ut ii, qui res expertendas, vel Voluptate, vel Indolentiā meū iuntur: liceret ei dicere, Honestatem aliquando cū utilitate pugnare. Sed cum ſit is, qui id ſolum bonum judicet quod honestum ſit; quæ autem huic repugnent specie quādam utilitatis, eorū neq; accessione meliorem vitam fieri, nec * deceſſione pejorem: non videtur hujusmodi debuisse deliberationem introducere, in quā, quod utile videretur, cum eo, quod honestum eſſet, compararetur. Etenim, quod ſummi bonum à Stoicis dicitur, Convenienter natura vivere, id habet hanc (ut opinor) ſententiam. Cum virtute naturam congruere ſemper: cetera autem, quæ ſecundūm naturam eſſent ita legere

Legere, pro ſummi, vel deligere. si ea virtuti non repugnarent. Quod cū ita ſit putant quidem hanc comparisonem non recte esse introductam, nec omnino de eo genere quicquam præcipiendum fuſſe. Atque illud quidem honestum, quod propriè verēq; dicitur, id in ſimulacra ejus, pientibus eſt ſolis, neque à virtute divelli unquam potest: in iis autem, in quibus ſapiencia perfecta non eſt, ipſū illud quidem perfectum honestum nullo modo eſſe potest, ſed ſimilitudine honesti eſſe poſſunt. Hæc igitur omnia officia, de quibus his libris diſputamus, media Stoici appellant; & ea communia ſunt, & latè patent: quædingenii bonitate multi aſsequuntur, & progressione discendi. Illud autem officium quod rectum habet, id eſt. iudem appellant, perfectum atque absolutum nullus pars eſt; & ut iudem dicunt, omnes numeros habet: deinceps.

Mēſa, & adiaphora. nec

Omnes numeros habet, id eſt.

nec, præter sapientem, cadere in quæquam potest. Cum autem aliquid actum est, in quo media officia compareant, id cumulatè videtur esse comparan. perfectum: propterea quod vulgus quid absit à tur.

perfecto, sicut non ex toto, intelligit; quatenus autem intelligit nihil putat prætermisum. Quod iter in poematibus & in picturis usu venit, in aliisque compluribus, ut delectentur imperiti, laudentq; ea, quæ laudanda non sint; ob eam credo causam, quod insit in eis aliquid probi, quod capiat ignoros, qui quidem quid in unaquaq; re virtutis sit, nequeant judicare. Itaq; cùm sint docti à péritis, facile desistunt à sententia. Hæc igitur officia, de quibus his libris disserimus, quasi secunda quædam honesta dicunt esse, non sapientum modum: propria, sed cum omni hominum genere communia. Itaque his omnes, in quibus est virtutis indoles, commoventur. Nec verò, cùm duo Decii, pater & eii, aut duo Scipiones, fortes viri commemorantur; aut cùm Fabricius, aut Aristides justus nominatur; aut ab illis sortitudinis, aut ab his justitiae tanquam à sapientibus petitur exemplum. Nemo enim horum sic sapiens est, ut sapientem intelligi hinc volumus; ne hi, qui sapientes habiti sunt, & nominati, M. Cato, & C. Lælius, sapientes fuerunt: Nec illi quidem septem, sed ex mediorum officiorum frequentia similitudinem quandam gerebant, speciemque sapientum. Quocirca nec id, quod verè Honestum est, fas est cum Utilis repugnantia comparari: nec id, quod communiter apellamus honestum, quodque collitur ab iis, qui bondi viros haberi se volunt, cum emolumentis unquam est comparandum. Tamq; id honestum, quod in nostram intelligentiam cadit, tuendum conservandumq; est nobis, quam id, quod propriè dicitur veréq; est honestum, sapientibus. Aliter enim teneri non potest si qua ad virtutem est facta progressio. Sed hæc quidem de iis, qui conservatione officiorum extimantur

De artibus nostris restituti judicant, nisi artifices: de virtute non nisi sapientis.

Docti, participium:

Decii, pater & filius.

Scipiones fratres.

Fabricius aurum contemptor.

Aristides Atheniensis, ob abstinentiam justi cognomenum.

Cato & Lælius meruit.

Sapientes cognominati.

Cato & Lælius cognominati.

U. M. I.

*Exponit quem habeat intellec-
tum cum honestas dici-
tur cum utili-
tate pugnare.*

tur boni. Qui autem omnia metiuntur emolu-
mentis & commodis, neq; ea volunt præponde-
rari honestate, hi solent in deliberando hone-
stum cum eo, quod utile putant, comparare; boni
viri non solent. Itaq; ex istimo Panætiuni, cum
dixerit homines solere in hac comparatione du-
bitare, hoc ipsum sensisse, quod dixerit Solere
modò, non etiam Oportere. Etenim non modò
pluris putare, quod utile videatur, quam quod
honestum; sed hæc etiam inter se comparare, &
in his addubitare, turpissimum est. Quid est ergò
quod nonnunquam dubitationem afferre soleat,
considerandumq; videatur? Credosiquando du-
bitatio accidit, quale sit id, de quo consideretur,
Sæpe enim tempore fit, ut quod plerunq; turpe
haberi soleat, inveniatur non esse turpe. Exem-
pli causâ, ponatur aliquid quod pateat latius;
Quod potest esse majus scelus, quam non modò
hominem sed etiam familiarem occidere? Num
igitur se adstrinxit scelere, si quis tyrannum occi-
dit, quamvis familiarem? Populo quidem Rom.
non videtur, qui ex omnibus præclaris factis il-
lyd pulcherrimum existimat. Vicit igitur utilitas
honestatē; imd verò, honestas utilitatē secuta est.

*Formula præscripta, nè quando nos falsa utilitatū
species ab honestate abducat: ut justitiam, vel so-
lum, vel maximum bonum statuamus: in justitiam
malorum maximum: nihilq; ad privatum commo-
dum, sed ad communem societatem referantur om-
nia.*

ITaque, ut sine ullo errore dijudicare possi-
mus, si quando cum illo quod honestum
intelligimus pugnare id videbitur, quod ap-
pellamus utile; formula quædam constituen-
da est: quam si sequemur in comparatione re-
rum, ab officio nunquam recedemus. Erit autem
hæc formula Stoicorū rationi disciplinæq; max-
imè consentanea: quod quidem in his libris pro-
pterea

pterea sequimur, quod, quanquam à veteribus Academicis, & Peripateticis vestris, qui quondam idem erant qui Academicci, quæ honesta sunt anteponuntur iis quæ videntur utilia: tamen splendidius hæc ab iis differuntur, quibus quicquid honestum est idem utile videtur, nec utile quicquam quod non honestum, quam ab iis, quibus est honestum aliquod non utile, aut utile non honestum. Nobis autem nostra Academia magnam licentiam dat, ut quocunq; maximè probabile occurrat, id nostro jure liceat defendere. Sed redeo ad formulam. Detrahere igitur aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam quam mors, quam paupertas, quam dolor, quam cætera, quæ possunt aut corpori accidere aut rebus externis. Nam, principiū tollit convictum humanum & societatem. Si enim serimus affecti, ut propter suum quisque emolumen tum spoliat aut violet alterum; disruptum necesse est eam, quæ maximè est secundum naturam, humani generis societatem. Ut, si unumquodq; membrum sensum hunc haberet, ut posset putaret se valere, si proximi membra valetudinem ad se traduxisset; debilitari & interire totum corpus necesse esset: sic, si unusquisque nostrum rapiat ad se commoda aliorum, detrahatur quod cuique possit, emolumenti sui gratia; societas hominum & communitas evertatur necesse est. Nam, sibi ut quisq; malit quod ad usum vitaæ pertineat quam alteri acquirere, concessum est, non repugnante natura. Illud quidem natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes, angeamus. Neque verò hoc solum natura, id est, jure gentium, sed etiam legibus populorum, quibus in singulis civitatibus resp. continentur, codem modo constitutum est ut non licet sui commodi causâ nocere alteri. Hoc enim spectant leges, hoc volunt incolüme

Ratio naturæ, jus gentium; jus civile, quod hæc leges populi lorum vocantur esse

se civium coniunctionem: quam qui dirimunt, eos morte, exilio, vinculis, damno coercent. Atque hoc multò magis exigit ipsa Naturæ ratio quæ est lex divina, & humana; cui parere qui velit (omnes autem parebunt, qui secundum naturam volent vivere) nunquam committet, ut alienum appetat, & id quod alteri detraxerit, sibi assumat. Etenim multò magis est secundum naturam celsitas animi & magnitudo itemque * comitas, justitia, liberalitas, quam voluptas, quam vita, quam divitiae. Quæ quidem contemnere, & pro nihilo dicere, comparantem cum utilitate communi, magni animi & excelsi est: Detrahere autem alteri, sui commodi causâ, magis est contra naturam, quam mors, quam dolor, quam cætera generis ejusdem: Itemque magis est secundum naturam, pro omnibus gentibus (si fieri possit) conservandis aut juvandis, maximos labores molestiasque suscipere, imitantem Herculem illum, quem hominum famâ, beneficiorum memor, in concilio Coelestium collocavit, quam vivere in solitudine, non modò sine ullis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus, abundantem omnibus copiis; ut excellas etiam pulchritudine & viribus. Quocirca optimus quisque splendidissimôque ingenio longè illam vitam huic anteponit. Ex quo efficitur hominem naturæ obedientem homini nocere non posse. Deinde qui alteru violat ut ipse aliquid commodi consequatur; aut nihil se existimat contra naturam facere; aut magis fugiendam censet morte, paupertatem, dolorem, amissionem etiam liberorum, propinquorum, amicorum, quam facere cuiquam injuriam. Si nihil existimat contra naturam fieri in hominibus violandis; quid cù eo differas, qui omnino hominē ex homine tollat? Sin, fugiendum id quidem censet, sed & multò illa pejora, mortem, paupertatem, dolorem: errat in eo quod ulū aut corporis, aut fortunæ vitiū, animi vitiis gravius

gravius existimat. Ergo unum debet esse omnibus propositum, ut eadem sit utilitas uniuscujusq; & universorum: quam si ad se quisq; rapiat, dissolvetur omnis humana consociatio. Atq; si etiam hoc natura præscribit, ut homo homini, *Societas jus* quicunque sit, ob eam ipsam causam quid est ho- *non modo cum* mo sit, consultum velit; necesse est, secundum e- *propinquis sed* andem naturam omnium utilitatem esse com- *etiam cum* munem. Quod si ita est, una continemur omnes, *universis civi-* & cædem lege naturæ. Idq; ipsum si ita est, certè bus, postremo violare alterum lege naturæ prohibemur: Ve- *cum hospitibus,* rum autem primum; verum igitur & extremum. *est servandum.*

Nam illud quidem absurdum est quod quidam dicunt, parenti se, aut fratri nihil detracturos commodi sui causâ; sed aliam rationem esse ci- vium reliquorum. Hi sibi nihil juris & nullam societatem, communis utilitatis causâ, statuunt esse cum civibus: quæ sententia omnem socie- tam distractit civitatis. Qui autem civium ra- tionem dicunt esse habendam, externorum ne- gant; hi dirimunt communem humani generis societatem: quâ sublatâ, beneficentia, liberalitas, bonitas, justitia funditus tollitur: quæ qui tol- lunt; etiam adversus Deos immortales impii ju- dicandi sunt; abiis autem constitutam inter ho- mines societatem evertunt: cuius societas ar- etissimum vinculum est, magis arbitrari esse con- tra naturam, hominem homini detrahere sui commodi causâ, quam omnia incommoda sub- ire vel externa, vel corporis, vel etiam ipsius animi, quæ vacent justitiâ. Hæc enim una vir- *Justitia est* tus, omnium est domina & regina virtutum. *domina & regi-* Forsttan quispiam dixerit, Nonne igitur sapiens, *na virtutum.* si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri homini ad nullam rem utili? Minime vero. Non enim mihi est vita mea utilior, quam animi talis affectio, neminem ut volem commodi mei gratiâ. Quid? si Phalarim, crudelem tyrannum, & immanem, vir bonus, nè ipse fri- *gore*

Homini ad ni- gore conficiatur, vestitu spoliare possit, nonne
bil utili detra faciat? Hæc ad judicandum sunt facillima. Nam
bere licet, si eo si quid ab homine ad nullam partem utili tu-
spectes, ut utilitatis causà detraxeris, inhumani feceris,
societati profis contraque naturæ legem: sin autem is tu sis, qui
non propriæ multam utilitatem reip. atq; hominum societati,
sibi. si in vita remaneas, afferre possis; si quid ob eam
causam alteri detraxeris, non sit reprehenden-
dum: sin autem id non sit ejusmodi, suum cuiq; incommodum ferendum est potius, quām de
alterius commodis detrahendum. Non igitur
magis est contra naturam morbus, aut egestas, aut quid hujusmodi, quām detractio atq; appe-
titio alieni: sed communis utilitatis detelictio contra naturam est: est enim inusta. Itaque lex
ipsa naturæ, quæ utilitatem hominum conservat & concinet, denavit profecto, ut ab homine in-
erti atque inutili ad sapientem bonum fortēmq; virum transferantur res ad vivendū necessariæ:
qui si occiderit, multum de communi utilitate

Causam id est, prætextum, & commentarium defensionem. detraxerit; modò hoc ita faciat, ut nè ipse de se
bene existimans, seseque diligens, hanc causam habeat ad injuriam. Itaque semper officio fun-
getur, utilitati consulens hominum, & ei (quām sèpe commemo-ro) humanæ societati. Nam quod
ad Phalarim artinet, per facile judicium est. Nulla
est enim nobis cum tyrannis societas, sed potius summa distractio: neque est contra naturam
spoliare eum, si possis, quem honestum est ne- care: atque hoc omne genus pestiferum atque
impium ex hominum communitate extermini- nandum est. Etenim, ut membra quædam am-
putantur, si & ipsa sanguine, & tanquam spiritu
carere cœperunt, & nocent reliquis partibus corporis: sic ista in figura hominis caritas, & im-
manitas belluæ, à communi tanquam hu-
manitate corporis segreganda est. Hujus generis sunt
quaestiones omnes eæ, in quibus ex tempore officium exquiritur. Ejusmodi igitur credo

res Panætiū persecutū fuisse, nisi aliquis casus aut occupatio consilium ejus * peremisset. Ad * prævenisset quas ipsas consultationes ex superioribus libris satis multa præcepta sunt, quibus perspici pos- sit, quid sit propter turpitudinem fugiendum; quid sit id, quod idcirco fugiendum non sit, quia omnino turpe non est. Sed quoniam operi *Fastigium*, id inchoato, prope tamen absoluto, tanquam est, *summam fastigium imponimus*: ut Geometræ solent, non *manum*: ab omnia docere, sed postulare, ut quædam sibi *adificiis* tran- concedantur, quod facilius, quæ velint expli- flatum, quibus cent: sic ego à te postulo, mi Cicero, ut mihi *perfectis conus* concedas, si potes, Nihil præter id, quod *aliquis imponi-* honestum sit, esse propter se expetendum. Sin tur in summo hoc non licet per Cratippum: at illud certè *Principia pri-* dabis, Quod honestum sit id esse maximè prop- *ma per se nota.* ter se expetendum. Mihi utrumvis satis est, & cum hoc, tum illud probabilius videtur, nec præterea quicquam probabile. At primum Pa- nætiū in hoc defendendus est, quod non utilia cum honestis pugnare dixerit aliquando posse (neq; enim ei fas erat) sed ea quæ viden- tur utilia. Nihil verd utile, quod non idem honestum, nec honestum, quod non idem utile sit, s^repe testatur: negatque ullam pestem ma- *Marte nostro* jorem in vitam hominum invasisse, quam eo- proverbialiter; rum opinionem, qui ista distraxerint. Itaque à malitia tran- non ut aliquando anteponeremus utilia ho- *flatum, ubi suo* nestis, sed ut ea sine errore dijudicaremus, *Marte rem ge-* si quando incidissent, induxit eam, quæ rere diceban- videretur esse, non quæ esset, repugnant- *tur, qui nullis* am. Hanc igitur partem relictam explebi- auxiliaribus mus, nullius adminiculis, sed (ut dicitur) copiis adjuti Marte nostro. Neque enim quicquam de hac committerent, parte post Panætium explicatum est, quod mihi probaretur, de iis quæ in manus meas ve- nerunt.

Nè qua nos commoditas quantavis, cum summa etiam impunitate conjuncta permovereat, ut vel tantillum ab honesto recedamus, sine quo nihil non perniciosum.

Cum igitur aliqua species utilitatis objecta est, nos commo veri necesse est. Sed si, cùm animum attenderis, turpitudinem videoas ad junctam ei rei, quæ speciem utilitatis attulerit: tunc utilitas non requirenda est; sed intelligendum ubi turpitudo sit, ibi utilitatem esse non posse. Quod si nihil est tam contra naturam, quā turpitudo (recta enim & convenientia, & constantia natura desiderat, aspernaturq; contraria) nihilq; tam est secundūm naturam, quā utilitas: certè in eādem re utilitas, & turpitudo esse non potest. Itēmq; si ad honestatēm nati sumus; eāq; aut sola expetenda est, (ut Zenoni est visum) aut certè omni pondere gravior est habenda, quā reliqua omnia (quod Aristoteli placet); necesse est, quod honestū sit, id esse aut solum, aut summum bonum: quod autem bonum, id certè utile: itāq; quicquid honestū id utile. Quare error hominum non proborum, cùm aliquid quod utile visum est, arripuit, id continuo seceruit ab honesto. Hinc sicæ, hinc venena, hinc falsa testamenta nascuntur: hinc furtæ, hinc peculatus, expilationes, direptionēsq; sociorum & civium: hinc opum nimiarum potentiae non ferendæ: postremq; etiam in liberis civitatibus existunt regnandi cupiditates; quibus nihil nec tetrius, nec fœdius excogitari potest. Emolumenta enim rerum fallacibus judiciis vident: pœnam non dico legum, quas sæpe per rumpunt, sed ipsius turpitudinis quæ acerbissima est, non vident. Quamobrem hoc quidem deliberantium genus pellatur è medio (est enim totum sceleratum, & impium) qui deliberant, utrum id sequantur quod honestū esse videant, an se scientes scelere contaminent. In ipsa

*Turpis utilitas
omnium scelerum parens.*

*Turpitudo per
se fugienda,
etiam summa
impunitate
proposita.*

ipsa enim dubitatione facinus inest, etiam si ad Turpi in re, id non pervenerint. Ergo ea deliberanda omni- turpis etiam no non sunt, in quibus est turpis ipsa delibera- ipsa delibera-
tio. Atq; etiam in omni deliberatione celandi & tio.

occultandi spes opinioque removenda est. Satis enim nobis (si modū in philosophia aliquid profecimus) persuasum esse debet, Si omnes deos hominēsque celare possimus, nihil tamen avarè, nihil injustè, nihil libidinosè, nihil incontinenter esse faciendum. Hinc ille Gyges inducitur à Platone, qui, cum terra discessisset magnis quibusdam imbribus, in illum hiatum descendit, æneūmq; equum (ut ferunt fabulæ) animadver-
tit, cuius in lateribus fores essent; quibus aper-
tis, hominis mortui vidi corpus magnitudine inusitatā, annulūmq; aureum in digito: quem ut detrahit, ipse induit, (erat autē regius pastor): *Fabula Gygis*

tum in concilium pastorum se recepit. Ibi cùm *Platonici*.

palam ejus annuli ad palmam converterat, à nullo videbatur, ipse autem omnia videbat: Pala, *Massa* idem rursus videbatur cùm in * lucem annulum qua annuli inverterat. Itaque hac opportunitate annuli gemma clausus, reginæ stuprum intulit: eaque adjutrice *ditur*.

regem dominum interemit; sustulitque quos * locum.

obstare arbitrabatur. Nec in his quisquam eum

fakinoribus potuit videre: sic repente annuli

beneficio rex exortus est Lydiæ. Hunc igitur

ipsum annulum si habeat sapiens, nihil plus sibi

licere putet peccare, quam si non haberet. Ho-

nesta enim bonis viris, non occulta quæruntur,

Atq; hoc loco philosophi quidam minimè mali *Gygis fabula* illi quidem, sed non satis acuti, fictam & com. quem sensum

mentitiam fabulam dicunt prolatam à Platone: *habeat*.

quasi verò ille aut factum id esse, aut fieri po-

tuisse defendat. Hæc est vis hujus annuli, & hu-

jus exempli. Si nemo sciturus, nemo nè suspi-

caturus quidem sit, cùm aliquid divitiarum, po-

tentiaz, dominationis, libidinis causâ, feceris,

si id diis hominibꝫque futurum sit semper ig-

Aurea pracep-
tio & semper
iu pectore ge-
stanta. Lib. 2.
de Rep.

notum? siue facturus: negant id fieri posse
 quanquam potest id quidem. Sed quæro, quod
 negant posse, id si posset, quidnam facerent?
 Urgent rusticè sanè: negant enim posse, & in
 eo perstant, Hoc verbum quid valeat, non vi-
 dent. Cum enim quærimus si possint celare, qui-
 facturi sint, non quærimus possint ne celare; sed
 tanquam tormenta quædam adhibemus: ut si
 responderint, se impunitate propositâ facturos
 quod expediatur, facinorosos se esse fateantur:
 si negent, omnia turpia per se ipsa fugienda esse
 concedant. Sed jam ad propositum revertamur.
 Incidunt sœpe multæ causæ, quæ conturbant
 animos utilitatis specie, non cum hoc delibera-
 tur, relinquendæ sit honestas propter utilita-
 tis magnitudinem, (nam id quidem improbum
 est) sed illud, Positne id, quod utile videatur,
 fieri non turpiter. Cum Collatino Tarquinio
 collegæ Brutus imperium abrogabat poterat
 videri facere id injustè, fuerat enim in regibus
 expellendis socius Bruti & consiliorum etiam
 adjutor. Cum autem consilium hoc principes
 cepissent, cognitionem Superbi, noménque
 Tarquiniorum, & memoriam Regni esse tollen-
 dam: quod erat utile patriæ consulere, id eraf-
 ita honestum ut etiam ipsi Collatino placere
 deberet. Itaque utilitas valuit propter hone-
 statem sine qua nec utilitas quidem esse potuif-
 set. At in eo rege, qui urbem condidit, non ita:
 Species enim utilitatis animum pepulit ejus
 cui cum visum est utilius, solum se, quam cum
 altero regnare, fratrem interemit. Omisit hic
 & pietatem, & humanitatem, ut id quod utile
 videbatur, neque erat, assequi posset: & tamen
 muri causam opposuit, speciem honestatis, nec
 probabilem, nec satis idoneam. Peccavit igitur,
 pace vel Quirini, vel Romuli dixerim.

Collatinus
*propter invidi-
 am nominis
 ejus, neque
 id injuria;
 quia publicæ
 utilitati con-
 sultum est.*

*Romulus, ut
 solus impera-
 ret, Remum
 fratrem occidit
 hanc quidem
 causam præ-
 texens, quod
 mania contra
 legem transili-
 issit.*

Propriis commodis quatenus cniue inservire permissum.

Nec tamen nostræ nobis utilitates omitten-
dæ sunt, aliisq; tradendæ, cùm his ipsi ege-
amus: sed suæ cuique utilitati quod sine alte-
rius injuria fiat, serviendum est. Scitè Chrysip-
pus, ut multa; Qui stadium, inquit, currit, eniti
& contendere debet, quām maximè possit; ut
vincat; supplantare eum, quicum certet, aut
manu depellere nullo modo debet: Sic in vita
sibi quemq; petere quod pertineat ad usum, non
iniquum est; alteri surripere, jus non est.

*Formula in amicitiis, ut semper honestati cedat be-
nevolentia amici; fides præstetur, etiam maximis
incommidis propositis. Communibus in rebus tan-
tum charitati amicorum tribuatur, quantum re-
ligio, & honesti ratio patitur. Ceterum, nequa-
res turpis aut petatur ab amico, aut præstetur
petenti.*

Maximè autem perturbantur officia in ami- *Commodandum
citiis, quibus & non tribuere quod rectè amicis sed
possit, & tribuere quod non sit æquum, contra usque ad aras.
officium est. Sed hujus generis totius breve, & Perorandæ,
non difficile præceptum est. Quæ enim viden- finienda.
tur utilia, honores, divitiæ, voluptates, & cætera Malim equi-
generis ejusdem hæc amicitiæ nunquam ante- dem ad ampli-
ponenda sunt. At neq; contra remp. neque con- ficationem
tra jusjurandum ac fidem amici sui causæ, vir bo- quād ad clep-
nus faciet, nè si judec quidē erit de ipso amico. sydrarum nu-
Ponit enim personam amici, cùm induit judicis. merum referre.
Tantum dabit amicitiæ, ut veram amici causam *Judex quod
esse malit, & ut perorandæ liti tempus quoad salva fide
per leges liceat, accomodet. Cùm verdjurato præstare non
dicenda sententia sit, meminerit, Deum se adhi- posse, nè ro-
bere testem, id est (ut arbitrör) mentem suā, quāgandus quidem
nihil homini dedit ipse Deus divinius. Itaque ist.*
præclarū à majoribus accepimus morem rogan-*

di judicis, si eum teneremus. Quæ salvâ fide face-re posset. Hæc rogatio ad ea pertinet, quæ paulò antè dixi, honesta, amico à judice posse concedi. Nam si omnia facienda sint, quæ amici velint; non amicitiæ tales, sed conjurations putandæ sunt. Loquor autem de communibus amicitiis: nam in sapientibus viris atq; perfectis nihil po-test esse tale. Damonem & Pythiam Pythagoreos, ferunt hoc animo ipter se fuisse, ut cùm eorum alteri Dionysius tyrannus diem necis desti-navisset, & is, qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causâ postulavisset vas factus sit alter ejus sistendi ut si ille non revertisset, moriendum esset sibi ipsi. Qui cùm ad diem se recepisset, admiratus eorum si-dem tyrannus, petivit, ut se in amicitiam tertium adscriberent: Cùm igitur id quod utile videtur in amicitia cum eo quod honestum est comparatur, jaceat utilitatis species, valeat honestas. Cùm autem in amicitia, quæ honesta non sunt, postulabuntur; religio & fides anteponatur amicitiæ. Et sic habebitur is, quem exquirimus, delectus officii.

In publicis consultationibus semper honestum falsa utilitate potius habendum, neque consilium ullum videri utile oportere, quod cum honesto pugnat.
Atque hujus rei utramque in partem exempla.

In Corinthon delenda falsa utilitatis species fecellit Sed utilitatis specie in republica sæpiissime Romanos: nihil stri. Durius etiam Athenienses, qui sciverunt, enim utiliter ut Æginetis qui classe valebant pollices præcifit, quod crude-derentur. Hoc visum est utile: nimis enim immiliiter Ægina nebat propter propinquitatem Ægina Piræo. insula ē regio- Sed nihil, quod crudele, utile. Est enī homine Atticæ: num naturæ (quam sequi debemus) maximè Piræus portus inimica crudelitas. Malè etiam, qui pere-Athenarum. grinos urbibus uti prohibent, eosque extermini- * Petronius. nant; ut * Penæus apud patres nostros, Papius nuper.

nuper. Nam esse pro cive, qui civis non sit, re-
ctum est non licere : quam tulerunt legem sapi-
entissimi consules Crassus & Scævola. Usu verò
urbis prohibere peregrinos, sanè inhumanum est.
Illa præclara, in quibus publicæ utilitatis species
præ honestate contemnitur. Plena exemplorum
est nostra resp. cum sæpe alias, tum maximè bel- Cannensi, à
l Punico secundo, quæ, Cannensi calamitate ac. Cannis vico
cepta, majores animos habuit quàm unquam re- Apulia, ubi
bus secundis. Nulla timoris significatio, nulla Paulus
mentio pacis. Tanta vis est honesti, ut speciem milius fuit
utilitatis obscureret. Athenienses cum Persarum cum innume-
impetum nullo modo possent sustinere, statu rabi civium
erentq; ut, urbe relicta, conjugibus & liberis Trœ- & sutorum.
zene depositis, nave; concenderent, libertatem Rom. multitu-
que G aciæ classe defenderent : * Cysilum dñe cæsus.
quendam, suadentem ut in urbe manerent, Xer. Troes in Pe.
xemq; reciperen, lapidibus obruerunt. Atq; ille loponnesò, in
sequi utilitatem videbatur : sed ea nulla erat, re- sinu Argolico
pugnante honestate. Themistocles post victori- quæ olim Posi-
am ejus belli ; quod cum Persis fuit, dixit in con- donia dicta.
cione, se habere consilium reip. salutare, sed id * Alit Lyci-
tiri opusnon esse postulavitq; ut aliquem popu- fuisse
lus daret, quicum communicaret. Datus est Ari-scribunt.
stides. Huic ille, classem Lacedæmoniorum, quæ Historia est
subducta esset ad Gytheum, claram incendi posse : apud Demost-
quo facto, frangi Lacedæmoniorum opes necesse benem.
esset. Quod Aristides cum audivisset, in concio- ι τω περι
nem magnâ expectatione venit, dixitq; perutileς εφόρους λόγω.
esse consilium quod Themistocles afferret, sed Sic accipiendi
minimè honestum. Itaq; Athenienses, quod ho- erant qui nunc
nestum non esset, id nè utile quidem putave tyrannis nostris
runt, totamq; eam rem, quam nè audiverant qui omnia vel tur-
dem autore Aristide repudiaverunt. Melius hi, p̄fissima suadent
quàm nos, qui piratas immunes, socios vestigia- modo quæstus-
les habemus. Maneat ergò, quod turpe sit id osa.
nunquam esse utile : nè tum quidem cum id Gytheum nobis-
quod utile esse putas adipiscere. Hoc enim ipsum le navale Lace-
utile putare, quod turpe sit, calamitosum est. ðemoniorum.

In contradiib⁹ communib⁹ quæ formula honesti & utilis. Fingit autem speciem quandam, juris-consultorum more, deque ea duos Stoicos diversa sentientes: quorum alter ad Stoicam rationem omnia refert, alter ex hominum consuetudine & jure civili moderatur.

Sed incident (ut supra dixi) saepe causæ, cum repugnare utilitas honestati videatur; ut animadvertendum sit, repugnatne planè an possit cum honestate conjungi. Ejus generis haec sunt quæstiones: Si (exempli gratiâ) vir bonus, Alexandriâ profectus Rhodum, magnum frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia & fame, summâque annona caritate: si idem sciat complures mercatores Alexandriâ solvisse, navæque in cursu frumento osustas petentes Rhodum viderit, dicturusne sit id Rhodiis, an silentio suum quâm plurimo venditurus? Sapientem, & bonum virum fingimus: de ejus deliberatione & consultatione querimus, qui celaturus Rhodios non sit, si id turpe judicet; sed dubitet, an turpe non sit. In ejusmodi causis aliud Diogeni Babylonio videri solet, magno & gravi Stoico; aliud Antipatrum, discipulo ejus, homini acutissimo: Antipatrum, omnia patescienda, ut nè quid omnino, quod vendor nôrit, emptor ignoret: Diogeni venditorem, quatenus jure civili constitutum sit, dicere vitia oportere, cætera sine insidiis agere, & quoniam vendat, velle quâm optimè vendere. Advksi, exposui, vendo meum non pluris quâm cæteri, fortasse etiam minoris, cùm major est copia. Cui sit injuria? Exoritur Antipatri ratio ex altera parte: Quid agis? tûte cùm hominibus consulere debeas: & servire humanæ societati; eaque lege natus sis, ut ea habeas principia naturæ quibus parere, & quæ semper sequi debeas ut utilitas tua, communis utilitas sit: vicissimq; communis utilitas, tua sit; celabis homines, quid

Solvisse neutrilater, id est, navigasse.

Festivus dialogismus inter Diogenem & Antipatrum.

qu
de
al
di
qu
v
id
n
n
q
f
d
i
v
a
s

UM

quid iis adsit commoditatis & copiæ ? Respon-
debit Diogenes fortasse sic : Aliud est celare,
aliud tacere: neque ego nunc te celo, si tibi non
dico quæ natura deorū sit, quis sit finis bonorū ;
quæ tibi plus prodescent cognita, quam tritici
vilitas : Sed non, quicquid tibi audire utile est,
id mihi dicere necesse est. Imò verò (inquit ille)
necessè est: siquidem meministi esse inter homi-
nes naturā conjunctam societatem. Memini, in-
quit ille: sed num ista societas talis est, ut nihil
suum cuiusque sit ? Quod si ita est, nè venden-
dum quidem quicquam est, sed donandum. Vides
in hac tota disceptatione non illud dici: Qua-
vis hoc turpe sit, tamen, quoniam expedit, faci-
am: sed ita expedire, ut turpe non sit. Ex altera
autem parte, cā re, quia turpe sit, non esse faci-
endū. Vendat ædes vir bonus propter aliqua vi-
tia, quæ ipse nōrit, cæteri ignorent; pestilentes
sint & habeantur salubres; ignoretur in omnibus
*cubiculis apparere serpentes; malæ materiatæ, Quidam cubi-
ruinosæ: sed hoc præter dominum nemo sciat. libus legunt
Quæro, si hoc emptoribus Venditor non dixerit pro latebris.
ædésq; vendiderit pluris multò quam se vendi-
turum putarit; num * id justè an improbè fe- * Alias inju-
cerit; Ille verò (inquit Antipater) improbè facit. stè aut impro-
Quid enim est aliud erranti viam non monstra-
bē.
re, (quod Athenis execrationibus publicis san- Publicæ exe-
citum est) si hoc non est, Emptorem pati ruere, crationes Atbe-
& per errorem in maximam fraudem incurre- niensium in
re? Plus etiam est, quam viam non monstrare: eos, qui viam
nam est scientem in errorem alterum inducere, erranti non
Diogenes contrà; Num te emere coegit, qui nè monstrarent,
hortatus quidem est? Ille, quod non placebat,
proscriptis: tu, quod non placebat, emisti. Quod si
qui proscribunt villam bonam, ut ipsi asse-
runt, benèque ædificatam, non existimantur
fæsellisse, etiamsi illa nec bona est, nec ædifi-
cata ratione multò minus, qui domum non lau-
dârunt. Ubi enim judiciū emptoris est, ibi fraus
ven-

venditoris quæ potest esse ? Sin autem dictum non omne præstandum est ; quod dictum non est, id præstandum putas ? Quid verò est stultius, quām venditorem ejus rei quam vendat, vitia narrare ? Quid autem tam absurdum, quām, si domini jussu ita præco prædicet, Domum pestilentem vendo ? Sic ergò in quibusdam causis dubiis, ex altera parte defenditur honestas, ex altera ita dē ut ilitate dicitur ut id quod utile videatur, non modò facere honestum sit sed etiam non facere turpe. Hæc est illa, quæ videtur utilium fieri cum honestis sæpe, dissensio.

Superiori altercationi philosophorum suam interponit sententiam, Omnino viro bono neque simulandum esse quamquam, neque dissimulandum sui commodi causā; etiamsi mos, legesque civiles quādam reticere non vetent.

Quæ dijudicanda sunt : non enim, ut quæremus, exposuimus, sed ut explicaremus. Non igitur videtur nec frumentarius ille Rhodius nec hic ædium vendor celare emptores debuisse. Neque enim id est celare * cūm quid reticeas sed cūm quod tu scias, id ignorare, emolamenti tui causā, velis eos quorum intersit id sci-re. Hoc autem celandi genus quale sit, & cujus hominis, quis non videt ? Certè non aperti, non simplicis eit, non ingenui, non justi, non viri boni : versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri. Hæc tot & alia plura, nonne inutile est vitiorum subire nomina ? Quod si vituperandi sunt qui retinerunt, quid de iis existimandum est, qui orationis vanitatem adhibuerunt ? Caius Cannius, eques Romanus, homo nec infacetus, & satis literatus, cūm se Syracusas otiani causā, non negotiandi (ut ipse dicere solebat) contulisset, dictabat se hortulos aliquos velle emere, quod invitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. Quod cū percrebuisset Pythynus ei

*Preco austio-
marius.*

*Aliud celare
aliud reticere
* quicquid
retinent.*

*Turpe celare
quod est, tur-
pius mentiri
quod non est.*

ei quidam qui argentariam faceret Syracusis, *Fabula per-*
dixit venales quidem se hortos non habere, sed quam amena
licere uti Cannio, si vellet ut suis: & simul ad cœ- quo astu Gra-
nam hominem in hortos invitavit in posterum culus Cannio
diem. Cum ille promisisset, tum Pythius, ut ar- imposuerit.
gentarius qui esset, apud omnes ordines gratiosus,
piscatores ad se convocavit, & ab iis, petivit ut
ante suos hortulos postridiè pescarentur: dixitq,
quid eos face re vellet. Ad cœnam tempore venit
*Cannius: opiparè à Pythio * apparatum erat*
*convivium. Cymbarū antè hortulos multitudo. * paratum*
Pro se quisq; quod ceperat afferebat. Ante pedes erat.
Pythii pisces abjiciebantur. Ium Cannius, Quæ-
so, inquit, quid est, ô Pythi? tantumne piscium?
tantumne cymbarum? Et ille, Quid mirum, in-
quit? hoc loco est Syracusis quicquid est piscium:
hic aquatio, hac villâ isti carere non possunt?
Incensus Cannius cupiditate, contendit à Pythio
ut venderet. Gravate ille primò. Quid multa? im- Gravate vel
petrat. Emit homo cupidus, & locuples, tanti gravatim, in-
quanti Pythius voluit, & emit instructos. Nomina vitus & vix.
facit, negotium conficit. Invitat Cannius postridiè Nomina facit.
familiares suos. Venit ipse maturè, scalmum nul- debitorem se
lum videt. Quærerit ex proximo vicino numeriæ constituit.
quædam pescatorum essent, quod eos nullos vide-
*ret. Nullæ, (quod sciām) inquit ille: sed hīc pescari nulli solent, itaq; heri mirabar, quid acci-
disset. Stomachari Cannius: sed quid faceret; non-
dum enim Aquilius collega, & familiaris meus,
protulerat de dolo malo formulas: In quibus ipsis, Formulas,
cum ex eo quæreretur quid esset Dolus malus, re- juris regalas.
spondebat, cum esset aliud simulatum, aliud a- Quod dolo
ctum: Hoc quidem sanè luculenter, ut ab homi- malo gestum
ne perito definiendi. Ergo & Pythius, & omnes est id in inte-
aliud agentes, aliud simulantes, perfidi, impro- grum restituvi
bi, malitiosi sunt. Nullum igitur factum eo- oportet.
rum potest ntile esse, cum sit tot vitiis inqui-
natum. Quod si Aquiliana definitio vera est, ex
*omni,**

Tabula rerum omni vita simulatio, dissimulatioq; tollenda est. venalium. Ita nec ut emat melius, nec ut vendat, quicquam Circumscri- simulabit, aut dissimulabit vir bonus. Atque iste bere, circum- dolus malus etiam legibus erat vindicatus; ut tu. venire, circum tela xii tabulis & circumscriptione adolescentium ducere. lege * Latoriā & sine lege, judiciis, in quibus Ex

* Alias, *Læ-file bona* * agitur. Reliquorum autem judicio- toria.

* Alias addi- rei uxoriæ, *Melius*, *Aequius*. In fiducia, ut *Inter tur*. *Bonæ fidei bonos bene agier*. Quid ergo? aut in eo, quod *Meli- iudicia*. *Inter us*, *Aequius* est, potest ulla pars inesse fraudis, aut bonos bend cùm dicitur, *Inter bonos bene agier*, quicquā agi do- agier, *Verba* losè aut malitiose potest; Dolus autē malus simu- sunt solennia latione, & dissimulatione, ut ait Aquilius, contine- quibus in ne- tur: Tollendum est igitur in rebus contrahendis gotiis bona omne mendacium: Non licitatem venditor, fidei uteban- nec qui contra se liceatur emptor * opponet. Uterque si ad eloquendum venerit, non plus, tur. quām semel eloquetur. Q. quidem Scævola P.

* apponet. filius, cùm postulasset, ut sibi fundus, cuius emp-

Indicaretur id est, *estima-* tor erat, semel indicaretur idque venditor ita

reter. *Semel* fecisset, dixit se pluris estimare: addidit centum

id est, ut sta- millia. Nemo est, qui hoc viri boni fuisse neget;

tim summum sapientis, negant: ut si minoris, quām potui sset,

premium elo- vendidisset. Hæc igitur est illa pernicies, quod

queretur. Si alios bonos, alios sapientes existimant. Ex quo

mile est vende- Ennius. Ne quicquim sapere sapientem, qui sibi ipsi

re, minoris prodeesse nequiret: Verè id quidem, si quid esset

quām possis, & prodeesse, mihi cùm Ennio conveniret. Hecato-

emere pluris roni, dicere, Sapientis esse, nihil contra mores,

quām possis, leges, instituta facientem habere rationem rei

Mosca sorrisu familiaris. Neque enim solum nobis divites esse

ōsis ἔχανται volumus, sed liberis, propinquis, amicis, maxi- mēq; reip. Singulorū enim facultates, & copiae,

Euripid. in divitiae sunt civitatis. Hinc Scævolæ factum, de

Medea. quo pauld antè dixi, placere nullo modo potest. Etenim omnino se negat facturum compendii sui

sui causā, quod non liceat. *Huic nec laus magna Compendium tribuenda est, nec gratia. Sed sive & simu- id est, lucrum latio & dissimulatio dolus malus est ; perpau- cæ res sunt, in quibus iste malus non ver- setur ; sive vir bonus est is, qui prodest quibus potest, nocet nemini, rectè istum virum bo- num non facilè reperiemus. Nunquam igitur est utile peccare, quia semper est turpe : Et, quia semper est honestum, virum bonum esse, semper est utile. Ac de jure quidem prædio- rum sanctum est apud nos jure civili, ut in his vendendis vitia dicerentur, quæ nota essent venditori. Nam, cùm ex duodecim tabulis satis esset cautum, ea præstari quæ essent lin- gua nuncupata ; quæ qui inficiatus esset dupli pœnam subibret : à Jurisconsultis etiam reti *Lingua nun- centiæ* pœna est constituta. Quicquid enim pata veterum inest prædio vitii, id statuerunt, si venditor *juris pruden- sciret*, nisi nominatum dictum esset, præstari *tuum sermo-* oportere. Ut, cùm in arce augurium augures acturi essent, jussissentque Titum Claudium *Centimalum* ; qui ædes in Cœlio monte habe- bat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auspiciis, Claudio proscripsit insulam, vendi- *Claudii reti-* dit; emit Publius Calpurnius lanarius. *Huic ab centia pro dolo* auguribus illud idem denuntiatū est: itaque Cal- *malo damnata.* phurnius cùm demolitus esset, cognovissetque Claudio ædes postea proscripsisse, quām esset ab auguribus demoliri jussus, ad arbitrium illum adegit * quid sibi de ea re facere oporteret *ex* * quicquid *fide bona.* M. Catō sententiam dixit, *hujus nostri sibi dare* Catonis pater. Ut enim cæteri ex patribus, sic facere opor- hic : qui illud lumen progeniuit, *ex filio est no-* minandus. Is igitur judex ita pronuntiavit. Cum in venundando rem eam scisset, & non pro- nuntiasset, emptori damnum præstare oportet. Igitur *ad fidem bonam* statuit pertinere, notum esse emptori vitium quod nōset vendor. Quod si rectè judicavit : non rectè frumenta- riū*

Serviebant, id est, debebant servitutem.

Urgebat id est, premebat.

Quid inter leges & philosophorum dogmata.

* hominum
inter homi-
nes, *Jus gen-
tium jus civile*
continet, non
contra: juris
formula à
divina & na-
turali ratione
dulta.

rius ille, non rectè ædium pestilentium venditor tacuit. Sed hujusmodi reticentia jure civili omnes comprehendendi non possunt : quæ autem possunt diligenter tenentur. M. Marius Gratidianus propinquus noster, C. Sergio Oratæ vendiderat ædes eas, quas ab eodem ipse paucis antè annis emerat. Hæc Sergio serviebant: Sed hoc in mancipio Marius non dixerat. Adducta res in judicium est. Oratam Crassus, Gratidianum defendebat Antonius. Jus Crassus urgebat ; quod vitii venditor non dixisset sciens, id oportere præstari : æquitatem Antonius : quoniam id vitium ignotum Sergio non fuisset qui illas ædes vendidisset, nihil fuisse necesse dici: nec eum esse deceptum, qui id, quod emerat, quo jure esset, teneret. Quorsum hæc? ut illud intelligas, non placuisse majoribus nostris astutos. Sed aliter leges, aliter philosophi tollunt astutias : Leges, quatenus manu tenere res possunt, Philosophi quatenus ratione, & intelligentia. Ratio igitur hoc postulat, nè quid insidiosè, nè quid simulatè, nè quid fallaciter. Suntne igitur insidiæ, tendere plagas, etiam si excitaturus non sis, nec agitaturus ? ipsæ enim feræ, nullo inseguente, sæpe incident : sic, tu cùm ædes proscribas, tabulam tanquam plagam ponas, domum propter vitia vendas, in eam aliquis incurrat imprudens. Hoc quanquam video propter depravationem consuetudinis, neque more turpe haberi, neque aut lege sanctiri, aut jure civili : naturæ tamen lege sanctum est. Societas est enim (quod etsi sæpe dictum est, dicendum tamen est sæpius) latissimè quidem quæ pateat, * omnium inter omnes : interior eorum, qui ejusdem gentis formula à Itaque majores aliud jus gentium, aliud jus divina & na- civile esse voluerunt. Quod enim civile, non turali ratione idem continuo gentiū; quod autem gentiū, idem civile esse debet. Sed nos veri juris germanæq; justitiæ

iustitiae solidam & expressam effigiem nullam
 tenemus: umbrā & imaginibus utimur, eāsq; ipsa
 utinam sequeremur! Feruntur enim ex optimis *naturae prin-
 * naturae & veritatis exemplis. Nam quanti cipiis & ver.
 verba illa! *Uti ne propter te, fidemve tuam, captus*
fraudatusve sim. Quād illa aurea! Ut inter bonos
 bene agier oportet, & sine fraudatione. Sed qui sint
 boni, & quid sit bene agier, magna quaestio est.
 Q. quidem Scævola, pontifex maximus, sum-
 mam vim esse dicebat in omnibus iis arbitriis, * Alias agere.
 in quibus adderetur, *Ex fide bona*; fideiq; bonæ tur ex fide.
 nomen existimabat manare latissimè; idque
 versari in tutelis, societatibus, fiduciis, manda-
 tis, rebus emptis, venditis, conductis, locatis,
 quibus vitæ societas continetur. In his magni
 esse judicis, statuere (præsertim cum in pleriq;
 essent judicia contraria) quid quemque cuique
 præstare oporteret. Quocirca astutiae tollendæ
 sunt, éaque malitia, quæ vult quidem videri se
 esse prudentiam sed abest ab ea, distatque pluri-
 mūm. Prudentia est enim locata in dele&tu bo-
 norum & malorum: malitia (si omnia, quæ tur-
 pia sunt, mala sunt) mala bonis anteponit. Nec *In mancipientiis*
 verd in prædiis solum, jus civile ductum à na- id est, *servis*
 tura, malitiam fraudemque vindicat, sed & in ~~aut~~ ancillis,
 mancipiorum venditione, venditorum *fraus queri solet, an*
 omnis excluditur. Quæ enim scire debuit de sa- *sana, an fugi-*
 nitate, de fuga, de furtis, præstat edicto *Ædili- tiva, an furio-*
 um. Hæredum alia est causa. *Ex quo intelligitur, racia.*
 quoniam juris natura fons sit, hoc secundum na-
 turam esse. Neminem id agere, ut ex alterius
 prædetur infictia. Nec ulla pernicies vitæ major
 inveniri potest, quād in malitia simulatio intel-
 ligentiæ. *Ex quo illa innumerabilia nascuntur,*
 ut utilia cum honestis pugnare videantur.
 Quotus enim quisque reperietur, qui impunita-
 te, & ignoratione omnium preposita, abstinere
 possit injuriā? Periclitemur (si placet) & in
 iis quidem exemplis in quibus peccari vulgus
 homi-

hominum fortasse non putat. Neque enim de si-
caris veneficiis, testamentariis, furibus, pècula-
toribus, hoc loco differendum est: qui non ver-
bis sunt & disputatione Philosophorum, sed
vinculis & carcere * castigandi: sed hæc conside-
remus quæ faciunt ii qui habentur boni. L. Mi-
nutii Basilii, locupletis hominis, falsum testa-
mentum quidam è Græcia Romam attulerunt:
quod quod facilius obtinerent, scripserunt hære-
des secum M. Crassum, & Q. Hortensium, homi-
nes e jūsdem civitatis potentissimos, qui cum il-
lud falsum esse suspicarentur, sibi autem nullius
essent consciæ culpæ, alieni facinoris munusculū
non repudiaverunt. Quid ergo? sat in hoc est,
ut non deliquisse videantur? Mihi quidem non
videtur: quanquam alterum amavi vivum, al-
terum non odi mortuum. Sed cum Basilius,
Marcum Satyrium, fororis filium, nomen suum
ferre voluisse, eūmque fecisset hæredem; hunc
dico patronum agri Piceni, & Sabini: (O turpem
notam temporum illorum!) Num erat æquum
principes * cives rem habere, ad Satrium nihil
præter nomen peryenire? Etenim si is qui non
defendit injuriam, neque propulsat à suis, cùm
potest, injustè facit, ut in primo libro differui:
qualis habendus est is, qui non modò non repel-
lit, sed etiam adjuvat injuriam? Mihi quidem
etiam veræ hæreditates non honestæ videntur, si
sint malitiosis blanditiis officiorum, non verita-
te, sed simulatione * acquisitæ. Atqui in talibus
rebus aliud utile interdum, aliud honestum vi-
deri solet. Falso; Nam eadem utilitatis, quæ ho-
nestatis, est regula, qui hoc non * præviderit, ab
hoc nulla fraus aberit, nullum facinus. Sic enim
cogitans: Est illud quidem honestum, verum hoc
expedit: res à natura copulatas audebit errore
divellere; qui scons est fraudum, maleficiorum
scelerum omnium. Itaq; si vir bonus habeat hanc
vim, ut, si digitis concrepuerit, possit in locu-
pletum

* fatigandi.

* civitatis

Hæredipetæ
turpes.

* quæsitæ.

* Alias pervi-
derit.

pletum testamenta nomen ejus irrepere, hāc vi nos
uetetur, ne si exploratum quidem habeat, id omnino
neminem unquam suspicaturum. At si dares hanc
vīm M. Crasso, ut digitorum percussione hæres pos-
sit scriptus esse, qui re verā non esset hæres, in foro,
mihi crede, saltaret. Homo autem justus, & is, quem
fentimus virum bonum, nihil cuiquam, quod in se
transferat, detrahēt. Hoc qui admiratur, is se, qui sit
vir bonus, nescire fateatur. At verò si quis voluerit
animi sui complicatam rationem evolvere: jam se
ipse doceat, eum virum bonum esse, qui pro sit qui-
bus possit: noceat nemini, nisi lacessitus injuria.
Quid ergo à hic non noceat, qui quodam quasi veno-
no perticiat, ut veros hæredes moveat, in eorum lo-
cum ipse succedat? Non igitur faciat, (dixerit quis)
quod utile sit, quodque expedit? Imò intelligat, ni-
bil nec expedire, nec utile esse, quod sit iuſtum.
Hoc qui non didicerit, bonus vir non esse poterit.
Fimbriam Consularem, audiebam de patre nostro
puer, judicem M. Lutatio Pythiæ fuisse, Equiti Ro-
mano sanè honesto: cùm is sponzionem fecisset, Ni
vir bonus esset: Itaq; ei dixisse Fimbriam se illam rem
munquam judicaturum: ne aut spoliaret famā proba-
tum hominem, si contrā judicasset: aut statuisse vide-
retur, virum bonum aliquem esse, cùm ea res innu-
merabilibus officiis & laudibus contineretur. Huic
igitur viro bono quem Fimbria, etiam non modo
Socrates noverat, nullo modo videri potest quicquam
esse urile quod non honestum sit. Itaq; talis vir non
modo facere, sed nec cogitare quidem quicquam au-
debit, quod non audeat prædicare. Hæc nonne est tur-
pe dubitare philosophos, quæ nē rustici quidem dubi-
tent? à quibus natum est, id quod jam tritum est ve-
ritate proverbium: cùm enim fidem alicujus, boni-
tatemq; laudans, * Dignum esse, dicunt, quicum in te-
nebris misces. Hoc quam habet vim nisi illam, Nihil
expe-

Notionem for-
mam & speci-
em dicit.

* Lusus genus.
erat micare di-
gitis repente
motis Cic. De
divinatione.

Quid est enim
sors? Idem
propemodum
quod micare,
quod talos ja-
ccere, quod tess-
ras, cicero
idem adagium
& in secundo
De finib. lib.

* convertere.

*Notatus Marius, qui consula-
tus gratiā, ab
officio recesserit.*

* illud.

* ducere.

*Notatus Grati-
dianus, qui colle-
garum com-
munem gratiam
ad se propriè
transtulit.*

expedire, quid non deceat, etiamsi id possis, nullo re-
fellente obtinere? Vidēsne igitur hoc proverbio, neq;
Gygi illi posse veniam dari, neque huic, quem paulo
ante fringebam digitorum percussione hæreditates
omnium posse* ad sese convertere? Ut enim, quod
turpe est, id quamvis occultetur, tamen honestum si-
eri nullo modo potest: sic, quod honestum non est, id
utile et sit, effici non potest, adversante etiam & re-
pugnante naturā. At enim, cùm permagna præmia
sunt, est causa peccandi. C. Marius, cùm à spe consula-
tus longè abesset, & jam septimum annum post
præturam jaceret, neque peritus unquam consula-
tem videretur: Q Metellum, cuius legatus erat, sum-
mum virum, & civem, cùm ab eo, in imperatore suo,
Romam missus esset, apud populum Romanum cri-
minatus est, bellum illum producere: si se consulem
fecissent, brevi tempore aut vivum, aut mortuum Ju-
gurtham se in potestatem populi Rom. redacturum.
Itaq; factus est ille quidem Consul: sed à fide justiciā
que decessit: qui optimum & gravissimum civem, cui
jus legatus, & a quo missus esset, in invidiam falso cri-
mine adduxerit, nec noster quidem Gratidianus of-
ficio boni viri functus est tum, cùm prætor esset, col-
legiūmq; prætorum tribuni plebis adhibuissent, ut res
nummaria de communi sententia constitueretur:
jactabatur enim temporibus illis nummus, sic, ut ne-
mo posset scire, quid haberet. Comscripterunt com-
muniter edictum cum poena atq; judicio, constitue-
runtque ut omnes simul in Rostra post meridiem de-
scenderent, & cæteri quidem alias alio: Marius à sub-
sellis in Rostra recta: idq; quod communiter compo-
situs fuerat, solus edixit. Et ea res(tu) quæreris ei mag-
no honori fuit. Omnibus vicis statuæ factæ sunt, ad
eas thus, & cerei. Quid multa; nemo unquam multi-
tudini fuit charior. Hæc sunt, quæ conturbant homi-
nes in deliberatione non unquam, cùm id in que
violatur

violatur equitas, non habetur ita magnum; illud autem, quod ex eo patitur, permagnum videtur: ut Mario præcipere collegis et tribunis plebis popularem gratiam, non ita turpe: consulē mōb eam rem fieri, quod sibi tunc proposuerat valde utile videbatur. Sed omnium una regula est, quam cupio tibi esse, notissimam: Aut illud quod utile videtur, turpe nē sit, aut si turpe est, nē videatur esse utile. Quid igitur possimusque aut illum Marium virum bonum judicare aut hunc? Explica, arq; excute intelligentiam tuam: ut *Explica. s. nam superius comple-*
videas, quæ sit in ea species, forma, & notio viri boni. catam dixit no-
Cadit ergo in virum bonum, mentiri emolumenti sui
causā, criminari, præcipere, fallere! Nihil profecto
minūs. Est ergo ulla res tanti, aut commodum ullum
tam expetendum, ut viri boni & splendorem & nomen
amittas? Quid est, quod auferre tantum utilitas ista,
quæ dicitur, poslit quantum auferre, si boni viri no-
men eripuerit, fidem, justiciamq; detraxerit? Quid
enim interest, utrū ex homine se convertat quis in
belluam, an in hominis figura immanitatem gerat
belluæ? Quid? qui omnia recta & honesta negligunt, *Pompeius nota-*
dummodo potentiam consequantur, nonne idem fa-
ciunt, quod is, qui etiam sacerdotum habere voluit eum, *tus, qui turpi*
cujus ipse audacia potens esset? Utile ei videbatur *consilio Cesa-*
plurimum posse alterius invidiæ: id quām injustum in *rem affinem ad-*
patriam, quām inutile, quām turpe esset, non vide- *junxerat, ducta*
bat. Ipse autem sacer in ore semper Græcos versus *ejus filia. Euri-*
Euripidis de foenassis habebat, quos dicam ut pote- *pideum carmen*
ro, inconditè fortasse, sed tamen ut res possit intelligi: *à Cæsare usur-*
Nam si violandum est jus, regnandi gratia. *patum.*

Violandum est: alii rebus pietatem colas.

Capitalis Eteocles, vel potius Euripides, qui id unum solum, quod omnium sceleratissimum fuerat, excepto perit. Quid igitur minuta colligimus, hæreditates, mercaturas, venditiones fraudulentas? Ecce tibi, *λα* *δ' οὐεβοῖν* qui rex populi Romani, dominusque omnium gentium *χροῖν.*

tum esse concupierit, idque perfecerit. Hanc cupiditatem si quis honestam esse dicit amens est. Probat enim legum & libertatis interitum : earumque oppressionem tetram & detestabiliem, gloriosam putat. Qui autem facitur, honestum non esse in ea civitate, quae libera fuit, quæque esse debeat, regnare : sed ei qui id facere possit, esse utile : quia hunc objurgatione, aut quo potius convitio à tanto errore conter avertere? Potest enim, dii immortales, cuiquam esse utile fœdissimum & terribilium parricidium patriæ : quamvis is, qui eo se obstrinxerit, ab oppressis civibus Parent nominetur? Hoc state igitur dirigenda utilitas est, & quidem sic ut hæc duo verba inter se discrepare, re latrem unum sonare videantur. Nunc * abeo ad vulgi opinionem. Quæ major utintas, quam regnandi, esse possit? Nihil contra irutilius ei, qui id injuste consecutus fit, invenio, cum ad veritatem corpori revocare rationem. Possunt enim cuiquam esse utiles angores, sollicitudines, diurni & nocturni metus, vita insidiarum perieuli rūmque pleniflma?

Multi iniqui atque infideli regno, pauci sunt boni inquit Accius. At cui regno? Quod à Tantalo & Peleope proditum jure obtinebatur. Nam quando plures ei regi putas, qui exercitu populi Remani populum ipsum Romanum oppressissimi, civitatēisque non modo liberari, sed etiam gentibus imperantem, servire sibi coegisset. Hunc tu quas conscientiae labes in animo censes habuisse? quæ vulnera? Cujus autem vita ipsi potest utilis esse, cum ejus vitae ea conditio sit, ut qui illam eripuerit, in maxima & gratia futurus sit, & gloria? Quod si hæc utilia non sunt, quæ maximè videmur, quia plena sunt dedecoris ac turpitudinis: satis perflualum esse debet, nihil esse utile quod non honestum sit. Quanquam id quidem cum sepe alias tum Pyrrhi bello à C. Fabrieio consule iterum, & scenatu nostro judicatum est. Cum enim rex Pyrrhus populo

*Cesar Pater
patriæ appellat-
tus, sed ab op-
pressis.*

*At Roma, Pa-
trem patriæ
Cicronem libe-
ra dixit.*

* Adeo.

populo Romano bellum ultra intulisset, cumq; de imperio certamen esset cum rege generoso ac potente Pyrrhi medico perfuga ab eo venit in castra Fabricii, elque est palliatus, si praeium ei propoluisset, se, ut clam venisset, sic clam in Pyrrhi causa rediturum, & cum veneno necaturum. Hunc Fabricius reducendum curavit ad Pyrrhum, idq; ejus factum a s. natu laudatum est. Atq; si speciem utilitatis, opinionemq; querimus, magnum illud bellum perfuga uaus, & gravem adversarium imperii sustulisset: sed magnum dedecus, & flagitium, quicum laudis certamen fuisset, cum non virtutes sed sceleris superatum. Utrum igitur utilius vel Fabricio, qui talis in hac urbe, quam Arisli des Athenis fuit: vel senatu nostro, qui nunquam utilitatem a dignitate se junxit, armis cum hoste certare, an venenis? Si glorie causa impium experendum est, scelus absit, in quo non potest esse gloria. Si ipse opes experuntur quoquo modo, non poterunt esse utiles cum infamia. Non igitur utilis illa L. Philippi Q. filii sententia: quas civitates L. Sylla, pecuniam accepta, ex senatus consilio liberavisset, ut haec rursus vestigiales essent: neq; his pecuniam, quam pro libertate dederant, redderemus. Ei senatus est assensus. Turpe imperio. Piratarum enim melior fides, quam senatus. At aucta vestigalia, utile igitur. Quosq; audidebunt dicere, quicquam utile, quod non honestum? Poteſt autem ulli imperio, quod gloria debet suum esse, & benevolentia sociorum; utile esse odium & infamia? Ego etiam cum Catone meo ſepe diligui. Nam enim mihi videbatur praefacte zetacium vestigaliaq; defendere, omnia publicanis negare, multa sociis: cum in hos benefici esse deberemus; cum illis sic agere ut cum colonis nostris soleremus. Eoque magis, quod illa ordinum conjunctio ad salutem reip. b. pertinebat. Male etiam Curio, cum causam Transpadanorum æquum esse dicebat: ſemper appetit utilitas.

Turpis, coque
nec utilis L.
Philippi senten-
tia.

Cato perstrictus

Turpis oratio
Curionis, Vin-
cat utilitas.

tem addebat, *Vincat utilitas.* Potius dicitur non esse æquam, quia non esset utilis reipublicæ, quām, cūm æquam esse diceret, non esse utilem fateretur.

Formulas aliquot, & rogatiunculas colligit non inaneras, in quibus videtur aliud hortari utilitas, aliud honestas.

Plenius est sextus liber de officiis Hecatois talium questionum: Sitne boni viri in maxima caritate annonæ, familiam non alere: In utramq; partem disputat; sed tamen ad extremum, utilitate purat officium dirigi magis, quam humanitate. Quærerit, si in mari jactura facienda sit, equine pretiosi potius ja-cturam faciat, * quam servuli vilis: Hic alio res familiaris, alio ducit humanitas. Si tabulam de naufragio stultus arripuerit, extorquebitne eam sapiens, si potuerit? Negat, quia sit injurium. Quid dominus navis? eripiētne suum? Minimè: non plus, quam si navigantem in altum ejicere de navi velit, quia sua sit. Quoad enim per ventum sit eò quo sumpta navis est, non domini est navis, sed navigantium. Quid, si in unâ tabulâ sint duo naufragi, æque sapientes?

* *Vetus exemplar, sibi uter capiat.*
* *in micando.*

Agere cuniculos, ut antè, agere rimas.

* *fibine uterque rapiat, an alter cedat alteri?* Cedit verò: sed ei, cuius magis intersit vel suâ vel reip. causâ vivere. Quid, si hæc paria in utroque? Nullum erit certamen, sed, quasi in sorte, aut * in dimicando vixtus, alteri cedat alter. Quid, si pater fana expilet, cuniculos agat in ærarium? indicetne id magistratibus filius? Nè fas id quidem est: quin etiam defendat patrem, si arguatur; non igitur patriæ præstat omnibus officiis? Imò verò: sed ipsi patriæ conducit, pios habere cives in parenter. Quid, si tyrannidem aucupare, si patriam prodere conabitur pater? filebitne filius? Imò verò obsecrabit patrem, nè id faciat: si nihil proficiet; accusabit, minabitur etiam: Ad extremum, si ad perniciem patriæ res spectabit, patri salutem anteponet.

? an.

Sumpta, condita.

* *Vetus exemplar, sibi uter capiat.*

* *in micando.*

Agere cuniculos, ut antè, agere rimas.

pot
rin
id
bo
af
at
pa
ve
d
b
e

UM

ponet saluti patris. Quærit etiam, si sapiens adulterinos nummos acceperit imprudens pro bonis, cum id rescierit, soluturus sit eos, si cui debear, pro bonis: Diogenes ait: Antipater negat, cui potius assentior. Qui vinum fugiens vendat sciens, debeat. Fugiens, quod átne dicere: Non necesse pütat Diogenes: Anti-pater viri boni existimat. * Hæc sunt quasi contro-versiæ in jure Stoicerum. In mancipio vendendo, * Hæc contro-dicendâe vitia: Non ea, quæ nisi dixeris, redhibeatur mancipium jure civili: sed hæc, mendacem esse, aleatorem, furacem, ebriosum: alteri dicenda videntur, alteri * non videntur. Si quis aurum * non dicenda, vendens, aurichalcum se putat vendere, indicetne ei vir bonus aurum illud esse, an emat denario, quod sit mille denariū. Perspicuum jam est, & quid mihi videatur, & quæ sit inter eos philosophos, quos nominavi, controversia. Pacta, & promissa sempérne servanda sint, quæ nec vi, nec do-lo malo (ut prætores solent dicere) facta sint. Si quis medicamentum cuiquam dederit, ad aquam intercute, pepigeritq; ne illo medicamento unquam postea uteretur, si eo medicamento sanus factus fuerit, & annis aliquot pòst incederit in eundem morbum; nec ab eo, quicum pepigerat, impetrat, ut item eo liceat uti; quid faciendum sit: Cùm sit is inhumans, qui non concedat uti, nec ei quicquam fiat injuriæ, vitæ & saluti consulendum est. Quid? si quis sapiens rogatus sit ab eo, qui eum hæredem faciat, cùm ei testamento sextertium millies relin-quatur, ut antè, quam hæreditatem adeat, luce palam in foro saltet, idq; se facturum promiserit, quod aliter eum hæredem scripturus ille non esset: faciat quod promiserit, ille, necne? Promisisse nolle, & id arbitror fuisse gravitatis: sed, quoniam promisit, si saltare in foro turpe ducet, honestius mentietur, si ex hæreditate nihil ceperit, quam si ceperit: misera fortè

A qua interi-us, que hidrops aut hidropifis.

*De Sole &
Phaethonte fi-
lio.*

* atque quā
constitit.

*De Theseo &
Neptuno.*

*De Agamemno-
ne, & filia im-
molata.*

sorè eam pecuniam in reip. magnun aliquod tem-
pus contulerit, ut vel saltare eum, cum patrīe con-
sulturus sit, turpe non sit. At ne illa quidem promissa
servanda sunt, quæ non sunt iis ipsis utilia, quibus il-
la promiseris. Sol Phaethonti filio (ut redeamus ad
fabulas) facturum se esse dixit, quicquid optāset :
Optavit, ut in currum patris tolleretur : sublatus est,
* atque is antequam constitit, istu fulminis deflagra-
vit. Quantò melius fuerat in hoc, promissum patris
non esse servatum ! Quid, quod Theseus exegit pro-
missum à Neptuno ? qui cùm tres optiones Neptunus
dedisset, optavit interitum Hipolyti filii sui, cùm is
patri suspectus esset de novercā quo optato impe-
trato, Theseus in maximis fuit luctibus. Quid Aga-
memnon ? cùm devovisset Diana quod in suo regno
pulcherrimum natum esset illo anno immolavit Iphi-
geniam, quā nihil erat eo quidem anno natum pul-
chrius. Promissum potius non faciendum, quām
tam tērum facinus admittendum fuit : Ergo & pro-
missa non facienda nonnūquā : neq; semper depo-
sa reddenda sunt. Si gladium quis apud te sanx mēn-
tis deposuerit, repeatat insaniens: reddere, peccatum sit:
non reddere, officium, Quid si is, qui apud te pecu-
niām deposuerit, bellum interat patri : reddēne de-
positum ? Non, credo : Facies enim contra rempub.
quæ debet esse charissima. Sic multa, quæ naturā ho-
nesta videntur esse, temporibus fiunt non honesta :
Facere promissa, stare conventis, reddere deposita,
commutatā utilitate, fiunt non honesta. Ac de iis qui-
dem, quæ videntur esse utilitas contra justitiam, si-
mulatōne prudentiae, satis arbitror dictum. Sed quo-
nam a quatuor fontibus honestatis primo libro offi-
cia duximus, in eisdem versib; mur, cùm docebimus
ea, quæ videntur esse utilia, neq; sunt, quām sint vir-
tutis inimica, ac de prudentiā quidem, quam vult
imitari malitia : itēmq; de justitiā, quæ semper est
utilis, disputatum est.

De

De fortitudine.

Reliquæ sunt duæ partes honestatis : quarum altera in animi excellentis magnitudine & præstantia cernitur : altera in confirmatione, & moderatione continentiae, & temperanïæ. Utile videbatur Ulyssi, ut quidem poëæ Tragici prodiderunt : nam apud Homerum, optimum autorem, talis de Ulysse nulla suspicio est : sed insimulant cum tragœdiæ simulatione insaniz militiam subterfugere voluisse ; Non honestum conculsum. At utile (ut aliquis fortasse dixerit) regnare, & Ithacæ vivere otiose cum parentibus, cum uxore, cum filio. An ullum tu decus in quotidianis periculis & laboribus cum tranquillitate hâc conferendum putas ? Ego vero istam contempnendam, & abjiciendam : quoniam, quæ honesta non sit, nè utiliter quidem esse arbitror. Quid enim auditurum putas fuisse Ulyssem, si in illâ simulatione perseverasset ? qui cum maximas res gesserit in bello tamen hæc audivit ab Ajace :

Cuius ipse princeps jurisjurandi fuit.

Quod omnes scitis, solus neglexit fidem :

Furere assimulavit, nè * coiret, instituit.

Quod ni Palamedis perspicax prudentia.

Illi's precepset malitiosam audaciam,

Fidei sacrata jucunditudo falleret.

Illi verò non modo cum hostibus, verum etiam cum fluctibus (id quod fecit) dimicare melius fuit, quam deserere consentientem Græciam, ad bellum Barbaris inferendum. Sed diuinatus & tabulas, & externa : ad rem factam, nostramque veniamus M. Atilius Regulus, cum consul iterum in Africa ex insidiis captus esset, duce Xanthippo Lacedæmonio, imperatore autem patre Annibal. Hamilcare, juratus missus est ad senatum, ut, nisi redditii essent Pœni captivi nobiles quidam, rediret ipse Carthaginem :

Is,

Ulysses nè ad
Trojam iret,
furorem simu-
lavit, agrum
proscissum sale-
serens. Palam-
edem adoratus
ilius astutiam,
filium ejus,
quæ suicus du-
cendus erat;
objecit. Ulysses
arte aratrum
suspendit, ita-
que detecta.

Fraus. Cujus
rei memor
Ulysses, postea
Palamedem
false crimina-
tus opprescit.
Ex tragœdia
quapiam senarii
sunt.

* quod iacet.

Is cùm Romam venisset, utilitatis speciem videbat; sed eam (ut res declarat) falsam judicavit, quæ erat talis: Manere in patria: esse domi suæ cum uxore, cum liberis: quam calamitatem accepisset in bello, communem fortunæ bellicæ judicantem, tenere consularis dignitatis gradum. Quis hæc neget esse utilia: Quid censes? Magnitudo animi & fortitudo negat. An locupletiores quæris autores? Harum enim est virtutum proprium, nil extimescere; omnia humana despicere, nihil, quod homini accidere possit, intolerandum putare. Itaque quid fecit? In senatum venit, mandata exposuit; sententiam nè diceret, recusavit: quamdiu juréjurando hostium teneretur, non esse se senatorem. Atque illud etiam (O stultum hominem, dixerit quispiam, & repugnantem utilitati suæ!) reddi captivos negavit esse utile: illos enim adolescentes, & bonos duces esse, se jam confectum senectute. Cujus cùm valuissest autoritas, captivi retenti sunt, ipse Carthaginem rediit: neque eum charitas patriæ retinuit, nec suorum. Neq; verò tum ignorabat, se ad crudelissimum hostem, & ad exquisita suppicia profici: sed jusjurandum conservandum putabat. Itaq; tum, cùm vigilando necabatur, erat in meliori causa, quam si domi senex, captivus, perjurus, consularis remansisset. At stulte, qui non modo non sensuerit captivos remittendos, verum etiam dissuaserit. Quomodo stulte; etiāmne si reip. conducebat? Poteſt autem, quod inutile reip. sit, id cuiquam civi utile esse; Pervertunt homines ea, quæ sunt fundamenta naturæ, cùm utilitatem ab honestate se jungunt. Omnes enim expetimus utilitatem, ad eāmque rapimur, nec facere aliter ullo modo possumus. Nam quis est, qui utilia fugiat? aut quis potius, qui ea non studiofissime persequatur? Sed quia nūquam possumus nisi in laude, decorē, honestate utilia reperire, propterea il-

la prima & summa habemus: utilitatis nomen non tam splendidum, quam necessarium ducimus. Quid est igitur, dixerit quis, in jurejurando? Num iratum timemus Jovem? At hoc quidem commune est omnium philosophorum, non eorum modo, qui deum nihil habere ipsum negotii dicunt, & nihil exhibete alteri, sed eorum etiam, qui deum semper agere aliquid, & moliri volunt, nunquam nec irasci Deum, nec nocere. Quid autem iratus Jupiter plus nocere potuisset, quam nocuit sibi ipse Regulus? Nulla igitur vis fuit religionis, quæ tantam utilitatem præverteret. Annè turpiter facet? Primum, *Minima de malis eligenda.* Num igitur tantum mali tuerpitudo ista habebat, quantum ille cruciatus? Deinde illud etiam apud * Accium. *Eclipsis usitata in sermonibus vulgo usurpatis.* Fregistine fidem? Neque dedi, neq; do infidelis cuiquam: quanquam ab impio rege dicitur, luculentè tamen dicitur. Addunt etiam quemadmodum nos dicamus, videri quædam utilia, quæ non sint: sic se dicere: videri quædam honesta, quæ non sint: ut hoc ipsum videtur honestum, conservandi jurisjurandi causâ ad cruciatum reverisse; sed sit non honestum, quia, quod per vim hostium esset actum, ratum esse non debuit. Addunt etiam, quicquid valde utile sit, id fieri honestum, etiam si antea non videretur. Hæc ferè contra Regulum. Sed prima videamus. Non fuit Jupiter metundus, nè iratus noceret: quia neque irasci solet, neq; nocere. Hæc quidem ratio non magis contra Regulum, quam contra omne jusjurandum valer. Sed in jurejurando, non qui metus, sed quæ vis sit, debet intelligi. Est enim jusjurandum affirmatio religiosa. Quod autem affirmat, quasi Deo teste, promiseris, id tenendum est. Jam enim non ad iram deorum, quæ nulla est: sed ad justitiam & ad fidem pertinet. Nam præclarè Ennius, *O fides alma, apta pannis, & jusjurandum Jovis!* Qui igitur *Jusjurandum*

* Attium.

Jusjurandum quid.

Fides in Capi-
tolio Jovi pro-
xima.

Certe conce-
dentis.

* Recip.

Nervosius, ut
Stoicis remissius
ut Peripateticis.

* hinc.

Justis hostibus
pacta præstan-
da, latronibus
nihil oportet.

Quid præverare.

dum violat, is Fidem violat: quam in Capitolio vicinam Jovis Op. Max. (ut in Catonis oratione est) maiores nostri esse voluerunt. At enim ne iratus quidem Jupiter plus Regulo nocuisset, quam sibi nocuit ipse Regulus. Certe, si nihil malum esset, nisi dole-re. Id autem non modo non summum malum, sed ne malum quidem esse, maximâ autoritate philosophi affirmant. Quorum quidem testem non mediocrem, sed haud scio an gravissimum, Regulum, nolite, queso, vituperare. Quem enim locupletiorem quærimus, quam principem * pop. Rom. qui, retinendi officii causâ, cruciarum subierit voluntarium? Nam, quod aiunt, *Minima de malis*, id est, ut turpiter potius, quam calamitosè: An est ullum majus malum turpitudine? Quæ si in deformitate corporis habeat aliquid ostensionis, quanta illa deprivatio, & fœditas turpificati animi debet videri? Itaque, nervosius: qui ista differunt, solum audent malum dicere id, quod turpe sit: qui autem remissius, hi tamen non dubitant summum malum dicere. Nam illud quidem, Neque dedi, n. que do fidem infidelis cuiquam, idcirco rectè à poeta dicitur, quia, cùm tractaretur Arreus, personæ scriviendum fuit. Sed si * hoc sibi sumunt, Nullam esse fidem, quæ infideli data sit: videant ne queratur latebra perjurio. Est autem jus etiam bellicum, fidelsq; jurisjurandi sepe cum hoste servanda. Quod enim ita juratum est, ut mens deferentis conciperet fieri oportere, id observandum est: quod aliter, id si non feceris, nullum perjurium est. Ut, si prædonibus pactum pro capite pretium non attuleris, nul. a fraus est, ne si juratus quidem id non feceris. Nam pirata non est ex perdueiliū numero definitus, sed communis hostis omnium. Cum hoc nec fides esse debet, nec jurandum commune. Non enim, falsum jurare, pej rare est, sed, quod ex animi sententiâ juraveris, sicut verbis concipiatur;

tur, more nostro, id non facete perjurium est. Scite enim Euripides:

Juravi lingua, mentem injuratam gerō.

Regulus vero non debuit conditiones prætationesque bellicas & hostiles perturbare perjurio: cum justo enim & legitimo hoste res gerebatur, adversus quem & totum jus teciale & multa sunt jura communia.

Quod ni ita esset, nunquam claros viros senatus viatos hostibus dedidisset. At vero T. Veturius, & Sparius Posthumus, cum iterum consules essent, quia cum male pugnatum apud Caudium esset, legibus nostris sub jugum missis pacem eum Samnitibus fecerant, dediti sunt his: iustitia enim populi senatusque fecerant. Eodemque tempore T. Numicius,

Q. *Æmilius qui tum Tribuni plebis erant, quod eorum autoritate pax erat facta, dediti sunt, ut pax Samnitum repudiaretur.

Atque hujus deditio[n]is ipse Posthumus, qui dedebatur suorum & auctor fuit. Quod idem multis annis post C. Mancinus, qui, ut Numan[t]inis, quibuscum fine senatus autoritate foedus fecerat, dederetur, rogationem suasit eam, quam Lucius Furius & Sextus Atilius ex senatus consilio fecebant, quam accepta, est hostibus deditus. Honestius hic, quam Q. Pompeius, quo, cum in eadem causa esset, deprecante, accepta lex non est. Hic ea, que videbatur utilitas, plus valuit, quam honestas. Apud superiores utilitatis species falsa, ab honestatis autoritate superata est. At non debuit ratum esse, quod erat actum per vim. Quasi vero fortis viro vis possit adhiberi. Cur igitur ad senatum proficisci[ebatur], cum præsertim de captivis dissuasurus esset. Qued maximum in eo est, id reprehenditis. Non enim suo judicio stetit: sed suscepit causam, ut esset judicium senatus: cui nisi ipse auctor fuisset, captivi profecto Pœnis redditii essent. Ita incolamus in patria Regulus restitueret. Quod quia

*In Hypollito
coronato.*

**Η γλαῦκων*
διμηροχός, n. 3
σφίλιον αὐγέα—
αἴθριον.

* *Claudium.*

* *Mælius.*

quia patre non utile putavit, idcirco honestum sibi & sentire illa, & pati credidit. Nam quod aiunt, quod valde utile sit, id fieri honestum: immo vero esse, non fieri. Est enim nihil utile, quod idem non honestum: nec, quia utile, honestum est; sed quia honestum, utile. Quare ex multis mirabilibus exemplis haud facile quis dixerit hoc exemplo aut laudabilius, aut praestantius. Sed ex tota hac laude Reguli, unum illud est admiratione dignum, quod captivos retinendos censuerit. Nam quod rediit, nobis non mirabile videtur: Illis quidem temporibus aliter facere non potuit. Itaque ista laus non est hominis, sed temporum. Nullum enim vinculum ad adstringendum fidem, jurejurando majores arctius esse voluerunt. Id indicant leges in duodecim tabulis, indicant sacra, indicant foedera, quibus etiam cum hoste devincitur fides: Indicant notationes, animadversionesque censorum, qui nulla de re diligentius, quam de jurejurando judicabat. L. Manlio, Aul. filio, cum dictator fuisset, M. Pomponius tribunus plebis diem dixit, quod is paucos sibi dies ad dictaturam gerendam addidisset: criminabatur etiam, quod Titum filium, qui postea est Torquatus appellatus, ab hominibus relegasset, & ruri habitare jussisset. Quod cum audivisset adolescens filius, negotium exhiberi patri, accurrisse Romam, & * primâ luce Pomponii domum venisse dicitur. Cui cum esset nuntiatum: quod illum iratum allaturum ad se aliquid contra patrem arbitraretur, surrexit è lectulo, remotisque arbitris, ad se adolescentem jussit venire: At ille, ut ingressus est, confestim gladium distrinxit, juravitque se illum statim interfecturum nisi iusjurandum sibi dedisset, se patrem missum esse facturum. Juravit hoc terrore coactus Pomponius: rem ad populum detulit; docuit; cur sibi à causa desistere necesse esset: Manium missum fecit, Tantum temporibus

*Qua ita anti-
quitus jurisju-
randi religio.*

Pomponius jus-
jurandum etiam
metu extortum
praestandum pu-
tavit.

* cùm.

ribus illis jusjurandum valebat. Atque hic T. Manilius is est, qui ad Anienem Gallo, quem ab eo provocatus occiderat, torque detracto, cognomen inventit: cuius tertio consulatu Latini ad Veserim fusi, & fugati. Magnus vir in primis, & qui * nuper indulgens in patrem, idem * acerbus & severus in filium. Sed ut laudandus Regulus in conservando jurando: sic decem illi, quos post Cannensem pugnam juratos ad cænatum misit Annibal, se in castra reddituros ea, quoram potiti erant Poeni, nisi de redimendis captivis impetravissent: si non redierunt, vituperandi. De quibus non omnes uno modo. Nam Polybius, bonus autor in primis, scribit, ex decem nobilissimis, qui tum erant missi, novem revertisse, à senatu re non impetrata: unum ex decem, qui paulo post, quam egregius erat è castris, rediisset, quasi aliquid esset oblitus, Romæ remansisse. Reditu enim in castra, liberatum se esse jurejurando interpretabatur: Non recte: Fraus enim adstringit, non dissolvit perjurium. Fuit igitur stulta calliditas perverse imitata prudentiam. Itaque decrevit Senatus, ut ille veterator & callidus, vincitus ad Annibalem duceretur. Sed illud maximum: Octo hominum millia tenebat Annibal, non quos in acie cepisset, aut qui periculo mortis diffugissent, sed qui relicti in castris fuissent à Paulo & Varrone consulibus. Eos senatus non censuit redimendos, cum id parvâ pecuniâ fieri potuisse: ut esset insitum militibus nostris, aut vincere, aut emori. Quâ quidem re auditâ, fractum animum Annibal scriptis idem, quod sensatus populisque Romanus, rebus afflitis, tam excelsa animo fuisse. Sie honestatis comparatione, ea quæ videntur utilia, vincuntur: * Acilius autem ille, qui Græcè scriptis historiam, plures ait fuisse, qui in castra revertissent, eadēm fraude, ut jurejurando liberarentur, eosque à censoribus, omnibus ignominiosis

Torquati cognomen unde.

* perindulgens.

Indulgens in patrem quem acerbum in se, sic tamen amavit, idem filium securi percussit.

* acerbè severus.

* Atilius.

miniis notatos. Sit jam hujus loci finis. Perspicuum est enim, quæ timido animo, humili, demissō fractōque fiant, (quæ fuisset Reguli factum, si aut de captivis, quod ipsi opus esse videretur, non quod reipub. censueret, aut domi remanere voluisset) non esse utilia, quia sunt flagitiosa, feeda, turpia.

De Temperantia.

Restat quarta pars, quæ docere, moderatione, modestiâ, continentiâ, temperantiâ continetur. Potest igitur quicquam utile esse, quod sit huic talium virtutum choro contrarium? Atqui ab Aristippo Cyrenaici atque Annicerii philosophi nominati, omne bonum in voluptate posuerunt; virtutemque censuerunt ob eam rem esse laudandam, quod efficiens esset voluptatis. Quibus obsoletis, floret Epicurus, ejusdem fere adjutor auctörque sententiaz. Cum his, velis equisque (ut dicitur) si honestatem tueri ac retinere sententia est, decertandum est. Nam si non modò utilitas, sed vita omnis beata, corporis firmâ constitutione, ejusque constitutionis spe exploratâ (ut à Metrodoro scriptum est) continetur: certè hæc utilitas, & quidem summâ (sic enim censem) cum honestate pugnabit. Nam ubi primum prudentiæ locus dabitur? An ut conqueriat undique suavitates? Quam miser virtutis famulatus, servientis voluptati! Quod autem murus prudentiæ! An legere intelligatur voluptates? Fac nihil isto esse jucundius: quid cogitari potest turpius? Jam, qui dolorem summum malum dicat, apud eum quem habet locum fortitudo, quæ est dolorum laborumque contemptio? Quamvis enim multis in locis dicat Epicurus (sicut hic dixit) satis fortiter de dolore; tamen non id spectandum est, quid dicat, sed quid contentaneum sit ei dicere, qui bona voluptate terminaverit,

Cyrenaici,
Epicuri ab
Aristippo Cire-
naico.

Annicerii, ab
Annicerio, qui
priorem sectam
emendavit.

Obsoletis id
est, obscuratis.
Velis equis-
que, proverbi-
aliter.

naverit, mala dolore; ut, si illum audiam de conti-
nentia & temperantiâ; dicit ille quidem multa mul-
tis locis: sed aqua hæret, ut aiunt. Nam quî potest
temperantiam laudare is, qui ponat summum bo-
num in voluptate? est enim temperantia libidi-
num inimica: libidines autem, consecratrices volup-
taris. Atque in his tamen tribus generibus, quoquo
modo posse, non incallide tergiversantur. Pruden-
tiam introducunt, Scientiam suppeditantem volup-
tates, depellentem dolores. Fortitudinem quoque
aliquo modo expedient, cum tradunt, Rationem neg-
ligendæ mortis, perperiendique doloris. Etiam Tem-
peranciam inducunt, non facillimè illi quidem, sed
tamen quoquo modo possunt: dicunt enim, Volup-
tatis magnitudinem, doloris detractione fieri. Justi-
tia vacillat, vel jacet potius, omnésque ex virtutes,
quæ in communitate cernuntur, & in societate ge-
neris humani. Neque enim bonitas, nec liberalitas,
nec comitas esse potest, non plus, quam amicitia, si
hæc non per se expertanrur, sed ad voluptatem uti-
litarémve referantur. Conferamus igitur in pauca.
Nam ut utilitatem nullam esse docuimus, quæ ho-
nestati esset contraria: sic omnem voluptatem dici-
mus honestati esse contrariam. Quò magis repre-
hendendos Calliphonem & Dinomachum judico,
qui se dirempturos controversiam putaverunt, si
cum honestate voluptatem, tanquam cum homine
pecudem, copulavissent. Non recipit istam conjun-
ctionem honestas; aspernatur, repellit. Nec vero fi-
nis bouorum & malorum, qui simplex esse debet, ex
dissimilibus rebus misceri & temperari potest. * Sed
de hoc hactenus: magna enī res, alio loco plurimi-
bus verbis disputata: nunc ad propositum. Quem-
admodum igitur, si quando ea, quæ videretur utili-
tas, honestati repugnat, dijudicanda res sit, satis est
suprà disputatum. Sin autem speciem utilitatis etiam

Aqua hæret.
Proverb.

* Sed de hoc
(magna enī
res est) alio
loco pluribus.
*De Fis. bono-
rum & malo-
rum.*

voluptas habere dicatur, nulla potest esse ei cum honestate conjunctio. Nam ut tribuamus aliquid voluptati, condimenti fortasse nonnihi, utilitatis certe nihil habebit.

Proratio Operis.

HAbes à patre munus, Marce fili, meā quidem sententiā, magnum; sed perinde erit, ut acceperis quanquam & hi tibi tres libri inter Cratippi commentarios, tanquam hospites, erunt recipiendi. Sed ut, si ipse venissem Athenas (quod quidem esset factum, nisi me ē medio cursu clarā voce patria revocasset) aliquando me quoque audires: sic, quoniam his voluminibus ad te profecta vox mea est, tribues his temporibus quantum poteris, poteris autem, quantum voles. Cum verò intellexero, te hoc scientiæ genere gaudere; tum & presens tecum prope diem (ut spero) &, dum abieris, absens loquor. Vale igitur, mi Cicero, tibique persuade, te mihi quidem esse charissimum: sed multo forcè chariorēm, si talibus * monumentis præceptisque lætabere.

* Aleg. monitinis & melius.

*Marci Tullii Ciceronis libri tertii
De Officiis.*

F I N I S.

M. T.

M. T. Ciceronis *Lælius*,
sive de Amicitia Dialogus ad
T. Pomponium Atticum.

Præfatio.

Quintus Mucius Scævola augur multa *Lælius Scævo-*
narrare de C. Lælio, socero suo memo- *la augur, &*
riter & jucundè solebat, nec dubitare *Fan. sacer.*
illum in omni sermone appellare sapi-
entem. Ego autem à patre ita eram
deductus ad Scævolam, sumptâ virili togâ, ut, *Toga viriles*
quoad possem, & liceret, à sensi latere nunquam *mores exigebat.*
discederem. Itaque multa ab eo prudenter dispu-
tata, multa etiam breviter & commode dicta,
memoriæ mandabam, herique studiæ ejus pru- *Scævola ponti-*
dentia doctior. Quo mortuo, me ad pontificem *fec.*
Scævolam contuli, quem unum nostræ civitatis &
ingenio, & * industriâ præstantissimum audeo dī- ** justitiâ.*
cere. Sed de hoc alias: nunc redeo ad augurem.
Cùm sæpe multa narraret, tum memini, domi in
hemicyclo sedentem (ut solebat) cùm & ego *Hemicyclus*
essem una, & pauci admodum familiares, in eum
sermonem illum incidere, qui tum fere omnibus
erat in ore. Meministi enim profecto (ut opinor) *cathedra in mo-*
dum mediū circulū.
Attice, & eò magis, quod P. Sulpicio utebare niul-
tum, cùm is tribunus pleb. capi ali odio à Q. Pompeio qui tum erat consul, disligeret, quicunq; conjun-
ctissime & amantisssime vixerat, quanta hominum
esset vel admiratio, vel querela. Itaque tum Scævola;
cùm in eam iplam mentionem incidisset, exposuit
nobis sermonem Lælii de amicitia, habitum ab illo
secum, & cum altero genero C. Fannio, Marci filio
paucis diebus post mortem Africani. Cujus disputa-

tionis sententias memorizæ mandavi, quæs in hoc libro exposui meo arbitratu. Quasi enim ipsos introduxi loquentes, nè Inquam, & Inquit, sæpius interponeretur. Atque ideo feci, ut tanquam a præsentibus coram haberi sermo videretur. Cum enim sæpe mecum ageres, Attice, ut de amicitia scriberem aliquid; digna mihi res cum omnium cognitione, tum nostrâ familiaritate visa est: itaque feci non invitus, ut prodessem multis tuo regaru. Sed ut in Catone maiore, qui est scriptus ad te de Senectute, Catonem induxi se nem disputantem, quia nulla videbatur aptior persona, quæ de illa ætate loqueretur, quam ejus, qui & diutissimè senex fuisset, & in ipsa senectute præ ceteris floruisse: sic cum accepissimus à patribus, maximè memorabilem C. Lælii & P. Scipionis familiaritatem fuisse; C. Lælii idonea mihi visa est persona, quæ de amicitia ea ipsa diffireret, quæ disputata ab eo meminisset magister meus Scævola. Genus autem hoc sermonum, positum in hominum veterum autoritate, & eorum illustrium, plus(nescio quo pacto) videtur habere gravitatis. Itaque ipse mea legens, sic afficior interdum, ut Catonem, non me, loqui existimeam. Sed, ut tum ad senem senex de senectute, sic in hoc libro ad amicum amicissimus de amicitia scripsi.

Tum est Cato locutus, quo erat nemo ferè senior temporibus illis, nemo prudenter: Nunc Lælius, & sapiens (sic enim est habitus,) & amicitia gloriâ excellens, de amicitia loquitor. Tu velim à me animum parumper avertas, Lælium loqui ipsum putes. C. Fannius & Q. Mutius ad socerum veniunt post mortem Africani, ab his sermo oritur: respondet Lælius; cuius tota disputatio est de amicitia, quam legens tu ipse cognosces. Fan. Sunt ista vera, Læli: nec enim melior vir fuit Africane quisquam, nec clarior. Sed exultimare debes, omnium oculos in te esse conjectos: unum te sapientem.

C. Lælii & P.
Scipionis fa-
miliaritas.

Pius habet
gravitatis ser-
mo positus in
auctoritate ve-
ternum & il-
lustriam viro-
rum.

sapientem & appellant, & existimant. Tribuebatur
hoc modo M. Catoni. Scimus L. * Acilium apud * Atilium.
patres nostros appellatum esse sapientem. Sed uterq;
alio quodam modo : Acilius, quia prudens esse
in jure civili putabatur ; Cato, quia multarum
rerum usum habebat, multaque ejus & in senatu, &
in foro vel provisa prudenter, vel acta constanter,
vel responsa acutè, ferebantur; propterea quasi cogno-
men jam habebat in senectute Sapientis. Te autem
alio quodam modo dicunt, non solum naturā & mo-
ribus, verū etiam studio & doctrinā esse sapien-
tem : nec sicut vulgus, sed ut eruditī solent appellare
sapientem : qualem in reliqua Græcia neminem.

*Septem Gratiæ
Sapientes.*

Nam qui septem appellantur, eos, qui ista subili-
us querunt, in numero sapientum non habent. Athe-
nis unum accepimus, & eum quidem etiam Apolli-
ni oraculo sapientissimum judicatum. Hanc esse in
te sapientiam existimant, ut omnia tua in te posita
esse ducas, humanosque casus virtute inferiores pu-
tes. Itaque ex me querunt, credo item ex te, Scæ-
vola, quonam pacto mortem Africani teras, eoque
magis, quod his proximis Nonis, cum in hortos D.
Bruti Auguris, commentandi causâ (at assolet) ve-
nissemus, tu non affuisti, qui diligentissime semper
illum diem & illud munus solitus es obire. *Scæ-
vola.* Querrunt quidem, C. Læli, multi, ut est à Fan-
nio dictum : sed ego id respondeo, quod animadver-
ti te dolorem, quem acceperis cum summi viri, tum
amantissimi morte, ferre moderate; nec potuisse non
commoveri, nec fuisse id humanitatis tuæ : quod au-
tem his Nonis in nostro collegio non affuisses, va-
letudinem causam, non mœstiam, fuisse. *Lelius.*
Recte tu quidem, Scævola, & verè. Nec enim
ab isto officio, quod semper usurpavi cum vale-
rem, abduci incommodo meo debui : nec ullo casu
arbitror hoc constanti homini posse contingere, ut

ulla intermissio fiat officii. Tu autem, Fanni, qui mihi tantum tribui dicas, quantum ego nec agnosco, nec postulo, facis amicè: sed (ut mihi videris) non recte judicas de Catone. Aut enim nemo (quod quidem magis credo) aut, si quisquam, ille sapiens fuit. Quomodo enim (ut alia omittam) morte in filii tulit? Meminoram Paulum, videram * Caium: sed hi nec comparantur Catori, maximo & spectato viro. Quamobrem cave Catoni anteponas ne istum quidem ipsuni, quem Apollo, ut ait, sapientissimum judicavit; hujus enim facta, illius dicta laudantur. De me autem (ut jam cum utroque loquar) sic habetote. Ego si Scipionis desiderio me moveri negem: quam id rectè faciam, viderint sapientes, sed certè mentiar. Moveor enim tali amico orbatus, qualis (ut arbitror) nemo unquam erit, & (ut confirmare possum) nemo certè fuit. Sed non egeo medicinâ: me ipse consolor, & maxime illo solatio, quod eo errore careo, quo, amicorum discessu, plerique angi solent. Nihil enim mali accidisse Scipioni puto: nibi accedit, si quid accidit. Suis autem incommodis graviter angi, non amicum, sed seipsum amantis est. Cum illo verò quis reget actum esse præclaré? Nisi enim (quod ille minimè putabat) immortalitatem optare vellet; quid non est adeptus, quod homini fas esset optare? Qui summam spem civium; quam de eo jam puerò habuerant, continuò adolescens incredibili virtute superavit: qui consulatum petiit nunquam, factus est consul bis: primum, ante tempus; iterum, sibi suo tempore, reipub. penè serò: qui, duabus urbibus eversis, inimicissimis huic imperio, non modo præsentia, verum etiam futura bella delevit. Quia dicam de moribus facilissimis de pietate in matrem? liberalitate in sorores? bonitate in suos? justitia in omnes? Hæc nota sunt vobis. Quam autem civitati charus fuerit, maestre funeris indica-

* Gallum.

Socratem.

Scipionis laus.

Scipionis mors
à tota Roma
deplorata.

indicatum est. Quid igitur hunc paucorum annorum accessio juvare potuisset? Senectus enim quamvis non sit gravis (ut memini Catonem anno antea quam mortuus est, mecum & cum Scipione differere) tamen autem eam viriditatem, in qua etiam * tunc erat Scipio. Quamobrem vira quidem ratis fuit, vel fortuna, vel gloria, ut nihil posset accedere. Moriendi autem sensum, celeritas abstulit: de quo genere mortis difficile dictu est. Quid homines suspicentur, videtis. Hoc tamen vere licet dicere, P. Scipioni, ex multis diebus, quos in vita celebrissimos lætissimosque viderit, illum diem clarissimum fuisse, cum senatu dimisso, domum reductus ad vesperam est a patribus conscriptis, a populi Romani sociis, & Larinis, pridiè quam excessit e vita: ut ex tam alto dignitatis gradu ad superos videatur potius, quam ad inferos pervenisse. Neque enim assentior iis, qui hec nuper differere coperunt, cum corporibus simul animos interire, atque omnia morte deleri. Plus apud me antiquorum autoritas valet, vel nostrorum majorum, qui mortuis tam religiosa jura tribuerunt: quod non fecissent profecto, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur; vel eorum, qui in hac terra fuerunt: magnamque Græciam (quæ nunc quidem delata est, tunc florebat) institutis & præceptis suis erudierunt: vel ejus, qui Apollinis oraculo sapientissimus est judicatus: qui non tum hoc, tum illud, ut in plerisque, sed idem dicebat semper, animos hominum esse divinos, iisque, cum è corpore excessissent, redditum ad celum, patere optimoque & justissimo cuique expeditissimum: quod idem Scipioni videbatur. Qui quidem, quasi pragaret, per paucis ante mortem diebus, cum & Philus & Manilius adfessent, & alii plures, tuq; etiam Scævola, mecum venisses, triduum differuit de republica: Cujus disputationis fuit extremum ferè de immortalitate animo.

*Quod anima sit
immortalis.*

Socratis.

rum : quæ se in quiete per visum ex Africano audisse dicebat. Id si ita est, ut optimi cuiusque animus in morte facillime eyolet, tanquam è custodia vinculisque corporis : cui censemus cursum ad deos faciliorem fuisse, quam Scipioni ? Quocirca morere hoc ejus eventu, vereor, ne invidi magis, quam amici sit. Sin autem illa * vereor, ut idem interitus sit animorum & corporum , nec vilus sensus maneat : ut nihil boni est in morte , sic certè nihil mali. Sensu enim amissio, sit idem , quasi natus non esset omnino : quem tamen esse natum , & nos gaudemus, & hæc civitas, dum erit, stabitur. Quamobrem cum illo quidem (ut suprà dixi) actum optimè est : necum autem incommodius : quem fuit æquius, ut priùs introieram in vitam, sic priùs exire de vita. Sed tamen recordatione nostræ amicitia sic fruor, ut beatè vixisse videar, quia cum Scipione vixerim : quocum mibi conjuncta cura de republica & de privata fuit; quocum donus , & militia communis ; &, id in quo est omnis vis amicitia, voluntatum, studiorum, sententiarum summa consensio. Itaque non tam ista me sapientia , quam modò Fannius commemo-ravit, fama delectat, falsa præsertim ; quam quod amicitia nostræ memoriam spero sempiternam fore : idque mihi èo magis est cordi , quod ex omnibus seculis vix tria aut quatuor nominantur paria amicorum. Quo in genere sperare video, Scipionis amicitiam & Lelii nostram posteritati fore. Fan. Istud quidem, Lelij, ita necesse est : sed, quoniam amicitia mentionem fecisti, & sumus otiosi , pergratum mihi feceris, spero ictu Scævolæ, si, quemadmodum soles de cæteris rebus cum ex te queruntur, sic de amicitia disputabis, quid sentias, qualem existimes, quæ præcepta des. Scæ. Mihi vero pergratum hoc erit : atque id ipsum cum tecum agere conarer, Fannius ante-vertit. Quamobrem utrique nostrum gratum admodum

Quid sit ami-citia.

Ex omnibus seculis vix tria aut quatuor amicorum paria nomi-nantur,

mod
ipse
mus
quæ
tud
dispe
exe
ri
pro
cit
est
ve
in
re
er
it
a
q
g
e
i

modum feceris. *Lal.* Ego verò non gravarer, si mihi ipse confiderem. Nam & præclara visa res est, & sumus, ut dixit Fannius, otiosi. Sed quis ego sum? aut quæ in me eit facultas? Doctorum est ista consuetudo, eaque Græcorum, ut iis proponatur, de quo disputent, quamvis subito. Magnum opus est, eḡtq; exercitatione non parvâ. Quamobrem, quæ disputari de amicitia possunt, ab eis censeo petatis, qui ista profitentur. Ego vos hortari tantum possum, ut amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis. Nihil est enim tam naturæ aptum, tam conveniens ad res, vel secundas vel adversas: Sed hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse. Neq; id ad vivum refeco, ut illi, qui hæc subtilius differunt, fortasse vere, sed ad communem utilitatem parum. Negant enim quenquam virum bonum esse, nisi sapientem. Sit ita sanè: sed eam sapientiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo est consecutus. Nos autem ea, quæ sunt in usu, vitâque communi, non ea, quæ funguntur, aut operantur, * sperare debemus. Nunquam ego dicam C. Fabricium, M. Curium, T. Coruncanum, quos sapientes nostri majores judicabant, ad istorum normam fuisse sapientes. Quare sibi habeant sapientiæ nomen, & invidiosum & obscurum; concedantq; ut hi boni viri fuerint. Nè id quidem facient; negabunt id, nisi sapienti, posse concedi. Agamus igitur pingui Minervâ, ut aiunt. Qui ita se gerunt, ita vivunt, ut eorum probetur fides, integritas, æquitas, liberalitas; nec sit in eis ulla cupiditas, vel libido, vel audacia; sintque magnâ constantiâ, ut hi fuerunt, quos modò nominavi: hos viros bonos, ut habiti sunt, sic etiam appellando putemus; qui sequuntur, quantum homines possunt, Naturam, optimam recte vivendi ducem. Sic enī perspicere mihi videor, ita natos esse nos, ut inter omnes esset societas quædam: major autem, ut quisque proxime accederet. Itaque

Amicitia omnibus rebus humanis anteponenda.

Amicitia nisi in bonis esse non potest: declarat autem qui sunt boni.

* spectare.

Pingui Mi-
nervâ. *Prov.*

Natura, optima recte vivendi dux.

CIVES

cives potiores sunt, quam peregrini; & propinqui quam alieni: cum his enim amicitiam natura ipsa perit, sed ea non satis habet firmitatis. - Namq; hoc præstat amicitia propinquitat, quod ex propinquitate benevolentia tolli potest, ex amicitia autem non potest. Sublatâ enim benevolentia, amicitia nomen tollitur, propinquitatis man. t. Quanta autem vis amicitie sit, ex hoc intelligi maxime potest, quod ex infinita societate generis humani, quam conciliavit ipsa natura, ita contracta res est, & adducta in angustum, ut omnis charitas aut inter duos, aut inter paucos jungeretur. Et autem amicitia nihil aliud, nisi omnium divinarum humanarū nque rerum, cum benevolentia & charitate, summa consensio. Quâ quidem haud scio an acceptâ sapientiâ, quicquam melius homini sit à diis immortalibus datum. Divitias alii præponunt, bonam alii valetudinem, alii potentiam, alii honores, multi etiam voluptates. Belluarum hoc quidem extremum est: illa autem superiora sunt caduca & incerta, posita non tam in nostris conciliis, quam in fortunæ temeritate. Qui autem in virtute summum bonum ponunt, præclare illi quidem: sed hæc ipsa virtus amicitiam & gignit, & continet; nec sine virtute amicitia esse ulio pacto potest.

*Sine virtute
amicitia esse non
potest.*

* Gallos.

* qui potest: Principio * cui potest esse vita vitalis (ut ait Ennius) qui non in amici mutua benevolentia conquiescat? Quid dulcior, quam habere, quicum omnia audeas sic loqui, ut tecum? Quis esset tantus fructus

fructus in prosperis rebus nisi haberet, qui illis sequè, at tu ipse gauderet? Adversas verò res ferre difficile estet sine eo, qui illas gravius etiam, quam tu, ferret. Denique cæteræ res, quæ expetuntur, opportunitæ sunt singulæ rebus fere singulis: divitiae, ut utare; opes, ut colare: honores, ut laudare; vniuptates, ut gaudreas: valetudo, ut dolore careas, & muneribus fungare corporis. Amicitia plurimas res continet; quoquid te verteris, prædicto est: nullo loco excluditur; nunquam intempestiva, nunquam molesta est. Itaque non aqua, igni, non aere (ut aiunt) pluribus locis utimur, quam amicitia. Neque ego nunc de vulgari aut de mediocri quæ tamen ipsa delectat, & prodest, sed de vera & perfecta loquor, qualis eorum, qui pauci nominantur, fuit. Nam & secundas res splendidiores facit amicitia, & adversas partiens communicansque, leviores. Cùmque plurimas & maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimirum præstat omnibus, quod bonâ spe prælucet in posterum, nec debilitari animos, aut cadere patitur. Verum enim amicum qui intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur sui. Quocirca & absentes adsunt: & egentes abundant; & imbecilles valent; & quod difficilius dictu est, mortui vivunt: tantus eos honor, memoria, desiderium prosequitur amicorum. Ex quo illorum beata mors videtur, horum vita laudabilis. Quod si exemeris ex natura rerum benevolentiae conjunctionem; nec domus ulla, nec urbs stare poterit; nec agri quidem cultus permanebit. Id si minus intelligitur, quanta vis amicitiae concordiaque sit: ex dissensionibus atque ex discordiis percipi potest. Quæ enim domus tam stabilis, quæ tam firma civitas est, quæ non odiis atque dissidiis funditus possit everti? Ex quo, quantum boni sit in amicitia, judicare potest. Agrigentinum quidem doctum quendam virum, carminibus Græcis
vati-

*Amicitia quæ
necessaria, ac
elementa.*

*Omnia fine
amicitia corrunt.*

*Empedocles,
Agrigentinus
poeta, dicebat
Omnes res &
mundum totum
constare ex
amicitia.*

*M. Pacuvii
tragedia de
Oreste & Pyla-
de.*

vaticinatum ferunt: quæ in rerum natura totoque mundo constarent, quæque moverentur, ea contrahere amicitiam, dissipare discordiam. Atque hoc quidem omnes mortales & intelligunt, & re probant. Itaq; si quando aliquod officium existit, amici in periculis aut adeundis, aut communicandis, quis est qui id non maximis effera latibus? Qui clamores totâ caveâ nuper, hospitis, & amici mei M. Pacuvii fuerunt in nova fabula, cum ignorantre rege uter eorum esset Orestes, Pylades Orestem se esse dicoret, ut pro illo necaretur; Orestes autem, ita ut erat, Orestem se esse perseveraret? Stantes plaudebant in re facta: quid arbitramur in vera fuisse facturos? Facile indicabat ipsa natura vim suam; cum homines, quod facere ipsi non possent, id recte fieri in altero judicarent. Hactenus mihi videor de amicitia, quid sentirem, potissimum dixisse: si qua præterea sunt (credo autem esse multa) ab iis, si videbitur, qui ista disputant, quæritote. *Fan.* Nos autem à te potius; quamquam etiam ab ipsis saepe quæsivi, & audivi, non invitus equidem: sed aliud quoddam experimus filum orationis tue. *Scev.* Tum magis id dices, Fanni, si nuper in hortis Scipionis, cum est de republicâ disputationum, affuisse: qualis tum patronus justitiae fuit contra accuratam orationem Phili? *Fan.* Facile id quidem fuit, justitiam justissimo viro defendere. *Scev.* Quid amicitiam? nonne facile ei erit, qui ob eam, summâ fide, constantiâ, justitiâq; servatam, maximam gloriam cœperit? *Lel.* Vix hoc quidem est asserre. Quid enim refert, quâ me ratione cogatis? Cogitis certe. Studiis enim generorum, præsertim in re bona, cum difficile est, tum né æquum quidem oblistere. Sepissime igitur mihi de amicitia cogitanti, maximè illud considerandum videri solet, num propter imbecillitatem atq; inopiam desideranda sit amicitia; ut in danis, recipiendisque mœtritis, quod quisque minus per

se

se posset, id acciperet ab alio, vicissimque redderet: an esset hoc quidem proprium amicitiae; sed, antiquior, & pulchrior, & magis à natura ipsa profecta, alia causa est. Amor enim, ex quo amicitia est nominata, princeps est ad benevolentiam conjungendam. Nam utilitates quidem etiam ab iis percipiuntur saepe, qui simulatione amicitiae coluntur, & observantur causâ temporis. In amicitia autem nihil fatum, nihil simulatum; & quicquid in ea est, id verum & voluntarium est. Quapropter à natura mihi videtur potius, quam ab * imbecillitate, orta amicitia; & applicatione magis animi cum quodam sensu amandi, quam cogitatione, quantum illa res utilitatis esset habitura. Quod quidem quale sit, etiam in bestiis quibusdam animadvertis potest; quæ ex se natos ita amant ad quoddam tempus, & ab iis ita amantur, ut facile eorum appareat sensus. Quod in homine multò est evidenter. Primum, ex ea charitate, quæ est inter natos & parentes? quæ dirimi, nisi detestabili scelere, non potest. Deinde, cùm similis sensus extitit amoris, si aliquem nauci sumus, cuius cùm moribus & natura congruanus, quod in eo quasi lumen aliquod probitatis & virtutis perspicere videamus. Nihil est enim amabilius virtute: nihil quod magis alliciat homines ad diligendum: quippe cùm, propter virtutē & probitatem, eos etiam, quos nunquam vidiimus, quodammodo diligamus. Quis est, qui C. Fabritii, M. Curii, cùm charitate aliqua & benevolentia, memoriam non usurpet, quos nunquam viderit? quis autem est, qui Tarquin. Superbum, qui Sp. Cassium, Sp. Meium non oderit? Cum duobus ducibus de imperio in Italia decertatum est, Pyrrho & Annibale. Ab altero, propter probitatem ejus, non vimis alienos animos habemus. Alterum, propter crudelitatem ejus, semper hæc civitas oderit. Quod si tanta vis probitatis est, ut eam vel in eis, quos nunquam vidimus, vel,

*Antiquior, id
est, Nobilior.*

*Amicitia à na-
tura potius,
quam ab imbe-
cillitate orta.
* indigentias*

quod maius est, in hoste etiam diligamus: quid mirum, si animi hominum moveantur, cum eorum quibuscum usu conjuncti esse possunt, virtutem & bonitatem perspicere videantur? Quanquam confirmatur amor & beneficio accepto, & studio perspecto, & consuetudine adjuncta: quibus rebus ad illum primum motum animi & avaroris adhibitis, admirabilis quedam exardescit benevolentiae magnitudo: quam si qui putant ab imbecillitate proficiisci, ut sit per quam quisque asequatur, quod desideret; humilem sane relinquunt, & maximè generosum, ut ita dicam, ortum amicitiae, quam ex inopia atque indigentia natani volunt. Quod si ita esset, * ut quisque minimum in se esse arbitraretur, ita ad amicitiam esset aptissimus: quod longè secus est. Ut enim quisque sibi plurimum confidit, & ut quisque maximè virtute & sapientia sic munitus est, ut nullo egeat, suaque omnia in seipso posita judicet: ita in amicitia expetendis colendisque maxime excellit. Quid enim? Africanus erat indigens mei? Minime hercle. Ac ne ego quidem illius: sed ego admiratione quadam virtutis ejus, ille yicissim opinione fortasse nonnulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit: auxit benevolentiam consuetudo. Sed quandam utilitates multæ & magnæ consecutæ sunt; non sunt tamen ab earum spe causæ diligendi profectæ. Ut enim benefici liberalésque sumus, non ut exigamus gratiam (neque enim beneficium foeneramur, sed naturâ propensi ad liberalitatem sumus) sic amicitiam, non spe mercedis adducti, sed, quod omnis ejus fructus in ipso amore inest, expetendam putamus. Ab iis, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt longe dissentimus. Nec mirum: nihil enim altum, nihil magnificum ac divinum suspicere possunt, qui suas omnes cogitationes abjecerunt in rem tam humilem tamque contemptam. Quamobrem

Non esse fœnervandum beneficium.

Amicitia non mercedis, sed ex fructu amoris expetenda est.

rem hos quidem ab hoc sermone removeamus : ipsi autem intelligamus, à natura digni sensum diligendi, & benevolentiae charitatem, factâ significatione probitatis. Quam qui appetiverunt, applicant fesse, & proprius admovent, ut & usu ejus, quem diligere cœperunt, fruantur, & moribus ; sintque pares in amore, & equales, propensiōrēsque ad bene meiendum, quam ad reposcendū. Atque hæc inter eos sit honesta certatio, Sic & utilitates ex amicitia maximæ capientur ; & erit ejus ortus à natura, quam ab imbecilitate, & gravior, & verior. Nam si utilitas amicitias conglutinaret, eadem communata dissolveret. Sed quia natura mutari non potest, idcirco veræ amicitiae sempiternæ sunt. Ortum quidem amicitiæ videtis, nisi quid adhuc forte vultis. *Fan.* Tu vero perge, Læli : pro hoc enim, qui minor est natu, meo jure respondeo. *Scœv.* Rectè tu quidem : quamobrem audiamus.

*Sicut natura
mutari non po-
test ; ita amici-
tia, quæ à na-
tura est, perpe-
tuo durat.*

Lælius.

Audite vero optimi viri ea, quæ s̄epissimè inter me & Scipionem de amicitia disserebantur : quanquam ille quidem nihil difficilius esse dicebat, quam amicitiam usque ad extrēmum vitæ diem permanere. Nam, vel ut non idem expediret utrius, incidere s̄epe ; vel ut de repub. non idem sentirent : mutari etiam mores hominum s̄epe dicebat, alias adversis rebus, alias ætate ingravescente. Atque earum rerum exemplum ex similitudine capiebat ineuntis ætatis : quod summi puerorum amores s̄epe una cum prætexta * & togā deponeremur. Sin autem ad adolescentiam perduxissent, dirimi tamen interdum contentionē, * vel luxuriæ, vel conditionis vel commodi alicujus, quod idem adipisci uterq, non posset. Quod si qui longius in amicitia projecti esent, tamen s̄epe labefactari, si in honoris contentionē inci-

*Nibil diffici-
lis, quam ami-
citiam usq; ad
extrēmum vitæ
diem permanere.
* sumptā togā
* vel uxoriæ
conditionis,
vel, &c.*

*Nulla major
pestis in amici-
tia, quam pe-
cunie cupidi-
tas.*

incidissent. Destem enīq; majorem esse nullam in amicitiis, quām in plerisque pecuniæ cupiditatē; in optimis quibusque honoris certamen, & gloriæ: ex quo inimicitias maximas sāpe inter amicissimos extitisse. Magna etiam dissidia, & plerūmq; justa nasci, cūm aliquid ab amicis quod rectum non esset, postularetur; ut aut libidinis ministri, aut adjutores essent ad injuriam. Quod qui recusarent, quamvis honeste id facerent, jus tamē amicitiæ deserere arguerentur ab iis quibus obsequi nollent: illos autem, qui quidvis ab amico auderent postulare, postulatione ipsa profiteri, omnia se amici causâ esse facturos: eorum querelâ in veteratâ, non modò familiaritates extingui solere, sed etiam odia gigni maxima atque semiperna. Hęc itā multa, quasi fatigare amicitias, ut omnia subterfugere non modò sapientiæ, sed etiam felicitatis diceret sibi videri. Quamobrem id primum videamus, si placet, quatenus amor in amicitia progredi debeat. Num, si Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuerē? Num * Buscelinum amici regnum appetentem, num Sp. Melium juvare debuerunt? Tiberium quidem Gracchum, rempub. vexantem, à Q. Tuberone, æqualibutique amicis derelictum videbamus. At C. Blossius Cumanus, hospes familie vestræ, Scævola, cūm ad me, qui aderam * cum Lænate & Rupilio consulibus in consilio, deprecatum venisset; hanc ut sibi ignoscerem, causam afferebat, quod tanti Tib. Gracchum fecisset, ut quicquid ille veller, sibi faciendum putaret. Tum ego, Etiamne, inquam, si te in Capitolium faces ferre vellet? Nunquam, inquit, voluisset id quidem: sed, si voluisset, paruisse. Videtis quām nefaria vox! & hercle ita fecit, vel plus etiam, quām dixit. Non enim paruit ille Tiberius Gracchi temeritati, sed præfuit: nec se comitem illius furoris, sed ducem præbuit. Itaque hāc amentiâ, quæstione-

*Quatenus
amor in amici-
tia progredi de-
beat.*

* Vicellinum.

* Lænati.
*Deprecari, id
est, à se crimen
removere.*

*Nefaria vox
C. Blossii.*

quaestione novâ perterritis, in Asiam profugit, ad hostes se contulit, poenas reipublicæ graves justasque persolvit. Nulla est igitur excusatio peccati, si amici causâ peccaveris. Nam, cum conciliatrix amicitiae virtutis opinio fuerit, difficile est amicitiam manere, si à virtute defeceris. Quod si rectum statuerimus, vel concedere amicis quicquid velint, vel impetrare ab amicis quicquid velimus, perfectâ quidem sapientiâ * si simus, nihil habeat res vitii: Sed loquimur de iis amicis, qui ante oculos sunt, quos videmus, aut de quibus memoriam accepimus, aut quos novit vita communis. Ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt, & eorum quidem maxime, qui ad sapientiam proximè accedunt. Vidi * Paulum Æmilium, C. Luscinio familiarem fuisse (sic à patribus accepimus) bis una consules, & collegas in Censurâ: tum etiam cum iis, & inter se conjunctissimos fuisse M. Curium, & T. Coruncanum, memoriae * traditum est. Igitur ne suspicari quidem possumus, quenquam horum ab amico quippam contendisse, quod contra fidem, contra jusjurandum, contra rempub. esset: nam hoc quidem in talibus viris quid attinet dicere? si contentissent, scio impetraturos non fuisse; cum illi sanctissimi viri fuerint. Æque autem nefas sit, tale aliquid, & facere rogatum, & rogare. At vero Tiberium Gracchum sequebantur C. Carbo, C. Cato, & minime tunc quidem Caius frater, nunc idem acerrimus * inimicus.

Hæc igitur prima lex in amicitia sanciatur, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati. Turpis enim excusatio est, & minime accipienda, cum in cæteris peccatis, tum & quis contra rempub. se amici causâ fecisse fateatur. Etenim eo loco, Fanini & Scævola, locari sumus, ut nos longe prospicere oporteat futuros casus reipub. Deflexit enim jam aliquantulum de spacio curriculoque confuetudo ma-

Nulla est excu-

satio peccati, si

amicis causa

peccaveris:

* sumis, &

nihil.

* Papum.

* proditum.

* hostis.

Prima lex in

amicitia, ut

neque rogemus

res turpes, nec

faciamus roga-

ti.

jorum Tib. Gracchus regnum occupare conatus est, vel regnavit is quidem paucos menses. Nunquid simile pop. Rom. audierat, aut viderat? Hunc etiam post mortem secuti amici, & propinquui, quid in P. Scipionem Nausicum effecerint, sine lacrymis non queo dicere. Nam Carbonem * quoque quem modo posuimus, proper recentem poenam Tib. Gracchi sustinuimus. De C. Gracchi autem tribunatu quid exceptem, non libet augurari. Serpit enim deinde res, quæ proclivis ad perniciem, cum semel coepit, labitur. Videlis in tabella jam antè, quanta sit facta labes, primo Gabinia lege; biennio autem post, Cassia. Videre jam videor pop. Rom. à senatu disjunctum, multitudinisq; arbitrio res maximas agi. Plures enim discent, quemadmodum hæc fiant, quam quemadmodum his refatur. Quorsum hæc? Quia sine sociis nemo quicquam tale conatur. Præcipendum est igitur bonis, ut si in ejusmodi amicitias ighari casu aliquo inciderint: ne existiment ita se alligatos, ut ab amicis in magnâ re aliquid in rem publ. peccantibus non discedant. Improbis autem poena statuenda est; nec minor verò iis, qui secuti erant alterum, quam iis qui ipsi fuerint imperatis duces. Quis clarior in Græcia Themistocles? quis potentior? qui, cum imperator bello Persico servitutē Græciam liberasset, propterque invidiam in exilium missus esset, ingratæ patriæ * injuriam non tulit, quam ferre debuit. Fecit idem quod xx annis antè apud nos fecerit Coriolanus. His adjutor contra patriam inventus est nemo: itaq; mortem sibi uterq; concrivit. Quare talis improborum consensio, non modo excusatione amicitiae tegenda non est; sed potius omni supplicio vindicanda, ut ne quis sibi concessum paret, amicum bellum patriæ inferentem sequi. Quod quidem, ut res coepit ire, haud scio, an aliquando furum sit. Mihi autem non minori curæ est, qualis resp. post mortem meam futura sit, quam qualis hodie sit.

* alias, invidi-
am.

Hæc

Hæc igitur prima lex amicitiae sanciatur, ut ab amicis honesta petamus, amicorum causâ honesta faciamus: neque expectemus quidem dum rogamus, sed studium semper adsit, cunctatio absit: consilium verò dare gaudemus liberè. Plurimum in amicitiâ amicorum bene suadentium valeat autoritas, eaque adhibeat ad monendum non modo aperte sed etiam acriter, si res postulabit; & autoritati adhibita pareatur. Nam quibusdam quos audio sapientes fuisse habitos in Græcia, placuisse opinor mirabilia quædam (sed nihil est, quod illi non persequantur suis argutius) Partim fugiendas esse nimis amicitias, ne necesse sit, unum sollicitum esse pluribus: Satis supérque esse sibi suarum cuique rerum curam; alienis nimis implicari molestum esse; Commodissimum esse, quam laxissimas habenas habere amicitiæ, quas vel adducas, cum velis, vel remittas. Caput enim esse ad beatè vivendum securitatem; quam frui non possit animus, si tanquam parturias unus pro pluribus. Alios autem dicunt etiam multo inhumanius: (quem locum breviter perstrinxí paulo ante) Præsidii, adjumentique causâ, non benevolentia, neque charitatis, amicitias esse expetendas. Itaque, ut quisque minimum firmitatis habeat, minimumque virium, ita amicitias appetere maximè. Ex eo fieri, ut mulierculæ magis amiciiarum præsidia querant, quam viri; & inopes, quam opulentis; & calamitosi, quam ii qui putantur beati. O præclaram Sapientiam! Solem enim è mundo tollere videntur, qui amicitiam è vita tollunt: quam à diis immortalibus nihil melius habemus, nihil jucundius. Quæ est enim ista securitas? specie quidem blandâ, sed re ipsâ multis locis repudianda est. Neque enim est contentaneum, ullam honestam tem, affectionem, ne solitus sis, aut non suscipere, aut suscepimus depozere. Quod si curram fugimus, virtus fugienda est, quæ

Honestâ ab
amicis petenda
non nisi honestâ
amicorum causâ
facienda.

Solem è mundo
tollere videntur,
qui amicitiam
è vita tollunt..

*Proprium ani-
mi bene consti-
tuti.*

* cur.

Stoici.

*Morum simili-
tudo amicitiam
contrahit.*

*ὅμοιον ὁμοίων
φίλοις.*

necessè est, cum aliquâ curâ res sibi contraria^s aspernetur atque oderit, ut bonitas malitiam, remperantia libidinem, ignaviam fortitudine. Itaq;[;] videoas rebus iustis iullos maximè dolere, imbecillibus tortes, flagitious modestos. Ergò hoc proprium est animi bene constituti, & leatari bonis rebus, & dolere contrariis. Quamobrem si cadit in sapientem animi dolor (qui profecto cadit, nisi ex ejus animo extirpatam humanitatem arbitremur) quæ causa est, * ut amicitiam funditus tollamus è vita, nè aliquas propter eam suscipiamus molestias? Quid enim interest, motu animi sublato, non dico inter pecudem & hominem, sed inter hominem & saxum, aut trûncum, aut quidvis generis ejusdem? Néque enim sunt isti audiendi, qui virtutem duram, & quasi ferream esse volunt: quæ quidem est tum multis in rebus, tum in amicitia, tenera atque tractabilis, ut & bonis amici quasi diffundatur, & incommodis contrahatur. Quamobrem angor iste, qui pro amico sæpe capiendus est, non tantum valet, ut tollat è vita amicitiam: non plus, quam ut virtutes, quia nonnullas curas & molestias afferunt, repudientur. Cum autem contrahat virtus amicitiam (ut supra dixi) sicut significatio virtutis eluceat, ad quam se similis animus applicet, & adjungat; id cùm contingit, amor ibi exoriatur necessè est. Quid enim tam absurdum, quam delectari multis inanibus rebus, ut honore, ut gloriâ, ut ædificio, vestitu cultûque corporis: animo autem virtute prædicto, eo qui vel amare, vel (ut ita dicam) redamare possit, non admodum delectari? Nihil est enim remuneratione benevolentiae, nihil vicissitudine studiorum officiorumque jucundius. Quòd si etiam illud addimus, quod recte addi potest, nihil esse quod ad se rem ullam tam alliciat, & tamen attrahat, quam amicitiam similitudo: concedatur profecto verum esse, ut bonos boni diligant, adsciscantque sibi quasi pro-

propinquitate conjunctos, atque naturā : nihil est enim appetentius similium sui, nihil rapacius, quam natura. Quamobrem hoc quidem, Fanni & Scrovala, constat (ut opinor) Bonis inter bonos quasi necessariam benevolentiam esse : qui est amicitiae fons, à naturā constitutus. Sed eadē bonitas etiam ad multitudinem pertinet : non est enim inhumana virtus, neque immanis, neque superba ; que etiam populos universos tueri, et que optimè consulere, solet : quod non fecerit prefecto, si à charitate vulgi abhorret. Atque etiam mihi quidem videntur, qui utilitatis causā fingunt amicitias, amabilissimum nondum amicitiae tollere. Non enim tam utilitas parva per amicum, quam amici amor ipse deleat : tuncq; illud sit, quod ab amico est profectum, jucundum, si cum amore & studio est profectum. Tantumq; absit, ut amicitiae propter indigentiam colantur, ut ii, qui opibus, & copiis, maximēque virtute prædicti (in quā plurimum est præsidii) nūnimē alterius indigent, liberalissimi sint & beneficentissimi. Atq; haud scio, annē opus sit quidem, nihil unquam omnino deesse amicis. Ubi enim studia nostra vigissent, si nunquam studio, nunquam consilio, nunquam operā nostrā, nec domi nec militiæ, Scipio equisset ? Non igitur utilitatem amicitiae, sed utilitas amicitiam consequuta est. Non ergo erunt homines, divitiis afflentes, audiendi, si quando de amicitia quam nec usū, nec ratione habent cognitam, disputabunt. Nam quis est (proh deūm fidem atque hominum !) qui velit, ut neque diligat quenquam, nec ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis, atque in *Tyrannorum visionum* rerum abundantia vivere ? Hęc enim est *tā qualis*. *tyrannorum* vita ; nimirum, in quā nulla fides, nulla charitas, nulla stabilis benevolentia potest esse fiducia : omnia semper suspecta atque solicita sunt ; nullus locus est amicitiae, *Quis enim aut eum diligat,* quem

*In adversis
cognoscuntur
amicis.*

*Fortuna cæca.
Inspiciente fortu-
nato nihil intol-
erabilius.
* fieri.*

* indulgere.
* cum.

*Melius lauda-
biliusque est
amicos quam
divitias pa-
rare.
* quodque.*

*Qui sint in
amicitia fines.*

quem metuit, aut eum, à quo se metui putat? Conluntur tamen simulatione amicitiae duntaxat ad tempus: quod si forte (ut fit plerunque) ceciderint; tum intelligitur, quam fuerint inopes amicorum, Quod Tarquinium dixisse ferunt tum, cum exultasset, Se intellexisse, quos fidos amicos habuisset, quosq; infidos, cum jam neutris gratiam referre posset. Quanquam miror in illâ superbiâ & importunitate, si quenquam habere potuit. Atque ut hujus, quem dixi, mores, veros amicos parare non potuere: sic multorum opes præpotentium excludunt amicitias fideles. Non enim solum ipsa fortuna cæca est, sed eos etiam plerunque efficit cæcos, quos complexa est. Itaque illi effueruntur fastidio fere, & contumaciâ: neque quicquam insipientे fortunato intolerabilius * dari potest. Atque hoc quidem videre licet, eos, qui anteā commodis fuerunt moribus, imperio, potestate, prosperis rebus immutati, spernique ab iis veteres amicitias & * indulgeri novis. Quid autem stultius quam * ut plurimum copiis, facultatibus, opibus possint, cætera parare, quæ parant, pecuniam, equos, famulos, vestes egregias, vasa pretiosa; amicos non parare, optimam & pulcherrimam vitæ (ut ita dicam) supellectilem? Etenim cætera cum parant, cui parent nesciunt, nec cujus causâ laborent. Ejus enim est istorum * quicquid est, qui vincit viribus: amicitiarum sua cuique permanet stabilis & certa possessio; ut etiamsi illa maneat, quæ sunt quasi dona fortunæ, tamen vita inculta, & deserta ab amicis non possit esse jucunda. Sed haec hactenus. Constituendi autem sunt, qui sint in amicitia fines, & quasi termini diligendi. De quibus tres video sententias ferri quarum nullam probo: Unam, ut eodem modo erga amicum affecti simus, quo erga nosmetipsos: Alteram, ut nostra in amicos benevolentia illorum, erga nos benevolentia pariter æqualiterque respondeat:

deat : Tertiam, ut quanti quisque se ipse facit, tanti fiat ab amicis. Harum trium sententiarum nulli prorsus assentior. Nec enim illa prima vera est, ut quemadmodum in se quisque, sic in amicunt sit animatus. Quam multa enim, quae nostrâ causâ nunquam faceremus, facimus causâ amicorum ! peccari ab indigno supplicare, tum acerbius in aliquem invehi, infestarique vehementius : quae in nostris rebus non satis honestè, in amicorum sunt honestissimè. Multæ quoque res sunt, in quibus de suis commodis viri boni multa detrahunt, detrahique patiuntur, ut iis amici potius quam ipsis, fruantur. Altera sententia est, quae definit amicitiam paribus officiis ac voluntatibus. Hoc quidem est nimis exigue & exiliter ad calculos revocare amicitiam, ut par sit ratio acceptorum, & datorum. Dicitur mihi & affluentior videtur esse vera amicitia : nec observare strictè nè plus reddat, quam acceperit. Neque enim verendum est, nè quid excidat, aut nè quid in terram defluat, at nè plus æquo quid in amicitia congeratur. Tertius vero ille finis deterrimus, ut quanti quisque se ipse faciat, tantum fiat ab amicis. Sæpè enim in quibusdam aut animus abjectior est, aut spes amplificandæ fortunæ fractior. Non est igitur amici, talem esse in eum qualis ille in se est : sed * potius eniti, & efficere, ut amici jacentem animum excitet, induratque in spem cogitationemque meliorem. Alius igitur finis veræ amicitiae constituendus est, si prius quid maximè reprehendere Scipio solitus sit, edixero. Negabat ullam vocem inimicorum amicitiaz potuisse reperiri, quam ejus, qui dixisset, Irâ amare oportere, ut si aliquando esset osurus. Nec verò se adduci posse, ut hoc (quemadmodum putaretur) à Biante dictum esse crederet, qui sapiens habitus esset unus è septem : sed impuri cuiusdam, & ambitionis, aut omnia ad suam potentiam revocantis esse sententiam. *Quoniam enim modo*

* potius debet
eniti.
*Oὐ δὲ φιλεῖν
ας μετίσθιτα,
λλοι;
μετέν ας φι-
λέσσονται.*
Arist. Rhet.

modo quisquam amicus ejus esse poterit, cuius se
putabit inimicum esse posse? Quinetiam necesse
erit cupere, & optare, ut quam s^epissime peccet
amicus, quo^m plures det sibi tanquam anfas ad repre-
hendum. Rursum autem recte factis, commo-
disque amicorum necesse erit angi, dolere, invidere.
Quare hoc quidem præceptum, cujuscunq^{ue} est, ad
tollendam amicitiam valet. Illud potius præcipien-
dum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus in amici-
tiis comparandis, ut n^e quando amare inciperemus
eum quem aliquando odiisse possemus. Quinetiam
si minus felices in deligendo suissemus, ferendum id
Scipio potius, quam inimicitiarum tempus cogitan-
dum, putabat. His igitur finibus utendum arbitror,
nt, cum emendati mores amicorum sint, tum sit inter
eos omnium rerum, consiliorum, & voluntatum sine
ullâ exceptione communitas: ut etiam, si qua fortuna
acciderit, ut minus justæ amicorum voluntates
adjuvandæ sint, in quibus eorum aut de capite aga-
tur, aut fama, declinandum sit de viâ, modo n^e
summa turpitudo sequatur. Est enim, quatenus
amicitiæ dari venia possit. Nec verò negligenda est
fama: nec mediocre telum ad res gerendas existi-
mare oportet benevolentiam civium; quam blandi-
tiis & afflentationibus colligere, turpe est. Virtus,
quam sequitur charitas, minimè repudianda est.
Sed s^epe (redeo enim ad Scipionem, cuius omnis
sermo erat de amicitiâ) querebatur, quod in omni-
bus rebus homines diligentiores essent; capras
& oves quod quisque haberet, dicere posse; ami-
cos quot haberet, non posse dicere: & in illis qui-
dem parandis curam adhibere, in amicis eligen-
dis negligentes esse; nec habere quasi signa quæ-
dam & notas, quibus eos, qui ad amicitiam essent
idonei, judicarent. Sunt igitur firmi, & stabiles, &
constantes eligendi: cuius generis est magna pen-
uria;

*Quousque ami-
citia producen-
da sit.*

tia ; & judicare difficile est sanè, nisi expertum. Experiendum autem est in ipsâ amicitiâ : itâ præcurrit amicitia judicium, tollitque experiendi potestatem. Est igitur prudentis sustinere, ut * cursum, sic impetum benevolentia, quo utamur, quasi * aquis tentatis, sic amicitiis, aliquâ parte periclitatis moribus amicorum. Quidam s̄epe in parvâ pecunia perspicuntur, quām sint leves : quidam autem, quos parva movere non potuit, cognoscuntur in magnâ. Si verò erunt aliqui reperti, qui pecuniam præferre amicitiæ sordidum existimant : ubi eos inveniemus, qui honores, magistratus, imperia, potestates, opes, amicitiæ non anteponant ; ut, cùm ex alterâ parte proposita hæc sint, ex altera * vis amicitiæ, non multo illa malint ? imbecilla enim * natura est ad contemnendam potentiam : quam etiam, si, neglectâ amicitiâ, consecuti sunt, excusatum iri se arbitrantur, quia non sine magnâ causâ sit neglecta amicitia. Itaque veræ amicitiæ difficillimè reperiuntur in iis, qui in honoribus, réque publicâ versantur. Ubi enim istum invenias, qui honorem amici anteponat suo ? Quid ? (hæc ut omittam) quām graves, quām difficiles plerisque videntur calamitatum societates ! ad quas, non est facile inventus, qui descendat. Quan- quam Ennius recte,

Difficile est,
amicum fidum
et constantem
invenire.
* currum.
* equis tem-
peratis.

* jus.
* Alias huma-
na natura.

Graves plerisq;
videntur ca-
lamitatum soci-
etates.

Amicus certus in re incerta cernitur ;
tamen hæc duo, levitatis & infirmitatis plerosque convincunt : aut si in bonis rebus contemnunt amicos, aut si in malis deserunt. Qui igitur utrâq; in re gravem, constantem, stabilem se in amicitiâ præstiterit, hunc ex maxime raro hominum genere judicare debemus, & penè divino. Firmamentum autem stabilitatis, constantiæque ejus, quam in amicitiâ querimus, fides est. Nihil enim stabile est, quod infidum est. Simplicem præterea, & communem, & consentientem, * & qui rebus iisdem moveatur, e-

Fides, stabilis
amicitiæ fun-
damentum.
* Alias, id est,
qui rebus.

ligi

ligi par est: quae omnia pertinent ab fidelitatem. Neque enim fidum potest esse multiplex ingenium, & tortuolum: neque vero, qui non iisdem rebus movetur, & natura consentit, aut fidus, aut stabilis potest esse. Addendum eodem est, ut ne criminibus aut inferendis delectetur amicus, aut credat illatis: quae omnia pertinent ad eam, quam jamdudum tracto, constantiam. Ita sit verum illud, quod initio dixi, Amicitiam nisi inter bonos esse non posse. Est enim boni viri (quem eundem sapientem licet dicere) haec duo tenere in amicitia. Primum, ne quid fictum sine neve simulatum: Aperte enim vel obesse, magis ingenuum est, quam fronde occultare sententiam. Deinde non solum ab aliquo illatis criminationes repellere, sed ne ipsum quidem esse suspiciorum, semper aliquid existimantem ab amico esse violatum. Accedat huc suavitas quaedam oportet sermonum, atque morum, haudquaquam mediocre condimentum amicitiae. Tristitia autem, & in omni re severitas absit. Habet illa quidem gravitatem, sed amicitia remissior esse debet, & liberior, & dulcior, & ad omnem comitatem facilitatemque proclivior. Existit autem hoc loco quaedam quaestio subdifficilis: Nunquando amici novi, non indigni amicitia, veteribus sint anteponendi; ut equis vetulis, teneros anteponere solemus. Indigna homine dubitatio. Non enim amicitiarum esse debent, sicut aliarum rerum, satietates. Veterimque quaque (ut ea vina, quae vetustatem ferunt) esse debent suavissimae: verumque illud est, quod vulgo dicitur, Multos modos salis simul edendos esse: ut amicitiae manus expletum sit. Novitates autem, si spem afferunt, ut tanquam in herbis non fallacibus fructus appareat, non sunt illae quidem repudiandae: vetustas tamen suo loco censervanda est: Maxima est enim vis vetustatis & consuetudinis. Atqui in ipso equo (cujus modo

men-

oblatis.

ingenui:

*Tristitia & se-
veritas abesse
debent ab ami-
citia.*

*Novi amici
non sunt veteri-
bus anteponen-
di.*

*Notandum pro-
verbium.*

men
qui
intr
ma
do
mu
sun
ret
sun
gra
nu
or
un
an
on
ci
pi
su
P
P
P
t

mentionem feci) si nulla res impedit, nemo est, qui non eo, quo consuevit, libenter utatur, quam intrectato & novo. Nec modò in hoc quod est animal, sed in iis etiam quæ sunt inanimata, consuetudo valet: cum locis etiam ipsis montuosis delectemur, & sylvestribus, in quibus diutius commorati sumus. Sed maximum est in amicitia, Superiore patet esse inferiori. Sæpe enim excellentiae quædam sunt: qualis erat Scipionis, in nostro (ut ita dicamu) grege. Nunquam ie ille Philo, nunquam * Rutilio, nunquam Mumimio anteposuit, nunquam interioris ordinis amicis: Q. vero Maximum fratrem, egregium virum, omnino sibi nequaquam parem, quod is anteibat ætate, tanquam superiorem colebat suosque omnes per se esse posse ampliores volebat. Quod faciendum, imitandumque est omnibus; ut, si quam præstantiam virtutis, ingenii, fortunæ consecuti sunt, impertiant eam suis, communicentque cum proximis: ut, si parentibus nati sint humilibus, si propinquos habeant imbecilliores vel animo, vel fortunâ, eorum augeant opes, eisque honori sint & dignitati: ut in fabulis, qui aliquandiu, propter ignorantiam stirpis & generis, in famulatu fuerint, cum cogniti sunt, & aut deorum, aut regum filii inventi, retinent tamen charitatem in pastores, quos patres suos multos ad nos esse duxerunt. Quod quidem est multò profectò magis in veris patribus certisque faciendum. Fructus enim ingenii, & virtutis, omnisque præstantiæ tum maxime capitur, cum in proximum quemque confertur. Ut igitur ii, qui sunt in amicitiæ conjunctionisque necessitudine superiores, exequare se cum inferioribus debent: sic inferiores dolere non debent, se à suis amicis aut ingenio, aut fortunâ, aut dignitate superari. Quorum plerique aut queruntur semper aliquid, aut etiam exprobrant: eoque magis, si aliquid habere se putant, quod officiose

* Rupilio.
Superior etate
colendus est.

Meminisse debet is, in quem collatum est beneficium; non commemorare, qui contulit.

Xdei. λαζαρός μέμνησο, δές δὲ ιεπιλαθε.
Proverb. Gr.

* Rupillium.
* Lelium.

Amicitiae etate proverbi judicanda sunt.

Dispares mores dispartia studia sequuntur.

ficiose aut amicè, & cum labore suo aliquo factum queant dicere. Odiosum sane genus hominum, officia exprobantium: quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit. Quamobrem ut si, qui superiores sunt, submittere se debent in amicitia: sic quodammodo inferiores extollere. Sunt enim quidam, qui molestas amicitias faciunt, cum ipsis se contemni putant: quod non serè contingit nisi iis, qui etiam contemnendos se arbitrantur: qui hâc opinione non modò verbis, sed etiam opere levandi sunt. Tantum autem cuique tribuendum est, primum, quantum ipse efficere possis: deinde etiam, quantum ille, quem diligas atque adjuves, possit sustinere. Non enim tu possis (quatumvis licet excellas) omnes tuos ad honores amplissimos perducere: ut Scipio P. * Rutilium potuit consulem efficere, fratrem ejus * Lucium non potuit. Quòd si etiam possis quidvis deferre ad alterum, videndum est tamen, quid ille possit sustinere. Omnino amicitiae, corroboratis jam confirmatisque & ingenii, & ætatis, judicandæ sunt. Nec, si qui ineunte etate, venandi aut pilæ studiosi fuerint, eos habere necessarios oportet, quos tum eodem studio præditos dilexerunt. Isto enim modo nutrices & pædagogi jure vetustatis plurimum benevolentiae postulabunt: qui negligendi quidem non sunt, sed alio quodam modo colendi. Aliter enim amicitiae stabiles permanere non possunt. Dispares enim mores dispartia studia sequuntur, quorum dissimilitudo dislocat amicitias: nec ob aliam causam ullam boni improbis, improbi bonis amici esse non possunt, nisi quod tanta est inter eos quanta maxima potest esse, morum studiorumque distantia. Recte etiam præcipi potest in amicitiis, ne quis intemperat à quadam benevolentia (quod persæpe fit) impedit magnas utilitates amicorum. Nec enim (ut ad fabulas redcam) Trojam Neopto-

Neoptolemus capere potuisset, si Lycomedem apud quem erat educatus, multis cum lacrymis iter suum impediantem, audire voluisset. Et s^epe incident magnæ res, ut discedendum sit ab amicis: quas qui impedire vult, quod desiderium non facile ferat, is & infirmus est, molliisque, naturā & ob eam ipsam causam in amicitia parum justus. Atque in omni re considerandum est; & quid postules ab amico, & quid patiare à te impetrari. Est etiam quasi quædam calamitas in amicitiis dimittendis nonnunquam necessaria. Jam enim à sapientum familiaritatibus, ad vulgares amicitias oratio nostra delabitur. Erumpunt s^epe vitia amicorum tum in ipsis amicos, tum in alienos: quorum tamen ad amicos redundet infamia. Tales igitur amicitiae sunt remissione tuis elevandæ, & (ut Caronem dicere audivi) dissuendæ magis, quam discindendæ sunt: nisi quædam admidum intolerabilis injuria exarserit; ut neque rectum, neque honestum sit, neque fieri possit, ut non statim alienatio, disjunctio que facienda sit. Sin autem morum aut studiorum cōmutatio quædam (ut fieri solet) facta erit, aut in reipublicæ partibus dissensio intercesserit (loquor enim, ut paulò ante dixi, non de sapientum, sed de communibus amicitiis) cavendum erit, nè non solum amicitiae depositæ, sed inimicitiae etiam susceptæ videantur. Nihil enim turpius, quam cum eo bellum gerere, quicum familiariter vixeris. Ab amicitia Q. Pompeii meo nomine se removerat (ut scitis) Scipio: proper dissencionem aurem, quæ erat in repub. alienatus est à collegâ nostro Metello: utrumque egit graviter, autoritate, & offensione animi non acerbâ. Quam obrem primum danda opera est, nequa amicorum diffidia frant: fin tale aliquid evenerit, ut extinctæ potius amicitiae, quam oppressæ esse videantur. Cavendum vero est, nè etiam in graves inimicitias

Neoptolemus:
Lycomedes.

Considerandum
est, quid ab
amicus petatur,
quid nos peta-
mus.

Dissuendæ ma-
gis, quam di-
scindendæ ami-
citiae.

conver-

*Fide, sed cui
vide.*

Bραδέως μέλο
φίλοι γένεσι,
καὶ τὰ ξένη.
Ισορ.

*Amicus alter
idem.*

* *hominis fit
natura.*

Arist. defin.

*Amicitiam
μίαν φυχήν
συνίστησαν
τοις συνά-
στοις.*

*Hinc Ovid. de
Pyl. & Orest.
Qui duo corpo-
ribus, menti-
bus unus erant.*

convertant se amicitia, è quibus jurgia, maledicta, contumeliaz gignuntur. Quæ tamen si tolerabiles erunt, scendæ sunt: & hic honos veteri amicitiae tribuendus est, ut in culpâ sit qui faciat, non qui patitur injuriam. Omnino omnium horum vitiiorum, atq; incommodorum una cautio est, atq; una provisio, ut nè nimis citò diligere incipiamus, néve indigos. Digni autem sunt amicitia, quibus in ipsis inest causa cur diligantur. Rarum istud genus (& quidem opinia præclara rara) nec quicquam difficilius quam reperire, quod sit omni ex parte in suo genere perfectum. Sed pleriq; neque in rebus humanis quicquam bonum nōrunt, nisi quod fructuosum sit: & amicos tanquam pecudes, eos potissimum diligunt, ex quibus sperant, se maximum fructum esse capturos. Itaque pulcherrimâ illâ & maxime naturali carent amicitia per se, & propter se expetendâ: nec ipsi sibi exemplo sunt, hæc vis amicitiae qualis & quanta sit. Ipse enim se quisque diligit, non ut aliquam à se ipse mercedem exigit charitatis suæ, sed quod per se sibi quisq; charus est: quod nisi idem in amicitiam transferatur, verus amicus nunquam reperiatur. Est enim is amicus quidem, qui est tanquam alter idem. Quod si hoc apparat in bestiis, volucribus, agrestibus, tantibus, cicuribus, feris; primum, ut se ipsæ diligent: (id enim pariter cum omni animante nascitur) deinde, ut requirant atque appetant, ad quas se applicent, ejusdem generis animantes, idque faciunt, cum desiderio, & cum quâdam similitudine amoris humani: quanto id magis in * homine fit natura; qui & se ipse diligit, & alterum acquirit, cuius animum ita cum suo commisceat, ut efficiat pene unum ex duobus? Sed plerique perverse, nè dicam impudenter, amicum habere talem volunt, quales ipsi esse non possunt; quæque ipsi non tribuunt amicis, hæc ab iis desiderant. Par est autem, primum ipsum esse virum bonum,

num, tum alterpm similem sui querere. In talibus ea, quam jamdudum tractamus, stabilitas amicitiae confirmari potest, cum homines benevolentia conjuncti, primùm cupiditatibus iis, quib; cæteri servient, imperabunt: deinde æquitate justitiaeque gaudebunt, omniq; alter pro altero suspicet, neq; quicquam unquam, nisi honestum & rectum, alter ab altero postulabit; neq; solum colent se inter se, ac diligenter, sed etiam verebuntur. Nam maximum ornamentum amicitiae tollit, qui ex ea tollit verecundiam. Itaque in his pernitosus est error, qui existimant libidinum peccatorumque omnium patere in amicitia licentiam. Virtutum enim amicitia adjutrix à natura data est, non vitiorum comes: ut quoniam solitaria non posset virtus ad ea, quæ summa sunt, pervenire, conjuncta & * sociata cum altera perveniret: quæ si quos inter societas aut est, aut fuit, aut futura est, eorum est habendus ad summum naturæ bonum optimus beatissimusque comitatus. Hæc est, inquam, societas, in qua omnia insunt, quæ putant homines expetenda, honestas, gloria, tranquillitas animi, atq; jucunditas: ut, cum hæc adsint, beata vita sit, & sine his esse non possit. Quod cum optimum maximumq; sit, si id volumus adipisci, virtuti opera danda est; sine quâ neque amicitiam, neque ullam rem expetendam consequi possumus. Ea vero neglecta, qui se amicos habere arbitrantur, tum se denique errasse sentiunt, cum eos gravis aliquis casus experiri cogit. Quocirca (dicendum est enim saepius) cum judicaveris, diligere oportet; noui cum dilexeris, judicare. Sed cum multis in rebus negligentia plectitur, tum maximè in amicis & diligendis, & colendis. Præpostoris enim utimur consiliis, & acta agimus, quod vetamur veteri proverbio. Nam implicari ultro & citro, vel usu diuturno, vel etiam officiis, repente in medio cursu amicitias, exortâ aliquâ offensione

Nihil preter honestum & rectum ab amicitia petendum est. Non debet verecundia ab amicitia abesse.

* *confociata.*

*Apothegma.
Fucundum est prius, quam diligamus.*

Actum agere.

Proverb.

sione, dirumpimus. Quò etiam magis vituperanda est rei maximè necessaria tanta incuria. Una est enim amicitia in rebus humanis, de cùjus utilitatē omnes uno ore consentiunt: quanquam à multis ipsa virtus contemnitur, & vénitatio quedam atque ostentatio esse dicitur. Multi divitias despiciunt, quos parvo contentos tenuis victus cultusque delectat: honorēs vero, quorum cupiditate quidam inflammatur, quam multi ita contemnunt, ut nihil inanius esse, nihil levius existimant! Itaque cetera, quæ quibusdam admirabilia videntur, permulti sunt, qui pro nihilo putent. De amicitiâ omnes ad unum idem sentiunt, & il, qui ad temp. se edontulerunt, & ii, qui rerum cognitione doctrinâque delectantur, & ii, qui suum negotium gerunt otiosi; postremo ii, qui se totos tradiderunt voluptatibus, sine amicitiâ vitam esse nullam sentiunt, si modo velint aliquâ ex parte liberaliter vivere. Serpit enim nescio quomodo per omnium vitam amicitia: nec ullam ætatis degendæ rationem patitur esse expertem sui. Quinetiam si quis asperitate eâ est, & immunitate naturæ, ut congressus & societatem hominum fugiat atque oderit, quallem fuisse Athenis Timoneum nescio quem acceperimus: tamen is pati non possit, ut non acquirat aliquem, apud quem evomat virus acerbitatis suæ. Atq; hoc maxime judicaretur, si quid tale posset contingere, ut aliquis nos Deus ex hac hominum frequentiâ tolleret, & in solitudine uspiam collocaret; atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam & copiam, hominis omnino aspiciendi potestatem eriperet: quis tam esset ferreus, qui eam vitam ferre posset, cuique non auferret fructum voluptatum omnium solitudo? Verum igitur illud est quod à Tarentino Archyta (ut opinor) dici solitum, nostros senes commemorare audivi ab aliis senibus auditum: Si quis cœlum ascendisset, natu-ramque

Timon Atheniensis Anthropomitus.

rāmque mundi, & pulcritudinem syderum perspexit, insuavem illam admirationem ei forte, quæ jucundissima fuisset, si aliquem, cui narraret, habuisset. Sic Natura nihil natura solitariatu nihil amat, semp̄que ad aliquid solitarium tanquam amicticulum annititur, quod in amicissimo amat. quoque dulcissimum est. Sed cum tot signis eadem natura declarat quid velit, ac querat quid desideret: obsurdescimus tamen nescio quomodo, nec ea, quæ ab eo monemur, audimus. Est enim varius & multiplex usus amicitiae, multæque cause suspicionum, offenditionesq; dantur, quas tum evitare, tum elevarē, tum ferre sapientis est. Una illa sublevanda offensio est, ut & * veritas in amicitia, & fides retineatur. Nam * utilitas.

& monendi amici sepe sunt, & objurgandi: & hæc accipienda amice, cùm benevolè sunt. Sed nescio quomodo verum est, quod in Andria familiaris meus Terentius dixit; Obsequium amicos, veritas odium parit. illud, Obsequium amicos, veritas odium parit. An verum sit Tercianum.

Molesla veritas est, si quidem ex ea nascitur odium, quod est venenum amicitiae: sed obsequium multo molestius, quod peccatis indulgens præcipitem amicum fetri finit. Maxima autem culpa in eo est, qui &

veritatem aspernatur, & in fraudem obsequio impellitur. Omnis igitur hac in re habenda ratio, & diligentia est: primum, ut monitio acerbitate, deinde objurgatio contumiliā careat. In obsequio autem (quoniam Terentiano verbo libenter utimur) comitas ad sit:

affinitatio vitorum adjutrix procul amoveatur, quæ Fugienda est. non modo amico, sed ne libero quidem digna est. assentatio.

Aliter enim cum tyranno, aliter cum amico vivitur.

Cujus autem aures clausæ veritati sunt, ut ab amico verum audire nequeat, hujus salus desperanda est. Audienda est veritas.

Scitum est enim illud Catonis, Multo melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quam eos amicos, qui dulces videantur: illos verum sepe dicere, hos nunquam. Atque illud absurdum est, quod si scilicet, qui monentur, eam molestiam, quam debent ca-

pere, non capiunt; eam capiunt, quam debent carere. Peccasse enim se non anguntur; objurgari, molestè ferunt: quod contra oportebat; delicto dolore, objurgatione gaudere. Ut igitur & monere, & moneri proprium est veræ amicitiae; & alterum libere facere, non asperè alterum patienter accipere, non repugnanter: sic habendum est, nullam in amicitiis pestem esse majorem, quam adulationem, blanditias, assentationem. Quamvis enim multis nominibus est hoc vitium notandum, levium hominum, atque fallacium, ad * voluntatem loquentium omnia, nihil ad veritatem. Cum autem omnium rerum simulatio est vicia, (tollit enim judicium veri, idque adulterat) cum amicitiae repugnat maxime: delet enim veritatem sine qua nomen amicitiae valere non potest. Nam cum amicitiae vis sit in eo, ut unus quasi animus fiat ex pluribus: qui id fieri poterit, si ne in uno quidem unus animus erit, idemque semper, sed varius, commutabilis, multiplex? Quid enim potest esse tam flexible, tam devium, quam animus ejus, qui ad alterius non modo sensum ac voluntatem, sed etiam vultum atque nutum convertitur? Negat quis? nego: ait? ait. Postremo imperavi egomet mihi omnia assentari; ut ait idem Terentius; sed ille sub Gnathoni persona: quod amici genus adhibere; omnino levitatis est. Multi autem Gnathonum similes cum sint, loco, fortuna, fama superiores: horum est assentatio molesta, cum ad vanitatem accessit autoritas. Secerni autem blandus amicus à vero, & internosci tam potest adhibita diligentia, quam omnia fucata & simulata à sinceris atque veris. Concio quae ex imperitissimis constat, tamen judicare solet, quid intersit inter popularem, id est, assentatorem & levem civem, & inter constantem, severum & gravem. Quibus blanditiis C. Papyrus consul nuper influebat in aures cotidianis, cum fert legeni de tribunis pleb.

*Affentatio
amicitiae pestis.*

* voluntatem.

*Amicitia unum
quasi animum
ex pluribus
facit.*

*Papyrus con-
sul blanditiis
in aures con-
tacionis influebat.*

pleb. reficiendis? Dissuasimus nos. Sed nihil de mēs
de Scipione dicam libentius. Quanta illi (Dii im-
mortales) fuit gravitas! quanta in oratione majestas!
ut facile ducem populi Rōm. non comitem dices: sed
affuistis, & est in manibus oratio. Itaq; lex popu-
laris suffragiis populi repudiata est, atque (ut ad me
redeam) meminitis, Q. Maximo fratre Scipionis & L.
Mancipio consulibus, quam popularis lex de sacerdo-
tiis C. Licinii Crassi * videbatur: cooptatio enim col-
legiorum populi ad beneficium transferebatur. Atq;
is primum instituit in forum * versibus agere cum
populo. Tamen illius vendibilem orationem religio
deorum immortalium, nobis defendantibus, facile
vinciebat. Atque id actum est prætore me, quinquen-
nio antequam consul sum factus. Itaque re magis,
quam autoritate, causa illa defensa est. Quòd si in
scena, id est in concione, in qua rebus fictis & ad-
umbratis loci plurimum est, tamen verum valet; si
modo id patefactum & illustratum est: quid in ami-
citia fieri oportet, que tota veritate perpenditur? in
qua nisi (ut dicitur) * apertum pectus videas, tuūq;
ostendas, nihil fidum, nihil exploratum habeas; ne
amare quidem, aut amari possis, cùm id quam verè
fiat, ignores. Quanquam ista assentatio, quamvis
periculosa sit, nocere tamen nemini potest, nisi ei,
qui eam recipit, atque eā delectatur. Itā fit, ut is
assentatoribus patefaciat aures suas maximē, qui ip-
se sibi assentetur, & se maximē ipse delectet. Omni-
no est amans sui virtus: optime enim se ipsa novit,
quamque amabilis sit intelligit. Ego autem non de
virtute nunc loquer, sed de virtatis opinione. Vir-
tute enim ipsā non tam multi prædicti esse, quam vi-
deri volunt. Hos delectat assentatio: his fictus ad
eorum * voluntatem sermo cùm adhibetur, oratio-
nem illam yanam, testimonium esse laudum suarum
putant. Nulla est igitur hæc amicitia, cùm alter ve-

* jubebatur.

* Verius.

Veritas in
scena valet,
multò magis in
amicitia.

* apertum
amicī pectus.

Assentationem
amat, qui ipse
sibi assentatur.

* voluptatem.

Semper auget
Assentatio.

Note.

Alias defluxit.
Epilogus dis-
putationis de
amicitia.

Virtus conciliat
amicitiias &
conservat.

Quid sit ama-
re.

rum audire non vult, alter ad metiendum paratus est. Nec parasitorum in comediiis assentatio nobis faceta videretur, nisi essent milites gloriofi, *Magnas vero agere gratias Thais mibi?* Satis erat respondere, *Magnas Ingentes*, inquit. Semper auget assentatio id, quod, is, cuius ad voluntatem dicitur, vult esse magnum. Quamobrem quamvis blanda ista vanitas apud eos valeat, qui ipsi illam allestant & invitant: tamen etiam graviores, constanteresque admonendi sunt, ut animadvertant, ne callida assentatione capiantur. Aperte enim adulantem nemo non videt, nisi qui admodum est excors. Callidus ille & occultus ne se insinuet, studiose cavendum est: nec enim facillime agnoscitur, quippe qui etiam adversando saepe assentetur, & litigare se simulans blandiatur, atque ad extremum det manus, vincique se patiatur, ut is, qui illusus sit, plus vicisse videatur. Quid autem turpius, quam illudi? *Quod ne accidat,* magis cavendum est, ut in Epiclero:

Hodie me ante omnes comicos stultos series

Versaris, atque luseris tantissime:

Hæc enim in fabulis stultissima persona est, improvidorum, & credulorum senum. Sed nescio quo pacto ab amicitiis perfectorum hominum, id est, sapientum (de hæc dico sapientia, quæ videtur in hominem cadere posse) ad leves amicitias deflexit oratio. Quamobrem ad illam primum redeamus, eamque ipsam concludamus aliquando. Virtus, virtus irquam, C. Fanni, & tu Q. Muci, & conciliat amicitias, & conservat; in ea est enim convenientia rerum in ea stabilitas, in ea constantia. Quæ cum se extulit, & ostendit lumen suum, & idem aspergit, agnoscit que in alio, ad id se admovet, vicissimque accipit ilud, quod in altero est: ex quo eorum exارد scit hyc amor, hyc amicitia; utrumque enim dictum est ab amando. Amare autem nihil aliud est, nisi cum ipsum diligere, quem ames,

ames, nullā indigentia, nullā utilitate quæsitā. Quæ tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiam si tu eam minus secutus sis. Hac nos adolescentes benevolentia senes illos, L. Paulum, M. Catonem, C. Gallum, P. Nasicam, T. Gracchum, Scipionis nostri socerum dileximus. Hæc etiam magis elucet inter æquales, ut inter me & Scipionem, L. Furium, P. Ruprium, Sp. Mummiūm. Viciūm autem senes in adolescentium charitate acquiescimus: ut ego in vestra & in Q. Tuberonis, eisdem etiam admodum adolescentes, P. Rutilii & A. Virginii familiaritate delector. Quandoquidem enim ita ratio comparata est virtute naturæ; nostræ, ut alia ætas oriatur ex alia: maximè quidem oprandum est, ut cum æqualibus possis vivere, qui busdam tanquam è carceribus emissus, cum iisdem pares. Ovid. ad calcem (ut dicitur) pervenire possis. Sed quoniā res humanæ fragiles caducæque sunt, semper aliqui acquirendi sunt, quos diligamus, & à quibus diligamus. Charitatem enim benevolentiaque sublatâ omnis est è vita sublata jucunditas, Mihi quidem Scipio, quanquam est subito eruptus, vivit tamen, semperque vivet. Virtutem enim semper amavi illius viri, quæ extinta non est, nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui; sed etiam posteris erat clara & insignis. Nemo unquam animo aut spe majora suscipiet, qui sibi non illius memoriam atque imaginem proponendam putet. Evidem ex omnibus rebus quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possim comparare. In hac mihi de republica consensus, in hac rerum privatarum consilium, in eadem requies plena oblectationis fuit: nunquam illum, nè minimâ quidem re, offendit quod quidem senserim; nihil audivi ex eo ipse, quod nollem. Una domus erat, idem vixit, isque communis: neque solum militia, sed etiam peregrinationes,

139
 nationes, rusticationesque communes. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid, atque dicendi? in quibus, remoti ab oculis populi, omne cœlum tempusque contrivimus. Quarum rerum recordatio & memoria si una cum illo occidisset, desiderium conjunctissimi viri, atque amantissimi ferre nullo modo possim. Sed nec illa extincta sunt, alunturque potius, & augentur cogitatione, & memoriam. Et si plane illis orbatus essem, magnum tamen afferret mihi ætas ipsa solatium: diutius enim jam in hoc desiderio esse non possum. Omnia autem brevia tolerabilia esse debent, etiam si magna sint. Hæc habui de amicitia quæ dicerem. Vos autem hortor, ut ita virtutem locetis (sine qua amicitia esse non potest) ut, eâ exceptâ, nihil amicitia præstabilius esse putetis.

(M. T. C. Lelii, seu De Amicitia.

F I N I S.

M. T.

M. T. Ciceronis *Cato Major*,
 seu *De Senectute ad T. Pomponium Atticum.*

Dialogi Personæ:

Scipio, Cato, Lælius.

Præfatio.

OTite, si quid ego adjuro, *Eniamve le-*
vâssô.
Quæ nunc te coquit, & versat sub pectore
fixa,
*Ecquiderit * pretii.*

* præmii.

Licet enim versibus iisdem mihi affari te, Attice, quibus affatur Flaminium ille vir haud magna in re, sed fidei plenus: quanquam certò scio non, ut Flaminium, *Sollicitari te, Tite, sic, noctesque, diesque.*

Attice,

Novi enim moderationem animi tui, & exquitatem: teque non cognomen solum Athenis deportasse, sed humanitatem & prudentiam intelligo. Et tamen suspicor iisdem rebus te, quibus meipsum sentio interdum gravius commoveri: quarum consultatio & major est, & in aliud tempus differenda. Nunc autem mihi visum est, de senectute aliquid ad te scribere: hoc enim onere, quod mihi tecum commune est, ait jam urgentis, aut certè adventantis senectutis, & te, & meipsum levare volo: et si te quidem id modestè, ac sapienter, sicut omnia, & ferre, & latrurum esse certò scio. Sed mihi, cum de senectute aliquid vellem scribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo

*Personarum
dignitas addit
orationi auto
ritatem.*

uterque nostrum communiter uteretur. Mihi quidem ita jucunda hujus libri confessio fuit, ut non modo omnes abstulerit senectutis molestias; sed efficerit mollem etiam & jucundam senectutem. Nunquam igitur fatis laudare digne poterit philosophia, cui qui pareat, omne tempus aetatis sine molestia possit degere. Sed de ceteris & diximus multa, & saepe dicemus. Hunc vero librum de senectute ad te misimus. Omnem autem sermonem tribuimus, non Tithono, ut Aristo Chius, ne parum esset autoritatis, tanquam in fabula: sed M. Catoni sensi, quo majorem autoritatem haberet oratio. Apud quem Lælium & Scipionem facimus admirantes, quod is tam facile senectutem ferat; ilique eum respondentem. Qui si eruditius videbitur disputare, quam consuevit ipse in suis libris, attributio Græcis litteris, quantum constat eum perstudiosum fuisse in senectute. Sed quid opus est plura? jam enim ipsius Catonis sermo explicabit nostrum omnem de senectute sententiam.

Dialogus.

*P. Scipio, C. Lælius, & Cato
Interlocutores.*

Scipio.

Sæpenumero admirare soleo cum hoc C. Lælio, tum ceterarum rerum tuam excellentem, M. Cato, perfectanque sapientiam, tum vel maxime, quod tenetum tuana nunquam tibi gravem esse sensim: Quæ plerisque senibus sic odiosa est; ut omnes se Anna gravius dicant sustinere. *Cato.* Rem haud sane. *Scipio.* & Læli difficultem admirari videmini. Quibus enim nihil opis est in ipsis ad bene beatoque vivendum, si omnis gravis est ætas: qui autem omnia bona

bona
quo
mis
tant
fluct
qua
tare
pue
gra
age
qua
per
sap
gnan
in l
cer
qui
ber
ind
effi
ciss
vici
en
cu
gr
fe
ce
pa
va
m
vi
d
H
n
v

bona à seipsis petunt, iis nihil potest malum videri, quod naturae necessitas afferat. Quo in genere inprimis est senectus: quam ut adipiscantur, omnes optant; eandem accusant adepti: Tanta est inconstans multitudo, atque perversitas. Obrepere aijunt eam citius, quam putant. Primum, quis coegerit eos falsum putare? Qui enim citius ad escenaria senectus, quam pueritiae adolescentia, obrepit? Deinde, qui minus gravis esset ius senectus, si octogenesimum annum agerent, quam si octogesimuna? præterita enim aetas, quamvis longa, cum effluxisset, nullâ consolatione permulcere posset futuram senectutem. Quocirca, si sapientiam meam admirare soletis (qui utinam digna esset opinione vestra, nostrisque cognomine!) in hoc sumus sapientes, quod naturam optimam dum tanquam Deum sequimur, eique paremus: A qua non verisimile est, cum cæteræ partes ætatis bene descriptæ sint, extremum actum, tanquam ab inerti poeta, esse neglectum. Sed tamen necesse fuit esse aliquid extremum, & tanquam in arborum bacis, terraque frugibus, maturitate tempestivâ, quasi vietum & caducum: quod ferendum est molliter sapienti. Quid enim est aliud, gigantum more bellare cum diis, nisi naturæ repugnare? *Læl.* Atqui Cato gratissimum nobis, ut etiam pro Scipione pollicear, feceris, si (quoniam volumus, & speramus quidem certè senes fieri) multò antè à te didicerimus, quibus facilimè rationibus ingravescerem, ætatem ferre possimus. *Cato.* Faciam vero Læli, presertim si utriq; vestrum gratum (ut dicas) futurum sit. *Scip.* Volumus sane, nisi molestum est. Cato tanquam aliquam viam longam confercis, quâ nobis quoq; ingredendum sit istuc, quo pervenisti, videre quale sit. *Cato.* Faciam, ut potero, Læli: sape enim interfui querelis magorum æqualium (Pares autem cum paribus, Proverb. veteri proverbio, facilimè congregantur) * quæ * quas.

Γῆγας ὅταν
μὴ απὸ πᾶς
ἔυχεται λόγος
τοῦ ξέληνος
Μέμφεται.

Cato sapiens
dicebatur.
ἔπεις διεργάτης

Quid sit gi-
gantes cum diis
bellare.

Oἰόπαχσίν,

C. Salinator, quæ Spu. Albinus, homines consulares, nostri fere æquales, deplorente solebant: tum, quod voluptatibus caserent; sine quibus vitam nullam putarent; tum, quod spernerentur ab iis, à quibus essent solliciti. Qui mihi non id videbantur accusare quod esset accusandum. Nam si id culpâ senectutis accideret, eadem mihi usu evenirent, reliquisque omnibus majoribus natu, quorum ego multorum cognovi senectutem sine querelâ, qui se & à libidinum vinculis laxatos esse non moleste ferrent, nec à suis despicerentur. Sed omnium istiusmodi querelarum in moribus est culpa, non in ætate. Moderati enini, & nec difficiles senes, nec inhumani, tolerabilem agunt senectutem: importunitas autem, & inhumanitas omni ætati molesta est. Læl. Est, ut dicas, Cato; sed fortasse dixerit quispiam, tibi propter opes, & copias, & dignitatem tuam, tolerabilem senectutem videri; id autem non posse multis contingere.

*Cato, Est illud quidem, Læli aliquid, sed nequaquam in isto sunt omnia: ut Themistoclem ferunt Seriphio cuidam in jurgio respondisse, cum ille dixisset, non eum suâ, sed patriæ gloriâ splendorem affecatum: Nec hercle, inquit, si ego Seriphius essem, nobilis, nec, si tu Atheniensis essem, clarus unquam fuisses. Quod codem modo de senectute potest dici. Neque enim in summa inopia levis esse senectus potest né sapienti quidem; nec insipienti, etiam in summa copia, non gravis. Aptissima omnino sunt, Scipio & Læli, arma senectutis, artes exercitationesque virtutum: quæ in omni ætate cultæ, cum multum diuq; vixeris, mirificos afferunt fructus; nec solum quia nunquam deserunt né in extremo quidem tempore ætatis, (quanquam id maximum est) verum etiam, qui conscientia bene actæ virtutæ, multorumq; benefactorum recordatio jucundissima est. Ego quidem Q. Maximum, eum, qui Tarentum recepit, adolescens

In moribus est
culpa, non in
ætate.

Themistocles:
responsio ad
Seriphium
quendam.

Ott. &c.
autde Sæpius
Θ. ἡ οὐομα-
σδε ἐγένετο,
ετ ἔκαιρος
Αθηναῖος.
Plat.

Senectutis
arma.

scens ita dilexi senem, ut æqualem: erat enim in illo
viro comitate condita gravitas; nec senectus mores
mutaverat. Quanquam eum colere cœpi non admo-
dum gradum natu, sed tamen jam ætate proiectum.
Anno enim post, quam primum consul fuerat, ego
natus sum, cumq; eo quartum consule adolescentulus
miles profectus sum ad Capuam; quintoque anno
post ad Tarentum quæstor: deinde ædilis: quadri-
ennio post factus sum prætor: quem magistratum
gessi consulibus Tuditano & Cethego. Tum quidem
ille admodum senex, suasor legis Cinciae de donis &
muneribus fuit. Hic & bella gerebat, ut adolescens,
cum planè grandis esset: & Annibalem, juveniliter
exultantem, patientia suâ molliebat: de quo præcla-
re familiaris noster Ennius:

Unus homo nobis cuncta do restituit rem.

Non ponebat enim rumores ante salutem:

Ergo postque magisque viri nunc gloria claret.

Tarentum vero quā vigilantiā, quo concilio recepit? cum quidem, me audiente, Salinatori, qui, amissō
oppido, fugerat in arcem, glorianti, atque ita dicen-
ti, Meā operā (Q. Fabi) Tarentum recepisti: Certe,
inquit, ridens: Nam nisi tu amississes, ego nunquam
recepissem. Nec verò in armis præstantior, quam in
toga; qui consul iterum, Sp. Carvilio collegā quie-
scente, C. Flaminio tribuno plebis, quoad potuit re-
stituit agrum Picenum & Galicum viritim contra
senatus autoritatem dividenti. Augurque cūm esset,
dicere ausus est, optimis auspiciis ea geri, quæ pro
reipub. salute gererentur; quæ contra remp. fierent,
contra auspicia fieri. Multa in eo viro præclara cog-
novi, sed nihil est admirabilius, quam quomodo ille
mortem M. filii tulit, clari viri, & consularis. Est in ma-
nibus viri laudatio, quam cūm legimus, quem philos-
phum non contemnumus? nec verò ille in luce modò,
atq; in oculis civium magnus; sed intus; domiq; præ-
stan-

*Capua Apulæ
civitas.*

Cincia lex.

*Cunctator Fa-
bius.*

*Q. Fabii re-
sponsio ad Sal-
inatorem, de re-
cepto Tarento.*

*Es òiavðs
æpis Q., à-
muveds wæi
wælens. Hom.*

stantior. Qui sermo? quæ p̄cepta? quanta notitia antiquitatis? quæ scientia juris augurandi? multæ etiam, ut in homine Romano, literæ omnia memoria tenebat, non domestica solum, sed etiam externa bella. Cujus sermone ita tum cupidè fruebar quasi jam divinarem id, quod evenit, illo extinto, unde dicerem, fore neminem. Quorsum igitur hæc tam multa de Maximo? Quia profecto videtis, nefas esse dictu, miseram fuisse talem senectutem. Nec tamen omnes possent esse Scipiones, aut Maximi, ut urbium expugnations, ut pedestres navalisque pugnas, ut bela a se gesta, triumphosque recordentur. Est etiam quiete & pure, & eleganter aetate ætatis placida ac lenis senectus: qualem accepimus Platonis, qui uno & octogesimo anno scribens mortuus est: qualem Isocratis, qui eum librum, qui Panathenaicus inscribitur quarto & nonagesimo anno scriptissime dicitur, vixitque quinquennium postea: cuius magister Leontius Gorgias, centum & septem complevit annos: neq; unquam in suo studio atque opere cessavit. Qui, cum ex eo quereretur cur tam diu vellet esse in vita: Nihil habeo, inquit, quod accusem senectutem. Praclarum responsum, & docto homine dignum. Sua enim vitia insipientes, & suam culpam in senectutem conferunt: quod non faciebat is cuius modò mentionem feci, Ennius:

Sicut fortis equus, spatio qui sape supremo

Vicit Olympia, nunc senio confectu' quiescit.

equi fortis & victoris senectuti comparat suam: quem quidem probè meminisse potestis. Anno enim undevicesimo post ejus mortem, hic consules T. Elanius & M. * Attilius tacti sunt: ille autem * Capione & Philippo iterum consulibus mortuus est, cùm ego quidem v & ix annos natus, legem Voconiam voice magnâ & bonis lateribus suasisset. Sed annos Ixx natus (tot enim vixi. Ennius) ita serebat duo,

quæ

* Acilius.

* Scipione.

Lex Vesonria.

quæ maxima putantur onera, paupertatem & senectutem, ut iis penè delectari viderentur. Etenim cùm complector animo, quatuor causas reperio, cur senectus misera videatur : unam, quòd avocet à rebus gerendis ; alteram, quod corpus faciat infirmum ; tertiam, quòd privet omnibus ferè voluptatibus ; quartam, quòd haud procul absit à morte. Earum si placet, causarum quantum quæque valeat, quantumque justa sit unaquæque, videamus. A rebus gerendis senectus abstrahit. Quibus ? an iis, quæ geruntur juventute & viribus ? Nullæne igitur res seniles sunt quæ vel infirnis corporibus, animo tamen administrantur ? Nihil igitur agebat Q. Maximus ? nihil L. Paulus pater tuus, Scipio, sacer optimi viri, filii mei ? Cæteri senes, Fabricii, Curii, Coruncanii, cùm rempub. consilio & autoritate defendebant, nihil agebant ? Ad Appii Claudiī senectutem accedebat etiam ut cæcus esset : tamen is, cum sententia senatus inclinaret ad pacem, & fædus faciendum cum Pyrrho, non dubitavit dicerè illas, quæ versibus persecutus est Ennius.

Quæ vobis mentis, recte quæ stare solebant

*Ante bac, * dementi sese flexere ruinâ ?*
cæteraque gravissime. Notum enim vobis carmen est : & tamen ipsius appii extat oratio : atque hanc ille egit septem & decem annis post alterum consulatum, cum inter duos consulatus anni x interfuerint, censorq; ante consulatum superiorēm fuisset. Ex quo intelligitur, Pyrrhi bello grande saepe fuisse : & tamen sic a patribus accepimus. Nihil igitur afferunt qui in re gerenda versari senectutem negant : similique sunt, ut si qui gubernatorem in navigando nihil agere dicant, cum alii malos scandant, alii per foros cursinent, alii sentinam exhaustant ; ille autem clavum tenens, sedeat in puppi quietus. Non facit ea quæ juvenes : at vero multo majora & meliora facit

Non

*Cur senectus
misera videatur.*

*Senectutem
impedimento
non esse rebus
gerendis.*

Appius cæcus.

** dementis,*

Non enim viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporum res magnæ geruntur; sed consilio, auctoritate, sententiâ: quibus non modò non orbari, sed etiam augeri senectus solet. Nisi forte ego vobis, qui & miles, & tribunus, & legatus, & consul verius sum in vario genere bellorum, cessare nunc videor, cum bella non gero: aut senatui, quæ sunt gerenda, præscribo; & quomodo Carthagini male jamdiu cogitanti, bellum inferatur, multò ante denuncio: de qua non ante vereri desinam, quam illam excisam esse cognovero. Quam palmam utinam immortales diti Scipio, reservent! ut avi reliquias persequere: cuius à morte hic tertius & tricesimus est annus, sed memoriam illius viri accipient omnes auni consequentes. Anno ante me censorem mortuus est, novem annis post meum consulatum, cum consul iterum, me consule, creatus esset. Num igitur, si ad centesimum annum vixisset, senectutis eum suæ pœniteret? nec enim excursione, nec saltu, nec eminus hastis, aut cominus gladiis uteretur; sed consilio, ratione, sententiâ. Quæ nisi essent in senibus, non summum concilium maiores nostri appellâssent senatum. Apud Lacedæmonios quidem u, qui amplissimum magistratum gerunt, ut sunt, sic etiam appellantur senes. Quod si legere & audire voletis externa, maximas respub. ab adolescentulis labefactatas, à senibus sustentatas & restitutas reperietis.

Cedo, quî vestram remp. taatum amissis tam circa? sic enim percontanti, ut est in Nævii poetæ ludo, respondentur & alia, & hæc in primis.

Proveniebant oratores novi, stulti, adolescentuli, Temeritas est videlicet florentis ætatis, prudentia senectutis. At memoria minuitur. Credo, nisi exerceas eam, aut etiam si sis naturâ tardior. Themistocles omnium civium nomina perceperat: num igitur censes eum, cum ætate processisset; qui Aristides esset,

Lysi-

*Senectus à se-
nio.*

*Réponse
senes urde
yepsoia
sumnum cor-
cilium, apud
Lacedæmonios.*

*Iambicus tetra-
meter Memori-
am in senectute
non minuit The-
misto les memo-
ria.*

Lysimachum salutare solitum? Evidem non modo eos qui sunt novi, sed eorum patres etiam, & avos. Nec sepulchra legens, vereor (quod aiunt) ne perdam memoriam: his enim ipsis legendis in memoriam redeo mortuorum. Nec vero quecumque senem audivi oblitum, quo loco thesaurem obruisset: omnia, quæ curant, meminerunt: vadimonia constituta, qui sibi, quibus ipsis debeant. Quid jurisconsulti? Quid pontifices? Quid augures? Quid philosophi senes? quam multa meminerunt! Manent ingenia sensibus, modo permaneat studium & industria. Nec eò solum in claris & honoratis viris, sed in vita etiam privata & quieta. Sophocles ad summam senectutem tragedias fecit: qui propter studium, cum rem familiarem negligere videretur, à filiis in judicium vocatus est: ut, quemadmodum nostro more, male rem gerentibus patribus, bonis interdici solet; sic illum, quasi despicientem, à re familiariter remoyerent judices. Tum senex dicitur eam fabulam, quam in manibus habebat, & proxime scriperat, Oedipum Coloneum recitasse judicibus, quæsissimèque num illud carmen despientis videretur? Quo recitato, sententiis judicium est liberatus. Num igitur hunc, num Hesiodum, num Simonidem, num Stesicorum, num, quos ante dixi, Isocratem, Gorgeam, num Homerum, num philosophorum principes Pythagoram, Democritum, num Platonem, num Socratem, num postea Zenonem, Cleanthem, aut eum, quem vos etiam Romæ vidistis, Diogenem Stoicum coagit in suis studiis obmutescere senectus? An non in omnibus iis studiorum agitatio vitæ æqualis? Agè, ut ista divina studia omittamus, possim nominare ex agro Sabino rusticos vicinos & familiares meos, quibus absentibus nunquam fere illa in agro majora opera fiunt, non serendis, non percipiendis fructibus, non condendis. Quanquam in illis

Sophocles
senex tragedias
fecit. In judi-
cium à filiis
vocatus, ut qui
effet despiciens.
Sententiis ju-
dicum libera-
tus.

Ejus apologia.
Εἰ μὲν εἴμι
Σοφοκλῆς, εἰ
παιεφρογῶν, εἰ
Σοφοκλῆς εὐχ
εἴη.
Catalogus se-
num studioso-
rum.

hoc

hoc minus mirum: nemo enim est tam senex, qui se annum non putet posse vivere. Sed iidem laborant in eis, quæ sciunt nihil ad se omnino pertinere:

Serunt arbores, quæ alteri sæculo præsent. ut ait Statius noster in Synephebis. Nec vero dubitat agricola, quantvis senex querenti, cui serat, responderet, Diis immortalibus, qui me non accipere modo hæc à majoribus voluerunt, sed etiam postea prodere. Melius Cæcilius de senecte alteri sæculo prospiciente, quam illud:

*Edepol, senectus, si nil quicquam atrad vitii
Opportet secum, tamen advenit, id unum est satis,*

Quod quis vivendo multa, que non vult, videt:

Statii duo fues- Et multa fortasse, quæ vult. Atque in ea quidecumque non vult, sape etiam adolescentia incurrit. Illud vero idem Cæcilius vitiosius:

Tum etiam in senecta hoc deputo miserrimum,

Seutire eam letate, esse sc odio cum alteri.

Statius Cæci- Jucundum potius quam odiosum. Ut enim adolescentibus bona indole præditis, sapientes senes delectantur, leviorque fit eorum sehectus, qui à juventute coluntur & diliguntur, sic adolescentes senum præceps gaudent, quibus ad virtutum studia ducuntur. Nec minus intelligo me vobis, quam vos mihi esse jucundos. Sed videtis, ut senectus non modo languida atque inters non sit, verum etiam si operosa, & semper agens aliquid, & moliens, tale scilicet, quale

Solonis versus, cuiusq; studium in superiori vita fuit. Quid quod *Tneðonos δ'* etiam addiscunt aliquid? ut Solonem versibus glorianti, *πολλα*, *διδακόμενος* tem videmus; qui se quotidie aliquid addiscendentem, senem fieri dicit: ut ego feci, qui Græcas literas senex didici.

Cato senex Quas quidem sic avide arripui, quasi diuturnam sitim explorare cupiens; ut ea ipsa mihi nota essent; quibus me nunc exemplis tibi videris. Quod cùm fecisse Socratem in fidibus audirent; vellem eisdem

Græcas literas & illud: (discebant enim fidibus antique,) sed in literis certe elaboravi.

Nec

puer contem-

pserat.

Nec nunc quidem vires desiderio adolescentis (it enim locus erat alter de vitiis senectutis) non plus, quam adolescentis etiam vires tauri aut elephantis desiderabam. Quod enim homini naturaliter insitum est, eo uti dicit : & quicquid agas, agere pro viribus. Quix enim vox potest esse contemptior, quam Milonis Crotoniatis ? Qui cum senex esset, athletasque in curriculo exercentes videret, aspexisse lacertos suos dicitur, illacrymansque dixisse, At hi quidem jam mortui sunt ! Non vero tam isti, quam tu ipse, navigator : neque enim ex te unquam es nobilitatus, sed ex lateribus & lacertis tuis. Nihil Sextus * Aemilius tale, nihil multis annis ante T. Coruncanius, nihil modo P. Crassius : a quibus iura civibus prescribebantur ; quorum usque ad extremum spiritum proiecta est prudentia. Orator, in tuo, ne languescat senectute : est enim munus ejus non ingenii solum, sed laterum etiam, & virium. Ominus canorum illud in voce splendescit etiam, nescio quo pacto, in senectute ; quod equidem non amici adhuc, & tamen videtis annos meos : sed tamen decorus est sermo senis, quietus & remissius ; facitque persæpe ipsa sibi audientiam diserti senis compra & mitis oratio. Quod si ipse exequi nequeas ; possis tamen Scipioni præcipere, & Lælio ; Quid enim est jucundius senectute, stipata studiis juventutis ? Anne eas quidem vires senectuti relinquemus, ut adolescentulos doceat, instituat, ad omnem officii munus instruat ? Quo quidem opere quid potest esse præclarus ? Mihi vero Cn. & P. Scipionis, & avi tui duo, L. Aemilius & P. Africænus, comitatu nobilium juvénati fortunati videbantur. Nec ulli bonarum artium magistri non beatí putandi, quamvis consentierint vires, atque defecerint : etiā illa ipsa defectio virium, adolescentiz vitiis efficitur saplus, quam senectutis. Libidinosa etenim, & intemperans adolescentia effictum corpus tradit

Secunda virtu-
peratio sen-
ectutis. Senectu-
tem co nomine
miseram quod
corpus infir-
mum reddat.

Milonis qua-
rimonia.

* Elius.

Senectutem
non officere.

*Cyri senis for-
titudo.*

*Scipsum lau-
dere senex
quis potest.*

*Nestoris sene-
ctus & elo-
quentia in
Illiad. primo.
Decem Nestoris
similes optat
Agamemnon in
secundo Illiad.*

* Acilio.

Proverb.

* voluit.

tradit senectuti. Cyrus quidem apud Xenophontem eo sermone , quem moriens habuit, cū admodum senex esset, negat se unquam sensisse senectutem suam imbecilliores factam , quam adolescentia fuisset. Ego L. Metellum memini puer / qui cū quadriennio post alterum consulatum pontifex maximus factus esset , viginti & duos annos ei sacerdotio præfuit) ita bonis viribus esse in extremo tempore ætatis, ut adolescentiam non requireret. Nihil necesse est mihi de meipso dicere, quanquam est id quidem senile, ætatiq; nostræ conceditur. Videlicet, ut apud Homerum sapissime Nestor de virtutibus suis prædictit ? Tertiam enim jam ætatem hominum vixerat; nec erat ei verendum, nè vera de se prædicans, nimis videretur aut insolens, aut loquax. Erenim (ut ait Homerus) ex ejus lingua melle dulcior fluebat oratio : quam ad suavitatem nullis egebat corporis viribus. Et tamen ille dux Græciæ nunquam optat, ut Ajacis similes decem habeat , at ut Nestoris quandoque: quod si accederit, non dubitat quin brevi Troja sit peritura, sed redeo ad me. Quartum annum ago & octogesimum; equidem posse vellem idem gloriari, quod Cyrus: sed tamen hoc queo dicere, non me quidem iis esse viribus, quibus aut miles Punico bello, aut quæstor eodem bello, aut consul in Hispania fuerim, aut quadriennio post, cū tribunus militaris depugnavi apud Thermopylas, M. * Attilio Glabrone consule: sed tamen , ut vos videtis, non plane me enervavit, non affixit senectus, non curia vires meas desiderat ; non rostra, non amici, non clientes , non hospites. Nec enim unquam sum assensus illi veteri laudatóque proverbio, quod monet, Maturè fieri senem, si diu velis esse senex. Ego vero me minus diu senem esse mallem , quam esse senem antequam essem. Itaque nemo adhuc convenire me * valuit, quin fuerim occu-

pa-

patus. At minus habeo virium quam vestrum T. Pontii robur.
 utervis. Nec vos quidem T. Pontii centurionis vires
 habetis. Num idcirco ille est præstantior vobis? Mo-
 deratio modo virium adsit; & tantum, quantum quis-
 que potest, nitatur: næ illæ non magno desiderio
 tenebitur virium. Olympie per studium ingressus
 esse Milio dicitur, cum humeris sustinet *Milo.*
 utrum igitur has corporis, an Pythagoræ tibi malis
 vires ingenii dari? Denique isto bono utare, dum
 adsit; cum absit, ne requiras: nisi forte adolescentes
 pueritiam, paululum ætate progressi adolescentiam
 debeat requare. Cursus est certus ætatis, & via
 una naturæ, eaque simplex; suaque cuique patri æta-
 tis tempestivitas est data. Ut enim infirmitas puer-
 rum est, est ferocitas juvenum, & gravitas jam con-
 stantis ætatis: sic senectus maturitas naturale quid-
 dam habet, quod suo tempore percipi debeat. Arbit-
 ror te audire, Scipio, hospes tuus Masinista quæ fa-
 ciat hodie, nonaginta annos natus: cum ingressus iter
 pedibus sit, in equum omnino non ascendere; cum
 equo, ex equo non descendere: nullo imbre, nullo
 frigore adduci, ut capite aperto sit, summam in eo
 esse corporis siccitatem: itaque exequi omnia regis
 officia & munera. Potest igitur exercitatio, & tem-
 perantia etiam in senectute conservare aliquid pristi-
 ni roboris. Non sunt in senectute vires. Nec postu-
 lantur quidem vires à senectute, ergo & legibus &
 institutis, vocat ætas nostra muneribus iis, quæ
 non possunt sine viribus sustineri. Itaque non mo-
 do, quod non possumus, sed nè quantum possumus
 quidem, cogimur. At ita multi sunt imbe-
 cilli senes; ut nullum officii, aut omnino vita
 munus exequi possunt. At id quidem non propri-
 um senectutis est vitium, sed comitum valetudi-
 nis. Quam fuit imbecillus P. Africani filius is,
 qui te adoptavit? quam tenui aut nullæ potius vale-

*Maturitas se-
 nectutis. Ma-
 sinisse Numidi-
 arum regis ro-
 bur & toleran-
 tia in senectute.*

modine ? quod nisi ita fuisset, alterum ille extitisset
lumen civitatis. Ad paternam enim magnitudinem
animi, destrina uberior accesserat. Quid nistum igit
tur in senibus, si infirmi sunt aliquando, cum ne id
quidem adolescentes effugere possint ? Resistendum,
Lxii & Scipio, senectuti est, & ejus vitia diligenzia
compensanda sunt : Pugnandum tanquam contra
morbum est, sic contra senectutem. Habenda ratio
valetudinis : utendum exercitationibus medicis.
Tantum cibi & potionis adhibendum, ut reficiantur
vires, non opprimantur. Nec vero corpori solum
subvenientium est, sed etiam menti atque animo
multo magis : nam hec quoque, nisi tanquam
luminis oleum infliles, extinguuntur senectute. Et
corpora quidem defatigatio & exercitatione in-
gravescunt : animi autem se exercendo levantur.
Nam, quos ait Cæcilius, comicos stultos senes, hos
significas credulos, oblivious, dissolutos ; que vitia
sunt non senectutis, sed inertis, ignavæ, somniculosæ
senectutis. Ut petulantia, ut libido magis est adolescentum,
quam senum ; nec tamen omnium adolescentium,
sed non proborum : sic ista senilis stultitia que
deliratio appellari solet, sciam levium est, non
omnium : Quatuor robustos filios, & filias quinque,
tantam domum, tantas clientelas Appius regebat &
senex, & cæcus. Intentum enim animum, tanquam
arcum, habebat, nec languescens succumbebat sen-
ectuti. Tenebat non modo autoritatem, sed etiam
imperium ius suos : metuebant eum servi, venerabantur
liberi, charum omnes habebant ; vigebat in ea
domo patrius mos & disciplina. Ita enim senectus
honesta est, si se ipsa defendit, si jus suum retinet, si
nemini mancipata est, si usque ad extremum spiritum
dominatur in suos. Ut enim adolescentem, in quo
senile aliquid ; sic senem, in quo adolescentis est ali-
quid, laudamus : quod qui sequitur, corpore senex

* corrigenda.
Documenta ad
resistendum se-
nctuti.

Corpus exer-
citatione ingra-
visit, anima
levatur.

Deliratio.

Appius cæcns.

esse poterit, animo nungquam erit. Septimus mihi
Originum liber est in manibus: omnia antiquaratis
monumenta colligo: causarum illustrium, quascunq;
defendi, nunc quam maxime conficio orationes: Jus à Catone scrip-
augurum, pontificum, civile tracto: multum etiam
Grecis literis utor; Pythagorcorumque more, exer-
cende memoria gratia, quid quoque die dixerim, Pythagororum
audiverim, egerim, commemororo vespri. Hę sunt
exercitationes ingenui, hęc curracula mentis. In his
desudans atque elaborans, corporis vires non mag-
nopere desidero. Adsum amicis, venio in senatum
frequens, ultróq; affero res multum & diu cęgitatas,
easque tueor animi, non corporis viribus. Quę si
exequi nequirem, tamen me lectulus oblectaret meus
ea ipsa cogitantem, quę jam agere non possem: sed
ut possim, facit acta vita. Semper enim in iis studiis
laboribꝫque viventi, non intelligitur, quando obre-
pat senectus. Ita sensim sine sensu ætas senectiæ, nec
subito frangitur, sed diuturnitate extinguitur.

Μηδὲ τόνος
μαλακοτον
επ' ὄμμασι
προσδιέχεται,
Πλευρὴν πίε-
ειναι τρέψει
τρίσις ἔκαστη
ὅτελος,
Pythag.

Sequitur tertia viruperatio senectutis, quod eam ca-
rere dicunt voluptatibus. O præclarum munus æ-
tatis! siquidem id auferet a nobis, quod est in adole-
scencia vitiosissimum. Accipite enim, optimi ado-
lescentes, veterem orationem Archytæ Tarentini, & præclaræ viri; quę mihi tradita
est, cūm essem adolescentis Tarenti cūm Q. Maximo
Nullam capitulo rem perteñem, quam corporis volup-
tatem, hominibus dicebat a Natura datam: cuius
voluptatis avidæ libidines, temere & effrānate ad
potius undum incitarentur. Hinc patriæ prodigiones,
hinc rerum publicarum eversiones, hinc cum hosti-
bus clandestina colloquia nasci: nullum denique sce-
lus, nullum malum facinus esse, ad quod suscipi-
endum non libido voluptatis impelleret: supra
vero, adulteria, & omne tale flagitium nullis aliis

Tertia virup-
ratio senectu-
tis. Senectutem
misericordia non
esse, quod pri-
vet voluptati-
bus. Oratio
Archytæ contra
voluptatem.

Hinc patriæ
prodigiones,
hinc rerum
publicarum
eversiones.

Menti voluptus inimica.

illecebris excitari, nisi voluptatis. Cumque homini sive natura, sive quis Deus, nihil mente praestabilis dedisset; huic divino muneri ac dono nihil tam esse inamicum, quam voluptatem. Nec enim, libidine dominante, temperantiae locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse confistere: Quod quo magis intelligi possit; fingere animo fubebat tanta incitatum aliquid voluptate corporis, quam percipi posset maxima: nemini sensebat fore dubium quin tamdiu dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. Quocirca nihil esse tam detestabile, tamque pestiferum; quam voluptatem; Siquidem ea, cum major esset, atque longior, omne animi lumen extingueret. Hec cum C. Pontio Samnite, patre ejus, a quo Caudino prælio Sp. Posthumius & T. Veturius consules superati sunt, locutum Archytam, Nearcus Terentinus, hospes noster, qui in amicitia populi Romani præmanserat, se a majoribus natu accipisse dicebat: cum quidem ei sermoni intersuisset Plato Atheniensis, quem Tarentum venisse L. * Æmilio, Appio Claudio consulibus, reperio. Quorsum hæc ut * intelligatis, si voluptatem aspernari ratione & sapientia non * possumus, magnam habendam sene-ctuti gratiam, quæ * efficeret, ut id non liberet, quod non oporteret. Impedit enim consilium volu-
ptas rationi inimica, ac mentis (ut ita dicam) per-
stringit oculos, nec habet ullum cum virtute com-
mercialium, invitus quidem feci, ut fortissimi viri T. Flaminii fratrem, L. Flaminium censore ejicerem, sep-
tem annis postquam consul fuisse. sed notandum libi-
dinem putava. illæ enim cum esset consul in Gallia, ex-
oratus est in convivio à Scorto, ut securi feriret ali-
quem eorum, qui in vinculis essent damnati rei capi-
talis. Hic Tito, fratre suo, censore (qui proximus
ante me fuerat) elapsus est: mihi vero & Flacco neu-
ti quam

*Plato quo
tempore Tiren-
tum venerit.
* Comilio.
* intellige-
ris.
* possemus.
* efficeret.*

*Detestabile
scelus à L. Fla-
minio factum
ob voluptatem.*

tiquam probari potuit tam flagitiosa & tam perdita libido, quæ cum probo privato conjungere imperii dedecus. Sæpe à majoribus natu audivi, qui se porrò pueros à senibus audivisse dicebant, mirare solitum C. Fabricium, quod, cùm apud regem Pyrrhum legatus esset, audisset à Thesselo Cinea, Athenis quendam esse qui se sapientem profiteretur, eumque dicere, Omnia, quæ faceremus, ad voluptatem esse referenda. Quod ex eo audientes, M. Curium & Titum Coruncanium op̄rare solitus, ut id Samnitibus ipsiq; Pyrrho persuaderet ; quod facilius vinci possent, cùm se voluptatibus dedidissent. Vixerat M. Curius cum P. Decio, qui quinquennio ante eum consulem se pro republica quarto consulatu devoverat. Nōrat eundem Fabricius, nōrat Coruncanius : qui cùm ex sua vita, tum ex ejus, quem dico, P. Decii facto, judicabant esse protet̄o aliquid naturā pulchrum atque præclarum, quod suā sponte pateretur ; quodque, spretā & contemptā voluptate, optimus quisque sequeretur. Quorsum igitur tam multa de voluptate ? Quia non modò vituperatio nulla, sed etiam summa laus senectutis est, quod ea voluptates nullas magnopere desiderat. Caret epulis, extructisque mensis, & frequentib⁹ poulis : caret ergo vinolentia, cruditate, & insomnis. Sed si ali⁹ quid dandum est voluptati, quoniam ejus blanditiis non facilē obſistimus (divinus enim Plato escam malorum appellat voluptatem, quod eā videlicet homines capiantur, ut hamo pisces) quanquam immoderatis epulis careat senectus, modicis conviviis tamen potest dele&ari. C. Duillium M. filium, qui Poenos primus clas̄e devicerat, redeuntem à coena senem sæpe videbam puer : delectabatur certō funali, & tibicine ; quæ sibi, nullo exemplo, privatus sumpserat : tantum licentia dabat gloria. Sed quid ego alios ? ad meipsum jam revertor. Primum habui

*Epicurus phi-
losophus.*

*P. Decius se
pro repub.
devovit.*

*Voluptas malo-
rum esca.*

*Δέλεας οὕτω
κακῶν οὐδονί-
C. Duillius,
primus Poenos
classe devicerit.*

semper sodales. Sodalitates autem, me quæstori constitutæ sunt, sacris Idæis Magnæ matris acceptis. Epulabar igitur cùm sodalibus, omnino modice: sed erat tamen quidam fervor ætatis, quâ progrediente, omnia fiunt etiam indies mitiora. Neque enim ipsorum conviviorum delectationem, corporis voluptatibus magis, quam coetum amicorum, & sermonibus, metiebar. Bene enim majores nostri accusationem epularum amicorum, quia vitæ conjunctionem haberet, convivium nominarunt: melius quam Græci, qui hoc idem tum compotationem, tum conconationem vocant; ut, quod in eo genere minimum est, id maximè probare videantur. Ego vero, propter sermonis delectationem, tempestivis conviviis delector, nec cum æqualibus solum, qui pauci jam admodum restant, sed cum vestra etiam ætate, atque vobiscum: habeoque senectuti magnam gratiam, quæ mihi sermonis aviditatem auxit, potionis & cibi suffulit. Quòd si quem etiam ista delectant, nè omnino bellum indixisse videar voluptati, cuius est etiam fortasse quidem naturalis* móitus: non intelligo, nè in ipsis quidem voluptatibus ipsis, carcere sensu senectutem.

Me vero & magisteria delectant à majoribus instituta: & is sermo, qui, more majorum, à summo magistro adhibetur in poculo: & pocula, sicut in Symposi Xenophontis, minuta, atque rotantia: & refrigeratio ætate, * vicissim aut sol, aut ignis hibernus. Quæ quidem in Sabinis etiam perlequi soleo; conviviumque vicinorum quotidie compleo: quod ad multam noctem, quam maxime possumus, vario sermone producēmus. At non est voluptatum tanta quasi titillatio in senibus. Credo; sed nec desidero quidem. Nihil autem molestum, quod non desideres. Bene Sophocles, cùm ex eo quidam jam confectâ ætate quæreret, utereturne rebus Venereis, Dii meliora, inquit: libenter vero isthinc, tanquam

Convivium
dicitur à con-
vivendo:
Symposiæ, à
Symposio, id
est, à compon-
tando.

* modus.

Symposiæ-
Xiae.
Xenophontis
Symposium.
* vicissim in
hyenie, aut
sol.

Pulchra Sopho-
cus responsio.

dom
reru-
sere:
quām
rat.
frui.
tur li-
mus
potit
mag-
statu-
volu-
dele-
tum
tan-
con-
fec-
hab-
stri-
del-
C.
illu-
no-
ba-
an-
me-
vi-
V
a-
th-
se-
C
d-
f-
I

à domino agresti, ac furioso, profugi. Cupidis enim rerum talium odiosum & molestum est fortasse ca-
dere : satiatis vero & expletis jucundius est carere , quām frui. Quanquam non caret is, qui non deside-
rat. Ergo, non desiderare, dico esse jucundius, quām
frui. Quod ipsis ipsis voluntatibus bona ætas frui-
tur libentius : primum, parvulis fruitur rebus, ut dixi-
mus ; deinde iis, quibus senectus, etiam si non abunde
potitur, non omnino caret. Ut Turpione Ambivio
magis delectatur , qui in prima cavea spectat ; dele-
ctatur tamen etiam, qui in ultima : sic adolescentia,
voluptates propè intuens, magis fortasse letatur, sed
delectatur etiam senectus, procul eas spectans, tan-
tum, quantum sat est. At illi quanti sunt, animum,
tanquam emeritis stipendiis libidinis , ambitionis ,
contentionis , inimicitiarum, cupiditatum, omnium,
secum esse, secumque (ut dicitur) vivere ! Si vero Proverbium,
habet aliquid tanquam pabulum studii , atque do- Seneclus studi-
etinæ, nihil est otiosâ senectute jucundius. Mori vi- ose jucunda.
debamus in studio dimetiendi penè cœli atque terræ
C. Gallum, familiarem patris tui, Scipio. Quoties Gallus astro-
illum lux, noctu aliquid describere ingressum quoties logus.
nox oppressit, cum cœpisset manœ ! Quām delecta-
batur , cum defectiones solis & lunæ multò nobis
antè prædicaret ! Quid in levioribus studiis, sed ta-
men acutis ! Quām gaudebat bello suo Punico Næ-
vius ! quām Trunculento Plautus ! quām Pseudolo ! Livius Andro-
Vidi etiam senem Livium, qui, cum septem annis nicus,
antequam ego natus sum, fabulam * edidisset, Ce- * docuissest
thego , Tuditanoque consulibus , usque ad adole- legit Gaza.
scentiam meam processit ætate. Quid de P. Licinii
Crassi, & pontifici, & civilis juris studio lequar ? aut
de hujus P. Scipionis, qui his paucis diebus ponti-
fex maximus fæctus est ? Atqui eos omnes quos com- Suadæ medui-
memoravi, his studiis flagrantes senes vidimus : M. la M. Cethgus
verò Cethegum , quem recte Suadæ medullam dixit.
Enni-

*Vide super à
versic. Græc.
Solonis.*

*Agriculture
laus.*

* requietem
legit Priscia-
nus, lib. 2.

Ennius, quanto studio exerceri in dicendo videbamus etiam senem. Quæ sunt igitur epularum, aut ludorum, aut scortorum voluptates, cum his voluptatibus comparandæ. Atque hæc quidem studia sunt doctrinæ, quæ quidem prudentibus & bene institutis pariter cum ætate crescunt: ut honestum illud Solonis sit, quod ait versiculo quodam (ut antè dixi) senescere se multa indies addiscentem: quâ voluptate animi nulla certè potest esse major. Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector: quæ nec ullâ impediuntur senectute, & mihi ad sapientis vitam proximè videntur accedere. Habent enim rationem cum terra, quæ nunquam recusat imperium: nec unquam sine usura reddit quod accepit, sed alias minore, plerumque majore cum foenore, Quanquam me quidem non fructus modo, sed etiam ipsius terræ vis, ac natura delectat: quæ cum gremio mollito ac subacto semen sparsum excepit, primum id occatum cohibet, ex quo, occasio quæ hoc efficit, nominata est: deinde tepefactum vapore & complectu suo diffundit, & elicit herbescientem ex eo viriditatem; quæ nixa fibris stirpium sensim adolescit, culmoque erecta geniculato, vaginis jam quasi pubescens includitur: è quibus cum emergerit, fundit frugem spicæ ordine structam, & contra avium minorum mortsum munitur vallo aristarum. Quid ego virum satus, ortus, incrementa commemorem? Satiri delectatione non possum, ut meæ senectutis * requiem oblectamentumq; noscatis. Omitto enim vim ipsam omnium, quæ generantur è terra, quæ ex fici tantulo grano, aut ex acino cinaceo, aut ex cæterarum frugum aut stirpium minutissimis seminibus tantos trunco ramisque procreat: malleoli, plantæ, sarmenta, vivi radices, propagines, nonne ea efficiunt, ut quemvis non sine admiratione delectent? Vitis, quæ naturâ caduca est, & nisi fulta sit, ad

ad terram fertur, eadem, ut se erigat, claviculis suis, quasi manibus, quicquid est nacta, complectitur: quam serpentem multiplici lapsu, & erratico, ferro amputans coercet ars agricolarum, ne sylvescat sarmen-
tis, & in omnes partes nimia fundatur. Itaque inextincte vere in iis, quæ relicta sunt, existit tan-
quam ad articulos sarmendorum, ea quæ gemma di-
citur; a qua oriens uva sese ostendit; quæ & succo
terre, & calore solis augescens, primo est peracer-
ba guttatu; deinde maturata dulcescit, vestitaque
pampinis, nec modico tempore caret; & nimios so-
lis defendit ardores. Quā quid potest esse cūm * defugit,
fructu lātius, tum aspectu pulchrius? cuius quidem legis Gaza.
non utilitas me solum (ut antè dixi) sed etiam cultura & ipsa natura delectat: adminiculorum or-
dines, capitum conjugatio, religatio, propagatio vi-
tium, sarmendorumque ea, quam dixi, aliorum ampu-
tatio, aliorum immissio. Quid ego irrigationes,
quid agri sessiones, repastinationesque proferam,
quibus sit multo terra frēcundior? Quid de utilitate
loquor stercorandi? dixi in eo libro quem de rebus
rusticis scripsi: de qua doctus Hesiodus nē verbum
quidem fecit, cūm de cultura agri scribebat. At Ho-
merus, qui multis, ut mihi videtur, ante seculis fuit,
Laertem lenientem desiderium, quod capiebat è fi-
lio, colementem agrum, & eum stercorantem facit.
Nec verò segetibus solum, & pratis, & vineis, & ar-
bustis res rusticæ lātæ sunt, sed pomariis etiam &
hortis, tum pecudum pastu, & apum examinibus,
tum florum omnium varietate. Nec consiones mo-
dò delectant, sed etiam insitiones: quibus nihil in-
venit agricultura solerius. Possum persequi multa
oblectamenta rerum rusticarum: sed ea ipsa, quæ dixi,
sentio fuisse longiora. Ignoscetis autem, nam & stu-
dio rerum rusticarum proiectus sum, & senectus est
naturā loquacior, nē ab omnibus eam vitiis videar
vindi-

Cato de re Ru-
stica.

Homerus ante
Hesiodum.

vindicare. Ergo in hac vita Man. Curius, cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphasset, consumpsit extreum tempus ætatis: cuius quidem villam ego contemplans (abest enim non longe à me) admirari satis non possum vel ipsius hominis continentiam, vel temporum disciplinam. Curio ad fucum sedenti magnum auri pondus Samnites cum attulissent, repudiati ab eo sunt. Non enim aurum habere, præclarum sibi videri dixit; sed iis, qui habent aurum, imperare. Poteratne tantus animus non jucundam efficere senectutem? Sed venio ad agricolas, nè à meipso recedam. In agris erant cum senatores, id est, senes. Siquidem L. Quintio Cincinnato in agro aranti nuntiatum est, cum dictatorem esse factum: cuius dictatoris jussu magister equitum C. Servilius Ahala, Sp. Melium, regnum appetentem, & occupare volentem interemit. A villa in senatum accersebantur senos. Viatores unde.

A villa in senatum accersebantur senos.

* No. Marcellis legit, agricultione, dabus distinctionibus: an virtus scriptoris nescio.

etiam de

vindicare. Ergo in hac vita Man. Curius, cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphasset, consumpsit extreum tempus ætatis: cuius quidem villam ego contemplans (abest enim non longe à me) admirari satis non possum vel ipsius hominis continentiam, vel temporum disciplinam. Curio ad fucum sedenti magnum auri pondus Samnites cum attulissent, repudiati ab eo sunt. Non enim aurum habere, præclarum sibi videri dixit; sed iis, qui habent aurum, imperare. Poteratne tantus animus non jucundam efficere senectutem? Sed venio ad agricolas, nè à meipso recedam. In agris erant cum senatores, id est, senes. Siquidem L. Quintio Cincinnato in agro aranti nuntiatum est, cum dictatorem esse factum: cuius dictatoris jussu magister equitum C. Servilius Ahala, Sp. Melium, regnum appetentem, & occupare volentem interemit. A villa in senatum accersebantur & Curius, & cæteri senes: ex quo qui eos accersebant, viatores nominati sunt. Num igitur eorum senectus miserrabilis fuit, qui se * agricultione oblectabant? Meā quidem sententiā, haud scio hæc an ulla vita beatior esse possit: neque solum officio, quod hominum generi universo cultura agrorum est salutaris, sed & delectatione quam dixi; & saturitate, copiaque omnium rerum quæ ad victimum hominum, & cultum etiam deorum pertinent. Et quoniam hæc quidam desiderant, in gratiam jam cum voluptate redēamus. Semper enim boni assiduique domini referta cella vinaria, olearia, mellaria, & penaria est, villaque tota locuples est: abundat porco, hædo, agno, gallinæ, lacte, caseo, melle. Jam hortum ipsi agricultore succidiā alteram appellant: tum conditiora facit hæc etiam, supervacanei operis aucupium, atque venatio. Quid de pratorum viriditate, aut arborum ordinibus, aut vinearum olivectorumque specie dicam? Brevi expediām

Senatores
senes.

A villa in senatum accersebantur senos.

Viatores unde.

* No. Marcellis legit, agricultione, dabus distinctionibus: an virtus scriptoris nescio.

dia
rius
do
fen
zeq
wan
tur
&
luf
sun
ne
lib
Q
bro
int
vi
lib
Pe
gle
vir
ati
dr
pe
au
ru
su
aj
m
et
sp
si
al
ti
tp
d
UMI

diam. Agro bene culto nihil potest esse nec usū uberioris, nec specie ornatus: ad quem fruendum non modo non retardat, verum etiam invitat atque allegetat senectus. *Ubi enim potest illa ætas aut melius, aut* *æque calescere, vel apricatione, vel igni? vel vicissim* *umbbris, aquisque refrigerari salubrius?* Habeant igitur aliī sibi arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clavam, & pilam, sibi natationes & cursus, nobis senibus ex lusionibus multis talos relinquant & tesseras: id ipsum rāmen, ut libebit: quoniam sine his beata esse senectus potest. Multas ad res perutiles Xenophontis libri sunt, quos legite, quæsto, studiose, ut facitis. Quām copiose ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui de tuenda re familiarī, qui Oeconomicus inscribitur! Atque, ut intelligatis nihil ei tam regale videri, quām studium agri colendi; Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo; Cyrum minorem, Persarum regem, præstantem ingenio, atque imperii gloriā, cū Lysander Lacedæmonius, vir summæ virtutis, venisset ad eum Sardis, eique dona à sociis attulisset, & cæteris in rebus comem erga Lysandrum atque humanum, fuisse, & ei quendam conseptum agrum, diligenter consicū, ostendisse. Cū autem admiraretur Lysander & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum subactam, atque puram, & suavitatem odorum, qui afflarentur è floribus: tum eum dixisse, mirari se non modo diligentiam, sed etiam solertiam ejus, à quo essent illa dimensa atque descripta: Et ei Cyrum respondisse. Atqui ego sum omnia ista dimensus; mei sunt ordines, mea descriptio, multæ etiam istarum arborum meâ manu sunt satæ: Tum Lysandrum, intuenti purpuram ejus, & nitorem corporis, ornatumque Perlicum multo auro, multisque gemmis, dixisse; Recte vero te, Cyre, beatum frunt, quoniam virtuti tuae fortuna conjuncta est. Hâc igitur fortunâ

*Aργειον τέλος
λέγεσσιν
Αυαλδόνιον
κέρας οὐ.*

*Ager bene cul-
tus quanti sit.*

*Laudat Xeno-
phantis omnes
libros.*

*Xenophontis
laudat Oecono-
micum. Cyrus
minor agricul-
tura studiosus.*

nā frui licet senibus : nec ætas impedit, quō minus & cæterarū rerum, & in primis agri colendi studia teneamus usque ad ultimum tempus senectutis. M. quidem Valerium Corvinum accepimus, ad centesimum annum viam perduxisset, cūm esset ætā jam ætate in agris, eosque coleret : cuius inter primum & sextum consulatum, sex & quadraginta anni interfuerunt. Itaque quantum spacium ætatis maiores nostri ad senectutis initiū esse voluerunt, tantus illi cursus honorum fuit : atque enim extrema ætas hoc beatior, quam media, quod autoritatis plus habebat, laboris vero minus. Apex autem senectutis est autoritas. Quanta fuit in L. Cæcilio Metello ! quanta in Attilio Colatino ! in quem illud elogium unicum.

Elogium.

Πρεστοὶ ἀνὴρ
διὸ οὐκ ἀστος
εὐγενόχλες.

*uno ore plurimæ consentiunt gentes, populi primarium
fuisse virum.*

Notum est ejus carmen incisum in sepulchro. Jure igitur gravis, cuius de laudibus omnium esset fama consentiens. Quem virum P. Craſium, nuper pontificum maximum ! quem postea M. Lepidum, eodem sacerdotio præditum, vidimus ! Quid de Paulo aut Africano loquor ? aut, ut jam ante, de Maximio ? quorum non in sententia solim, sed etiam in natu residebat autoritas. Habet senectus, honorata præser-tim, tantam autoritatem, ut ea pluris sit, quam omnes adolescentiæ voluptates. Sed in omni oratione memento, eam me laudare senectutem, quæ fundamen-tis adolescentiæ constituta sit. Ex quo id efficitur, quod ego magno quondam cum affensu omnium dixi, Misera[m] esse senectutem, quæ se oratione defendet. Non cani, non rugæ repente au-toritatem affirre possunt : sed honeste acta superior ætas fructus capit autoritatis extremos. Hæc enim ipsa sunt honorabilia, quæ videntur levia atque com-munia ; salutari, appeti, decedi, assurgi, deduci, reduci,

ci, consuli: quæ & apud nos, & in aliis civitatibus, ut quæque optimè morata, ita diligentissimè obser-
vantur. Lysandrum Lacedæmonium (cujus modò
mentionem feci) dicere aiunt solum, Lacedæmo-
nia est honestissimum domicilium senectutis: nus-
quam enim tantum tribuitur ætati, nusquam est se-
nectus honoratior. Quin etiam memorie proditum
est, cum Atenis, ludis quidem in theatrum gran-
dis natu venisset, in magno confessu locum ei à suis
civibus nusquam datum: cum autem ad Lacedæmo-
nios accessisset, qui cum legati essent, in loco certo
considererant, consurrexisse omnes illi dicuntur &
senem illum * fessum decepisse. Quibus cum à cuncto * fessum.
confessu plausus esset multiplex datus, dixisse ex iis
quendam, Athenienses scire, quæ recta essent, sed fa-
cere nollent. Multa in nostro collegio præclara sunt: *Athenienses*
sed hoc de quo agimus in primis, quod, ut quisq; æta-
te antecellit, ita sententia principatum tenet. Neque *recta* sunt, sed
enim solum honore antecedentibus, sed iis etiam, facere nolunt.
qui cum imperio sunt majores natu augures ante-
ponuntur. Quæ sunt igitur voluptates corporis cum
autoritatis præmiis comparandæ? quibus qui splen-
didè usi sunt, ii mibi videntur fabulam ætatis pere-
gisse; nec, tanquam inexercitati histriones in extremo
actu corruisse. At sunt, morosi, & anxii, & iracundi,
& difficiles senes si querimus, etiam avari. Sed hæc
morum vitia sunt, non senectutis. At morositas ta-
men, & ea vita, quæ dixi, habent aliquid excusatio-
nis, non illius quidem justæ, sed quæ probari posse
videatur. Contemni se putant, despici, illudi præterea
in fragili corpore odiosa omnis offendio est, quæ ta-
men omnia dulciora sunt, & bonis moribus & arti-
bus: idque tum in vita, tum in scena intelligi potest
ex iis fratribus, qui in Adelphis sunt: quanta in altero
duritas, in altero comitas? Sic se res habet. Ut enim
non omne vinum, sic non omnes ætas vetustatis coa-
lescit.

*Apud Lacedæ-
monios, bone-
stissimum erat
senectutis do-
mum.*

cessit. Severitatem in senectute probo, sed eam (sicut alia) modicam, acerbitatem nullo modo. Avaritia vero senilis, quid sibi velit, non intelligo: potest enim quicquam esse absurdius, quam quo minus via restat, eo plus viatici querere?

*Senectutem
hoc miseram
non esse, quod
baud procul
ab sit a morte.*

οἱ περιβολαὶ
τῆς νέων τὰ
μὴ πολλὰ νο-
σῶσσιν ταῦτα.
Hippocrat.

*Omni etati
mortem esse
communem.
Melior senis
quam adoles-
centis conditio.*

Quarta restat causa, quæ maximè angere, atque solicitam habere nostram etatem videtur: appropinquatio mortis, quæ certè à senectute non potest longè abesse. O miserum senem, qui mortem contemnendam esse in tam longa ætate non viderit! quæ aut planè negligenda est, si omnino extinguit animum; aut etiam appetenda, si aliquò eum deducit, ubi sit futurus æternus. Atqui certius certe nihil inveniri potest. Quid igitur timeam, si aut non miser post mortem, aut beatus etiam futurus sum? Quanquam quis est tam stultus (quamvis sit adolescentis) cui sit exploratum, se ad vesperum esse victurum? Quinetiam etas illa multò plures, quam nostra mortis casus habet. Facilius in morbos incident adolescentes, gravius ægrotant, tristius curantur. Itaque pauci veniunt ad senectutem. Quod nisi ita accideret, melius & prudentius viveretur. Mens enim, & ratio, & consilium in senibus est, qui si nulli fuissent, ullæ omnino civitates fuissent. Sed redeo ad mortem impendentem. Quod illud est crimen senectutis, cum illud videatis cum adolescentia esse commune? Sensi ego tum in optimo filio meo, tum in expectatis ad amplissimam dignitatem fratribus tuis, Scipio, omni etati mortem esse communem. At sperat adolescentis diu se victurum: quod sperare idem senex non potest. Inspicenter sperat. Quid etsim est stultus, quam incerta pro certis habere, falsa pro veris? At senex ne, quod speret, habet quidem. At est co meliore conditione, quam adolescentis; cum id, quod sperat ille, hic jara affectus est: Ille vult diu vivere: hic

hic diu vixit. Quanquam (ô dñi boni !) quid est in hominis vita diu ? Da enim supremum tempus ; exspectemus Tartessiorum regis ætatem : fuit enim (ut scriptum video) Argarthonius quidam Gadibus qui octoginta regnavit annos , centum & viginti vixit. Sed mihi ne diuturnum quidem quicquam videtur, in quo est aliquid extremum ; cum enim id advenerit, tunc illud , quod præteriit , effluxit : tantum remanet, quod virtute & rectè factis sis consecutus. Horæ quidem cedunt, & dies, & menses, & anni ; nec præteritum tempus unquam revertitur ; nec, quid sequatur, sciri potest. Quod cuique temporis ad vivendum datur , eo debet contentus esse. Neque enim histrioni, ut placeat, peragenda est fabula ; modo, in quounque fuerit actu probetur nec sapienti usque ad Plaudite * vivendum. Breve enim tempus ætatis satis est longum ad bene honesteque vivendum. Sin processeris longius, non magis dolendum est, quam agricultæ dolent, præterita verni temporis suavitate , æstatem , autumnumque venisse. Ver enim tanquam adolescentiam significat ostenditq; fructus futuros ; reliqua tempora demetens fructibus, & percipiendis accommodata sunt. Fructus autem senectutis est (ut sæpe dixi) in ætate partorum bonorum memoria & copia. Omnia verò quæ secundum naturam sunt , sunt habenda in bonis. Quid est autem tam secundum naturam, quam senibus emori ? quod idem contingit adolescentibus, adversante & repugnante natura. Itaque adolescentes mori sic mihi videntur, ut cum aquæ multitudine vis flammæ opprimitur : senes autem, sicut sua sponte, nullâ adhibitâ vi , consumptus ignis extinguitur. Et quasi poma ex arboribus, si cruda sunt, vi avelluntur: si matura & coacta decidunt : sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas. Quæ mihi quidem tam jucunda est, ut quæ proprius ad mortem

Tartessiorum
rex regnavit
annos 80.
vixit 120.

* vehiculum
adolecentium
veri similes
adolescentia
excellit
Petrus

Adolescentis
acerba, senis
verò matura
mors.

*Mors seni con-
temnenda.*

*Solonis respon-
sum : Herodis
Sophist. non
diffamabile re-
ponsum apud
Philostr.
Tigay θλίγα
ροστάται.
Solonis elegium
extat apud
Plutarchum.*

Ennius versus.

*Non est lugen-
da mors, quam
immortalitas
consequatur.*

tem accedam, eò citius quasi terram videar videre ; aliquandoque in portum ex longa navigatione esse venturus. Omniaū extatū certus est terminus ; senectutis autem nullus certus est terminus, recteque in ea vivitur, quoad munus officii execui & tueri possis, & tamen mortem contemnere. Ex quo sit, ut animosior etiam senectus sit, quam adolescens, & fortior. Hoc est illud, quod Pisistrato tyranno à Solone respondit : cum illi querenti, Quā tandem spē fretus, sibi tam audacter obfisteret, respondisse dicitur, Senectute. Sed vivendi finis est optimus ; cum, integrā mente, ceterisque sensibus, opus ipsa suum, eadē, quæ coagmentavit, natura dissolvit. Ut enim navem, ut ædificium idem destruit facillimè, qui confixit : sic hominem eadem optimè, quæ conglutinavit, natura dissolvit. Nam omnis conglutinatio recens, ægrè, inveterata, facile divellitur. Ita sit, ut illud breve vitæ reliquum, nec avidè appetendum sensibus, nec sine causa deferendum sit. Vetusque Pythagoras, in iustū imperatoris, id est, Dei, de præsidio & statione vitæ decidere. Solonis quidem sapientis elegium est, quo se negat velle suam mortem dolore amicorum, lamentisque vacare. Vult se charum, credo, suis esse. Sed haud scio, an melius Ennius : *Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu
Faxit cur ? Volito viva per ora vixrum.*

Non esse lugendam mortem censet, quam immortalitas consequatur. Jam sensus moriendi, si aliquis esse potest, is ad exiguum tempus durat, prefertim seni. Post mortem quidem sensus aut optandus, aut nulus est. Sed hoc meditatum ab adolescentia debet esse, mortem ut negligamus : sine qua meditatione tranquillo esse animo nemo potest. Moriendum enim certè est, & id incertum, an eo ipso die. Mortem igitur omnibus horis impendentem timens, quis possit animo consistere ? De qua non ita longa disputa-

nōne

tione opus esse videtur, cùm recordet non solum L. Brutum, qui in liberanda patria est interfactus; non duos Decios, qui ad voluntariam mortem cursum equorum incitaverunt; non M. Attilium, qui ad supplicium est profectus, ut fidem hosti datam conservaret; non duos Scipiones, qui iter Poenis vel corporibus suis obstruere voluerint; non avunculum L. Paulum, qui morte suâ luit college in Cannensi ignominia temeritatem; non M. Marcellum, cujus interitum nè crudelissimus quidem hostis honore sepulturæ carere passus est: sed legiones quidem nostras (quod scripsi in Originibus) in eum locum sèpe profectas alaci animo, & erecto, unde se nunquam reddituras arbitrarentur. Quod igitur adolescentes, & ii quidem non solum indocti, sed etiam rustici contemnunt, id docti senes extimescent? Omnino (ut mihi quidem videtur) rerum omnium satietas, vitæ facit satietatem. Sunt pueritiae certa studia: num igitur ea desiderant adolescentes? Sunt & ineuntis adolescentiæ: num ea jam constans requirit ætas, qui dicitur media? Sunt etiam hujus ætatis: nè ea quidem in senectute queruntur. Sunt autem extrema quædam studia senectutis, Ergò ut superiorum ætatum studia occidunt, sic occidunt etiam senectutis. Quid cùm evenit, satietas vitæ tempus maturum mortis affert. Evidem non video, cur, quid ipse sentiam de morte, non audeam dicere vobis: quod melius cernere mihi videor, quo, ab ea proprius absum. Ego vestros patres, P. Scipio, tuque C. Læli viros clarissimos, mihiq; amicissimos, vivere arbitrор, & eam quidem vitam, quæ est sola vita nominanda. Nam dum sumus in his inclusi compagibus corporis, munere quodam necessitatis, & gravi opere perfungemur. Est enim animus coelestis ex altissimo domicilio depresso, & quasi demersus in terram; locum divinæ naturæ, æternitatique contraria.

Oἱ ἀρχαῖοι
ἐν τῷ δεσμω-
τηρίῳ ἐσθλὸν τὸ
χρόνον τέτοιο,
διὰ δὲ δράκοντος
ζῆται βασιλεὺς.
Apollonius
apud Philost.
Animæ est cœ-
lestis origo.

*Quare animus
immortalis in
corpora humana
infusus sit.*

*Σοφὸς Σοφο-
κλῆς, σοφῶτες
Ἐπειτι-
δίνες, πάνταν
ζ σοφῶτα] Θ
Σωκράτης.
Verba oraculi.
Animorum im-
mortalitas pro-
batur.*

*Vtuba Cyri
morientis,
oīlavo Pædie,
apud Xeno-
phontem.*

tium. Sed credo Deos immortales sparsissē animo in corpora humana, ut essent, qui terras tuerentur, quicquid cœlestium ordinem contemplantes, imitarentur eum, vite modo atque constantia. Nec me solum ratio, ac disputatio impulit, ut ita crederem; sed nobilitas etiam summorum philosophorum, & autoritas. Audiebam Pythagoram, Pythagoreosque, incolas penè nostros, qui essent Italici Philosophi quondam nominati, nunquam dubitasse, quin ex universa mente divinâ delibatos animos haberemus. Demonstrabantur mihi præterea, quæ Socrates, supremo vitæ die de immortalitate animorum distinxisset, is, qui esset sapientissimus oraculo Apollinis judicatus. Quid multa? sic mihi persuasi, sic sentio, cum tanta celeritas animorum sit, tanta memoria præteriorum, futurūmque prudentia, tot artes, tantæ scientiæ, tot inventa, non posse eam naturam, quæ res eas contineat, esse mortalem: cumque animus semper agitur, nec principium motus habeat, quia ipse se moveat; nec finem quidem habituum esse motus, quia nunquam se ipse sit relicturus. Et, cum simplici animi natura sit, neque habeat in se quicquam admistum, dispar sui, atque dissimile, non posse eum dividiri: quod si non possit, non posse interire: magnóq; esse arguento, homines scire pleraque antequam nati sint, quod jam pueri, cum artes difficiles discant, ita celeriter res innumerabiles arripiant, ut eas non tuum primum accipere videantur, sed reminisci & recordari. Hæc Platonis sunt ferē. Apud Xenophontem autem moriens Cyrus major hæc dicit: Nolite arbitrari, o mihi charissimi filii, me, cum à vobis discessero, nusquam, aut nullum fore: nec enim, dum eram vobiscum, animum meum videbatis; sed, eum esse in hoc corpore, ex iis rebus quas gerebam, intelligebatis. Eundem igitur esse creditote, etiam si nullum videbitis. Nec vero clarorum viro-

rum

rum post mortem honores permanerent, si nihil eorum ipsorum animi efficere, quò diutius memoriam sui teneremus. Mihi quidem nunquam persuaderi potuit, animos, dum in corporibus essent mortalibus vivere; cùm exsistent ex iis, emori: nec verò tum animum esse insipientem; cùm ex insipienti corpore evasisset: sed cum omni admittance corporis liberatus, purus & integer esse cœpisset, tum esse sapientem. Atque etiani, cùm hominis natura morte dissolvitur, cæterarum rerum perspicuum est quò quæque discedant: abeunt enim illuc omnia unde orta sunt; animus autem solus, nec cùm adeat, nec cùm discedit, appetit. Jam verò videtur nihil morti tam esse simile, quam somnum. Atqui dormientium animi maximè declarant divinitatem suam: multa enim, cùm remissi & liberi sint, futura prospiciunt. Ex quo intelligitur, quales futuri sint, cùm se planè corporis vinculis relaxaverint. Quare, si hæc ita sunt, sic me colitote, inquit, ut Deum: sicut una interriturus est animus cum corpore; vos tamen Deos videntes, qui hanc omnem pulchritudinem tuentur & regunt, memoriam nostri pie inviolatèque servabitis; nisi mortis imago? Cyrus quidem hæc moriens. Nos (si placet) nostra go? videamus. Nemo unquam mihi, Scipio, persuadebit, Ovid. aut patrem tuum Paulum, aut duos avos Paulum & Africanum, aut Africani patrem, aut patruum, aut multos præstantes viros, quos enumerare necesse non est, tanquam esse conatos, quæ ad posteritatis memoriam pertinerent: nisi animo cernerent, posteritatem ad se pertinere posse. An censes (ut de meipso aliquid more senum glorier) me tantos labores diurnos nocturnosque, domi militiaque susceptum fuisse, si iisdem finibus gloriam meam, quibus vitam, essem terminaturus? Nonne melius multo fuisse, otiosam ætatem, & quietam sine ullo labore & contentione, traducere? Sed nescio quomodo ani-

*Stulti iniquo
animo mortem
ferunt, sapien-
tes vero aequi-
fimo.*

*Sic vixit Cato,
ut frustra se
natum non ex-
istimaret.*

*Commorandi,
non habitandi
diversorium ba-
hemus.*

**Ω ηδονα
ημέρα.
Apollon. ad ty-
ran. mortem
minitantem.*

mus erigens se, posteritatem semper ita prospiciebat, quasi, cum excessisset è vita, tum denique vigu-rus esset. Quod quidem ni ita se haberet, ut animi immortales essent, haud optimi cuiusque animus maximè ad immortalem gloriam niteretur. Quid, quòd sapientissimus quisque æquissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo? Nonne vobis videtur animus is, qui plus cernat, & longius, videre se ad meliora proficiisci; ille autem, cuius obtusior sit acies, non videre? Evidem effector studio patres vestros, quos colui & dilexi, vivendi. Neque eos vero solum convenire aveo, quos ipse cognovi: sed illos etiam, de quibus audivi, & legi, & ipse conscripsi. Quòd quidem me proficientem haud sanè quis facile retraxerit, neve tanquam Peliam recoxerit. Quòd si quis Deus mihi largiatur, ut ex hac ætate repuerascam, & in cunis vagiam, valde recusem; nec verò velim, quasi decurso spatio, à calce ad carceres revocari. Quid enim habet vita commodi? quid non potius laboris? Sed habeat sanè: habet certe tamen aut satietatem, aut modum. Non libet enim mihi deplorare vitam: quod multi, & hi docti, sape fecerunt. Nec me vixisse paenitet: quoniam ita vixi, ut frustra me natum non existimem; & ex vita ista discedo, tanquam ex hospitio, non tanquam ex dono; commorandi enim natura diversorum nobis, non habitandi, dedit. O præclarum diem, cùm ad illud divinorum animorum concilium cœ-tumq; proficiscar, & cùm ex hac turba & colluvione discedam! proficiscor enim non ad eos solum viros, de quibus ante dixi, sed etiam ad Catonem meum: quo nemo vir melior natus est, nemo pietate præstantior: cuius à me corpus crematum est; quod contrà decuit ab illo meum. Animus verò non me deserens, sed respectans, in ea profecto loca discessit, quòd mihi ipsi cernebat oīle vénendum. Quem ego

ege
quod
exist
disc
cum
nec
in h
crea
dele
(u
am
ph
fut
est
sic
et
du
de
n

seu De Senectute.

ego meum casum fortiter ferre visus sum ; non quod æquo animo ferrem : sed me ipse consolabar, existimans non longinquum inter nos digressum & discessum fore. His mihi rebus, Scipio, (id enim te cum Lælio admirari solere dixisti) levus est senectus, nec solum non molesta, sed etiam jucunda. Quod si in hoc erro, quod animos hominum immortales esse credam libenter erro : nec mihi hunc errorem, quo delector, dum vivo, extorqueri volo : fin mortuis (ut quidam ministri philosophi censent) nihil sentiam ; non vereor, ne hunc errorem meum mortui philosophi irrideant. Quod si non sumus immortales futuri, tamen extingui homini suo tempore optabile est. Nam habet natura ut aliarum omnium rerum sic vivendi modum. Senectus autem peraestatio ætatis Seneculus pera-
est tanquam fabulae : cuius defatigationem fugere ètio ætatis est, debemus, præsertim adjunctâ satietate. Habui hæc tanquam fa-
de senectute, quæ dicerem : ad quam utinam perve- bule,
niatis ! ut ea , quæ ex me auditissis , re experti pro-
bare possitis.

M. T. Ciceronis De Senectute.

F I N I S.

Q. 4

M. T.

M. T. Ciceronis *Paradoxa*,

Ad Marcum Brutum.

ANimadverti, Brute, s^epē Catonem ayun-
culum tuum, cūm in senatu sententi-
am diceret, locos graves ex philoso-
phiā tractare, abhorrentes ab hoc usu
forensi & pūblico: sed dicendo con-
sequi tamen, ut illa etiam populo probabilia
viderentur. Quod eo maius est illi, quād aut tibi,
aut nobis, quia nos eā philosophiā plū utimur,
quæ peperit dicendi copiam, & in qua dicuntur
ea, quæ non multūnī discrepant ab opinione popu-
lari. Cato autem, perfectus (mē sententiā) Stoicus,
& ea sentit, quæ nos sānē probantur in vulgus: & in
ea est h̄eresi, quæ nullum sequitur florem orationis,
neque dilatat argumentum, sed minutis interrogati-
unculis, & quasi punctis, quod proposuit, efficit. Sed
nihil est tam incredibile, quod non dicendo fiat pro-
babile: nihil tam horridum, tam incultum, quod non
splendescat oratione, & tanquam excolatur. Quod
cūm itā putarem, feci etiam audaciū, quād ille ipse,
de quo loquor. Cato enim duntaxat de magnitudine
animi, de continentiā, de morte, de omni laude vir-
tutis, de Diis immortalibus, de charitate patriæ, Stoicē
solet, nullis oratoriis ornamentiis adhibitis, dicere.
Ego autem illa ipsa, quæ vix in gymnasīis & in
orō Stoici probant, lubens conjeci in communes lo-
cas. Quæ quia sunt admirabilia contrāque opinio-
nem omnium, ab ipsis etiam παράδοξα appellan-
tur: tentare volui, possēntne proferri in lucem, id
est in forūm, & itā dici, ut probarentur; an alia
quædam esset erudita, alia popularis oratio. Eōque
scripsi libentius, quod mihi ista παράδοξα quæ appell-
lan-

Paradoxa, id
est, præter
opinionem.

lantur, maximè videntur esse Socratica, longeq; ve-
rissima. Accipies igitur hoc parvum opusculum, lucu-
bratum his jam contractioribus noctibus: quoniam
illud majorum vigiliarum munus in tuo nomine ap-
paruit. Degustabis & hoc genus exercitationum me-
arum, quibus uti consuevi, cum ea, quæ dicuntur in
scholis *Detinā*, ad nostrum hoc oratorium transfero
dicendi genus. Hoc tamen opus in apertum ut pro-
feras, nihil postulo: non enim est tale, ut in arce
poni possit, quasi illa * Minerva Phidizæ, tale tamen
est, ut ex eâdem officinâ exisse appareat.

* Ex ebore,
Plin. lib. 34.
cap. 8.

"Οτι μόνον ἀγαθὸν τὸ καλὸν, id est,
Quod solum bonum honestum.

VEreor, né cui vestrum ex Stoicorum hominum
disputationibus, non ex meo sensu, deprompta
hæc videatur oratio. Dicam tamen, quod sentio, &
dicam brevius, quam res tanta dici possit. Nunquam *Pecunia ēt id*
meherculè ego neque pecunias istorum, neque recta *genus alia non*
magnifica, neque opes, neque imperia, neque eas *sunt in bonis* .
quibus maxime, adstricti sunt, voluptrates, in bo- *numeranda.*
nis rebus, * aut expetendis, duxi: quippe cum vide-
rem, homines rebus his circumfluentes; ea tamen de-
siderare maximè, quibus abundant. Neq; enim un-
quam expletur, nec satiatur cupiditatis sitis: neque ea *πλεύση* .
solum, quæ habent, libidine augendi cruciantur, sed *πλέυση* .
etiam amittendi metu. In quo equidem continen-
tissimorum hominum, majorum nostrorum, sæpe re-
quiro prudentiam, qui hæc imbecilla & commutabi-
lia pecuniæ membra, solo verbo bona putaverunt
appellanda, cum re ac factis longe alter judicavis-
sent. Potestne bonum cuiquam malo esse, aut potest
quisquam in abundantia bonorum ipse esse non bo-
num? Atqui ista omnia talia videmus, aut etiam im-
probri habeant, & obsint probis. Quamobrem, licet
irrideat, si quis vult: plus apud me tamen vera ratio *Theolog.*
valebit,

Οὐρανά
πρᾶγματος
ζεῦ.

Πονοὶ μὲν
φλυτεοί κα-
κοὶ, ἀγαθοὶ
ἢ περιττοὶ.

*Epiphonema,
quo concludit
Biantis sen-
tentiam.*

*Inductione pro-
bat divitias à
veteribus Ro-
manis non habi-
tas in albo bo-
norum.*

* *delicasas.*

*Enumoratio
vehemens &
copiosa.*

valebit, quam vulgi opinio. Neque ego unquam illum bona perdidisse dicam, si quis pecus ad supellecitem amiserit. Nec non s̄epe laudabo sapientem illum Biantem, ut opinor, qui enumeratur inter septem sa- pientes: cuius cum patriam Prenem cepisset hostis, ceterique ita fugerent, ut multa de suis rebus secum asportarent; cum esset admonitus à quodam, ut idem faceret: Ego verò, inquit, facio: nam omnia mea mecum porto. Ille hæc ludibria fortunæ nè sua qui-dem putavit, quæ nos appellamus etiam bona. Quid est igitur, quæret aliquis, bonum? Si quid recte sit, & honestè, & cum virtute, id bene fieri verè dici-tur: & quod rectum, & honestum, & cum virtute est, id solum opinor bonum. Sed hæc videri possunt ob-scuriora, cum sine appositione exemplorum lentiū disputantur: vitâ atque factis illustranda sunt sum-morum virorum hæc, quæ verbis subtilius quam sa-tis est, disputari videntur. Quæro enim à vobis, num ullam cogitationem habuisté videantur ii, qui hanc rempublicam tam præclarè fundatam nobis reliquerunt, ut auri, aut argenti ad avaritiam, aut amœnitatum ad delectationem, aut supellecitis ad delicias, aut epularum ad voluptates. Ponite ante oculos unumquemque regum. Vultis incipiam à Romulo? vultis, post liberam civitatem, ab iis ipsis qui libera-verunt eam? Quibus tandem gradibus Romulus ascendit in cœlum? iisne, quæ isti bona appellant? an rebus gestis atque virtutibus? Quid autem Numa Pompilius? minusne gratas diis immortalibus cape-dines, at fictiles urnulas fuisse, quam * filicatas alio-rum pateras arbitramur? Omitto reliquos: sunt enim omnes pares inter se, præter Tarquinium Superbum, Brutum verò si quis roget, quis egerit in patria libe-randa; si quis item reliquos ejusdem consilii socios, quid spectaverint, quid securi sint: nam quis existat, cui voluptas, cui divitiae, cui denique, præter offici-um

um fortis & magni viri quicquam aliud propositum, fuisse videatur? Quæ res ad necem Porsonæ Q. Mucium impulit sine ulla spe salutis suæ? Quæ vis Horatium Coelitem contra omnes hostium copias, tenuit in ponte solum? Quæ vis patrem Decium, qui filium devovit, ac immisit in armatas hostium copias? Quid continentia C. Fabricii? Quid tenuitas victus M. Curiæ sequebatur? Quid duo propugnacula belli Punici Cn. & P. Scipiones, qui Carthaginiensium adventum corporibus suis intercludendum putaverunt? Quid Africanus minor? quid major? Quid inter horum ætates interjectus Cato? Quid innumerabiles, alii? Nam domesticis exemplis abundamus. * An cogitâsse quicquam putamus in vita sibi expetendum nisi quod laudabile esse & præclarum videretur? Veniant igitur irratores hujus orationis ac sententiæ; & jam vel ipsi judicent, utrum se horum alicujus, qui marmoreis tectis, ebore, & auro fulgentibus, qui signis, qui tabulis, qui cælato auro & argento, qui Corinthiis operibus abundant; an C. Fabricii, qui nihil eorum habuit, nihil habere voluit, similes esse malint. Atque hæc quidem, quæ modo huc, modo illuc transferuntur, facile adduci solent, ut in rebus bonis esse negent: illud tamen arctè tenent, accuratèq; defendunt, voluptatem esse summum bonum. Quæ quidem mihi vox pecudum videtur esse, non hominum. Tu, cùm tibi, sive Deus, sive mater (ut ita dicam) rerum omnium natura dedit animum, quo nihil est præstantius neque divinus; sic te ipse abjicies, atque prosternes, ut nihil inter te, atq; inter quadrupedem putas interesse? Quicquāmne bonum est, quod non eum, qui possidet meliorem facit? ut enim quisque est maximè boni particeps, ita & laudabilis maximè: nēq; est ullum bonum, de quo non is, qui id habeat, honestè possit gloriari. Quid autem est horum in voluptate? Melioremne efficit, aut laudabiliorem virum?

* alias, An putabimus quenquam horum cogitâsse quicquam in vita sibi expetendum.

Voluptas non est summum bonum.

Repugnat bono meliorem non facere.

* extollit.

Conclusio.

virum? an quisquam in potiundis voluptatibus gloria
se & prædicatione * effert? Atqui si voluptas (quaꝝ
plurimorum patrocinii defenditur) in rebus bonis
habenda non est, eāqꝫ quō est major, eò magis men-
tem è sua sede & statu dimovet: profecto, nihil est
aliud bene & beatè vivere, nisi honestè & rectè vivere.

"Oti ἀνθρώπος οὐ πέτι πέδε τελείωσιας, i. e.

Quod scip̄sā contenta virtus ad beatē vivendum.

Nec vero ego M. Regulum ærumnosum, nec in-
felicem, nec miserum unquam putavi. Non
enim magnitudo animi ejus cruciabatur à Pœnis, non
gravitas, non fides, non constantia, non ulla virtus,
non denique animus ipse, qui tot virtutum præsidio
munitus, tantoque comitatu circumseptus, cum cor-
pus ejus caperetur, capi certè ipse non potuit. C. ve-
rò Marium vidimus, qui mihi secundis in rebus unus
ex fortunatis hominibus, in adversis unus ex summis
viris videbatur: quo beatius esse mortali nihil potest.
Nescis, insane, nescis quantas vires virtus habeat:
nomen tantum virtutis usurpas; quid ipsa valeat, ig-
noras. Nemo potest non beatissimus esse, qui est to-
tus aptus ex se, quique in se uno ponit omnia. Cu-
jus autem spes omnis, & ratio, & cogitatio pendet ex
fortuna; huic nihil potest esse certi, nihilque quod
exploratum habeat permansurum sibi, nè unum qui-
dem diem. Eum tu hominem terreto, si quem eris
nactus istiusmodi, mortis aut exilii minis: mihi verò
quicquid acciderit in tam ingrata civitate, nè recu-
fanti quidem evenerit, non modò non repugnanti.
Quid enim ego laboravi, aut quid egi, aut in quo
evigilaverint curæ & cogitationes meæ, siquidem
nihil peperi tale, nihil consecutus sum, ut in eo statu
essem, quem neqꝫ fortunæ temeritas, neque inimico-
rum labefactaret injuria? Morterime mihi minitaris,
ut omnino ab hominibus; an exilium, ut ab improbis
demi-

demigrandum sit? Mors terribilis est iis, quorum cum
vita omnia extinguuntur; non iis, quorum daus emo-
ri non potest. Exilium autem terribile est iis, quibus
quasi circumscriptus est habitandi locus, non iis, qui
omnem orbem terrarum unam urbem esse ducunt.
Te miseræ, te ærumnæ premunt omnes, qui te bea-
tum, qui te florentem putas: tuæ libidines te tor-
quent: tu dies, noctesque cruciaris, cui nec satis est, grave.
quod est, & id ipsum, quod habes, nè non diuturnum
sit futurum, times. Te conscientia stimulant malefi-
ciorum tuorum: & metus exanimant judiciorum atq;
legum. Quocunque aspexisti, ut furæ, sic tuæ tibi oc-
currunt injuriæ, quæ te respirare non sinunt. Quam-
obrem ut improbo, & stulto, & inertii nemini bene esse
potest: sic vir bonus, & sapiens, & fortis miser esse non
potest. Nec verò, cuius virtus moresq; laudandi sunt,
eius non laudanda vita est: neque porrò fugienda
vita est, quæ laudanda est; esset autem fugienda, si es-
set misera. Quamobrem, quicquid est laudabile, idem
& beatum, & florens, & experendum videri debet.

"Οτι ισα τὰ ἀμελίμανθα, id est,
Quod æqualia peccata.

PARVA, inquis, res est: atqui mea culpa. Nee
enim Peccata rerum eventu, sed vitiis hominum
metienda sunt. In quo peccatur, id potest aliud alio
majus esse, aut minus: ipsum quidem illud, peccare,
quoquæ te vetteris, unum est. Auri navem evehat
governator, an paleæ, in re aliquantum, in gubernato-
ris inscitia nihil interest. Lapsa est alicujus libido
in muliere ignota: dolor ad pauciores pertinet quam
si etiam petulans fuisset in aliqua generosa ac nobili
virginæ; peccavit verò nihilominus: si quidem est pec-
care, tanquam transire lineas. Quod cum feceris,
culpa commissa est: quam longè progrediare cum se-
mel transieris, ad augendam transeundi culpam nihil
pertinet.

*Mors terribilis
malis tantum,
non bonis.*

*Cosmopolitis
exilium non est.*

*Conscientia
mille testes.*

*Æqualia pec-
cata esse decla-
rat à simili.*

A definitione.

*Probat peccata
æqualia. A
contrario.*

A conjugatis.

pertinet. Peccare certè licet nemini. Quod autem non licet, id hoc uno tenetur, si arguitur non licere: Id si quidem nec majus, nec minus unquam fieri potest: quoniam in eo est peccatum, si non licuit. Quod semper unum & idem est, quæ ex eo peccata nascuntur, æqualia sint oportet. Quod si virtutes pares sunt inter se, paria esse etiam vitia necesse est. Atqui pares esse virtutes, nec bono viro melioreni, nec temperante temperantiorem, nec forti fortiorum, nec sapiente sapientiorem posse fieri, facilimè potest perspicci. An virum bonum dices, qui depositum nullo teste, cum lucrari impunè posset, auri pondo decem reddiderit, si idem in decem millibus pondo auri non idem fecerit? Aut temperantem eum, qui se in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? Una virtus est consentiens cum ratione & perpetua constantia. Nihil huic addi potest, quò magis virtus sit & nihil demī, ut virtutis nomen relinquatur. Etenim si bene facta rectè facta sunt, & nihil recto rectius est: certè nec bono quidem melius quicquam inveniri potest. Sequitur igitur, ut etiam vitia sint paria: si quidem pravitates animi rectè vitia dicuntur. Atqui, quoniam pares virtutes sunt; rectè etiam facta, quando à virtutibus profiscuntur, paria esse debent. Itēmque peccata, quoniam ex vitiis manant, sint æqualia necesse est. A philosophis, inquis, ista sumis. Metuebam, né à lenonibus diceres. Socrates disputabat isto modo. Bene hercule narras: nam, istum doctum & sapientem virum fuisse, memoriae traditum est. Sed tamen quæro ex te (quando verbis inter nos contendimus non pugnis) utrum potius de bonis est querendum, quid bajuli atque operarii, an quid homines doctissimi senserint: præsertim cum hæc sententiæ non modò verior, sed né utilior quidem honinum vitez reperiū illa posset. Quæ vis est enim, quæ magis arceat: homines ab omni improbitate, quam si sense-

senserint, nullum in delictis esse discriminem? & , æquè peccare se, si privatis, ac si magistratibus manus infierant? quamcunque in domum stuprum intulerint, eandem esse labem libidinis? Nihilne igitur interest (nam hoc dicet aliquis) patrem quis necet, an servum, Nuda ista si posas; judicari, qualia sint, non facile possunt. Patrem vitâ privare, si per se scelus est; Saguntini, qui parentes suos liberos emori, quam servos vivere, maluerunt, parricidæ fuerunt. Ergo & parenti nonnunquam adimi vita sine scelere potest; & servo sepe sine injurya non potest. Causa igitur hæc, non natura distinguit: quæ quando alteri accessit, id sit propensiùs, si utriusque adjuncta sit, paria siant necesse est. Illud tamen interest, quod in servo necando, si adsit injurya, semel peccatur: in patris vita violanda, multa peccantur. Violatur is, qui procreavit; is qui aluit; is qui eruditivit; is, qui in sede, ac domo, atque in repub. collocavit. Multitudine peccatorum præstat, eoque poenâ majorē dignus est. Sed nos in vita, non quæ cuique peccato poena sit, sed quantum cuique liceat, spectare debemus. Quicquid non oportet, scelus esse; quicquid non licet, nefas putare debemus. Etiámne in minimis rebus? Etiam. Siquidem rerum modum * singere non possumus, animorum tenere possumus, Histrio, si paulò se movit extra numerum, aut si versus pronunciatus est syllabâ unâ brevior aut longior, exhibilatur & exploditur: Id vita, quæ omni gestu moderior, omni versu aptior esse deber, ut in syllaba te peccare dices! Poetam non audio in nugs: in vita societate audiam civem, digitis peccata dimetientem sua? quæ si visa sint breviora, leviora quâ possint videri cum, quicquid peccatur, perturbatione peccetur rationis, atque ordinis; perturbatâ autem semel ratione, & ordine, nihil possit addi, quod magis peccari posse videatur.

* figere.
Ab exemplo:

"*Oti πάροις οἱ μαργοὶ μαίνονται, id est,*
Quād omnes stulti insanunt.

*Invehitur in
 P. Claudium
 * Vide num
 rationibus sit
 legendum.
 * id est, proba
 bo, vincam.*

EGo verò te non stultum, ut sàpe ; non improbum, ut semper ; sed dementem & insanum * rebus * addicam necessariis. Sapientis animus magnitudine concilii , tolerantia rerum humanarum, contemptione fortunæ, virtutibus deniq; omnibus, & moenibus septus, vincetur, & expugnabitur, qui ne civitate quidem pelli potest ? Quæ est enim civitas ? Omnisne conventus ferorum, & immanium ? Omnisne etiam fugitivorum ac latronum congregata unum in locum multitudo ? Certè negabis. Non igitur erat illa tum civitas, cum leges in ea nihil valebant; cum iudicia jacebant; cum mos patrius occiderat ; cum ferro pulsis magistratibus, senatus nomen in repub. non erat. Prædonum ille concursus, erre duce latrociniūm in foro constitutum , & reliquæ conjurationis à Catilinæ furiis ad tuum scelus furorēisque conversæ, non civitas erat. Itaque pulsus ego civitate non sum, quæ tum nulla erat : accessitus in civitatem sum, cum esset in republica consul, qui tum nullus fuerat : esset senatus, qui tum occiderat ; esset consensus populi liberi ; cum esset juris & æquitatis (quæ vincula sunt civitatis) repetita memoria. At vide quād ista tui latrociniū tela contempserim. Jactam & immissam à te nefariam in me injuriam semper duxi ; pervenisse tamen ad me nunquam putavi : nisi forte cum parteces disturbabas, aut cum testis tceleratas facies inferiebas : tunc meorum aliquid ruere aut deflagrare arbitrabare. Nihil neque meum est, neque cuiusquam, quod auferri, eripi, quod amitti potest. Si mihi eripuisses * divinam animi mei constantiam, meas curas, vigilias, consilia, * quibus respub. invicta stat ; si hujus æterni beneficij, immortalem memoriam delevisses : multò etiam magis, si illam mentem, unde

* diuturnam.
 * quibus te in-
 victissimo stat
 respub.

hæc

hæc consilia manârunt, mihi eripuisses: tum ego accepisse me conficerer injuriam. Sed si hæc non fecisti, nec facere potuisti, redditum mihi gloriosum tua dedit injuria, non exitum calamitosum. Ergo ego semper civis eram, & tum maximè, cum meam salutem se natus exteris nationibus, ut civis optimi, commendabat. Tu nè nunc quidem es civis: nisi fortè idem hostis, & civis esse * potest. An tu civem ab hoste naturâ, ac loco, non animo factisque distinguis. Cædem in foro fecisti: armatis latronibus tempa tenuisti: privatorum domos, & adésq; sacras incendiisti. Cur hostis Spartacus, si tu civis? Potes autem esse tu civis, propter quem aliquando civitas non fuit? Et me exulem, tuo nomine, appellas, cùm omnes meo discessu exulâsse rempub. putent: nunquâme homo amentissime, te circumspicies? nunquâme, quid facias considerabis, nec quid loquare? nescis exilium scelerum esse pœnam? meum illud iter, ob præclarissimas res à me antè gestas, esse suscepimus? Omnes scelerati atq; impii, quorum tu te ducent esse profiteris, quos leges exilio affici volunt, exules sunt, etiam si solum non mutârunt. An, cùm omnes leges te exuleni esse jubeant, non eris tu exul? Non appellatur inimicus. Qui cum telo fuerit? ante senatum tua sica deprehensa est. Qui hominem occiderit? Tu plurimos occidisti: Qui incendium fecerit? ædes Nympharum manu tuâ deflagrârunt: Qui tempa dcorum occupaverit? in foro etiam castra posuisti. Sed quid ego communes leges profero quibus omnibus es exul? Familiarissimus tuus Cor nificius de te privilegium, tulit, ut, si in opertum Bonæ Deæ accessisses, exultares. At, te id fecisse, etiam gloriari soles. Quomodo igitur tot legibus in exilium ejectus, nomen exulis non perhorrescis? Romæ sum, inquis: & tu quidem in * operto fuisti. Non igitur ubi quisque erit, ejus loci justenebit, si ibi eum legibus * esse non oportebit.

*Conclusio à
contrario.*

* potes.

*Argumentum à
definitione ex-
ulîs & à legum
autoritate.*

* alias, portu:
alias, ponto.
* esse subje-
ctum non.

"Οὐ πάντες ὁσιοὶ ἐλέγοντες, γάρ ὁ μαρτυρῶν
δύλος, id, est.

Quod omnes sapientes, liberi; & stulti servi.

Reueletur in
M. Antonium
Nemo liber, qui
nisi cupiditatibus
non imperat.

Nemo liber nisi
sapiens.

Prov. Consi-
ciendum est.

LAudetq; verò hic imperator, aut etiam appelle-
tur, aut hoc nomine dignus pütetur. Quomodo?
aut cui tandem hic libero imperabit, qui non potest
cupiditatibus suis imperare? Refrænet primum libidi-
nes, spernat voluptates, iracundiam teneat, coercent
avaritiam, cæteras animi labes repellat: tum incipiat
aliis imperare, cum ipse improbissimis dominis, dede-
cori, ac turpitudini parere desierit. Dum quidem his
obediet, non modò imperator, sed liber habendus
omnino non erit. Præclarum est enim hoc usurpatum
a doctissimis, quorum autoritate non uterer, si mihi
apud aliquos agfeste, hæc habenda esset oratio: cum
verò apud prudentissimos loquar, quibus hæc inaudi-
ta non sunt; cur ego simulem me, si quid in his studiis
operæ posuerim, perdidisse? Dictum est igitur ab eru-
ditissimis viris, nisi sapientem, liberum esse néminem.
Quid est enim libertas? potestas vivendi, ut velis. Quis
igitur vivit, ut vult, nisi profecto qui recta sequitur,
qui gaudet officio, cui vivendi via considerata atque
provisa est; qui legibus quidem non propter metum
paret, sed eas sequitur atque colit, quia id salutare
maximè esse judicat? qui nihil dicit, nihil facit, nihil
cogitat denique nisi libenter, ac libere? cuius omnia
consilia, resq; omnes, quas gerit, ab ipso proficiscuntur,
éodemq; referuntur: nec est ulla res, quæ plus apud
eum polleat, quam ipsius voluntas, atq; judicium? Cui
quidem etiam (quæ vim habere maximam dicitur)
fortuna ipsa credit: quæ, sicut sapiens poeta dixit, suis
eisque fugitur moribus. Soli igitur hoc contingit sapi-
enti, ut faciat nihil invitus, nihil dolens, nihil co-
actus. Quid etiā ita esse pluribus verbis differendum
est: illud tamen brevi confitendum est, nisi qui ita sit
affe-

affectus, esse liberum neminem. Igitur omnes improbi, servi. Nec hoc tam re est, quam dictu inopinatum, atque mirabile. Non enim ita dicunt eos esse servos, ut mancipia, quæ sunt dominorum facta, nexus, aut aliquo juri civili: sed si servitus sit, sicut est, obedientia fracti animi, & abjecti, & arbitrio carentis suo; quis neget omnes leves, omnes cupidos, omnes denique improbos esse servos? An ille mihi liber videatur cui mulier imperat? cui leges imponit, prescribit, jubet, vetat, quod videtur? qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audet? poscit? dandum est: vocat? veniendum: ejicit? abeundum: minatur? extimescendum: Ego vero istum non modo servum, sed nequissimum servum, etiam si in amplissima familia natus sit, appellandum puto: Atque, ut in magna familia * stultorum, sunt alii laudiores (ut sibi videntur) sed tamen servi, atrientes, tropiarii: pari stultitia sunt, quos sigla, quos tabulæ, quos cælatum argentum, quos Corinthia opera, quos edificia magnifica nimio opere delectant. At sumus, inquiunt, principes civitatis. Vos vero ne conservorum quidem vestrorum principes estis. Sed ut in familia, qui tractant ista, qui tergunt, qui ungunt, qui verrunt, qui spargunt, non honestissimum locum servitutis tercent: sic in civitate, qui se istarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipsius civitatis locum penè infimum obtinet. Magna, inquis, bella gessi: magnis imperiis & provinciis praefui. Gere igitur animum laude dignum. Echionis tabula te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycleti. Omitto, unde sustuleris & quomodo habeas; intuentem te, admirantem, clamores tollentem cum video, servum te esse ineptiarum omnium judico. Nonne igitur illa sunt festiva? Sunt; nam nos quoque oculos eruditos habemus. Sed obsecro te, ita venustra habeantur ista, non ut vincula virorum sint, sed ut oblectamenta puerorum. Quid enim censes? si

*Epiphonema
quo claudet
sententiam.
Similitudo.
* servorum.*

L. Mummius aliquem istorum videret matellionem Corinthium cupidissime tractantem, cum ipse totam Corinthum contempssisset, utrum illum civem excellentem, an atriensem servum diligentem puraret? Reviviscat M. Curius, aut eorum aliquis, quorum in villa ac domo nihil splendidum, nihil ornatum fuit, praeter ipsos; & videat aliquem summis populi beneficiis usum, barbatulos nullulos * exceptantem de piscina, & pertractantem, & muneratum copiâ gloriantem: nonne hunc hominem ita servum judicet, ut ne in familia quidem dignum majore aliquo negotio putet? An eorum servitus dubia est, qui cupiditate pecuniae nullam conditionem recusant durissimae servitutis? Hæreditatis spes, quid iniuritatis in serviendo non suscipit quem nutum locupletis orbi senis non observat? Loquitur ad voluntatem; quicquid denuntiatum sit, facit: assentatur, assidet, miratur: quid horum est liberi? quid denique non servi inertis? Quid jam illa cupiditas, quæ videtur esse liberior, honoris, imperii, provinciarum? quam dura est domina! quam imperiosa, quam vehemens! Cethego, homini non probatissimo, servire coagit eos, qui sibi esse amplissimi videbantur, munera mittere, noctu venire domum ad eum, precari, denique supplicare. Quæ servitus est, si hæc libertas existimari potest? Quid? Cum cupiditatum dominatus excessit, & aliis est dominus exortus, ex conscientia peccatorum, timor; quam est illa misera, quam dura, servitus! Adolescentibus paulò loquacioribus est serviendum: omnes, qui aliquid scire videntur, tanquam domini timentur. Judex verò quantum habet dominatum! quo timore nocentes afficit! An non est omnis metus servitus? Quid valet igitur illa, eloquentissimi viri, L. Crassi copiosa magis quam sapiens oratio? Eripite nos ex servitute. Quæ est ista servitus tam clara horaini, tamque nobili? Omnis animi debilitati,

* caprancem.
Murenam,
lampredam ve-
cavit.

Servius quid
sit.

billitati, & humilis, & fracti timiditas, servitus est.

Nolite finere nos cuiquam servire. In libertatem vindicari vult? Minime. Quid enim adjungit? * *Nisi vobis universis. Dominum mutare, non liber esse, vult. Quibus & possumus, & debemus. Nos vero, siquidem animo excelso, & alto, & virtutibus exagerato sumus, nec debemus, nec possumus. Tu posse te dico, quandoquidem potes; debere ne dixeris: quoniam nihil quisquam debet, nisi quod est turpe non reddere. Sed huc hactenus. Ille videat, quomodo imperator esse possit, cum, eum ne liberum quidem esse, ratio, & veritas ipsa convincat.*

* Sic forte melius: *Nisi vobis universis, quibus & possumus & debemus.*

Redit ad Antonium, & abrupte concludit.

Οὐ μέν οὐδὲ πάλιν, i.e.

Quod solus sapiens dives.

Quæ est ista in commémoranda pecunia tua tam Contra M. insolens ostentatio? Solusne tu dives? Proh dii Crassum omnimmortales! egóne me audivisse aliquid, & didicisse um Romanorum non gaudeam? Solusne tu dives? Quid, si ne dives ditissimum, quidem, Quid, si pauper etiam? Quem enim Intellegimus divitem? aut hoc verbum in quo homine ponimus? Opinor in eo, cui tanta possessio est, ut ad liberaliter vivendum facile contentus sit: qui nihil querat, nihil appetat, nihil optat, amplius. Animus enim tuus oportet se judicet divitem, non hominum sermo, neque possessiones tuæ. Qui si nihil sibi deesse putat, nihil curat amplius, satietas est, aut contentus etiam pecuniâ; concedo, dives est. Sin autem propter aviditatem pecuniae nullum quæstum turpem putas, cum isti ordini ne honestus quidem esse possit ullus; si quotidie fraudas, decipis, poseis, pacisceris, auferas, eripis; si socios spolias, ærarium ex pilas; si testamenta amicorum expectas, aut ne expectas quidem, at ipse supponis: huc utrum abundantis, an egenitis signa sunt? Animus hominis dives, non arca, appellari solet. Quamvis illa sit plena, dum Xenoph.

Οὐ πάλιν, ἐπεὶ τὸ βαλαντίριον αλλαγή.

* satis.

Conclusio.

Quis dives
Crasso judice.

* intercessis
* coitionibus.
Dimissiones, in
diversum mis-
fionis.

te inanem video, divitem non putabo. Etenim ex eo quantum cuique satis est, metiuntur homines divitiarum modum. Filiam quis habet? pecunia est opus: duas? majorē: plures? majore etiam. Si ut aiunt, Danai quinquaginta sint filiae; tot dotes magnam querunt pecuniam. Quantum enim quique * opus est, ad id accommodatur, ut antè dixi, divitiarum modus. Qui igitur non filias plures; sed innumerabiles cupiditates habet, quæ brevi tempore maximas copias exhaustire possint; hunc quomodo ego appellabo divitem, cum ipse egere se sentiat? Multi ex te audierent, cum dices, neminem esse divitent, nisi qui exercitum alere posset suis fructibus: quod populus Romanus ex tantis vestigalibus jam pridem vix potest. Igitur, hoc proposito, nunquam eris dives, antequam tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut ex eo tueri sex legiones, & magna equitum ac peditum auxilia possis. Jam fateris igitur non esse te divitem, cui tantum desit, ut expreas id, quod exopras. Itaque istam pauperatem, vel potius egestatem, ac mendicitatem tuam nunquam obscurè tulisti. Nam, ut iis, qui honeste rem querunt mercaturis faciendis, operis dandis, publicis sumendis, intelligimus opus esse quæsto: sic qui videt domini tue pariter accusatorum atque judicium consociatos greges; qui nocentes & pecuniosos reos, eodem te autore, corruptelam judicii molientes; qui tuas mercedum partiones in patrocinii, intercessiones pecuniarum in * concionibus candidatorum, dimissiones libertorum ad tenerandas, diripiendasq; provincias; qui expulsiones vicinorum; qui latrocinia in agris, qui cum servis, cum libertis, cum clientibus societas, qui possessiones vacuas, qui proscriptiones locupletum, qui cædes municipiorum, qui illam Syllani temporis messiem recordatur; qui testamenta subiecta, qui sublatos tot homines; qui denique omnia

nia venalia, delectum, decretumq; alienam suam sententiam ; forum, domum ; vocem, silentium : quis hunc non putet confiteri , sibi quæsito opus esse ? Cui autem quæsito opus sit, quis unquam hunc vere dixerit divitem ? Est enim divitiarum fructus in copia : copiam autem declarat satietas rerum, atque abundantia : quam tu quoniam nunquam assequere , nunquam omnino es futurus dives. Meam autem quoniam pecuniam contemnis, & rectè (est enim ad vulgi opinionem mediocris, ad tuam nulla, ad meam modica) de me silebo, de te loquar. Si censenda nobis atque æstimanda res sit ; utrum tandem pluris æstimabimus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat ; an continentiam Fabricii, qui illam pecuniam repudiabat ? utrum aurum Samnitum, an responsum M. Curi ? hereditatem L. Pauli an liberalitatem Africani, qui ejus hereditatis Q. Maximo fratri partem suam concessit ? Hæc profecto, quæ sunt summarum virtutum, pluris æstimanda sunt , quam illa quæ sunt pecunia. Quis igitur (siquidem, ut quisque, quod plurimi sit, possideat, ita dirissimus habendus sit) dubitet, quin in virtute divitiz posita sint : quoniam nulla possessio, nulla vis auri & argenti , pluris quam virtus æstimanda est. O di immortales ! non intelligunt homines, quam magnum vestigal sit parsimonia. Venio enim jam ad sumptuosos : relinquo ilatum quæstuum. Magnum vestigial parsimonia.

Capit ille ex suis prædiis sexcenta sesterteria, ego centena ex meis : illi aurata testa in villis, & sola marmorea facienti, & signa, tabulas, suppellectilem & vestem infinitè concupiscenti , non modo ad sumptum ille fructus est, sed etiam ad scopus, exiguis ; ex meo tenui vestigali, detractis sumptibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. Ut igitur est ditior, cui deest, an cui^{*} superat ? qui eget, an qui abundat ? Cujus possessio quo est major, eo plus requirit ad se tuendam, an quæ suis me viribus sustinet ? Sed quid ego de me loquer, qui,

morum ac temporum vitio , aliquantum etiam ipse fortasse in hujus seculi errore verter? Marcus Manilius patrem nostrorum memoriâ (nè semper Curios & * Luscinos loquamur) pauper tandem fuit ? habuit enim ædicularas in Carinis, & fundum in Labicano. Nos igitur diiores sumus, qui plura habemus ? Ultimam quidem essemus ! Sed non æstimatione census, verum viatu atque cultu terminatur pecuniae modus. Non esse cupidum , pecunia est ; non esse emacem , vestigial est : contentum vero suis rebus esse , maximæ sunt, certissimæq; divitiae. Etenim, si isti callidi rerum æstimatores prata & areas quasdam magni æstimant ; quod ei generi possessionum minimè quasi noceri potest : quanti est æstimanda virtus, quæ nec eripi , nec surripi potest unquam : neq; naufragio, neque incendio amittitur : nec tempestatum, nec temporum permutatione mutatur ! quâ prædicti qui sunt , soli sunt divites. Soli enim possident res & fructuosas, & sempiternas : solique (quod est proprium divitiarum) contenti sunt rebus suis , satis esse putant, quod est ; nihil appetunt, nullâ re gent, nihil sibi deesse sentiunt , nihil requirunt. Improbi autem & avari, quoniam incertas atque in casu positas possessiones habent, & plus semper appetunt : nec eorum quisquam adhuc inventus est, cui quod haberet, esset satis : non modo non copiosi ac divites, sed etiam inopes ac pauperes existimandi sunt.

M. T. Ciceronis Paradoxorum

FINIS.

M. T. Ciceronis De Somnio Scipionis.

Ex libro de repub. sexto.

Cum in Africam venissem * M. Manilio * à Manilio consulē, ad quartam legionem tribunus consule doctus (ut scitis) militum, nihil mihi potius fuit, quām ut * Masinissam convenire, * Masanissam, Regem familie nostrae justis de causis amicissimum. Ad quem ut veni, complexus me senex collacrimavit: aliquantōq; pōst suspexit in cœlum, &, Grates, inquit, tibi ago, summe Sol, vobisq; reliqui cœlites, quōd antequam ex hac vita migro, conspicio in meo regno & his rectis P. Cornel. Scipionem, cujus ego nomine ipso recreor. Itā nunquam ex animo meo discedit illius optimi atq; invictissimi viri memoria. Deinde ego illum de suo regno, ille me de nostra rep. percontatus est: multisq; verbis ultro citrōq; habitis, ille nobis consumptus est dies. Pōst autem regio apparatu accepri, sermonem in multam noctem produximus: cūm senex nihil nisi de Africano loquetur, omniāq; ejus non solū facta sed etiam dicta meminisset. Deinde, ut cubitum discessimus, me & fessum de via, & qui ad multam noctem vigilasssem, arctior, quām solebat, somnus complexus est. Hic mihi credo equidem ex hoc, quod eramus locuti: sit enim ferè, ut cogitationes sermonesq; nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius; de quo videlicet s. epissimè vigilans solebat cogitare, & loqui) Africanus se ostendit illâ formâ, quā mihi ex imagine ejus, quām ex ipso, erat notior. Quem ut agnovi equidem cohorri: Sed ille, Ades, inquit, animo, & omittit timorem, Scipio, & quæ dicam trade memoriaz. Videlīne illam urbem, quæ parere pop. Rom. coacta per me, renovat pristinā bellā, nec potest quietcere? (ostende-

(ostendebat autem Carthaginem de excelso, & pleno stellarum, illustri, & claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis penè miles? hanc hoc biennio consul evertes, eritq; cognomen id tibi per te patrum, quod habes ex nobis adhuc hæreditarium. Cum autem Carthaginem deleveris, triumphum egredis, censòrq; fueris, & abieris legatus Ægyptum, Syriam, Asiam, Græciam deligere iterum absens consul, bellumq; maximum conficies, Numantiāmque excides. Sed cum eris curru in capitolium invectus, offendes rem pub. perturbatam consiliis nepotis mei. Hic tu, Africane, ostendas oportebit patriæ lumen animi, ingenii, consiliiq; tui. Sed ejus temporis ancipitem video quasi fatorum viam. Nam, cum ætas tua septenos octies solis anfractus, redditusq; converterit: duóque hi numeri (quorum uterq; plenus, alter altera de causa, habetur) circuitu naturali summam tibi fatalem conferent: in te unum, atque tuum nomen se tota convertet civitas. Te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur: Tu eris unus in quo nitarur civitatis salus. Ac, nè multa, dictator temp. constitutas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hic cum exclamasset Lælius, ingenuissentq; cæteri vehementius, leniter arridens Scipio, Quælo, inquit, nè me è somno excitetis, & pax sit rebus: audite cætera. Sed, quò sis, Africane, aīacrior ad tutandam rem publicam, sic habeto: Omnibus, qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, certum esse in celo ad definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruantur. Nihil est enim illi principi Deo qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius, quam concilia, cœtusque hominum jure sociati, quæ civitates appellantur: harum rectores & conservatores hinc profeti, huc revertentur. Hic ego, et si eram perterritus, non tam metu mortis, quam insidiarum à meis, quæsivi tamen, viveretne ipse, & pater Paulus, & alii, quos nos extin-

extinctos arbitramur. Imò vero, inquit, ii vivunt, qui è corporum vinculis tanquam è carcere evolaverunt: vestra vero quæ dicitur vita, mors est. Quin tu aspicias ad te venientem Paulum patrem. Quem ut vidi, equidem vim lacrymarum profudi. Ille autem me amplexus atq; osculans flere prohibebat: Atq; ego, ut primum, fletu represso, loqui posse cœpi; Quælo, inquam, pater sanctissime atq; optime, quando hæc est vita (ut Africanum audio dicere) quid moror in terris? quin huc ad vos venire propero? Non est ita, inquit ille. Nisi enim Deus is, cuius hoc templum est omne, quod conspicis, istis te corporis custodiis liberaverit, hue tibi aditus patere non potest. Homines enim sunt hæc lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium vides, quæ terra dicitur. Hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera & stellas vocatis; quæ globosæ, & rotundæ, divinis animaræ mentibus, circulos suos, orbésque conficiunt celeritate mirabili. Quare & tibi Publi, & piis omnibus retinendus est animus in custodia corporis nec injussu ejus, à quo ille est vobis datus ex hominum vita migrandum est; nè minus humanum assignatum à Deo defugisse videamini. Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego qui te genui, justitiam cole, & pietatem; quæ cum sit magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima est: quia ea vita, via est in cœlum, ut in hunc coetum eorum, qui jam vixerunt, & corpore laxati illum incolunt locum, quem vides (erat autem is splendidissimo candore inter flamas elucens circulus) quem vos (ut à Graiis accepistis) orbem lacteum nuncupatis: ex quo omnia mihi contemplanti præclara cætera & mirabilia videbantur. Erant autem ex stellæ, quas nunquam ex hoc loco vidimus: & eæ magnitudines omnium, quas esse nunquam suspicati sumus. Ex quibus erat illa minima, quæ ultima cœlo, citima ter-

ris

ris luce lucebat alienâ. Stellarum autem globi terra magnitudinem facile vincebant. Jam vero ipsa terra itâ mihi parva visa est, ut me imperii nostri, quo quasi punctum ejus attingimus, poeniteret. Quam cùm magis intuerer, Quælo inquit Africanus, quo usque humi defixa tua mens erit? Nonne aspicis, quæ in templo veneris? Novem tibi orbibus, vel potius globis, connexa sunt omnia; quorum unus est celestis extimus, qui reliquos omnes complectitur; summus ipse Deus, arcens & continens cæteros: in quo infixi sunt illi, qui volvuntur, stellarum cursus sempiterni: cui subjecti sunt septem, qui versantur retro, contrario motu atque cælum. Ex quibus unum globum possider illa, quam in terris Saturniam nominant; deinde est hominum generi prosper, & salutaris ille fulgor, qui dicitur Jovis; tum rutilus horribilisque terris, quem Martem dicitis; deinde subter medium ferè regionem Sol obtinet, dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi, & temperatio, tantâ magnitudine, ut cuncta suâ luce lustret & compleat. Hunc, ut comites, consequuntur alter Veneris, alter Mercurii cursus. In infimoq; orbe Luna, radiis Solis accensa, converritur. Infra autem eam nihil est, nisi mortale & caducum, præter animos generi hominum deorum munere datos. Supra Lunam sunt æterna omnia. Nam ea quæ est media & nona, tellus neque movetur, & infima est, & in eam feruntur omnia suo * motu pondera. Quæ cùm intuerer stupens ut me recepi, quis hic, inquam, quis est, qui complet aures meas tantus & tam dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui intervallis conjunctus imparibus, sed tamen pro rara portione distinctis, impulsu & motu ipsorum orbium * efficitur: qui acuta cum gravibus temperans, varios æquabiliter concentus efficit. Nec enim silentio tanti motus incitari possunt; & natura fert, ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acutè sonent.

Quam

nutu.

conficitur.

Quam ob causam summus ille coeli stelliferi cursus ;
cujus conversio est concitator acuto & excitato mo-
vetur sono ; gravissimo autem hic lunaris, atque infi-
mus. Nam, terra nova, immobilis manens, immâ sede
semper hæret, complexa medium mundj loeum. Illi
autem octo cursus, in quibus eadem vis est duorum,
Mercurii, & Veneris, semper efficiunt distinctos in-
tervallis sonos : qui numerus rerum omnium ferè
* nodus est. Quod docti homines nervis imitati, atq;
cantibus, operuere sibi redditum ad hunc locum : sicut
alii, qui præstantibus ingeniis in vita humana divina
studia coluerunt. Hoc sonitu oppletæ aures obsurdue-
runt ; (nec est ullus hebetior sensus in vobis), sicut ubi
Nilus ad illa, quæ Caradupa nominantur, præcipitat
ex altissimis montibus, ea gens, quæ illum locum ac-
colit, propter magnitudinem sonitus, sensu audiendi
caret. Hic vero tantus est totius mundi incitatissimâ
conversione sonitus, ut eum aures hominum capere
non possint : sicut intueri solem nequitis adversum ,
ejusque radiis acies vestra, sensusq; vincitur. Hæc ego
admirans referebam tamen oculos ad terram identi-
dem, Tum Africanus, Sentio, inquit te sedem etiam
nunc hominum contemplari, ac donum, quæ si tibi
parva (ut est) ita videtur, hæc coelestia semper specta-
to, illa humana contemnito. Tu enim quā celebritatē
sermonis hominum, aur quam expetendam gloriam
consequi potes ? Vides habitari in terra raris & angu-
stis in locis, & in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, va-
stas solitudines interjectas : hōisque, qui incolunt ter-
ram, non modo interruptos ita esse, ut nihil inter ipsis
ab aliis ad alios manare possit, sed partim obliquos,
partim * aversos, partim etiam adversos stare vobis ; a
quibus expectare gloriam certè nullam potestis. Cer-
nis autem terram eandem, quasi quibusdam redimitam
& circundatam cingulis ; è quibus duos maximè inter
se diuersos, & cœli verticibus ipsis ex utraque parte
sub-

* transversos

submixos, obriguuisse pruinâ vides : medium autem illum, & maximum Solis ardore torri. Duo sunt habitabiles, quorum Australis ille, in quo qui insistunt adversa vobis urgent vetgia, nihil ad vestrum genus : hic autem alter subjectus Aquiloni, quem incolitis, cernes, quam vos tenui parte contingat. Omnis enim terra, quæ colitur à vobis, angusta verticibus, lateribus latior, parva quedam insula est, circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quod Oceanum appellatis in terris ; qui tamen, tanto nomine, quidm sit parvus vides. Ex his ipsis cultis notisque terris num aut tuum, aut cuiusquam nostrum nomen, vel Caucatum hunc, quem cernis, transcendere potuit, vel illum Gangem transnare ? Quis in reliquis orientis aut * obeuntis Solis ultimis, aut Aquilonis, Austrive partibus tuum nomen audiet ? Quibus amputatis cernis profectò quantis in angustiis vestra gloria se dilatari velit. Ipsi autem, qui de * vobis loquuntur, quādiu loquuntur ? Quidam, si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps landes uniuscujusque nostrum à patribus acceptas, posteris prodere ; tamen propter eluviones exustionēsque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non aeternam, sed nè diuturnam quidem gloriam assequi possumus. Quid autem interest ab iis, qui postea nascentur, sermonem fore de te, cùm ab iis nullus fuerit, qui ante nati sint ? qui nec pauciores, & certe meliores fuerunt viri : cùm presertim apud eos ipsos, à quibus nomen nostrum potest audiri, nemo unius anni memoriam consequi possit. Homines enim populariter annum tantummodo Solis, id est, unius astri reditu metiuntur : re ipsâ autem cùm ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta altra redierint, eandemque totius cœli descriptionem longis intervallis retulerint ; num ille verè vertens annus appellari potest : in quo, vix dicere audeo, quam raucta sœcula hominum teneantur.

* abeuntis.

* nobis.

antur. Namque, ut olim deficere Sol hominibus, extinguique visus est, cum Romuli animus haec ipsa in templo penetravit : ita quandocunq; eadem parte Sol, eodemq; tempore iterum defecerit, tum, signis omnibus ad idem principium, stellisq; revocatis expletum annum habeto. Hujus quidem anni nondum vicepsam partem scio esse conversam. Quocirca, si redditum in hunc locum desperaveris, in quo omnia sunt magnis & præstantibus viris : quanti tandem est ista hominum gloria, quæ pertinere vix ad unius anni partem exiguum potest ! Igitur altè spectare si volas, atq; ad hanc sedem, & æternam domum contuéri, neq; sermonibus vulgi dederis te, nec in præmiis humanis spem posueris rerum tuarum : suis te illecebris oportet ipsa virtus trahat ad verum decus. Quid de te alii loquantur, ipfi videant : sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille, & angustiis cingitur iis regionum, quas vides, nec unquam de ullo perennis fuit, & obruitur hominum interitus, & oblitione posteritatis extinguitur. Quæ cum dixisset. Ego vero, inquam, ô Africane, si quidem bene meritis de patria quasi limes ad cœli additum patet : quanquam à pueritiâ vestigiis ingressus & patris, & tuis, decori vestro non defui : nunc tamens tanto præmio proposito, enitar multò vigilantiū. Et ille, tu vero enitere : & sic habeto, te non esse mortalem, sed corpus hoc : Nec enim is es, quem forma ista declarat : sed mens cujusq; is est quisque, non ea figura, quæ digito demonstrari potest. Deum te igitur sciito esse : siquidem Deus est, qui viget, qui sentit, qui minit, qui prævidet, qui tam regit, & moderatur, & movet id corpus cui præpositus est, quam hunc mundum princeps ille Deus : ut ipsum mundum ex quadam parte mortalem ipse Deus æternus, sic fragile corpus animus sempiternus movet. Nam quod semper movetur, æternum est : quod autem mundum affert alicui, quoddque ipsum agitatur aliunde,

quan-

quando finem habet motus, vivendi finem habeat
necessa est. Solum igitur, quod sese movet, via nun-
quam deseritur a se, nunquam ne moveri quidem de-
finit quin etiam ceteris, quae moventur, hic fons, hoc
principium est movendi. Principio autem nulla est
origo: nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem
nulla ex re alia nasci potest: nec esset enim hoc prin-
cipium quod gigneretur aliunde. Quod si nunquam
oritur, nec occidit quidem unquam: nam principium
extinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se ali-
ud creabit: siquidem necessa est a principio omnia
oriri. Ita sit ut motus principium ex eo sit, quod ipsum
a se movetur: id autem nec nasci potest, nec mori: vel
concidet omne coelum, omnisque natura consistat, ne-
cessa est; nec vim ullam nanciscatur, quam a primo im-
pulsu moveatur. Cum pateat igitur aeternum id esse,
quod a seipso moveatur: quis est, qui hanc naturam
animis esse tributam neget? Inanimatum est enim
omne, quod impulsu agitatur externo. Quod autem
animal est, id motu ceterum interiore, & suo: nam haec
est natura propria animae atque vis. Quae si est una ex
omnibus, quae sese movent: neque nata est certe, & aet-
erna est. Hanc tu exerce in optimis rebus. Sunt autem
optimae curae, de salute patriae, quibus agitatus & ex-
ercitatus animus velocius in hanc sedem & domum
suam pervolabit: idque ocius faciet, si jam tum, cum
erit inclusus in corpore, eminebit fortis: & ea, quae
extra erunt, contemplans, quam maximè se a corpore
abstrahet. Nam eorum animi, qui se corporis volu-
ptatibus dediderunt, earumque se quasi ministros
præbuerunt: impulsisque libidinum, voluptatibus
obedientium, Deorum & hominum jura violaverunt:
corporibus elapsi, circa terram ipsam voluntantur, nec
in hunc locum, nisi multis exagitati seculis, revertun-
tur. Ille discessit. Ego somno statim solitus sum.

* anima.

Index rerum & verborum.

Abstinentia Africani p. 95.
 4. 10. abstinentia benevolentiam multitudinis conciliat 95. 34.
 Academie ratio quid à ceteris differat 68. 7.
 Accusatio multos illustravit 84. 4. accusatoris nomen fūgiendum 84. 17. accusare innocentes, impium 84. 22. accusatio laudem peperit L. Crasso adolescenti 83. 7. accusatio quibus de causis fūscienda 84. 7.
 Acta agere 173. 33.
 Actio cognitioni anteponenda 72. 27. Actione in omni suscipienda, consideranda sunt honestas & efficiendi facultas 31. 15. & modus 57. 14.
 Adjuvare operā præstantius quam pecuniam 85. 12.
 Admirabilitas quibus rebus comparetur 78. 30.
 Adolescentes quibus è rebus commendationem petere debant 82. 15. adolescentis a-

liquid senile habere debet 194. 34. adolescentiae virtutatio 188. 32. adolescentiae ver comparatur 207. 21. adolescentum petulantia magis est quam seruit 194. 20. adolescentia multo plures, quam senectus mortis casus habet 236. 19. adolescentum imbecillitas consilii propria 48. 25.
 Adulatri, passivè 38. 6. ab adulatoriis facile falluntur omnes ibid. adulator occultus 178. 13.
 Ades ruinose & malè materiae 119. 19.
 Aeginetis pollices præcisi 116. 29.
 Aegina propinqua Pirae ibid. 31.
 Aequitas luceat ipsa per se 13. 33.
 Aestate ut quisque antecellit, ita sententie principatum tenet in augurum collegio 205. 18. etati cinq[ue] sua tempestivitas data est 193.

Q

Index rerum & verborum.

13. etati cuique sua sunt stu-
dia 209. 18. etatibus corre-
boratis amicitia judicanda fuit
170. 20.
Africani dictum pulcherrimum
37. 31. Africanus prior, anno
ante censorem M. Catonem,
mortuus est 188.
Agamemnon immolavit Iphigeniam
filiam 134. 16.
Agis rex occisus. 96. 22.
Agraria lex Philippi 94. 2.
Agrifertiles imitandi 28. 32.
Agricultura laus 61. 24.
Agricolarum voluptates 208.
Agri bene culti lays 293. 1.
Alexander Macedo, humani-
tate superatus a patre 37.
22.
Alexander Pherens ab uxore in-
terfectus 74. 30.
Ambitiosi quibus similes 36.

II.
Amicitia unum facit ex pluri-
bus 24. 31. amicorum con-
filium in rebus secundis ma-
xime necessarium 38. 3. a-
amicitia maxime perturbat
officia 115. 19. amicitia pra-
etat justitia ibid. amicitiae
prima lex, ut neque rozemus
res turpes, neque faciamus
rogari 199. 31. amicitia orta
a natura, non ab imbe-
citate 156. 9. 157. 3. a-
amicitiam usque ad extre-
mum vite diem permanere;
cur difficile sit 157. 22. a-
amicitas qui magnis querant
161. 24. amici qui diligen-
di 165. 36. amicitiae vera
difficillime reperiuntur in
iis qui in honoribus reque
publica versantur 167. 19.
amicas certus in re incerta
certinatur ibid. 26. amicitia
fines ac termini, deque iu-
varie sententie 169. 33. a-
amicitia que minus probantur,
dissimilata magis, quam di-
scendenda sunt 171. 17. a-
amicitia inter aequales ma-
gis eluet 179. 6. amicitiae
verae semper sunt 157.
14. amicus tamquam alter
idem 172. 32. amicorum
bene suadentium autoritas
plurimum valere debet 161.
6. amicitia quid sit 162. 12.
amicorum omnia communia
23. 9. amare quid sit 178.
30.
Animorum natura cur morta-
lia esse non possit 210. animo
nihil praestantius 217. 29.
animus in custodia corporis,
quoad Deo videtur, reti-
nendus 233. 20. anima ma-
gnitudo in contemnenda vo-
luptate, vita, re. 118. 9.
animi generi hominam deo-
rum munere dani 234. 24.
ani-

Index rerum & verborum.

- animi opera majora, quam cor-
 poris 82. 28. animorum vis du-
 plex 42. 10.
Annulus Gygis 113. 9.
Annus vere vertens multa ho-
 minum secula complectitur
 236.
Appellis Venus 103. 24.
Apollinis Pythii oraculum 95.
 29.
Appetitus rationi lege natura sub-
iectus est 42. 19.
Aqua hæret 143. 3.
Aquilius de dole malo 121. 7.
Aratus Sicyonis Niccolem tyran-
nnum occidit 96. 35.
Arbitrorum formulæ 125. 4.
Arganthonus quidam octoginta re-
gnavit annos, centum & vi-
ginti vixit 207. 5.
Aristidis sententia de Themistoclis
consilio 117. 28.
Aristoteles quid de pecuniarum
effusionibus sentiat 87. 3.
eius opinio de honesto 112.
 17.
Artificia que liberalia, que sordi-
da 61. 18.
Assentatio ab amicitia removen-
da 175. 27.
Astutias aliter leges, aliter philo-
sophi tollunt 128. 16.
Atilius vigilando necatus 136.
 24.
Atilius L. Cur sapiens habitus
 147. 4.
- avaricia scilicet nihil absurdus 16. 4. avaricia nullum est tertiis vicium 95. 24. avaricia populos omnes perdit 95. 11. avari plus semper appetunt 230. 24. avaricia injurie præcipua causa 11. 26.
Auspicia que sunt optima 185.
 29.
- B.
- B**ella cum suscipienda 16. 9. bellum Punicum tertium M. Catonis consilio illatum 33. 25. belli gloria adolescentibus querenda 82. 15.
Bene agere quid sit 125. 6.
Bene & beatè vivere nihil aliud est, nisi honestè & rectè vive-
re 218. 6.
Benefacta malè locata, malefacta
sunt 89. 13.
Beneficia citra injuriam esse
debent 91. 28. beneficū &
liberales naturā sumus 156.
 28. beneficium qui dat, mores, per fortunam sequi debet 92. 5. beneficia in quas conferenda 89. 6. beneficia in singulos 93. 26. beneficia in reipub. 96. 29. beneficia in egestissimos quoque praecipue conferenda 22. 17. que beneficia omnibus communi-
 tanda 23. 18.

Index rerum & verborum.

Benevolentia colligende praecepta
77. 13.
Benignitas quae cautiones habeat
19. 30. benignitas quae sit
utilis res publice 88. 20. benigni-
tate nihil hominis naturae ac-
commodatus 19. 29.
Bonī viri qui sunt 125. 6. bonus
nemo miser esse potest 219.
15. boni viri definitio 127.
6. bonum summum, conve-
nienter naturae vivere, è
Stoicorum sententia 104. 18.
bona ea omnia sunt habenda,
que secundum naturam sunt
207. 26. honorum aequatio
non laudanda 94. 6. bonum
solum beneficium 215. 13. bona
admixta & incerta 152. 20.

C.

Cæcilius versus contra senectu-
tem 190. 11.
Cesaris largitiones, non liberales,
sed injuste 20. 13.
Cestigatio omnis vacare contumeli-
lia debet.
Catonis sensis præcepta quatuor
ad utilitatem rei familiaris
99. ult. Catonis facta, So-
cratis dicta laudantur 148
23. Cato Censorius Græca-
rum literarum perstudiosus
in senectute 182. 17. Cato
accidens, cum se interficere

debuerit 46. 32. Cato cui
sapiens habitus 147. 5. Cato
è vita discedit tanquam ex
hospitio, non tanquam ex do-
mo 212. 26.
Ciceron, stante repub. plus tem-
poris in agendo, quam in
scribendo ponebat 66. 18.
Ciceronis filii laus in re mi-
litari 82. 20. Ciceroni redi-
tum gloriosum inimicarum dedit
injuria, non exitum calamiti-
osum 223. 3.
Civitas que dici possit 222. 9.
Civis quis sit 223. 4.
Civitatum rectoribus & conser-
vatoribus patet in cœlum adi-
tus 232. 26.
Clementia & placabilitas magnis
viris dignissima 36. 21.
Colendi qui 60. 24.
Communia civibus inter se que
sunt 23. 5.
Concordia fundamentum repub.
69. 3.
Conjugia, societas prima 24. 5.
Consideratio tempus & diligenti-
am postulat 9. 23.
Consuetudinis maxima vis est
168. 35.
Contemptus quos homines sequa-
tur 78. 35.
Contentio plus ad gloriam va-
let quam sermo 83. 14.
Convivium melius Latini, quam
Graci nominarunt 198. 10.
Corporis

Index rerum & verborum.

Corporis bona externis anteponenda 99. 23.

Crudelitas inimica naturae 116.

33.

Cura optima de salute patriæ 238. 24.

Cyrillus quidam Lapidibus obrutus 117. 15.

Cyrus Persarum rex agriculturā maximè oblectatus 203. 17.

D.

DAmor & Pythias 116. 8.

Decorum ab honesto quid dif-ferat 39. 18. *Decorum quid sit* 40. 20. *Decorum tribus in-*

rebus positum est 52. 1. *Devo-*

rūm ab honesto separari non po-

test 40. 11. *Defensio accusacione laudabilior*

84. 1. *Defendendi interdum etiam nocentes* 84. 27. *defi-*

nitio necessaria principio dispu-

tationis 4. 15. *Deliberanda ea non sunt*, in

quibus est turpis ipsa delibe-

ratio 10. 10. 113. 2. *Deos non nocere* 69. 25.

Deposita non semper reddenda 124. 22.

Dissimilitudo dissociat amicitias 170. 29.

Divitias amare, parvi angustiæq[ue]

animi est 29. 19. *iustitia cur-*

expetatur 11. 26. *dives quis*

sit 227. 21.

Dolus malus quid 121. 30.

Duodecim tabulae de tutela 122. 5.

Dolor, contra naturam 107. 14.

E.

Eloquentiae laus 63. 22. *elo-*

quentia quid 83. 15.

Ennius censet non lugendam esse

mortem, quam immortalitas

consequatur 208. 25.

Epicureorum sententia de Deo

137. 5. *Epicuri de bono &*

malo sententia 216. & 217.

Eunatia 58. 14.

Eutaenia 58. 6.

Exercitatio in omni re necessa-

ria 29. 33. *exercitatio in*

sensibus quid officiat 139. 24.

Exilium quibus terrible 219. 3.

exiles qui sunt 223. 194

F.

Fabula Platonis utiissima 113.

10. *Falsum jurare, pejerare non est*

138. 35. *Fides unde dicta* 11. 10. *fidei*

ut nobis habeatur, quid fa-

cendum 77. 29. *fides vel ho-*

biti data scrupula 16. 27. *fi-*

des & constantia in amicizia

desiderantur 167. 33. *Finis bonorum & malorum sim-*

plex esse debet 143. 30.

Q 3

Forme

Index rerum & verborum.

Forme dignitas quomodo luenda
53. 24.
Fortis animus diuibus in rebus
certus 28. 25. fortissimus
quisque imperandi cupidissi-
mus 27. 34. forti viro vis
adhiberi non potest 130. 30.
fortitudo sine justitia in vi-
tio 27. 13. fortitudinem quo-
modo definiant Stoici. ibid.
16.
Fortuna magna vis in utramque
partem 72. 13.
Fraus odio digna majore, quam
vis 18. 7. **F**raus vulpecula pro-
pria, vis leonis ibid. 61
8.
Gemma in omnibus 201. 7.
Gloria cupidi homines fa-
cile ad res injustas impellun-
tur 28. 16. gloria qui con-
temnunt, non reprehendendi
30. 24. gloria tribus è re-
bus constat 77. 3. gloria con-
sequenda viam Socrates tra-
didit 81. 16. gloria è re-
bus bellicis patere adolescenti-
bus debent 82. 15. gloria ho-
minum dignitas fratribus termina-
natur rea diuturna esse potest
236. 17.
Graecorum multi similes 176. 26.
Greca chn. Latinis conjugenda
1. nulli

H.

Hereditas optima que 50.
15. hereditatis spes quid
efficiat 226. 14.
Hercules in caelestium numero
collocatus, propter beneficia
in humanum genus collata 108.
18.
Homo ceteris animalibus, quan-
sum èr in quo præstat 6. 32.
homo solus ordinem sentit 7.
31. homines quidam non re,
sed nomine 44. 9. dñi homi-
nibus maximè utiles 69. 22.
hominum studia in nos quomo-
do excitentur 72. 11.
Honestum laudabile naturā 8.
8. honestum quibus ex rebus
conficerib; ibid. 6. honestum è
quarum veluti fontibus ma-
rat ibid. 16. honestum ni-
bil, quod justitiā vacat 27.
19. honestas à partibus quatu-
or manat 62. 1. honestas per
se animos omnium moveat 77.
22. honestum quid sit, è Stoicorum,
Peripateticorum, So-
cratis sententiā 103. 32. ha-
nestum verum in sapientibus
solis 104. 26. honesti vis
147. 10. honesta naturā, tem-
poribus fiant non honesta 134.
26.
Hostis alim peregrinus 17. 15.
Humane res fragilis & caducae
179. 17. nulli

Imperia

Index rerum & verborum.

I. 1

- Imperia non semper expetenda
29. 25.
Imperator quis sit. 224. 4.
Impii aduersus Deos qui sunt 109.
23.
Improbii servi sunt 125. 1.
Injuria fit duobus modis 19. 5.
Injustitia duo genera 13. 12.
Inspicente fortunato nihil est intolerabilius
164. 15.
Invicta Minervâ ubilis debet 46.
16.
Focandi genus quale esse debet
43. 23.
Iraſci graviter inimicis non oportet
39. 29.
Iraniſibil recti fieri patitur 56. 6.
Judiciorum ratio duplex 83. ult.
Iura bellî 16. 4.
Jus gentium, & ius civile quomodo differant 124. 33. iuriſ fons natura 125. 20. ius iurandum ad astringendum fidem vinculum arclissimum 140.
13. iustitiae fundamentum iides 11. 5. iustitia servanda citiam aduersus impinos 19. 11. iustitia nullum tempus uacare debet 28. 80 iustitia sola viri boni nominatur 72. 32. iustitia fruendae cuius reges olim cœſtient 80. 29.

Justitia, fundamentum est fama
93. 16. Justitia omnium domini & regina virtutum 109.
29.

L.

- Argorum duo genera 86. 21.
Largitio 92. ult.
Latronum leges quadam sunt 80.
15.
Leges cur constitue 80. 35. leges ciuium incolumentem spectant 107. ult. lex natura comminem utilitatem spectat 109. 9.
100. 15. 118. 32.
Liberalitatis duo sunt genera 22. 3.
Liberalitatis ratio duplex 85.
9. liberales qui 86. 27.
Libertas quid sit 224. 20.
Liber nemo nisi sapiens ibid. 19.
Libidinosa & intemperans adolescentia efficiunt corpus tradit senectutem 194. ult. libidinorum animi 238. 29.
Liges valde uitande 96. 1.
Loca & temporis vis quanta sit 59. 4.
Ludo & joco quatenus utendum 43. 5.

M.

Menadicum omne in eorum trahendis rebus tollendum 122. 14.

Q. 4

Moyte

Index rerum & verborum.

- Mente nibil divinius 115. 34.
Merari quod statim vendas, for-
didum 61. 5.
Mercatura que probanda 61.
19.
Mercede ad amandum adduci, for-
didissimum 73. 8.
Metus omnis, servitus est 226.
33.
Micare in tenebris 127. ult.
Miles semel dimissus, nisi se-
cundo sacramento obligetur,
pugnare iure contra hostem
non potest 17. 3.
Modestia quid 58. 8.
Mores corrumpuntur divitias 63.
Mors servitui, & turpitudi-
ni anteponenda 33. ult. mors
seni aut plane negligenda,
aut etiam optanda est 206.
31. mors longè abesse à se-
necitate non potest ibid. 8.
mors omni atati communis
ibid. 29. mortis adolescen-
tum & senium discordem 207.
29. morti nibil tam simile,
quam somnus 211. 13. mor-
tuis religiosa jura tribuntur
349. 31. mors quibus terri-
bilis 219. 1.
Murus perinde est ut accipitur
144. 7.
Mutatio facienda conflixi, ubi
nos errasse cognoscimus 49.
31.

N.

Naturam quisque suam po-
timus quam alienam infe-
qui debet 46. 11. natura
quas partes corporis texit,
eas tegere omnes debent 52.
14. natura non patitur, ut
alteri detrahamus nostri com-
modi causā 127. 12. na-
tura est jus gentium ibid.
32. natura est lex divina &
humana 108. 3. natura le-
ge una & eādem omnes con-
tinemur 109. 9. natura de-
siderat recta & convenien-
tia 112. 10. natura princi-
pia 118. 32. natura fons
juris 125. 27. natura muta-
ri non potest 157. 14. natura
similium sui appetens est 163. 2.
Negligendus nemo in quo sit al-
qua significatio virtutis 21. 6.

O.

Orationum qui modus 56. 7.
Odisse aperte magis ingenuum
est, quam fronte occultare sen-
tentiam 168. 12.
Officina nibil habet ingenuum
61. 9. officii ampliudo &
laus 3. 13. de officio questio
duplex 5. 1. officii diversio
ibid. 12. officii deferrendi
causa 12. 13. officia alia
alia

Index rerum & verborum.

- alia magis debentur 25. 27. Otium longiorēm afferit 100. 27.
officiorum boni ratiocinatores
esse debemus ibid. ult. offi-
cia splendidissima , que ab
animi magnitudine oriun-
tur 26. 25. officium adoles-
centis 50. 23. officia senum
51. 2. officium magistratus
ibid. 16. officium privati
ibid. 20. officium peregrini
ibid. 24. officii persequendi
rationes quinque 68. 18. of-
ficiorum tractatio in philoso-
phia uberrima 101. 35. de-
liberatio triplex 102. 31. of-
ficia media 104. 31. officia
a quatuor fontibus honestatis
ducta 134. 32.
Onera maxima , senectus & pau-
peritas 187. 1.
Opes cum infamia non utiles
131. 18.
Opinionem hominum de se negl-
gere , arrogantis est 41. 21.
Orationis vis 214. 18. oratio-
nis duplex ratio 83. 12. ora-
tiovis duplex 54. 13.
Oratoris proprium quid 2. 18.
Oratoris munus , iugensis non
solum est , sed laderum etiam
et virium 191. 17.
Orbiūm cœlestium ordo 234. 7.
concentus 234. 34. ab ho-
minibus non percipitur 235.
18.
Ordo quid 53. 11.

P.

- Ascere bene , prima utilitas
in re familiarī 19. ult.
Patris vita cum violato ,
quām multa peccantur 221.
15.
Pro patria mors oppetenda , si
ita res ferat 25. 4. pa-
tria parentibus anteponenda
132. ult.
Patroni civitatum & nationum
qui esse debeant 16. 26.
Plādo 71. 2.
Paupertas contra naturam 107.
14.
Peccare , nunquam utile 123. 8.
peccandum non est amicā
causā 198. 10. peccata esse
aequalia 219. 23. peccata
non rerum eventu , sed virtutis
hominum metienda sunt 219.
24. peccare , est tanquam li-
neas transire 219. 33. pec-
catorum conscientia , dura ser-
vitus 226. 28.
Pecunie cupiditas unde 12. 2.
pecuniam concinnare ma-
gnificum est 29. 28. pecunia
corrupti , fideles esse non pos-
sunt 85. 27. pecunia non
querenda solum , sed etiam
collocanda 81. 13. pecunie
cupiditas in plerisque summa
am-
i-

Index rerum & verborum.

- amicis pessis 158. 2. pecuniae & gracie corporatio 92.
 23. Pythagoras
 Perdulcis 17. 13. men
 Peregrinos usq; urbis probibere, in-
 humanum 117. 3. Q
 Periculorum actionum multi-
 plex ratio 34. 25. periculus
 sine causa offerre se, stultum
 est 34. 15. fici
 Personis veluti duabus natura
 unumquemque nostrum induit
 44. 29. R
 Perruimus quid sit 139. 1. Recte
 Phaethon solis filius istu fulminis
 deflagravit 134. 8. ca
 Philosophi in quo peccant 43. 9.
 philosophorum vita minus ex-
 pressa fortuna felis, quam eo-
 ram qui tempore publicam trattant
 31. 6. philosophiae, quando
 & quibus orationibus addu-
 ctus operam dare coepit
 Cicerio 66. philosophia na-
 men quibusdam invijum ibid.
 5. philosophi qui ibid. 2.
 philosophia quid ibid. 3. phi-
 losophie ascensio ibid. 13.
 philosophia tota frugifera &
 fructuosa 101. 35. philoso-
 phie pars de officiis uberrima
 102. 1. philosophia libe-
 ralitatem, justitiam coniven-
 tiam docet 108. 9. phi-
 losophia vitam tranquillam pre-
 stut 182. 6. philosophorum
 principes 189. 26. Pythagoras
 Pittas in patriam, in caelum via
 est 233. 27. men
 Piratis data fides non seruanda
 138. 31. Pythagoras
 Plato anno & octogessimo anno scri-
 bens mortuus est 186. 17. Q
 Poemata vel minus preclara de-
 lectant imperitos, & laudan-
 tur 105. 6. fici
 Poeta iners exterrit actum ne-
 gligit 183. 19. R
 Praeclera omnia rara 172. 10. Recte
 Principatum appetere, bonum
 proprium 7. 25. ca
 Privata nulla, natura: sed oc-
 cupatione, victoria, lege, pa-
 rtione, condicione, sorte 10.
 18. privata vita otiosior,
 publica fructuosa 30. 10. Reg
 privata vita quidus conce-
 denda, quibus minus ibid.
 14. Reg
 Prodigii qui 86. 23. Pythagoras
 Promissis quando standum noe-
 sit 14. 32. 134. 27. promissa
 non seruanda 134. 19. Pythagoras
 Prudentia quid 62. 14. pruden-
 tie & sapientie discrimen-
 ibid. prudentia sine justitia
 nocet 78. 11. prudenter ve-
 ra & maximè utilis que 75.
 38. prudenter sententis est
 188. 32. Pythagoras
 Pulchritudinis duo genera 153.
 16. Pythagoras

Pythagoras

Index rerum & verborum.

Pythagoreorum mos in exercendā
memoria 195. 9.

de 27. 6. Romanorum mos
verecundus 53. 9.

Q.

Questio de honesto &c utili-
tate 116. 16. Questiones de of-
ficio 132. 6. Quæstus turpes
238. 24.

R.

Recum ita iustum, si volun-
tarium 13. 12. Recte facta à virtutibus profici-
cuntur, peccata à vitiis 220. 23.
Referendā gratiā nullum officium
magis necessarium est 21. 33.
Reges cur instituti 80. 29.
Regnandi cupiditates unde exi-
stant 112. 26. regni fides nul-
la 12. 8. regno iniqui atq; in-
fideles multi 130. 21.
Rei familiaris augenda qui mo-
dus 38. 27. res familiaris
queri debet iis rebus, a qui-
bus abest turpitudo 99. 12.
res magna non corporum vi-
ribus, sed animi geruntur
188. 1.

Ricub. prefuturis duo Platonis
præcepta necessaria 35. 18.
res publicæ maxima per adoles-
centulos labefactata, senibus
fuscentia 188. 26.

Romanis virtus ilustres, bellisca lau-

S.

Sanguinis conjunctio, vinculum
charitatis 24. 14.
Sapientie amor ex cognitione be-
nesti 8. 10. sapientia in quo
sita ibid. 28. sapientia quid
a prudentia differat 62. 14.
sapientia princeps virtutum
ibid. 13. sapientia quid 67. 5.
sapientie laus ibid. 13. sa-
pientes septem, non tam
omnino sapientes 105. 24. sa-
pientis est, habere rationem rei
familiaris 122. 30. sapiens,
qui sibi non prodest, ne quid-
quam sapit 112. 25. sapientis
cum histrione comparatio 207.
16. sapientissimus quisque
equissimo anima moritur, stu-
tissimus iniquissimo 212. 6. sapi-
entum quorundam de amicitia
opinio 161. 9. sapientis animus
quibus rebus munitus 225.
Securitas caput est ad beatè vi-
vendum 161. 38.

Seditionum origo que 35. 26.
Senator non est, qui jurejurando
hostium tenetur 136. 15.
Senex nemo tam est, quo se an-
xum non putet posse vivere
190. 1. senis ferme quietus &
remissus decorus est 191. 22.
senibus

Index rerum & verborum.

- sensibus conceditur, ut de se
 dicant 192. 11. senem ma-
 ture fieri, si vis diu esse se-
 nex, proverb. 191. 33. senex
 id probatur, in quo est ali-
 quid adolescentis 194. 35.
 senili avaritia nihil abjur-
 dñe 266. 3. senectus opta-
 tur eademeque accusatur, 183.
 9. senectus arma sunt ex-
 ercitaciones virtutum ibid.
 29. senectus accusatur, non
 propter etatem, sed propter
 mores 184. 6. 186. 15. 225
 27. senectus quatuor de cau-
 sis misera videtur 187. 3.
 senectus maximum onus pu-
 tatur 186. 1. senectus vi-
 tia diligentius compensanda
 sunt 194. 6. senectus vi-
 tuoperatio 195. 20. senectus
 naturâ loquacior 201. 35.
 senectutis modica severitas
 probatur 206. 1. senectutis fru-
 ctus est, ante partorum bono-
 rum memoria & copia 207.
 24. senectus peratio etatis
 est, tanquam fabulae 213.
 15.
 Sepulchra communia propinquis
 inter se 18. 16.
 Sermo qualis esse debet 55. 6.
 sermonum suavitas, amicitiae
 condimentum 168. 19.
 Servorum iusta conditio 19.
 2. servis quomodo utendum
 ibid.
 Severitate sublata administrari
 civitas non potest 36. 29.
 Similitudo ad amicitiam allicit
 162. 35.
 Simulatum nihil diuturnum 81.
 24. simulatio, perfidi, impro-
 bi, malitiosi hominis est 121.
 33. simulatum nihil in amicitia
 85. 8.
 Societatis humanae vinculum o-
 ratio 22. 29. societas hu-
 mana gradus 23. 28. ¹socie-
 tas præstantissima, bonorum
 virorum familiaritas 24. 18.
 societas inter omnes, major
 autem ut quosque proxime, ac-
 cedit 151. 35.
 Solitarium nihil natura amat
 175. 4. solitudo languorem
 affert 100. 28.
 Stoicorum oratio 214. 21.
 Stulto nemini bene esse potest 219.
 14. stultos omnes insanire 214.
 25.
 Summum jus, summa injuria
 15. 5.
 Superbia in prosperis rebus fugi-
 enda 37. 17.
 Sylla largitiones non liberales, sed
 injustae 20. 12.
 T.
 Abile novae iusta 98. 4.
 Temperantia 39. 12.
 Turpe

Index rerum & verborum.

Turpe invenatur tempore 106.

15. turpitudo maximè contra naturam 112. turpe nunquam uile 117. 35.

Tyrañorum ferè violenta mors 73. 34.

V.

Valeudinis tuendæ ratio 99. 7.

Vestigia urbana rusticis anteponenda 99. 31.

Vinandi studium honestum 43. 30.

Venditor lege 12. tab. prestat tantum vitia, quæ lingua nuncupata essent 123. 13.

Veri adolescentia comparatur 207. 21.

Verecundia 39. 12. verecundia sublatâ nihil rectum aut honestum est 60. 20. verecundia maximum amicitiae ornamentum 7. 18.

Veri investigatio, hominis propria 7. 18.

Veritas molsta est 175. 17.

Vestitus que ratio 53. 28.

Veterrima queque debent esse suauissima 198. 29.

Veturius hosti deditus 139. 9.

Viam erranti non monstrare Athenis execrationibus publicis sanctum 119. 25.

Villa locuples abundat porco, hædo, agno, gallinâ, lacte, caseo, melle 202. 30.

Vires celeritati anteponenda 99. 30.

Virgula divina 64. 6.

Virtutes, ut quæque leniores, illæ amabiliores 21. 9. virtutum quarundam simulacra in belluis 22. ult. virtus omnis tribus in rebus ferè vertentes 71. 31. virtutem unam qui habet, an omnes habeat 78. 14. virtutem quomodo nonnulli interpretentur 162. 52. virtute nihil amabilius 155. 22. virtus teneria & tractabilis est 162. 17. virtutis opinio, amicitiae conciliatrix 159. 4. virtus seipsa contenta est ad beatè vivendum 218. 8. virtutes inter se pares 220. 6. virtus est consensio cum ratione & perpetua constanza ibid. 15. virtus pluris estimanda, quam ulla possessio, aut ulla vis caris & argenti 229. 23. virtute qui prædicti sunt, sibi sunt divites 230. 17. virtus amitti non potest ibid. 14. vita finis optimus 208. II.

Vita deserta ab amicis, jucunda esse non potest 164. 29.

Vitie

Index rerum & verborum

vicia animi graviora, quam
corporis ac fortune 108. ult.
Vitis naturā caduca 200. ult.
ulciscendi modus 15. 24. 45. 23.
Voluptatis appetitum omnes fe-
re propter, verecundiam oc-
cultant 44. II. voluptates
blandissimae domine 79. II.
voluptas omnis honestati con-
traria 143. 23. voluptare
nulla peccat capitaliter 193.

27. voluptates agricolarum
200. 10. voluptas plurimo-
rum patrocinii defenditur
218. 3.
Vox clara & suavis esse debet 54.
26.
utile ab honesto sperari non
debet 68. 27. utilitatum
comparatio 99. 21. utilitas
communis secundum naturam
109. 7. 112. 12.

F I N I S.

1
2
3
4
5
6
7